

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

СИЧИНСЬКА МАРІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 159.920.4:4.4:4. 16.362.1-055.52-055.62(043.5)

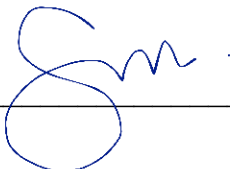
ДИСЕРТАЦІЯ
БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧІ ВЗАЄМИНИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ
РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність 053 – психологія

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 М. М. Сичинська

Науковий керівник: Сухенко Яна Валеріївна, кандидат психологічних наук,
доцент

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Сичинська М. М. Батьківсько-дитячі взаємини як чинник формування резильєнтності в підлітковому віці. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 05 «Соціальні та поведінкові науки» (053 – Психологія). – ДЗВО «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України, Київ, 2025.

Зміст анотації

Дисертаційна робота присвячена вивченню проблеми батьківсько-дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності в підлітковому віці.

Об'єктом дисертаційного дослідження визначено психологічні умови формування резильєнтності в підлітковому віці, предметом – батьківсько-дитячі взаємини як чинник формування резильєнтності в підлітковому віці.

Мета дослідження полягала в теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні батьківсько-дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності в підлітковому віці; розробленні та апробуванні програми формування резильєнтності підлітків в умовах гармонізації батьківсько-дитячих взаємин.

Відповідно до мети в дисертації «Батьківсько-дитячі взаємини як чинник формування резильєнтності в підлітковому віці» виконано завдання дослідження:

1. На основі науково-теоретичного аналізу визначено концептуальні підходи в дослідженні батьківсько-дитячих взаємин у підлітковому віці, розглянуто психологічний зміст резильєнтності та особливості її формування в підлітковому віці.

2. Обґрунтовано теоретичну модель батьківсько-дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності в підлітковому віці.

3. Емпірично досліджено особливості батьківсько-дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності в підлітковому віці.

4. Розроблено та апробовано програму формування резильєнтності підлітків в умовах гармонізації батьківсько-дитячих взаємин.

Дослідження здійснювалося на базі Київського ліцею № 144 ім. Г. Ващенка, Комунального закладу «Мироцька гімназія № 12» Бучанської міської ради Київської області, «Школи усвідомленого батьківства Марії Сичинської», Instagram та Facebook спільнот батьків, що цікавляться свідомим вихованням. У дослідженні взяли участь: 688 осіб (199 підлітків, 489 батьків) на етапі адаптації психодіагностичних методик; 625 осіб (257 підлітків та 368 їхніх батьків – 257 мам і 111 татів) на етапі констатувального експерименту; 152 особи (76 підлітків і 76 мам) на етапі формувального експерименту.

З метою розв'язання поставлених завдань було використано комплекс загальнонаукових теоретичних, експериментальних і статистичних методів дослідження:

– *теоретично проаналізовано* та систематизовано наукові підходи до розуміння батьківсько-дитячих взаємин (психодинамічний, біхевіоральний, соціально-когнітивний, гуманістичний, екофасилітативний); визначено їх трикомпонентну структуру (емоційно-регулятивний, когнітивно-поведінковий, комунікативний компоненти) та відповідні функції батьківського впливу (фасилітативна, проєктивна, просвітницька, комунікативна); концептуалізовано резильєнтність підлітків як інтегративну особистісну властивість, що забезпечує розкриття потенціалу в складних обставинах, відновлення після стресу та трансформацію травматичного досвіду в ресурс розвитку, визначено її структурні компоненти (вольова самореалізація, гнучка адаптивність, соціальна залученість і самоконтроль, духовно-смилова опора); теоретично обґрунтовано модель батьківсько-

дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності підлітків, що інтегрує: теоретичні підходи та визначені на їх основі структурні компоненти та функції батьківсько-дитячих взаємин, соціальні, особистісні, життєво-контекстуальні модератори взаємозв'язку між батьківсько-дитячими взаєминами та резильєнтністю підлітків (прив'язаність до однолітків, самосприйняття, життєвий досвід), а також типи батьківсько-дитячих взаємин (базовий, перехідний, інтегративний) і відповідні їм форми/типи прояву резильєнтності (превентивна, спонтанна, поствентивна) у діалектичній перспективі;

– *розроблено та адаптовано* комплекс психодіагностичних методик для вивчення взаємозв'язку між батьківсько-дитячими взаєминами та розвитком резильєнтності підлітків, що включає: авторську адаптацію чотирьохфакторного опитувальника стилю виховання (PS-FFQ) та опитувальника прив'язаності підлітків до батьків та однолітків (IPPA), визначення психометричних показників україномовної шкали резильєнтності Коннор-Девідсона (CD-RISC-25) на українській вибірці батьків і підлітків, авторський скринінговий опитувальник травматичного досвіду підлітків (ТДП-7);

– *емпірично виявлено* домінування авторитетного стилю виховання в українських сім'ях; гендерні особливості прив'язаності підлітків до батьків і однолітків; три типи батьківсько-дитячих стосунків (довірливо-включені, дистанційовано-компенсаторні, авторитарно-відчужені); чотири компоненти резильєнтності (вольова самореалізація, гнучка адаптивність, соціальна залученість, духовно-смилова опора); розроблено три типології: індивідуальної резильєнтності особистості, батьківсько-дитячих взаємин і сімейної резильєнтності; розкрито закономірності взаємозв'язку між типами батьківсько-дитячих взаємин і типами резильєнтності підлітків у діалектичній перспективі; виявлено модераторний вплив на цей зв'язок самосприйняття підлітків і їх прив'язаності до однолітків, тоді як вплив травматичного досвіду

не підтверджено, що може свідчити про буферну роль сімейної взаємодії та потребує подальшого дослідження. Установлено відповідність емпіричних типів БДВ і резильєнтності теоретичним конструктам за діалектичною логікою: довірливо-включені БДВ репрезентують базовий (теза) та інтегративний (синтез) типи БДВ і співвідносяться зі збалансованим і цілеспрямованим типами резильєнтності (превентивна та поствентивна форми). Дистанційовано-компенсаторні й авторитарно-відчужені БДВ частіше пов'язані з вразливим типом резильєнтності (спонтанна форма резильєнтності). Ця відповідність відображає діалектичну сутність батьківсько-дитячих взаємин і резильєнтності підлітків у відповідних життєвих контекстах (стабільний, кризовий, посткризовий/перехідний);

– у ході *формульовального експерименту* розроблено та апробовано програму формування резильєнтності підлітків в умовах гармонізації батьківсько-дитячих взаємин «Батьки і підлітки: взаємодія і довіра як опора у складні часи», що ґрунтується на екофасилітативному підході та методологічно поєднує принципи діалектичного і системного підходів; програма охоплює три взаємодоповнюючі блоки (психоедукаційний, фасилітаційний, рефлексивний); експериментально перевірено ефективність диференційованих форматів роботи (комплексного – з одночасною роботою з підлітками та матерями, фокусного – лише з підлітками) на вибірці 152 особи; статистично підтверджено найвищу ефективність комплексного формату, що проявляється у підвищенні показників резильєнтності підлітків ($Z = -3,008$, $p = 0,003$) і мам ($Z = -2,469$, $p = 0,014$), покращенні спілкування ($Z = -2,663$, $p = 0,008$) та зменшенні відчуження ($Z = -3,750$, $p = 0,000$) у батьківсько-дитячих взаєминах; у зміні батьківських виховних стратегій – зниження авторитарності ($Z = -2,458$, $p = 0,014$), збалансування авторитетного стилю виховання ($Z = -2,287$, $p = 0,022$), тенденція до зменшення відстороненого стилю ($Z = -1,703$; $p = 0,089$). Ключовими механізмами ефективності програми визначено створення безпечного екопсихологічного простору, забезпечення

відкритого діалогу, баланс рефлексивного осмислення та практичного відпрацювання навичок комунікації. Підтверджено, що екофасилітативний підхід до гармонізації батьківсько-дитячих взаємин є ефективним засобом гармонізації БДВ, формування резильєнтності підлітків і їхніх батьків, при цьому найбільш ефективною моделлю є комплексна робота з підлітками та батьками.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що в роботі:

– *уперше* розроблено та емпірично обґрунтовано модель батьківсько-дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності підлітків, що інтегрує: компоненти батьківсько-дитячих взаємин (когнітивно-поведінковий, емоційно-регулятивний, комунікативний), функції батьківського впливу (фасилітативну, проєктивну, просвітницьку, комунікативну), систему модераторів (прив'язаність до однолітків, самосприйняття, життєвий досвід), соціально-демографічні показники (стать, вік) та резильєнтність підлітка як цільову змінну; розроблено та емпірично підтверджено типологію батьківсько-дитячих стосунків, яка включає довірливо-включені з безпечною прив'язаністю, дистанційовано-компенсаторні з амбівалентною прив'язаністю та авторитарно-відчужені з унікаючою прив'язаністю типи; виявлено структурно-функціональні компоненти резильєнтності підлітків (вольова самореалізація, гнучка адаптивність, соціальна залученість і самоконтроль, духовно-сміслова опора); розроблено типологію індивідуальної резильєнтності особистості, представлену вразливим, збалансованим і цілеспрямованим типами, та типологію сімейної резильєнтності з сімома функціональними конфігураціями; емпірично доведено наявність статистично значущого зв'язку між типами батьківсько-дитячих стосунків та типами резильєнтності підлітків; виявлено модераторну роль самосприйняття та прив'язаності до однолітків у взаємозв'язку БДВ і резильєнтності підлітків; розроблено та емпірично перевірено ефективність програми формування резильєнтності

підлітків через гармонізацію батьківсько-дитячих стосунків «Батьки і підлітки: взаємодія і довіра як опора у складні часи»;

– *поглиблено та розширено* наукові уявлення про зміст та структуру батьківсько-дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності підлітків; резильєнтність як системний психологічний феномен, що формується у взаємодії особистісних і соціальних чинників; застосування екофасилітативного підходу в контексті розвитку резильєнтності підлітків;

– *набули подальшого розвитку уявлення* про механізми формування резильєнтності підлітків у контексті сімейних взаємин; теоретико-методологічні засади екофасилітативного підходу в реалізації психологічного супроводу сімей та розвитку резильєнтності підлітків;

– *удосконалено засоби психологічного дослідження*: здійснено авторську адаптацію чотирьохфакторного опитувальника стилю виховання PS-FFQ, опитувальника прив'язаності підлітків до батьків та однолітків IPPA; визначено психометричні показники україномовної версії шкали резильєнтності CD-RISC-25; розроблено авторський скринінговий опитувальника «Травматичний досвід підлітків ТДП-7».

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що матеріали дисертаційного дослідження створюють цілісну науково-методичну базу для практичної роботи з формування резильєнтності підлітків у контексті батьківсько-дитячих взаємин. Розроблена та апробована програма «Батьки і підлітки: взаємодія і довіра як опора у складні часи» може бути впроваджена в діяльність психологічних служб закладів освіти, центрів соціальних служб, громадських організацій та приватної психологічної практики в реалізації системного підходу до психологічного супроводу родин. Теоретичні положення та емпіричні результати дослідження збагачують науково-методичну базу викладання психологічних дисциплін у закладах вищої освіти, зокрема «Вікової психології», «Психології сім'ї», «Кризової психології», «Психології стресостійкості», «Психології резильєнтності», «Психологічної

допомоги в кризових ситуаціях», а також можуть стати основою для розробки спеціалізованих курсів із психологічного супроводу підлітків та їхніх сімей у складних життєвих обставинах. Адаптований та розроблений психодіагностичний інструментарій (опитувальники стилю виховання PS-FFQ, прив'язаності підлітків до батьків та однолітків IPPA, скринінговий опитувальник травматичного досвіду підлітків ТДП-7) може застосовуватися практичними психологами, соціальними педагогами, соціальними працівниками та іншими фахівцями для діагностики, планування та реалізації консультативної роботи з підлітками та їхніми батьками. Запропоновані типології батьківсько-дитячих стосунків, індивідуальної та сімейної резильєнтності розширюють можливості індивідуалізації психологічної допомоги з урахуванням специфіки кожного типу. Теоретичні узагальнення та виявлені емпіричні закономірності щодо модераторів (самосприйняття, прив'язаність до однолітків) взаємозв'язку батьківсько-дитячих взаємин і резильєнтності підлітків можуть ураховуватися при розробці програм психологічної підтримки та реабілітації підлітків, зокрема в умовах війни та вимушеного переміщення. Матеріали дослідження можуть бути використані для підвищення кваліфікації психологів, соціальних педагогів, учителів, медичних працівників та інших фахівців, які працюють у сфері психологічної підтримки дітей та сімей, зокрема в рамках програм післядипломної освіти, тренінгів та семінарів з проблематики психологічної стійкості та адаптації до складних життєвих обставин.

Проведене дослідження відкриває *перспективи для подальших наукових розвідок*, які пов'язуємо з розширенням програми формування резильєнтності та її реалізацією за участі повних родин (мама, тато, підліток); вивченням стійкості та довготривалих ефектів екологічної психологічної фасилітації; емпіричною верифікацією екопсихологічної матриці прояву резильєнтності в різних соціальних системах; дослідженням особливостей застосування програми для сімей з різними соціально-психологічними характеристиками та потребами в умовах післявоєнного відновлення та розвитку України.

Ключові слова: адаптація, батьки, батьківсько-дитячі взаємини (стосунки), відчуження, воєнний стан, довірливі стосунки, екофасилітативний підхід, екологічна психологічна фасилітація, життєва криза, життєстійкість, життєстійкість особистості, криза, копінг-стратегія, міжпоколінна трансмісія резильєнтності, невизначеність, особистісні ресурси, особистість, осмисленість життя, підлітки, підлітковий вік, прив'язаність, психічне здоров'я, психологічне благополуччя, психологічне здоров'я, резильєнтність, самооцінка, сім'я, соціальна адаптація, спілкування, стилі сімейного виховання, стрес, стресостійкість, суб'єктивне благополуччя, травматичний досвід, типи батьківсько-дитячих стосунків, типи резильєнтності, типологія сімейної резильєнтності.

ABSTRACT

Sychynska M. M. Parent-Child Relationships as a Factor in the Formation of Resilience In Adolescence. – A qualifying scientific work, manuscript.

Doctoral dissertation for a scientific degree of a Doctor of Philosophy on a specialty 053 Psychology (05 – Social and Behavioural Sciences). State Institution of Higher Education “University of Education Management” National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2025.

Annotation content

The dissertation is devoted to the study of parent-child relationships as a factor in resilience formation during adolescence.

The object of the dissertation research is defined as psychological conditions for resilience formation in adolescence, and the subject is parent-child relationships as a factor in resilience formation in adolescence.

The aim of the research was to provide theoretical justification and empirical investigation of parent-child relationships as a factor in resilience formation during adolescence; to develop and test a program for resilience formation in adolescents through harmonization of parent-child relationships.

In accordance with the aim, the dissertation, "Parent-Child Relationships as a Factor in Resilience Formation In Adolescence" accomplished the following research tasks:

1. Based on scientific and theoretical analysis, conceptual approaches in the study of parent-child relationships in adolescence were determined, and the psychological content of resilience and features of its formation in adolescence were examined.

2. A theoretical model of parent-child relationships as a factor in resilience formation in adolescence was substantiated.

3. Features of parent-child relationships as a factor in resilience formation during adolescence were empirically investigated.

4. A program for resilience formation in adolescents through harmonization of parent-child relationships was developed and tested.

Research base. The research was conducted at Kyiv Lyceum №144 named after H. Vashchenko, Municipal Institution "Mirotka Gymnasium №12" of Bucha City Council in Kyiv Region, "Maria Sychynska School of Parenting," and Instagram and Facebook communities of parents interested in conscious parenting. The study involved 688 participants (199 adolescents and 489 parents) at the stage of adaptation of psychodiagnostic methods; 625 participants (257 adolescents and 368 their parents: 257 mothers and 111 fathers) at the stage of the ascertaining experiment, and 152 people (76 adolescents and 76 mothers) at the stage of the formative experiment.

To solve the set tasks, a complex of general scientific theoretical, experimental, and statistical research methods was used:

– *Theoretical analysis and systematization* of scientific approaches to understanding parent-child relationships (psychodynamic, behavioral, social-cognitive, humanistic, eco-facilitative); determination of their three-component structure (emotional-regulatory, cognitive-behavioral, communicative components) and corresponding functions of parental influence (facilitative, projective, educational, communicative); conceptualization of adolescent resilience as an integrative personality trait that ensures potential realization in difficult circumstances, recovery after stress, and transformation of traumatic experience into a developmental resource, with determination of its structural components (volitional self-realization, flexible adaptability, social engagement and self-control, spiritual-meaning support); theoretical substantiation of a model of parent-child relationships as a factor in adolescent resilience formation, integrating: theoretical approaches and structural components and functions of parent-child relationships determined on their basis, social, personal, life-contextual moderators of the interrelation between parent-child relationships and adolescent resilience (attachment to peers, self-perception, life experience); as well as types of parent-child relationships (basic, transitional, integrative) and corresponding forms/types of resilience manifestation (preventive, spontaneous, post-ventive) in dialectical perspective;

– *Development and adaptation* of a complex of psychodiagnostic methods for studying the interrelation between parent-child relationships and adolescent resilience development, including: author's adaptation of the four-factor parenting style questionnaire (PS-FFQ) and the inventory of parent and peer attachment for adolescents (IPPA); determination of psychometric indicators of the Ukrainian-language Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC-25) on a Ukrainian sample of parents and adolescents, development of an author's screening questionnaire for adolescent traumatic experience (ATE-7);

– *Empirical identification* of authoritative parenting style dominance in Ukrainian families; gender features of adolescent attachment to parents and peers;

three types of parent-child relationships (trusting-inclusive, distancing-compensatory, authoritarian-alienated); four components of resilience (volitional self-realization, flexible adaptability, social engagement, spiritual-meaning support); development of three typologies – individual personality resilience, parent-child relationships, and family resilience; revealing the patterns of the relationships between types of parent-child relationships and types of adolescent resilience in a dialectical perspective; The moderating influence of adolescent self-perception and attachment to peers on this relationships has been identified, while traumatic experience showed no direct impact, which may indicate a buffering role of family interaction and requires further research. Correspondence of empirical types of parent-child relationships and resilience to theoretical constructs according to dialectical logic was established: trusting-inclusive relationships represent basic (thesis) and integrative (synthesis) types and correlate with balanced and purposeful types of resilience (preventive and post-ventive forms). Distancing-compensatory and authoritarian-alienated relationships are more often associated with vulnerable type of resilience (spontaneous form). This correspondence reflects the dialectical essence of parent-child relationships and adolescent resilience in corresponding life contexts (stable, crisis, post-crisis/transitional).

– *During the formative experiment*, a program for resilience formation in adolescents through harmonization of parent-child relationships, "Parents and Adolescents: Interaction and Trust as Support in Difficult Times" was developed and tested, based on the eco-facilitative approach and methodologically combining principles of dialectical and systemic approaches; the program encompasses three complementary blocks (psychoeducational, facilitative, reflexive); effectiveness of differentiated work formats (complex – while working with adolescents and mothers, focused – only with adolescents) was experimentally verified on a sample of 152 people; the highest effectiveness of the complex format was statistically confirmed, manifested in significant increase of adolescent resilience indicators ($Z = -3.008$, $p = 0.003$) and mothers ($Z = -2.469$, $p = 0.014$), improved communication

($Z = -2.663$, $p = 0.008$) and reduction of alienation ($Z = -3.750$, $p = 0.000$) in parent-child relationships; changes in parental educational strategies were recorded, particularly reduction of authoritarianism ($Z = -2.458$, $p = 0.014$) and balancing of authoritative parenting style ($Z = -2.287$, $p = 0.022$). Key mechanisms of program effectiveness were identified as creating a safe eco-psychological space, ensuring open dialogue, balance of reflexive understanding and practical communication skills development. It was confirmed that the eco-facilitative approach to harmonizing parent-child relationships is an effective means of harmonizing parent-child relationships, forming resilience in adolescents and their parents, with the most effective model being complex work with adolescents and parents.

The scientific novelty of the obtained results is determined by the fact that the work:

- *For the first time* developed and empirically substantiated a model of parent-child relationships as a factor in adolescent resilience formation, integrating: components of parent-child relationships (cognitive-behavioral, emotional-regulatory, communicative), functions of parental influence (facilitative, projective, educational, communicative), system of moderators (attachment to peers, self-perception, life experience), socio-demographic indicators (gender, age) and adolescent resilience as a target variable; developed and empirically confirmed a typology of parent-child relationships, including trusting-inclusive with secure attachment, distancing-compensatory with ambivalent attachment, and authoritarian-alienated with avoidant attachment types; identified structural-functional components of adolescent resilience (volitional self-realization, flexible adaptability, social engagement and self-control, spiritual-meaning support); developed a typology of individual personality resilience, represented by vulnerable, balanced, and purposeful types and a typology of family resilience with seven functional configurations; empirically proved the existence of a statistically significant relationships between types of parent-child relationships and types of adolescent resilience; revealed the moderating role of self-perception and attachment

to peers in the relationships between parent-child relationships and adolescent resilience; has developed and empirically verified the effectiveness of a program for resilience formation in adolescents through harmonization of parent-child relationships "Parents and Adolescents: Interaction and Trust as Support in Difficult Times";

- *Deepened and expanded scientific understanding of the content and structure of parent-child relationships as a factor in adolescent resilience formation; conceptual understanding of resilience as a systemic psychological phenomenon formed through interaction of personal and social factors; application of the eco-facilitative approach in the context of adolescent resilience development, which allows considering it as a basic property of open dynamic systems that naturally manifests in the process of their development and self-organization;*

- *Further developed understanding of mechanisms of adolescent resilience formation in the context of family relationships; established theoretical and methodological foundations of the eco-facilitative approach in the implementation of psychological support for families and the development of adolescent resilience.*

- *Improved means of psychological research: the author's adaptation of the four-factor parenting style questionnaire PS-FFQ and the Inventory of Parent and Peer Attachment (IPPA) for adolescents, determination of the psychometric indicators of the Ukrainian-language version of the Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC-25), and development of the author's screening questionnaire "Adolescent Traumatic Experience (ATE-7)".*

The practical significance of the obtained results lies in the fact that the dissertation research materials create a comprehensive scientific and methodological base for practical work on resilience formation in adolescents within the context of parent-child relationships. The developed and tested program, "Parents and Adolescents: Interaction and Trust as Support in Difficult Times" can be implemented in the activities of psychological services of educational institutions, social service centers, public organizations, and private psychological practice in

implementing a systemic approach to psychological support of families. Theoretical provisions and empirical results of the research enrich the scientific-methodological base for teaching psychological disciplines in higher education institutions, particularly: "Developmental Psychology," "Family Psychology," "Crisis Psychology," "Stress Resistance Psychology," "Resilience Psychology," "Psychological Help in Crisis Situations," and can also serve as a basis for developing specialized courses on psychological support of adolescents and their families in difficult life circumstances. The adapted and standardized complex of psychodiagnostic tools (parenting style questionnaire PS-FFQ, inventory of parent and peer attachment for adolescents IPPA, screening questionnaire for adolescent traumatic experience TDE-7) can be used by practical psychologists, social educators, social workers, and other specialists for diagnosis, planning, and implementation of consultative work with adolescents and their parents. The proposed typologies of parent-child relationships, individual and family resilience expand possibilities for individualizing psychological help taking into account the specificity of each type. Theoretical generalizations and revealed empirical patterns regarding moderators (self-perception, attachment to peers) of the relationships between parent-child relationships and adolescent resilience can be considered when developing programs of psychological support and rehabilitation of adolescents, particularly in conditions of war and forced displacement. Research materials can be used for professional development of psychologists, social educators, teachers, medical workers, and other specialists working in the field of psychological support of children and families, particularly within postgraduate education programs, trainings, and seminars on psychological resilience and adaptation to difficult life circumstances.

The conducted research opens perspectives for further scientific *investigations*, which we associate with expanding the resilience formation program and its implementation with participation of complete families (mother, father, adolescent); studying stability and long-term effects of ecological psychological

facilitation; empirical verification of the eco-psychological matrix of resilience manifestation in different social systems; research on features of program application for families with different socio-psychological characteristics and needs in conditions of post-war recovery and development of Ukraine.

Key words: adaptation, parents, parent-child relationships, alienation, martial law, trusting relationships, eco-facilitative approach, Eco-centered Psychological Facilitation, life crisis, resilience, personal resilience, crisis, coping-strategies, intergenerational transmission of resilience, uncertainty, personal resources, personality, meaningfulness of life, adolescents, adolescence, attachment, mental health, psychological well-being, psychological health, resilience, self-esteem, family, social adaptation, communication, parenting styles, stress, stress resistance, subjective well-being, traumatic experience, types of parent-child relationships, types of resilience, typology of family resilience.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Сичинська, М. М. (2022h). Теоретичні аспекти впливу батьківсько-дитячих взаємин на формування резильєнтності підлітка. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*, 18(63), 64–75.

2. Sychynska, M. (2024). Attachment to parents as a driver of adolescent resilience. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*, 3, 69–73. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2024.3.13> (англійською)

3. Сичинська, М. М. (2025c). Гармонізація батьківсько-дитячих стосунків як чинник формування резильєнтності підлітків: результати експерименту. *Вісник післядипломної освіти: зб. наук. праць. Серія «Соціальні*

та поведінкові науки; *Управління та адміністрування*», 31(60), 145–157.
[https://doi.org/10.58442/3041-1858-2025-31\(60\)-145-157](https://doi.org/10.58442/3041-1858-2025-31(60)-145-157)

4. Сичинська, М. М. (2025а). Батьківсько-дитячі стосунки як чинник формування резильєнтності підлітків: емпіричні виміри. *Вісник післядипломної освіти: зб. наук. праць. Серія «Соціальні та поведінкові науки; Управління та адміністрування»*, 32(61), 161–176.
[https://doi.org/10.58442/3041-1858-2025-32\(61\)-161-176](https://doi.org/10.58442/3041-1858-2025-32(61)-161-176)

Статті, включені до міжнародної наукометричної бази Web of Science

5. Stoliarchuk, O., Serhieienkova, O., Khrypko, S., Prorok, N., Sychynska, M., & Lobanchuk, O. (2022). Real and virtual space of life activities of Ukrainian adolescents in war conditions. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, 22(6), 611–619. Авторський внесок полягає в організації опитування й опрацюванні його результатів. Ідеї співавторів опублікованих праць у дисертації не використовуються.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

*Публікації в інших наукових виданнях та
матеріалах науково-практичних конференцій*

6. Столярчук, О. А., & Сичинська, М. М. (2022). Психологічні проблеми адаптаційних розладів українських підлітків в умовах воєнного стану. У С. Д. Максименко (Ред.), *Нова українська школа: психологічні проблеми: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції* (с. 46-51). Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Особистий доробок становить 50% і полягає в участі у формуванні концепції статті, доборі джерельної бази, опрацюванні частини емпіричних матеріалів, а також у співавторстві при написанні та редагуванні тексту.

7. Сичинська, М. М. (2024b). Дослідження специфіки виховного стилю батьків дітей підліткового віку. У *Українська школа в контексті війни:*

психологічні проблеми: Збірник тез наукових доповідей Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (с. 27-31). Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

8. Сичинська, М. М. (2025e). Психологічні особливості резильєнтності у підлітків і батьків в умовах війни в Україні. У *XXI Міжнародна науково-практична конференція «Modern technologies and science: problems, new and relevant developments»* (Сарагоса, Іспанія, 26 травня 2025 р., с. 238–241). European Conference.

9. Сичинська, М. (2025f). Розвиток резильєнтності підлітків через гармонізацію батьківсько-дитячих взаємин: дизайн, реалізація та оцінка ефективності екофасилітативної програми. У *Штучний інтелект як чинник розвитку трансверсальних компетентностей сучасної молоді: Збірник матеріалів міжнародного стажування* (с. 147–149). Люблін, Польща: Інститут розвитку освіти і науки «Wiedza».

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

Відеокурси та публікації психоедукаційної спрямованості для підлітків і батьків

Гармонізація батьківсько-дитячих стосунків у підлітковому віці

10. Сичинська, М. М. (2021a). Підліток у сім'ї: як жити щасливо, а не виживати. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/teenagers/>

11. Сичинська, М. М. (2021b). Що робити, якщо дитина б'є батьків. Як правильно реагувати, коли дитина б'ється. <https://youtu.be/GCcUqp6kJb0>

12. Сичинська, М. М. (2021c). Як забороняти дітям по-доброму. Як відмовляти дітям. Як встановлювати правила. <https://www.youtube.com/watch?v=aLdOUfjHN00>

13. Сичинська, М. М. (2023b). Дитина б'є дорослого: норма чи привід для хвилювання. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*.

<https://sychynska.com/dytyna-bye-doroslogo-norma-chy-pryvid-dlya-hvylyuvannya/>

14. Сичинська, М. М. (2023i). *Чому дитина не слухається і що робити батькам. Дитина порушує правила. Як виховувати дитину.* <https://youtu.be/KLMVPaLHWLk>

15. Сичинська, М. М. (2023j). *Чому не варто виховувати «зручних» дітей. Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської.* <https://sychynska.com/chomu-ne-varto-vyhovuvaty-zruchnyh-ditej/>

16. Сичинська, М. М. (2024a). *Дисципліна з любов'ю. Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської.* <https://sychynska.com/course-discipline/>

17. Сичинська, М. М. (2024e). *ТопТато: як чоловікам виховувати дітей чуйно, гнучко та в повазі. Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської.* <https://sychynska.com/course-for-fathers>

18. Сичинська, М. М. (2024f). *Як батькам дійти згоди щодо виховання дітей. Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської.* <https://sychynska.com/lecture-how-parents-can-agree-on-raising-children/>

Роль батьків у розвитку емоційної стійкості підлітків

19. Сичинська, М. М. (2023c). *Дитяча тривожність: як вона проявляється і що з нею робити. Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської.* <https://sychynska.com/dytyacha-tryvozhnist-yak-vona-proyavlyayetsya-i-shho-z-neyu-robyty/>

20. Сичинська, М. М. (2023f). *У дитини істерика. Як реагувати на істерику, щоб навчити дитину справлятися з такими станами.* <https://youtu.be/i0cOLlIV6DE>

21. Сичинська, М. М. (2023g). *Фізична агресія у дітей різного віку: як діяти батькам. Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської.* <https://sychynska.com/fizychna-agresiya-u-ditej-riznogo-viku-yak-diyaty-batkam/>

22. Сичинська, М. М. (2023р). *Як підтримати дитину, якщо її близька людина отримала поранення на війні.*

<https://youtu.be/LGcZ0LzPutM?si=EsjMfW8-0Of6dEcC>

23. Сичинська, М. М. (2023q). *Як підтримати дитину, якщо хтось з близьких захищає Україну на війні.* <https://youtu.be/r9J80UaFrMg>

24. Сичинська, М. М. (2024с). Істерики та агресія: як допомогти дітям та підліткам. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської.* <https://sychynska.com/course-aggression/>

25. Сичинська, М. М. (2024g). Як не травмувати дитину власною агресією. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської.* <https://sychynska.com/yak-ne-travmuvaty-dytynu-vlasnoyu-agresiyeyu/>

26. Сичинська, М. М. (2024i). Як сформувати здорову самооцінку у дітей та підлітків. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської.* <https://sychynska.com/course-self-esteem/>

27. Сичинська, М. М. (2024j). Як уникнути негативних наслідків фізичного булінгу: поради батькам. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської.* <https://sychynska.com/yak-unyknuty-negatyvnyh-naslidkiv-fizychnogo-bulingu-porady-batkam/>

Психоедукація для батьків як ресурс розвитку резильєнтності

28. Сичинська, М. М. (2022b). Що робити, якщо підліток не хоче вчитися. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської.* <https://sychynska.com/lekciya-shho-robyty-yakshho-pidlitok-ne-hoche-vchytysya/>

29. Сичинська, М. М. (2022с). Як адаптуватися у незнайомій країні: поради для підлітків. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської.* <https://sychynska.com/yak-adaptuvatysya-u-neznajomij-krayini-porady-dlya-pidlitkiv/>

30. Сичинська, М. М. (2023а). Адаптація дитини за кордоном: що потрібно знати дорослим. *Школа усвідомленого батьківства Марії*

Сичинської. <https://sychynska.com/adaptacziya-dytyny-za-kordonom-shho-potribno-znaty-doroslym/>

31. Сичинська, М. М. (2023d). *Дитячий садок – як обрати. Підготовка дитини до дитсадка. Адаптація до дитячого садка.* <https://youtu.be/FIGGrckk77k>

32. Сичинська, М. М. (2023e). Концепція вільного виховання: користь і шкода. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської.* <https://sychynska.com/konczepczyia-vilnogo-vyhovannya-koryst-i-shkoda/>

33. Сичинська, М. М. (2023k). Як адаптувати дитину до школи в Україні та за кордоном. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської.* <https://sychynska.com/yak-adaptuvaty-dytynu-do-shkoly-v-ukrayini-ta-za-kordonom/>

34. Сичинська, М. М. (2023m). Як організувати ранок з дитиною без постійних нагадувань і конфліктів. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської.* <https://sychynska.com/yak-organizuvaty-ranok-z-dytynoyu-bez-postijnyh-nagaduvan-i-konfliktiv/>

35. Сичинська, М. М. (2023n). Як підготувати дитину до народження молодшого брата чи молодшої сестри. <https://youtu.be/RiSyt-80FFo>

36. Сичинська, М. М. (2023o). Як підготувати дитину до першого класу школи – поради для батьків майбутніх першокласників. <https://youtu.be/GKyZrAwnZ7I>

37. Сичинська, М. М. (2025g). Як допомогти дітям і підліткам розвинути резильєнтність. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської.* <https://sychynska.com/course-resilience/>

Супровід підлітка в період викликів (криза, війна, втрати)

38. Сичинська, М. М. (2022a). *Дитячий садок: чи потрібен він дитині? Поради батькам, які сумніваються.* <https://youtu.be/Qmv5cmIUqPA>

39. Сичинська, М. М. (2022d). Як підтримати дитину, яка втратила маму чи тата. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/yak-pidtrymaty-dytynu-yaka-vtratyla-mamu-chy-tata/>
40. Сичинська, М. М. (2022e). *Як підтримати дитину, якщо тато/мама дістали поранення на війні*. [Неопублікована інфографіка].
41. Сичинська, М. М. (2022f). Як підтримати дитину, коли мама/тато на війні [Інфографіка]. *Офіційний Telegram-канал Олени Зеленської*. <https://t.me/FirstLadyOfUkraine>
42. Сичинська, М. М. (2022g). Як підтримати дитину, якщо її/його тато/мама загинув/ла на війні. [Інфографіка]. *Інстаграм-спільнота «Свідоме виховання та стосунки в сім'ї»*. <https://www.instagram.com/share/BAIdZcKIGb>
43. Сичинська, М. М. (2023h). Чи варто відзначати свята в умовах війни. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/chy-varto-vidznachaty-svyata-v-umovah-vijny/>
44. Сичинська, М. М. (2023l). Як і коли говорити з дітьми про смерть. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/yak-i-koly-govoryty-z-ditmy-pro-smert/>
45. Сичинська, М. М. (2023r). Як сказати дитині про смерть близької людини і потрібно про це говорити. https://youtu.be/1mZo7zfi_vM
46. Сичинська, М. М. (2024d). *Розлучення батьків: як допомогти дитині це пережити та як продовжувати жити далі*. <https://www.youtube.com/watch?v=d9YYdEFjy0A>
47. Сичинська, М. М. (2024h). Як повідомити дитині про смерть близької людини. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/yak-povidomyty-dytyni-pro-smert-blyzkoyi-lyudyny/>
48. Сичинська, М. М. (2023s). Підліток за кордоном: як навчатися, знайомитися і планувати майбутнє в іншій країні. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/pidlitok-za-kordonom-yak-navchatysya-znajomytysya-i-planuvaty-majbutnye-v-inshij-krayini/>

49. Сичинська, М. М. (2025b). Брати і сестри: основи виховання двох та більше дітей у сім'ї. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/course-siblings/>

50. Сичинська, М. М. (2025d). Основи виховання єдиної дитини в сім'ї. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/course-only-child/>

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	26
ВСТУП	27
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ ВЗАЄМИН ЯК ЧИННИКА ФОРМУВАННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	27
1.1 Концептуальні підходи в дослідженні проблеми батьківсько-дитячих взаємин у підлітковому віці	38
1.2 Психологічний зміст резильєнтності та особливості її формування в підлітковому віці	66
1.3 Теоретична модель батьківсько-дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності в підлітковому віці	87
Висновки до розділу 1	113
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ ВЗАЄМИН ЯК ЧИННИКА ФОРМУВАННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	117
2.1 Методика та організація дослідження батьківсько-дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності в підлітковому віці	117
2.2 Психологічні особливості батьківсько-дитячих взаємин: структурно-функціональний аналіз і типологія	134
2.3 Резильєнтність у сімейній системі: структурно-функціональні особливості, типологія та міжпоколінна трансмісія	155

2.4 Типологічні взаємозв'язки батьківсько-дитячих взає-	
мин і резильєнтності підлітків	198
Висновки до розділу 2	213
РОЗДІЛ 3 ЕКСПЕРИМЕНТ З ФОРМУВАННЯ РЕЗИЛЬЄНТ-	
НОСТІ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ГАРМОНІЗАЦІЇ	
БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ ВЗАЄМИН	219
3.1 Мета, завдання та організація формувального	
експерименту	219
3.2 Програма «Батьки та підлітки: взаємодія і довіра як	
опора у складні години»	227
3.3 Аналіз результативності програми «Батьки та підлітки:	
взаємодія і довіра як опора у складні години»	251
Висновки до розділу 3	257
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	260
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	267
ДОДАТКИ	300

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АРА	– Американська психологічна асоціація
БДВ	– батьківсько-дитячі взаємини
БДС	– батьківсько-дитячі стосунки
ВООЗ	– Всесвітня організація охорони здоров'я
ДЗВО «УМО»	– ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
ЗСУ	– Збройні сили України
КМО	– Kaiser-Meyer-Olkin
ТДП	– травматичний досвід підлітків
ІРРА	– Inventory of Parent and Peer Attachment
PS-FFQ	– Parenting Style Four Factor Questionnaire
PSDQ	– Parenting Styles and Dimensions Questionnaire

ВСТУП

Актуальність дослідження. Пролонговані кризові життєві події, спричинені війною в Україні, стають серйозним випробуванням для ментального здоров'я всіх верств населення, особливо загрожуючи психіці підростаючого покоління. Групу ризику щодо виникнення адаптаційних порушень і розладів становлять підлітки, які традиційно вирізняються суперечностями особистісного становлення та психічного розвитку. В ускладнених умовах соціального буття особливої вагомості набуває резильєнтність як провідна особистісна риса та динамічна властивість підлітків.

Проблема резильєнтності особистості потрапила у фокус наукових досліджень завдяки теоретичним і емпіричним напрацюванням ряду зарубіжних вчених (Alexander, 2013; Bonanno, 2004; Bolton, 2013; Clarke, 2010; Connor, 2003; Davidson, 2003; Diminich, 2013; Garmezy, 1991; Grace, 2015; Fergus, 2005; Folke, 2016; Hauser, 1999; Luthar, 2000; Klohnen, 1996; Masten, 2001, 2014, 2021; Richardson, 1990, 2002; Rutter, 1987; Saleem, 2019; Ungar, 2018 та ін.), унаслідок чого було запропоновано тлумачення резильєнтності як процесу подолання складних життєвих ситуацій і викликів, результату цього подолання й особистісного потенціалу життєвої стійкості особистості.

На теренах української психологічної науки значний внесок у вивчення резильєнтності (життєстійкості) та її проявів в умовах невизначеності та складності суспільного розвитку здійснили вчені Д. Асонов (2019), С. Бикова (2023), М. Бриль (2022), Е. Грішин (2021), Н. Гусак (2017, 2019), Н. Завацька (2022), О. Кокур (2020, 2021, 2022, 2023), О. Коновалова (2023), О. Костюченко (2022), С. Кузікова (2022, 2024), Г. Лазос (2018, 2019), Т. Ларіна (2009), П. Лушин (2023, 2025), Т. Мельничук (2023), О. Мерзлякова (2023), М. Міщенко (2023), Н. Пінчук (2024), О. Потіхенська (2023), І. Сингаївська (2022, 2025), Я. Сухенко (2023, 2025), Т. Титаренко (2009),

О. Хамініч (2016), О. Хаустова (2019), О. Чиханцова (2021, 2022, 2023), В. Чернобровкін (2021) та ін.

Особистісні риси дитини започатковуються та формуються першочергово в умовах родинної взаємодії. Взаємодія між батьками та дітьми підліткового віку сприяє розвитку їхньої психологічної стійкості, позитивного самопочуття та здатності справлятися з труднощами. Батьківська підтримка у вигляді емоційного зв'язку, відкритості, здорових моделей поведінки та заохочень є ключовими чинниками, які допомагають підліткам більш упевнено й ефективно долати життєві труднощі.

Аналіз батьківського впливу на формування особистості дитини викладений у працях зарубіжних вчених (Abrego, 1989; Adler, 1956; Allport, 1968; Bandura, 1989; Baumrid, 1967; Bowlby, 1975; Brammer, 1989; Gergen, 1997; Gordon, 1975, 1979; Erikson, 2007; Frankl, 1973; Freud, 1961; Fromm, 2006; Horney, 2013; Maslow, 1967; Rogers, 1961; Rice, 2005; Rollo, 1992; Shaffer, 2014 тощо). Установлено, що зміст і функції батьківсько-дитячих взаємин розглядаються зарубіжними психологами на підґрунті тлумачення особистості та її становлення.

Усталеності наукової думки про значущість впливу батьківсько-дитячих взаємин на формування особистості підліткового віку сприяли дослідження плеяди українських вчених (Т. Алексєєнко, 1987; І. Біла, 2019; О. Бондарчук, 2024; О. Брюховецька, 2024; І. Булах, 2003; Л. Василенко, 2024; Л. Гончар, 2018; О. Грищенко, 2003; О. Кляпець, 2004; І. Коновальчук, 2018; О. Литвиненко, 2021; П. Лушин, 2013; В. Поліщук, 2021; М. Савчин, 2024; О. Сергєєнкова, 2021; К. Седих, 2023; О. Скрипченко, 2001; О. Столярчук, 2015; Т. Цуркан, 2015; О. Чайковська, 2016; О. Чистяк, 2023; Т. Яблонська, 2013, 2016 та ін.). Водночас важливе прикладне значення має вивчення змісту та характеру дії батьківсько-дитячих взаємовідносин на формування резильєнтності підлітків як провідної риси їхньої успішної адаптації в умовах складних реалій і тотальної невизначеності соціального буття.

Попри значний світовий досвід вивчення змісту та умов формування резильєнтності особистості, теоретична та прикладна цінність цих наукових здобутків співіснує з дефіцитом досліджень проблеми впливу батьківсько-дитячих взаємин на формування резильєнтності в підлітковому віці. Підсилює актуальність дослідження визначеної проблематики той факт, що резильєнтність підлітків є провідним чинником їхнього ментального здоров'я, яке, у свою чергу, є запорукою успішності особистісного становлення покоління, що здійснюватиме відновлення та розбудову українського суспільства в повоєнному періоді.

Отже, важливість проблеми, її недостатнє висвітлення та дослідження в українському науковому просторі зумовило актуальність і значущість обраної нами теми дисертаційного дослідження *«Батьківсько-дитячі взаємини як чинник формування резильєнтності в підлітковому віці»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане упродовж 2020–2025 рр. у межах науково-дослідних робіт кафедри психології та особистісного розвитку Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України «Особистісний розвиток та психологічна допомога в сучасних умовах» (державний реєстраційний номер 0117U002377) та «Соціально-психологічний супровід становлення фахівців у кризових та посткризових умовах» (державний реєстраційний номер 0123U105116).

Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні вченої ради ДЗВО «Університет менеджменту освіти» (протокол № 5 від 21.04.2021 р.) та погоджено з бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень у галузі освіти, педагогіки та психології НАПН України (витяг № 3 від 29.06.2021 р.).

Об'єкт дослідження: психологічні умови формування резильєнтності в підлітковому віці.

Предмет дослідження: батьківсько-дитячі взаємини як чинник формування резильєнтності в підлітковому віці.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити батьківсько-дитячі взаємини як чинник формування резильєнтності в підлітковому віці; розробити та апробувати програму формування резильєнтності підлітків в умовах гармонізації батьківсько-дитячих взаємин.

Завдання дослідження:

1. Здійснити науково-теоретичний аналіз проблеми батьківсько-дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності в підлітковому віці.
2. Обґрунтувати теоретичну модель батьківсько-дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності в підлітковому віці.
3. Емпірично дослідити особливості батьківсько-дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності в підлітковому віці.
4. Розробити та апробувати програму формування резильєнтності підлітків в умовах гармонізації батьківсько-дитячих взаємин.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали класичні та сучасні підходи до вивчення батьківсько-дитячих взаємин і резильєнтності в підлітковому віці. У дослідженні проблеми батьківсько-дитячих стосунків було використано положення психодинамічного підходу (S. Freud, E. Erikson, E. Fromm, K. Horney, R. Stevens, M. Wetherell, K. Gergen, M. Gergen, A. Adler, D. Winnicott, E. Berne, J. Bowlby, M. Ainsworth), біхевіорального та соціально-когнітивного підходів (A. Bandura, D. Myers, J. Peterson, J. Rotter, R. Wahler, J. Winkel), гуманістичного підходу (C. Rogers, G. Allport, A. Maslow, V. Frankl, M. Rollo, T. Gordon, М. Савчин, Л. Гончар), а також екофасилітативного підходу (П. Лушин, Я. Сухенко). У контексті вивчення резильєнтності підлітків було використано положення екофасилітативного підходу (П. Лушин, Я. Сухенко), інтегративного (K. Connor, J. Davidson) та системного (A. Masten) підходів до дослідження резильєнтності. Окрему методологічну значущість мали теорія прив'язаності (J. Bowlby, M. Ainsworth) і соціально-когнітивна теорія (A. Bandura, J. Rotter), що забезпечили розуміння механізмів

формування стійкості та соціального функціонування у контексті сімейної взаємодії.

Методи дослідження. З метою розв’язання поставлених завдань було використано комплекс загальнонаукових теоретичних, експериментальних і статистичних методів дослідження:

– *теоретичні*: аналіз теоретико-методологічної, наукової літератури; систематизація, порівняння, узагальнення основних підходів до дослідження резильєнтності особистості, її структури й особливостей формування в підлітковому віці, структурно-функціональних характеристик батьківсько-дитячих взаємин; теоретичне моделювання задля створення моделі батьківсько-дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності в підлітковому віці;

– *емпіричні*: психодіагностичні методики, що дозволили вивчити характер батьківського впливу на формування резильєнтності дітей підліткового віку: тестування для вивчення особливостей виховання підлітків батьками (авторська адаптація чотирьохфакторного опитувальника стилю виховання «Parenting Style Four Factor Questionnaire, PS-FFQ» (Shyny & Velayudhan, 2017)); прив’язаності підлітків до батьків і однолітків (авторська адаптація «Опитувальника на визначення прив’язаності підлітків до батьків та однолітків «Inventory of Parent and Peer Attachment, IPPA» (Armsden, 1991)); Шкала резильєнтності Коннор-Девідсона «The Connor-Davidson Resilience Scale», авт. К. Коннор, Д. Девідсон (Connor & Davidson, 2003), у перекладі Х. Колесник та Ю. Батракової; «Методика особистісного диференціалу» для діагностики психологічних особливостей підлітків (самоставлення, воля, екстравертованість) (Кравченко, Моргун, 2008); авторський «Скринінговий опитувальник травматичного досвіду підлітків – ТДП-7»;

– *формувальний експеримент* здійснювався відповідно до поставленої мети – розвитку резильєнтності підлітків в умовах гармонізації батьківсько-дитячих взаємин;

– *статистичні методи*: описові статистики, кореляційний аналіз (коефіцієнт Спірмена), дисперсійний аналіз (ANOVA), t-критерій для незалежних і парних вибірок, параметричний критерій Вілкоксона; факторний аналіз (метод головних компонент з обертанням Варімакс), кластерний аналіз (метод k-середніх); коефіцієнт надійності α -Кронбаха; кростабуляційний аналіз (таблиці спряженості, χ^2 -тест) і модераторний аналіз з використанням регресійних моделей. Статистична обробка даних здійснена за допомогою спеціалізованої програми для психологічних досліджень «IBM SPSS Statistics» (версія 19.0 та версія 27.0) та макросу «PROCESS».

Емпірична база дослідження. Дослідження здійснювалося на базі Київського ліцею № 144 ім. Г. Ващенка, Комунального закладу «Мироцька гімназія № 12» Бучанської міської ради Київської області та онлайн на базі «Школи усвідомленого батьківства Марії Сичинської», Instagram та Facebook спільнот батьків, що цікавляться свідомим вихованням. У дослідженні взяли участь: на етапі адаптації психодіагностичних методик 688 осіб (199 підлітків, 489 батьків); на етапі констатувального експерименту 625 осіб (257 підлітків та 368 їхніх батьків – 257 мам і 111 татів); на етапі формувального експерименту 152 особи (76 підлітків і 76 мам).

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що в роботі:

– *уперше* розроблено та емпірично обґрунтовано структурно-функціональну модель батьківсько-дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності підлітків, що інтегрує три компоненти батьківсько-дитячих взаємин (когнітивно-поведінковий, емоційно-регулятивний, комунікативний), чотири функції батьківського впливу (фасилітативну, проєктивну, просвітницьку, комунікативну), систему модераторів (прив'язаність до однолітків, самосприйняття, життєвий досвід) та резильєнтність підлітка як цільову змінну; розроблено та емпірично обґрунтовано типологію батьківсько-дитячих взаємин, що включає три типи: довірливо-включені з безпечною прив'язаністю, дистанційовано-компенсаторні з амбівалентною прив'язаністю та авторитарно-відчужені з унікаючою прив'язаністю;

виявлено стійку структуру резильєнтності на українській вибірці підлітків і батьків, що містить чотири компоненти: вольову самореалізацію, гнучку адаптивність, соціальну залученість і самоконтроль, духовно-смыслову опору; розроблено типологію індивідуальної резильєнтності особистості, що представлена вразливим, збалансованим і цілеспрямованим типами; типологію сімейної резильєнтності з сімома функціональними конфігураціями (гомогенно-збалансований, гомогенно-цілеспрямований, гомогенно-вразливий, комплементарно-батьківський; спадкові за материнською та батьківською лініями та дивергентний типи); емпірично доведено наявність статистично значущого зв'язку між типами батьківсько-дитячих стосунків та типами резильєнтності підлітків; виявлено модераторну роль самосприйняття та прив'язаності до однолітків у взаємозв'язку батьківсько-дитячих взаємин і резильєнтності підлітків; розроблено та емпірично перевірено ефективність програми формування резильєнтності підлітків через гармонізацію батьківсько-дитячих стосунків «Батьки і підлітки: взаємодія і довіра як опора у складні часи»;

– *поглиблено та розширено* наукові уявлення про зміст та структуру батьківсько-дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності підлітків; резильєнтність як системний психологічний феномен, що формується у взаємодії особистісних і соціальних чинників; застосування екофасилітативного підходу в контексті розвитку резильєнтності підлітків;

– *набули подальшого розвитку* уявлення про механізми формування резильєнтності підлітків у контексті сімейних взаємин; теоретико-методологічні засади екофасилітативного підходу в реалізації психологічного супроводу сімей та розвитку резильєнтності підлітків;

– *удосконалено засоби психологічного дослідження*: здійснено авторську адаптацію чотирьохфакторного опитувальника стилю виховання PS-FFQ, опитувальника прив'язаності підлітків до батьків та однолітків IPPA; визначено психометричні показники україномовної версії шкали

резильєнтності CD-RISC-25; розроблено авторський скринінговий опитувальника «Травматичний досвід підлітків ТДП-7».

Надійність і достовірність результатів дослідження забезпечувалися методологічною обґрунтованістю вихідних положень; застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів, адекватних меті та завданням дослідження; репрезентативністю вибірки; поєднанням кількісного та якісного аналізу емпіричних даних; використанням методів математичної статистики та експериментальною перевіркою ефективності тренінгової програми для підлітків і батьків.

Теоретичне значення дослідження полягає у збагаченні психологічної науки концептуальними положеннями про механізми формування резильєнтності в системі батьківсько-дитячих взаємин. Розроблені теоретичні положення розширюють наукові уявлення про розвиток особистості в підлітковому віці, зокрема в аспекті психологічної стійкості до викликів і стресових ситуацій.

Виявлені закономірності взаємозв'язку батьківсько-дитячих взаємин і резильєнтності підлітків можуть бути використані для подальшого теоретичного осмислення процесів становлення особистості в сімейній системі та розроблення інтегративних моделей психологічної допомоги. Визначення компенсаторної ролі прив'язаності до однолітків та особливостей самосприйняття як модераторів впливу сімейних стосунків на резильєнтність підлітків поглиблює розуміння багаторівневості та опосередкованості психічних процесів у підлітковому віці.

Використання екофасилітативного підходу в контексті дослідження резильєнтності збагачує теоретичні підходи до розуміння природи психологічної стійкості та створює підґрунтя для концептуалізації методів психологічного супроводу, що враховують діалектичну природу розвитку особистості та системи стосунків.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що матеріали дисертаційного дослідження створюють цілісну науково-методичну базу для практичної роботи з формування резильєнтності підлітків у контексті батьківсько-дитячих взаємин. Розроблена та апробована програма «Батьки і підлітки: взаємодія і довіра як опора в складні часи» може бути впроваджена в діяльність психологічних служб закладів освіти, центрів соціальних служб, громадських організацій та приватної психологічної практики для формування резильєнтності в умовах суспільної нестабільності. Доведена ефективність комплексної роботи з одночасним залученням підлітків і батьків дає підстави для впровадження системного підходу до психологічного супроводу родин.

Теоретичні положення та емпіричні результати дослідження збагачують науково-методичну базу викладання психологічних дисциплін у закладах вищої освіти, зокрема «Вікової психології», «Психології сім'ї», «Кризової психології», «Психології стресостійкості», «Психології резильєнтності», «Психологічної допомоги в кризових ситуаціях», а також можуть стати основою для розробки спеціалізованих курсів з психологічного супроводу підлітків та їхніх батьків у складних життєвих обставинах.

Адаптований та розроблений психодіагностичний інструментарій (опитувальники стилю виховання PS-FFQ, прив'язаності підлітків до батьків та однолітків IPRA, скринінговий опитувальник травматичного досвіду підлітків ТДП-7) може застосовуватися практичними психологами, соціальними педагогами, соціальними працівниками та іншими фахівцями для діагностики, планування та реалізації цілеспрямованої психокорекційної та консультативної роботи з підлітками та їхніми батьками. Визначені психометричні показники україномовної версії шкали резильєнтності CD-RISC-25 підтверджують можливість її використання в українському психодіагностичному контексті.

Запропоновані типології батьківсько-дитячих стосунків та резильєнтності розширюють можливості індивідуалізації психологічної

допомоги з урахуванням специфіки кожного типу. Виявлені закономірності взаємозв'язку БДВ, резильєнтності підлітків і їх модераторів можуть враховуватися при розробленні програм психологічної підтримки та реабілітації підлітків і їхніх батьків в умовах війни, вимушеної міграції.

Матеріали дослідження можуть бути використані для підвищення кваліфікації психологів, соціальних педагогів, учителів, медичних працівників та інших фахівців, які працюють у сфері психологічної підтримки дітей та сімей, зокрема в рамках програм післядипломної освіти, тренінгів та семінарів з проблематики психологічної стійкості та адаптації до складних життєвих обставин.

Особистий внесок здобувача. Результати дисертаційного дослідження є самостійним внеском авторки у вирішення проблеми впливу батьківсько-дитячих взаємин на формування резильєнтності в підлітковому віці. У спільній з О. Столярчук публікації особистий доробок здобувачки становить 50% змісту і полягає в участі у формуванні концепції статті, доборі джерельної бази, опрацюванні частини емпіричних матеріалів, а також у співавторстві при написанні та редагуванні тексту. У спільній з О. Столярчук, О. Сергеєнковою, С. Хрипко, Н. Пророк, А. Лобанчук статті авторський внесок полягає в організації опитування й опрацюванні його результатів. Ідеї співавторів опублікованих праць у дисертації не використовуються.

Упровадження результатів дослідження. Результати дослідження впроваджені у ДЗВО «Університет менеджменту освіти» (довідка про впровадження №01-02/289 від 22.05.2025 р.); Кременчуцькому Національному університеті імені Михайла Остроградського (довідка про впровадження № 74-10/417 від 21.05.2025 р.); Солом'янському районному в місті Києві центрі соціальних служб (довідка про впровадження № 108/39-563 від 21.05.2025 р.); Київському ліцеї № 144 ім. Г. Ващенка (довідка про впровадження № 43/2025 від 15.05.2025 р.); Комунальному закладі «Мироцька гімназія № 12» Бучанської міської ради Київської області (довідка про

впровадження № 01-12/19 від 15.05.2025 р.); Благодійна організація «Благодійний фонд Діти Героїв».

Апробація результатів роботи. Основні положення та результати дослідження були обговорені на засіданнях кафедри психології та особистісного розвитку Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, а також презентовані на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, форумах а саме: Всеукраїнській онлайн-конференції «ECOPSYCON: Паростки майбутнього у парадоксах буденності» (Київ, 2021); Першому міжнародному онлайн-марафоні психологічної допомоги «ECOPSYHELP» (Київ, 2021); III Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Нова українська школа: психологічні проблеми» (Київ, 2022); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Українська школа в контексті війни: психологічні проблеми» (Київ, 2024); XXI Міжнародній науково-практичній конференції «Modern technologies and science: problems, new and relevant developments» (Сарагоса, Іспанія, 2025).

Публікації. Результати дослідження відображено у 9 публікаціях: 4 у вітчизняних фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України; 1 публікація у співавторстві в іноземному журналі, що на момент публікації індексувався в наукометричній базі Web of Science, 4 публікації в наукових виданнях/матеріалах та тезах науково-практичних конференцій і форумів, а також 41 публікації, що додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації (українською та англійською мовами), вступу, трьох розділів з висновками до кожного, загальних висновків, списку використаних джерел (309 найменувань, із них – 145 англійською мовою) та додатків на 80 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 380 сторінок, основний зміст викладено на 239 сторінках. Дисертація містить 11 таблиць і 24 рисунки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ ВЗАЄМИН ЯК ЧИННИКА ФОРМУВАННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

У першому розділі представлено аналіз концептуальних підходів в дослідженні проблеми батьківсько-дитячих взаємин у підлітковому віці; психологічного змісту резильєнтності та особливостей її формування в підлітковому віці; теоретичну модель батьківсько-дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності в підлітковому віці.

1.1 Концептуальні підходи в дослідженні проблеми батьківсько-дитячих взаємин у підлітковому віці

1.1.1 Сутність та визначення батьківсько-дитячих взаємин у психологічній науці

Проблема вивчення батьківсько-дитячих взаємин (БДВ) привертає увагу науковців здавна. Варто зазначити, що, незважаючи на значну кількість досліджень цього феномену, єдиного підходу й однозначного його визначення донині не існує. Складність дослідження батьківсько-дитячих взаємин зумовлена мінливістю культурно-історичних умов, суспільних норм і цінностей, що складають підґрунтя для встановлення і підтримання всіх соціальних зв'язків дитини.

Щодо поняття «батьківсько-дитячі взаємини», то нині не існує чітких критеріїв, які б однозначно визначили специфіку і область їх застосування. Батьківсько-дитячі взаємини є важливою складовою сімейної системи, у якій центральними є феномени батьківства і дитинства, що визначають стосунки між батьками і дітьми в усьому їх різноманітті. Результати дослідження показують, що в підлітковому віці вони набувають своєрідної специфіки.

У дисертаційному дослідженні використовуються терміни «батьківсько-дитячі взаємини» та «батьківсько-дитячі стосунки» як синонімічні. Термін «взаємини» закріплений у назві дисертації відповідно до затвердженої теми дослідження та традиційно вживається у психологічній літературі для підкреслення взаємного двостороннього характеру зв'язків між батьками і дітьми. Водночас у тексті роботи використовується і термін «стосунки», який відповідає сучасним тенденціям наукового дискурсу та є прямим відповідником поширеного в міжнародних дослідженнях англomовного терміну «*parent-child relationships*». Обраний порядок слів підкреслює провідну роль батьків у системі стосунків, що є концептуально важливим для аналізу чинників розвитку резильєнтності. Обидва терміни охоплюють усі аспекти взаємодії між батьками та дітьми (емоційні, поведінкові, комунікативні та ін.) і відображають системний характер досліджуваного феномену. Використання обох термінів забезпечує термінологічну варіативність тексту при збереженні змістової єдності та наукової точності викладу.

Батьківсько-дитячі взаємини є одним із ключових чинників розвитку самосвідомості особистості, що створюють умови для набуття дитиною досвіду формування ставлення як до інших людей, так і до самої себе. Проте зміст поняття «дитячо-батьківські стосунки» у психологічній літературі не визначено. Це зумовлено розумінням їх як складової (підструктури) сімейних стосунків, що поєднує взаємопов'язані, проте не рівнозначні стосунки, зумовлені ставленням як батьків до дитини (материнське і батьківське), так і дитини до батьків (Столярчук, 2015).

Психологічна наука трактує батьківсько-дитячі стосунки як особливого роду безперервні й тривалі міжособистісні стосунки, що характеризуються сильною емоційною значущістю як для дитини, так і для батьків, віковою змінністю, балансом полярних позицій, потребою піклуватися та відповідальністю, як такі, що зумовлюють психічний розвиток і соціалізацію

дитини (Яблонська, 2013); як вид міжособистісних стосунків, що характеризується сильною емоційною значущістю як для дитини, так і для батьків (Щуркан, 2015); як найважливішу підсистему стосунків сім'ї як цілісної системи, безперервні, тривалі та опосередковані віковими особливостями дитини і батьків стосунки (Булгакова & Азаркіна, 2020); як різновид міжособистісних стосунків, що зумовлений особистісно значущим образним емоційним й інтелектуальним відображенням людьми одне одного (В. Поліщук, 2021).

1.1.2 Основні підходи у дослідженні проблеми батьківсько-дитячих стосунків

Психодинамічний підхід. Батьківсько-дитячі взаємини досліджуються в різних психологічних підходах, привертають увагу представників різних психологічних шкіл. Представники психоаналітичного напрямку основою цих стосунків вважають ранній досвід взаємодії з батьками. За З. Фройдом, особливе значення мають три стадії розвитку дитини: спілкування з батьками в ранні роки, їх вплив на вирішення вікових суперечностей та конфлікти, що зумовлюють проблеми в дорослому віці (Freud, 1961).

Е. Еріксон зазначає, що раціональної адаптації до соціального оточення можна досягти за умови вирішення психосоціальних конфліктів. У ранні роки дитина зазнає впливу сім'ї, а згодом – ширшого соціального оточення: сусідів, школи та інших соціальних інститутів (Erikson, 2007). Е. Фромм підкреслює вагомість материнської і батьківської любові. Материнська любов безумовна: матір любить дитину за її існування. Батьківська любов обумовлена: її треба завоювати успішним виконанням обов'язків та дисципліною (Fromm, 2006). Ці стосунки впливають на розгортання потенційних якостей дитини, що формує її соціальний характер та процес самоідентифікації. К. Хорні вважає, що батьки допомагають дитині ефективно взаємодіяти із зовнішнім світом, учать проявляти гнучкість та усвідомлювати власні потреби для досягнення душевної гармонії в дорослому віці (Horney, 2013).

Сучасні посвідковники психоаналізу R. Stevens, M. Wetherell (1996) зазначають, що батьківсько-дитячі стосунки впливають на інтеріоризацію соціального контексту та формування мислення. K. Gergen, M. Gergen (1997) підкреслюють їх вплив на внутрішній і зовнішній простори особистості. А. Адлер вважає, що мати демонструє перший приклад людських стосунків і впливає на важливі життєві ситуації: годування, привчання до туалету, сексуальну ідентифікацію та прояв агресивності. Основним принципом батьківсько-дитячих стосунків він визначає взаємоповагу та повагу до унікальності дитини (Adler, 1956). Варто зазначити, що гіперопіка, авторитаризм чи насильство можуть спричинити психотравми, а стосунки з батьками формують основу всіх соціальних зв'язків дитини. Д. Віннікот приділяє увагу профілактичній роботі з батьками, формуванню правильних настановлень: довіри інтуїції, природної поведінки та послідовності в діях (Віннікот, 2019).

Е. Берн у транзактному аналізі підкреслює, що зміна поведінки дитини залежить від зміни стосунків між дитиною і батьками. Батькам важливо аналізувати соціальні взаємозв'язки в сім'ї, проявляти повагу до дітей, підтримуючи в них установку на щастя (Берн, 2024).

Засновник теорії прив'язаності Дж. Боулбі зазначав, що ранній досвід стосунків залежить від характеру прив'язаності до близької людини, основною функцією якої є забезпечення безпеки (Bowlby, 1982). М. Ейнсворт виокремила три типи прив'язаності: уникання (небезпечна), безпечна та тривожно-амбівалентна. Вона також розробила шкали для вивчення материнського ставлення: чутливість-нечутливість, прийняття-відкидання, кооперація-втручання, підтримка-ігнорування (Ainsworth, Dlenar, Waters, & Walls, 1978).

Отже, прихильники психодинамічного підходу розглядають батьківсько-дитячі взаємини з точки зору їх впливу на формування прив'язаності до дорослих, задоволення потреб у прийнятті, захисті та

емоційній підтримці. Це визначає успішність соціальної адаптації дитини чи її дезадаптацію. У контексті формування резильєнтності підлітків психоаналітичний підхід набуває особливого значення, оскільки дозволяє зрозуміти, як досвід безпечної прив'язаності сприяє формуванню базової довіри до світу та почуття безпеки – фундаментальних компонентів здатності конструктивно долати стресові ситуації. Підлітки, які отримали досвід безумовного прийняття та емоційної підтримки в ранньому віці, демонструють вищий рівень резильєнтності, ефективніше регулюють емоції та проявляють більшу гнучкість у подоланні життєвих викликів.

Біхевіоральний та соціально-когнітивний підходи. Представники біхевіорального підходу розглядають батьківсько-дитячі стосунки через систему підкріплень, нагород і покарань. Вони навчають батьків, зокрема матерів хлопчиків дошкільного віку, методам зміни поведінки дитини: погашенню неприйнятних реакцій, диференціальному підкріпленню, тайм-ауту (Wahler, Winkel, & Peterson, 1965). Вони вважають, що научіння формує весь репертуар поведінки. Дж. Уотсон наголошував, що саме батьки відповідальні за розвиток дитини, її знання, навички та формування реакцій на стимули (Панок та ін., 2001).

Зумовлювання включає класичне (павловське), що дозволяє навчати лише за допомогою стимулів, оперантне (скінерівське), що уможливорює навчання шляхом вибору стимулу, який супроводжується позитивним підкріпленням, а також мультимодальне програмування. Оперантне научіння відбувається через позитивне підкріплення дій, що приносять бажані результати, та уникнення негативних наслідків (Дуткевич & Савицька, 2010).

Представник соціально-когнітивного напрямку А Бандура заперечував достатність нагород і покарань для навчання нової поведінки, надаючи особливу роль імітації моделі (Bandura, 1989). Він розглядав батьків як агентів соціалізації, що впливають на саморегуляцію, самоконтроль і самоєфективність дитини. Батьківсько-дитячі стосунки впливають не лише на

формування поведінки дитини, а й на здатність мотивуватись і регулюватись відчуттям власної адекватності внутрішнім стандартам у дорослому житті.

Безумовне навчіння відбувається поза організованими стимулами (Бондаренко, 1997) з акцентом уваги на середовищі. Прихильники соціально-когнітивної теорії вважають, що батьківсько-дитячі стосунки формують поведінку обох сторін і впливають на успішність взаємин (Myers, 2012). Дж. Роттер наголошував на значущості мотиваційних і когнітивних чинників у соціальній поведінці дитини (Rotter, 1954). Отже, узагальнюючи погляди представників біхевіористичного напрямку в контексті батьківсько-дитячих стосунків, зазначимо, що основну увагу науковці звертають на вивчення особливостей поведінки батьків і формування навичок зміни (варіацій) поведінки дитини. Біхевіоральний та соціально-когнітивний підходи пропонують дієві механізми розвитку адаптивних поведінкових стратегій та саморегуляції. Батьки, які демонструють підліткам ефективні моделі подолання стресових ситуацій, заохочують самостійність у вирішенні проблем та забезпечують конструктивний зворотний зв'язок, сприяють формуванню таких компонентів резильєнтності як самоефективність, здатність справлятися з викликами та розвивати адаптивні копінг-стратегії.

Гуманістичний підхід. У межах гуманістичного підходу (Rogers, 1961; Allport, 1968; Maslow, 1967; Frankl, 1973; Rollo, 1992) батьківсько-дитячі взаємини розглядають через призму прийняття, емпатії, розуміння, щирості і природності прояву емоцій, здатність батьків використовувати різноманітний спектр комунікативних засобів, зокрема і невербальні.

Роджерс уважав, що найважливішими складовими батьківсько-дитячих стосунків є прояв справжніх почуттів, їх безумовне прийняття та відданість внутрішньому «Я». Особливо це необхідно для дитини, яка потребує схвалення й любові батьків. Її здоровий розвиток залежить від гармонії між Я-ідеальним (очікуваний рівень любові) і Я-реальним (дійсний рівень), що забезпечує повноцінне становлення особистості (Rogers, 1961).

На думку К. Роджерса, батьківсько-дитячі стосунки проявляються через любов-турботу як про фізичне, так і про психологічне благополуччя дитини, підтримку її самостійності в прийнятті рішень, відкритість у спілкуванні та взаємоповагу. Важливо навчити дитину справлятися з труднощами самостійно та приймати відповідальність, поступово передаючи їй право на ухвалення рішень. Прийняття себе сприяє прийняттю інших, що покращує стосунки в сім'ї та міжособистісні взаємини (Rogers, 1961).

Т. Гордон підкреслював важливість взаємодії батьків і дитини без примусу, що формує її активну участь у сімейному житті (Gordon, 1975; Gordon, 1979). Уміння батьків слухати і розуміти дітей сприяє гармонізації стосунків, а їхня здатність до балансу впливає на розвиток дитини. Соціалізація та розвиток особистості залежить як від батьків, так і від власної активності дитини (Rollo, 1992).

В українській психології також поширюються гуманістичні підходи щодо сфери виховання, зокрема М. Савчин (1998) виокремлює рівність позицій батьків і дітей, взаємний вплив, повагу та довіру. Важливі також емоційна насиченість спілкування, щирість та використання різноманітних комунікативних засобів для розкриття потенціалу дитини. Гармонійна взаємодія в сім'ї сприяє соціалізації, що базується на емпатії та створенні емоційно-ціннісної атмосфери в сім'ї (Гончар, 2018). Повноцінне виховання передбачає рівноправний діалог без насильства та авторитарності, що є ключем до гуманних стосунків між дорослими та дітьми.

Екофасилітативний підхід. Екофасилітативний підхід П. Лушина акцентує увагу на потенціалі особистісного змінювання як розвитку та переходу до нової ідентичності в умовах швидкоплинних трансформацій і криз. У перехідних періодах відбувається зміна системи уявлень особистості відносно самої себе, власного способу життя. Перехід до нової ідентичності, як зазначає П. Лушин (2016), може відбуватися радикально й неочікувано, впливаючи як на самого суб'єкта, так і на навколишнє середовище. Цей процес

дозволяє особистості опановувати нові цінності, переконання, способи дії, формувати новий тип емоційного реагування та сприяє міжсистемному переходу до принципово нових можливостей ідентичності, реалізації творчих задумів і прийняття неординарних рішень. В умовах кризових ситуацій, психотравмуючих подій особистість зазнає суттєвих трансформацій, що передбачають формування нової ідентичності з негативними (як результат пережитих психологічних травм в умовах невизначеності) та позитивними (поява принципово нових соціально спрямованих можливостей та творчого розвитку) наслідками. У вимірах екофасилітативного підходу кризи та складні життєві ситуації розглядаються не стільки як перешкоди, скільки як потенційні виклики для розвитку та розкриття особистісного потенціалу особистості. Батьки, які створюють екофасилітативне середовище, допомагають підліткам розвивати здатність приймати невизначеність, гнучко реагувати на зміни та трансформувати труднощі в можливості для розвитку, що відповідає сутності резильєнтності як діалектичного процесу, що проявляється у превентивній, спонтанній та поствентивній формах (Лушин & Сухенко, 2025).

Інтегративний підхід. Інтегративний погляд на батьківсько-дитячі стосунки як чинник розвитку особистості дозволяє поєднати надбання різних теоретичних підходів і комплексно розглядати вплив сімейної взаємодії на становлення особистості підлітка. Психоемоційні концепції допомагають усвідомити значення раннього досвіду та прив'язаності для формування базової довіри до світу; біхевіоральні та соціально-когнітивні моделі розкривають механізми засвоєння поведінкових патернів і розвитку саморегуляції; гуманістичний підхід акцентує увагу на безумовному прийнятті та підтримці особистісного потенціалу; екофасилітативний погляд додає розуміння трансформаційної природи кризових періодів як можливостей для розвитку. Синтез різних теоретичних перспектив створює методологічне підґрунтя для цілісного розуміння батьківсько-дитячих

стосунків у підлітковому віці та виокремлення ключових аспектів сімейної взаємодії: формування безпечної прив'язаності як основи довіри до світу, розвиток адаптивних стратегій поведінки через моделювання та підкріплення, створення підтримуючого середовища для самореалізації, а також конструктивний погляд на проживання кризових періодів та їх потенційність у процесах особистісного розвитку та зростання. Така багатомірність відповідає складній природі перехідних процесів у підлітковому віці та створює теоретичний фундамент для подальшого аналізу проблеми формування резильєнтності в підлітковому віці.

1.1.3 Структурні компоненти в системі батьківсько-дитячих взаємин та їх трансформація в підлітковому віці

Осмислення батьківсько-дитячих взаємин як системного явища потребує не лише врахування культурних і вікових контекстів, а й аналізу їхньої внутрішньої структури та функціональної динаміки. У сучасній психології розглядаються різноманітні підходи до визначення змістових складників БДВ, які фіксують емоційну, когнітивну, мотиваційну, регулятивну й поведінкову площини взаємодії. Так, Т. Яблонська (2016) виокремлює параметри взаємин, у яких фігурують цінності, мотивація, когніції, рефлексія, емоційна і регулятивна сфери, акцентуючи на характері емоційного зв'язку, мотивах батьківства, рівні включеності, стилі спілкування, соціальному контролі, стійкості виховного впливу тощо (Яблонська, 2016).

Заслуговує на увагу структура гуманних батьківсько-дитячих стосунків, запропонована Л. Гончар (2018), яку складають когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінково-діяльнісний компоненти. Авторка пропонує емоційно-ціннісний компонент розглядати як провідні мотиви, ціннісні орієнтації, спрямованість особистості, задоволеність стосунками, емоційна включеність у взаємодію, сензитивність і емпатія, уміння показати емоційну підтримку дитині; когнітивний уключає ефекти взаємодії, очікування, образ можливостей дитини і власних, оцінка себе і партнера (батька і дитини), а

поведінковий виявляється через структурування позицій, джерела і способи вирішення конфліктів, характерні прийоми впливу, характер санкцій, контролю і моніторингу, способи реагування на труднощі і фрустрацію, особливості надання допомоги.

Нам імпонує підхід О. Грищенко (2003) до визначення змісту складових батьківсько-дитячих стосунків, за яким вони розглядаються з двох боків (з боку батьків і з боку дитини) і містять когнітивний компонент: з боку батьків – батьківські настанови, особливості сприйняття дитини і себе як одного з батьків, з боку дитини – сприйняття батьків як подружжя; емоційний компонент: з боку батьків – батьківські почуття, любов до дитини, з боку дитини – любов до батьків; поведінковий компонент: з боку батьків – особливості та стиль батьківського виховання, з боку дитини – особливості поведінки дитини в сім'ї та в соціумі.

Наведені моделі демонструють тенденцію до інтеграції основних аспектів взаємодії в межах функціональної системи. У нашому дослідженні доцільним є узагальнення цих підходів у формі трьох ключових компонентів батьківсько-дитячих взаємин, які є структурною основою для подальшого аналізу їхнього функціонального потенціалу, зокрема:

- когнітивно-поведінковий компонент (настанови, очікування, стиль впливу, поведінкові моделі);
- емоційно-регулятивний компонент (емоційна включеність, підтримка, регуляція емоцій);
- комунікативний компонент (якість і форма спілкування, владні позиції у взаємодії).

Когнітивно-поведінковий компонент батьківсько-дитячих взаємин охоплює уявлення батьків про дитину, сприйняття себе в ролі батька чи матері, оцінку особистих виховних дій та очікувань щодо поведінки дитини. Він також включає виховні стратегії, стиль дисциплінарного впливу, узгодженість дій із заявленими цінностями та принципами. Від когнітивної усвідомленості

і рефлексії батьків значною мірою залежить якість батьківського впливу й цілісність виховного середовища.

Цей компонент формується під впливом педагогічної грамотності, рівня ерудованості та морального розвитку батьків, їхньої здатності до рефлексії та критичного аналізу власної поведінки у взаємодії з дитиною. Як зазначає ряд авторів, зокрема Т. Яблонська та О. Грищенко, саме настанови батьків, їхні уявлення про виховання та уявлення про себе як про виховну фігуру значною мірою зумовлюють стиль спілкування, обсяг контролю, вимоги та способи підтримки чи обмеження дитини (Яблонська, 2016; Грищенко, 2003).

Когнітивно-поведінковий вимір проявляється через ступінь узгодженості між переконаннями й діями батьків, рівень когнітивної гнучкості в реагуванні на зміну поведінки дитини, уміння адаптувати виховні дії до потреб вікового розвитку підлітка.

На особливу увагу в контексті цього компоненту заслуговують погляди О. Кляпець (2004), яка розглядає БДВ як гнучке, збалансоване партнерство, що підтримує персональний розвиток кожного учасника. Така взаємодія передбачає не директивну контрольну позицію, а настанову на супровід, діалог і співучасть у побудові життєвих рішень дитини.

Крім того, батьки потребують і необхідного багажу знань щодо закономірностей вікового, психічного та фізичного розвитку особистості, розуміння її анатомо-фізіологічних особливостей, потреб, інтересів і цінностей, опанування вміннями навчатися й застосовувати набуті знання у практичній діяльності, «задавати особливий психологічний тон» батьківсько-дитячих стосунків. Когнітивний компонент батьківсько-дитячих стосунків відображає певною мірою батьківську позицію. Це, до прикладу, уявлення батьків про дитину, розуміння форм і методів виховання, узгодженість позицій батьків стосовно дитини, настанови, їхній вплив на формування не лише взаємин з дитиною, а й її світогляду, поведінки, становлення її особистісних структур тощо.

Когнітивна компетентність батьків включає також розуміння закономірностей вікового розвитку, здатність диференціювати індивідуальні особливості дитини, вміння транслювати цінності та формувати моральні орієнтири. Безперечно, потреби, ціннісні орієнтації та мотиви становлять підґрунтя мотивації особистості, адже виконують функції детермінації та стимуляції поведінки. Їхні витoki пов'язані з засвоєнням соціально значущих цінностей у найближчому соціальному середовищі, передусім у родині.

Як зазначає Л. Канішевська (2016), цінності сімейного життя є не лише відображенням культурної традиції, а й виконують функцію внутрішнього регулятора поведінки, що поєднує соціальну природу з індивідуальними формами вираження. Вони формуються в процесі повсякденної взаємодії – через дії, установки, виховні рішення – і визначають моральний вектор особистісного розвитку. Таким чином, когнітивно-поведінковий компонент батьківсько-дитячих взаємин охоплює не лише знання й виховні дії, а й трансляцію цінностей, що структурують мотиваційне поле підлітка.

Емоційно-регулятивний компонент становить основу батьківсько-дитячих взаємин, у трактуванні Деніела Гоулмана – популяризатора теорії емоційного інтелекту, визначає «здатність усвідомлювати власні емоції та емоції інших для того, щоб мотивувати себе й інших та щоб управно управляти емоціями наодинці та при взаємодії з іншими», створює позитивні (негативні) умови почуття дитиною своєї емоційної безпеки (Goleman, 2005). Варто зауважити, що почуття емоційної безпеки й цілісності дитини становлять основу ідентичності особистості, а, відповідно, загроза цій цілісності ускладнює становлення ідентичності дитини.

Емоційний компонент сприяє формуванню зрілих соціальних навичок, забезпечуючи успішність у міжособистісних взаєминах, досягненню психологічного благополуччя тощо. При цьому важливу роль відіграє емоційна прихильність, яка в дошкільному віці виявляється у сприйнятті матері як джерела допомоги і підтримки. У підлітковому віці спостерігається

їхня емоційна емансипація від батьків. Примітно, що вона спирається на попередні досягнення виховання підлітків і символізує суперечливість батьківських завдань: дорослі повинні забезпечити захищеність та підтримку дітям і водночас сприяти становленню їх незалежності, самостійності. Емоційна емансипація дається підліткові значно легше, ніж його батькам (Сергеєнкова та ін., 2021).

Ми поділяємо позицію Т. Кочубей, А. Семенова (2013), що ефективність і надійність батьківсько-дитячих взаємин значною мірою залежить від емоційної стійкості, яка сприяє зменшенню негативного впливу сильних емоцій, прояву готовності до дій, запобіганню появі стресових ситуацій. Як зазначає Т. Алексєєнко, щоб досягнути достатнього ступеню психологічного захисту дитини, батькам варто встановлювати відповідні межі її діяльності – не тісні, але й контрольовані, навчати й заохочувати до адекватного вияву емоцій, дотримуватись певних принципів і норм поведінки, а також виконувати стосовно дитини функції захисника її інтересів і співучасника її справ, постійно аналізуючи власну виховну діяльність та її результати. Щодо принципів, то необхідно приймати дитину такою, якою вона є, не критикувати, не засуджувати, поважати її як особистість, визнавати факт законності її потреб, виявляти схвалення дитини, її дій і вчинків, розуміти значущість дитини для батьків, надавати підтримку і допомогу тощо (Алексєєнко, 1987). Батьки виступають емоційними наставниками для своїх дітей, що стимулює і спонукає їх бути емоційно грамотними, а це, як зазначає D. Goleman, потребує спеціальної підготовки. Дослідник підкреслює, що розвиток емоційної компетентності є складним завданням як для сімейного, так і для освітнього середовища: «Це складне завдання вимагає двох основних змін: щоб учителі вийшли за рамки своєї традиційної місії, і щоб суспільство проявило більшу зацікавленість у сфері освіти» (Goleman, 2005, с. 451).

Варто підкреслити, що емоційно-регулятивний компонент нерозривно пов'язаний з когнітивно-поведінковим: через емоційну взаємодію дитина

засвоює базові моделі комунікації, реагування на труднощі, формування образу себе і цінностей. Як зазначає І. Сопівник (2016), ціннісні орієнтації, що транслиуються батьками в емоційно насиченому контексті взаємодії, стають регуляторами поведінки дитини, упливають на її мотивацію, самооцінку та уявлення про світ.

Комунікативний компонент батьківсько-дитячих взаємин відображає характер, форму, інтенсивність і зміст спілкування між дитиною й батьками. У цьому контексті важливо не лише те, *про що* говорять батьки з підлітками, а *як* відбувається сама взаємодія: наскільки вона відкрито-діалогічна, чутлива до потреб дитини, гнучка до змін вікових ідентичностей. Комунікація виконує функцію регуляції меж автономії, а також забезпечує вплив батьківської позиції на формування самосприйняття дитини.

Почуття дорослості як центральне новоутворення підліткового віку викликає потребу в трансформації комунікативної взаємодії з батьками: від моделі слухняності до партнерства. Як зазначають О. Сергєєнкова, О. Столярчук та ін. (2021), складність цих взаємин зумовлюється асиметрією інтересів: батьки прагнуть повного контролю, тоді як підлітки – автономії, водночас зберігаючи потребу в теплі, увазі та підтримці. Перебудова комунікації часто супроводжується емоційною напругою, протестними реакціями, але саме в цей період батьки можуть або посилити відчуження, або закласти основу для зрілих довірливих зв'язків.

У цьому контексті поведінково-комунікативна взаємодія втрачає свою автоматичність і потребує перегляду звичних патернів. Комунікація з підлітком стає полігоном перевірки батьківських переконань, емпатії, готовності до змін. Таким чином, комунікативний компонент БДВ набуває особливої ваги саме в підлітковому віці, де він здатен або підтримати особистісну суб'єктність дитини, або посилити конфлікт між поколіннями.

Щодо комунікативного аспекту БДВ, то більш розлогою є класифікація видів батьківської влади в спілкуванні з підлітками, запропонована

французьким психологом М. Кле: за автократичного стилю батьки не надають підлітку можливості висловлювати власну думку чи брати участь у прийнятті рішень, що його стосуються. Авторитарний стиль передбачає участь підлітка в обговоренні, однак остаточне рішення ухвалюють батьки, спираючись винятково на власні погляди. Демократичний стиль ґрунтується на відкритості до думки підлітка: він бере участь в обговоренні і може ухвалити рішення самостійно, однак остаточне слово залишається за батьками. За егалітарного стилю ухвалення рішень відбувається на паритетних засадах: батьки й підлітки мають рівний голос. У дозволяючому стилі підлітку належить більш активна та впливова позиція у формуванні рішень. Попускний стиль характеризується тим, що підліток сам вирішує: інформувати чи ні батьків про прийняте рішення. У разі ігноруючого стилю батьки повністю усуваються від процесу: їм невідомо, які рішення ухвалює підліток, і сам він не вважає за необхідне їм повідомляти (Скрипченко, 2001).

Дослідники E. Schaefer, R. Bell запропонували динамічну двофакторну модель батьківського ставлення. Перший фактор передбачає емоційне ставлення до дитини за градаціями прийняття-відкидання, а другий – стиль поведінки батьків за градаціями автономії-контролю (Schaefer, Bell, 1958). Поєднання цих факторів зумовлює існування 4 стилів батьківського ставлення. Так, високий рівень контролю в поєднанні з високим рівнем прийняття дитини виражає авторитетний стиль, для якого характерні розуміння і прийняття дитини та розумні вимоги до неї, наявність постійного контролю їх дотримання. Якщо батьки практикують у ставленні до дитини високий рівень контролю із низьким рівнем її прийняття, то застосовують авторитарний стиль, ознаками якого є надмірні вимоги та жорсткий контроль у поєднанні з нечутливістю, неухважністю до потреб дитини. Комбінація низького рівня контролю та високого рівня прийняття дитини виражає потуральний стиль, який проявляється в обмеженій кількості правил і вимог, значній свободі дитини та її гіперопіці батьками. Відсторонений стиль

батьківського ставлення базується на низькому рівні як контролю, так і прийняття дитини. Цей стиль передбачає відмежованість і нечутливість батьків до потреб дитини, обмаль правил та обмежень для неї (Сергеєнкова та ін., 2021).

Нам прийнятна думка українських психологів О. Сергеєнкової, О. Столярчук, О. Коханової, О. Пасеки (2021), що практикування батьками одного із означених виховних стилів викликає певні зміни особистості підлітка, як-от: систематичне застосування авторитетного виховного стилю забезпечує високу самоповагу і самооцінку дитини-підлітка, його значні соціальні вміння, велику увагу до соціальних та моральних проблем, хорошу навчальну успішність; наслідками авторитарного стилю є середні соціальні вміння підлітка, високий рівень його тривожності, нестійка самооцінка, несамоствореність і підвищена конформність до впливу ровесників; потуральний стиль сприяє формуванню в підлітка низьких соціальних вмінь, пасивності, інфантилізму й егоїзму, слабкого самоконтролю, схильності до демонстративної та аморальної поведінки; відсторонений виховний стиль батьків провокує низькі соціальні вміння та занижену самооцінку підлітка, високу тривожність та агресивність, схильність до неконтрольованої й аморальної поведінки.

Отже, комунікативний компонент БДВ є не лише інструментом інформаційного обміну, а й ключовим чинником формування емоційної, соціальної та ідентифікаційної сфери підлітка. Він задає межі, в яких підліток може проявити себе як рівного партнера, або, навпаки, посилює дисбаланс влади, що перешкоджає конструктивній сепарації та самовизначенню.

Таким чином, у межах нашого дослідження батьківсько-дитячі взаємини розглядаються як багатокomпонентна внутрішньо узгоджена система, що формується в просторі трьох ключових вимірів: когнітивно-поведінкового, емоційно-регулятивного та комунікативного. Кожен із цих компонентів забезпечує не лише специфічну функцію взаємодії, а й виступає платформою

для трансляції батьківських цінностей, норм і стилів у життєвий світ підлітка. Їхня взаємодія визначає якість батьківського впливу, адаптивність дитини до соціальних викликів і перспективу розвитку її особистісної зрілості.

Наявність внутрішньої структурованості дозволяє розглядати БДВ не просто як емоційно забарвлену взаємодію, а як систему впливів, яка реалізує низку важливих функцій у процесі становлення особистості підлітка. Далі ми розглянемо, яким чином реалізуються, зокрема, ці функції: фасилітативна, проєктивна, просвітницька та комунікативна.

1.1.4 Функції батьківсько-дитячих взаємин у підлітковому віці

У підлітковому віці батьківсько-дитячі взаємини набувають нових психологічних змістів, що пов'язані з інтенсивним процесом ідентифікації, формуванням автономії, переглядом цінностей і способів соціальної адаптації. Саме в цей період взаємини з батьками змінюють свою функціональну конфігурацію: з позиції тотального контролю в дитинстві вони трансформуються у складну діалектичну взаємодію, у якій важливо зберігати довіру, але не перешкоджати сепарації.

Ми поділяємо думку української дослідниці О. Столярчук, що родина відіграє ряд базових функцій для психічного розвитку дитини: формування почуття безпеки та довіри до світу, надання зразків подружньої та батьківської поведінки, набуття життєвого досвіду, вироблення дисципліни та регуляція поведінки, формування цінностей, світогляду та характеру. У родині дитина включається в усі життєво важливі різновиди діяльності: розумову та фізичну, ігрову, навчальну, трудову та комунікативну, проходячи шлях від спроб до компетентності (О. Столярчук, 2015). У підлітковому віці ці функції не лише зберігаються, а й потребують нових форм реалізації – з урахуванням зростання автономності дитини.

Ряд дослідників підліткової психології (Craig, 1996; Rice & Dolgin, 2005; Shaffer & Kipp, 2014) підкреслюють значущість батьківсько-дитячих стосунків для підлітків, виокремлюючи на цьому тлі тенденцію зниження позитивного

інтересу з боку батьків і зростання автономності з боку батька. При цьому виховний стиль матері сприймається підлітками як більш послідовний, зацікавлений і включений, а батьківський – як дистантний і автономний.

Ще однією відмітною ознакою батьківсько-дитячих стосунків у підлітковому віці є зростання частоти конфліктів підлітків з батьками, що свідчить про недостатню сформованість комунікативних стратегій та емоційного самоконтролю у складних взаємодіях. За такої умови в молодших підлітків переважають конфлікти, пов'язані з навчанням, у старших – найбільш поширеною причиною стає «розбіжність поглядів на життя». Водночас у старших підлітків з'являється ряд специфічних причин для конфліктів з батьками, зумовлених віковими потребами, а саме: «оформлення» зовнішності, уживання алкоголю і куріння. Зазначені вікові відмінності характерні як для міських, так і для сільських підлітків. Хоча в міських підлітків частіше, ніж у сільських, причиною конфліктів є навчання, тоді як у сільських – виконання домашніх обов'язків. У всіх досліджуваних груп підлітків переважають деструктивні способи вирішення конфліктів із батьками (Апішева, 2012; Коновальчук, 2018; Чайковська, 2016).

На цьому тлі особливої ваги набуває розуміння того, які саме функції реалізують батьківсько-дитячі взаємини в підлітковому віці. Спираючись на аналіз сучасних джерел і емпіричні результати дослідження, ми виокремлюємо чотири наступні ключові функції БДВ.

1. Фасилітативна функція: полягає у створенні умов для підтримки автономії, самореалізації та відповідального вибору підлітка.

2. Проєктивна функція: реалізується через трансмісію моделей поведінки, цінностей, способів подолання труднощів.

3. Просвітницька функція: передбачає передачу життєвого й морального досвіду, що інтегрується у свідомість підлітка відповідно до рівня його когнітивного розвитку.

4. Комунікативна функція: охоплює характер, інтенсивність і якість спілкування, які визначають ступінь довіри та включеності підлітка в родинне середовище.

Фасилітативна функція батьківсько-дитячих взаємин полягає в підтримці самостійності підлітка, створенні умов для його особистісного зростання, автономізації та самореалізації. У цьому віці важливо не лише зберігати емоційний зв'язок, а й забезпечити підлітку простір для прийняття власних рішень, формування відповідальності та відчуття впливу на власне життя.

О. Чистяк (2023) підкреслює, що продуктивність розвитку БДВ у підлітковому віці залежить від вирішення таких ключових завдань: психологічна сепарація зі збереженням довіри, здобуття особистісної суверенності, формування ідентичності, створення безпечного простору для самовизначення. Ці завдання не можуть бути реалізовані через авторитарне нав'язування або втрату контакту – вони потребують делікатного фасилітативного супроводу. Батьки, спостерігаючи симптоми кризи ідентичності у своєї дитини, можуть надати їй психологічну підтримку, передаючи власний досвід подолання підліткової кризи. Доречною вважаємо позицію О. Чистяк (2023) щодо залежності продуктивності розвитку батьківсько-дитячих стосунків від вирішення таких завдань: 1) психологічної сепарації за умови збереження водночас близьких і довірчих зв'язків одне з одним; 2) здобуття особистісної суверенності та автономії; 3) формування ідентичності; 4) надання безпечного простору для особистісного самовизначення. Очевидно, що всі ці завдання активізуються щодо дитини, яка перебуває в підлітковому віці.

Фасилітація з боку батьків передбачає готовність делегувати підлітку частину відповідальності, визнавати його компетентність у деяких сферах життя, підтримувати ініціативу та не применшувати суб'єктності. За результатами досліджень українських учених, батьки помітно поступаються

матерям у прагненні до повсякденного контролю за всіма аспектами життя дитини, а в багатьох випадках навіть відсторонюються від виконання цієї функції. Щодо надання дитині можливості самостійно приймати рішення – тут відмінності між позицією матері та батька не настільки суттєві, але тенденція більшої орієнтації матерів на контроль, ніж на дозвіл, все ж таки простежується (Бондар, 2010).

Наявність фасилітативної функції в БДВ корелює із розвитком внутрішнього локусу контролю, самоповаги, гнучкого мислення, мотивації до досягнень і здатності протистояти зовнішньому тиску. Натомість її порушення – у формі гіперопіки, директивності, емоційної маніпуляції або емоційної відстороненості – призводить до зниження впевненості в собі, амбівалентності в прийнятті рішень та посилення тривожності. Так, L. Brammer, E. Shostrom, P. Abrego визначили такі невротичні механізми ставлення батьків до дітей підліткового віку: використання любові як сили, що пригнічує та стримує підлітка, задля задоволення особистісної потреби батьків; покладання на підлітка тягара вдячності і почуття обов'язку як поведінки, за яку він може отримати схвалення; ставлення до підлітка як до емоційної іграшки, що перешкоджає його дорослішанню; продовження періоду своєї молодості за нереальні межі; надмірна суворість і авторитарність батьків (або одного з них), що не дозволяють дитині вийти із ролі підлеглого; надмірна слабкість і готовність поступитися зі сторони батька, а також нездатність прийняти батьківську відповідальність; суворість і авторитетність матері, що ускладнює для сина процес відділення і набуття власної незалежності; підозри, нерозумність поведінки матері відносно батька може спричинити подібне неусвідомлюване ставлення до чоловіків зі сторони доньки (Brammer, Shostrom, & Abrego, 1989). Такі маніпуляційні стратегії батьків створюють серйозні ризики щодо формування резильєнтності їхніх дітей підліткового віку.

Одним із важливих завдань підліткового віку є досягнення автономії від дорослих, першочергово батьків, що стає підґрунтям для подальшого життєвого самовизначення. Поділяємо думку української науковиці О. Литвиненко, що в підлітковому періоді самостійність та автономність, котрі дитина відстоює та опановує в процесі дорослішання, накопичуються і, як наслідок, постає питання про те, яким бути, тобто спостерігається криза ідентичності. У період підлітковості загальна динаміка інтерперсональних взаємодій зазнає суттєвих трансформацій. Прагнення відокремитися від батьків спонукає підлітка до відмови від тих форм поведінки, які вимагаються від нього. При цьому відбувається трансформація типових для нього поведінкових і діяльнісних патернів (Литвиненко, 2021). Тобто в цьому періоді комунікація і поведінка підлітка часто змінюються радикально, що потребує особливо чутливої фасилітації з боку дорослих.

Як свідчить аналіз уявлень підлітків про благополучні взаємини з батьками, дівчата надають особливого значення емпатії, безумовному прийняттю та розумінню, тоді як хлопці – можливості приймати рішення самостійно на підґрунті взаємної довіри. Це вказує на те, що реалізація фасилітативної функції повинна бути гнучкою до психологічної статі, вікових і особистісних потреб дитини. Це потреба в тому, щоб батьки емоційно розуміли дитину, співчували їй, своєчасно реагували на її проблеми. Відсутність жорсткого батьківського контролю сприяє формуванню в підлітків самостійності, почуття більшої відповідальності за свої вчинки, дає старшокласникам можливість почуватися дорослішими (Павлюк & Вінник, 2016).

Проективна функція батьківсько-дитячих взаємин реалізується через трансляцію цінностей, поведінкових сценаріїв, механізмів подолання труднощів, а також образу дорослості, з яким підліток ідентифікується або полемізує. Вона не є прямим навчанням чи інструкцією, а формується

здебільшого опосередковано – через щоденні вчинки, коментарі, стиль реагування на проблеми та взаємини між батьками як партнерами.

На ранніх етапах онтогенезу дитина безпосередньо наслідує батьків як еталон, часто неусвідомлено відтворюючи навіть ті поведінкові моделі, які самі дорослі не хотіли б передати. У підлітковому віці проєктивна функція змінюється: наслідування набуває вибіркового характеру, критичність підлітка дозволяє йому відмовлятися від частини батьківських установок і формувати власні ціннісні й поведінкові орієнтири.

Як підкреслює F. Rice (2005), підлітки хочуть мати таких батьків, які дотримуються принципів, яким навчають, і надають приклад для наслідування. У цьому віці будь-яке батьківське лицемірство або розрив між словами і діями викликає внутрішній протест, зниження авторитету дорослого та емоційне віддалення.

У процесі соціалізації дитини поведінка її батьків першочергово постає об'єктом наслідування, відбувається формування поведінкових патернів дитини шляхом відтворення вчинків і дій батьків, тобто реалізується проєктивна функція батьківсько-дитячої взаємодії. На початкових етапах онтогенезу дитина проєктує поведінку значущих дорослих без достатньої усвідомленості. Але в підлітковому віці за рахунок розвитку мислення його представники вже цілком спроможні критично аналізувати й оцінювати поведінку батьків, тому наслідувальна функція набуває вибіркового характеру. У доречному баченні М. Савчина та Л. Василенко (2024), у підлітковому віці дитина прагне зрозуміти, що означає бути дорослим, проводить паралелі між вчинками дорослих і своїми. У підлітковому віці спостереження за діями батьків у складних життєвих обставинах формує в дитини уявлення про можливі способи реагування, адаптації та самозбереження.

Просвітницька функція батьківсько-дитячих взаємин пов'язана з передачею знань, моральних уявлень, життєвих і професійних орієнтирів, які

доповнюють формальну освіту та медіасередовище як джерела інформації. У підлітковому віці ця функція набуває нових форм: батьки перестають бути єдиним і беззаперечним авторитетом, проте можуть зберегти свою просвітницьку роль, якщо транслюють інформацію в діалоговій, партнерській формі. Окрім школи, підлітки черпають потрібну їм інформацію в інтернет-ресурсах (пошуковиках, соціальних мережах, месенджерах тощо). Однак батьки можуть стати джерелом передачі особистого та професійного досвіду, який підлітки сприймають на підґрунті власних зростаючих когнітивних можливостей. Як слушно наголошує D. Baumrind (1965), авторитетні батьки враховують і зростаючі когнітивні здібності підлітка. Уперше батьки та діти можуть спілкуватись, використовуючи однакові чи близькі рівні аргументації та логіки.

Таким чином, просвітницька функція БДВ у підлітковому віці трансформується з ролі вчителя в роль консультанта, партнера по осмисленню світу. Її реалізація передбачає: визнання самостійного мислення дитини, спільне обговорення складних питань, делікатну присутність у процесі ціннісного вибору. Коли батьки зберігають здатність аргументувати, пояснювати, бути прикладом інтелектуального й етичного розвитку, вони залишаються важливими фігурами у світоглядному становленні підлітка, навіть у конкуренції з цифровими джерелами інформації.

Комунікативна функція батьківсько-дитячих взаємин у підлітковому віці виявляється через якість, зміст, емоційне забарвлення та ритм спілкування між батьками й дитиною. Комунікація в цьому періоді є не лише інструментом обміну інформацією, а й механізмом підтримки довіри, визнання автономії, формування відповідальності та суб'єктної позиції підлітка.

Підлітковий вік супроводжується кризою авторитету батьків: діти все частіше ставлять під сумнів думки дорослих, шукають альтернативні джерела істини, знижують емоційне включення у взаємодію. Спілкування з батьками втрачає інтимно-довірчий характер і набуває обмеженої, часто формально-

ділової форми. У цей час також зростає кількість конфліктних ситуацій, особливо в родинях, де батьки не здійснили перегляд власної комунікативної позиції з урахуванням вікових змін дитини.

Попри ці труднощі, саме якість комунікації здатна стати ресурсом для збереження позитивних взаємин. Як зазначають М. Савчин і Л. Василенко (2024), спільна діяльність породжує емоційну й духовну близькість, сприяє розумінню внутрішнього світу дитини, дає змогу підлітку побачити дорослих як відкритих, чутливих партнерів. Комунікація в дії – через взаємне включення, а не моралізацію – створює довіру та формує спільність переживань, що важливо для емоційного злиття поколінь.

Як встановили Л. Ніколаєв, Д. Чижма, Ю. Шамардак (2022), у 40 % батьків, за оцінками молодших підлітків, проявляється позитивний інтерес у ставленні до дітей. Однак для третини підлітків характерні оцінки таких негативних проявів батьківського ставлення, а саме: автономність, коли батьківські обов'язки виконуються формально, непослідовність, директивність, схильність до наказів і жорсткого контролю. У 23,3 % батьків підлітків, на думку учнів, спостерігається відкрита ворожість, агресивність, насильство в ставленні до своїх дітей.

Піддається випробуванням і комунікація батьків з дитиною, що досягли підліткового віку. Батьки втрачають авторитет у підлітків, їхня комунікація часто набуває обмеженого, формально-ділового характеру, частішають конфліктні ситуації. Водночас ці проблеми можна мінімізувати, якщо батьки, перебудовуючи своє ставлення до дитини підліткового віку на підґрунті визнання її дорослішання, налагоджують оновлену ефективну комунікацію, демонструють рівновагу між автономністю і залежністю, сприяючи формуванню особистості підлітка і зрілих навичок його поведінки. Ефективну комунікацію легше побудувати через спільну діяльність батьків і підлітка. Як слушно наголошують українські вчені М. Савчин, Л. Василенко, спільна діяльність породжує спільність переживань, почуттів, настроїв, намірів,

полегшує контакт із підлітком, зумовлює емоційну та духовну близькість. У ній дитина пізнає внутрішній світ дорослих, глибину думок і переживань, учиться турботливому ставленню до людей (Савчин & Василенко, 2024).

Важливу роль у комунікації підлітка з батьками має не лише її зміст, а й емоційний супровід. Глибина та змістовність комунікації підлітка з батьками залежить від його довіри. Слушною є теза, що підлітки багато що довіряють дорослим, якщо відчують прихильність з їхнього боку, натомість байдужість дорослих вони сприймають боляче (Савчин & Василенко, 2024). Більше того, саме суперечність між довірою до батьків та проявами критичного ставлення до них, яка повсякденно проявляється в комунікації, постає засадами для формування світогляду підлітків.

Характер батьківсько-дитячої комунікації зумовлює рівень задоволеності життям підлітків. Результати дослідження китайських вчених X. Bi, S. Wang (2021) підкреслюють важливість підвищення якості сімейного спілкування та сприяння батьками розвитку в підлітків самостійності та орієнтації на майбутнє для підвищення їхньої задоволеності життям. Корелюють із цими висновками і результати дослідження індійських учених V. Thakkar, N. Sheth (2014), які наполягають, що фактично індивідуалізація підлітків – це те, що батьки та підлітки спільно творять. Батьки дійсно допомагають підліткам розвивати ідентичність. Спілкування з батьками значно впливає на такі результати адаптації підлітків, як самооцінка, орієнтація на досягнення та психічне благополуччя. Точніше, адаптація підлітків до навколишнього середовища пов'язана з балансом позитивних і негативних дискусій з батьками.

Зрештою, комунікативна функція БДВ інтегрує всі інші функції: саме через взаємодію, діалог, суперечку, мовчання чи співпереживання реалізуються підтримка, передача досвіду, трансмісія цінностей і формування психологічної стійкості підлітка.

Таким чином, у підлітковому віці батьківсько-дитячі взаємини реалізують функціональну множинність, що охоплює фасилітативну, проєктивну, просвітницьку та комунікативну функції. Кожна з них виконує унікальну роль у процесі формування психологічної автономії, ідентичності, ціннісних орієнтирів і соціально адаптивної поведінки підлітка. Фасилітативна функція забезпечує підтримку самостійності та безпечне середовище для самореалізації; проєктивна – передає міжпоколінний досвід та моделі резильєнтності; просвітницька – формує морально-когнітивну основу через особистий приклад; комунікативна – підтримує довіру, партнерство й емоційну регуляцію взаємодії.

Ефективність реалізації цих функцій залежить від гнучкості батьківської позиції, здатності адаптувати стратегії виховання до вікових особливостей дитини, а також від стилю комунікації та ціннісної єдності родини. Водночас саме ці функції є ключовими для розуміння типології батьківсько-дитячих взаємин у підлітковому віці, що буде детально розглянуто в наступному параграфі.

Результати аналізу до параграфу 1.1

Теоретичний аналіз наукових підходів до вивчення батьківсько-дитячих стосунків виявив багатовекторність і неоднозначність трактування цього феномену, де кожен підхід акцентує увагу на різних аспектах сімейної взаємодії. Психодинамічний підхід розглядає батьківсько-дитячі стосунки через призму формування прив'язаності та задоволення базових потреб у прийнятті та емоційній підтримці; біхевіоральний – фокусується на техніках поведінки батьків і формуванні навичок модифікації поведінки дитини; соціально-когнітивний – аналізує механізми наслідування та моделювання через батьківські зразки поведінки, гуманістичний – підкреслює значення емпатійного розуміння, щирості та природності емоційних проявів, широкого спектру комунікативних засобів. Екофасилітативний підхід запропоновано як такий, що дозволяє оптимізувати вплив батьківсько-дитячих стосунків на

розвиток дитини через визнання трансформаційної природи кризових періодів та підтримку природних ритмів особистісного розвитку.

Зіставлення наукових підходів до аналізу батьківсько-дитячих стосунків дозволяє виявити концептуальні витоки структурної та функціональної моделі цієї взаємодії. Так, психодинамічний і гуманістичний підходи фокусуються на емоційному зв'язку, прийнятті, емпатії та підтримці – саме ці засади лягли в основу емоційно-регулятивного компонента, який відображає глибину емоційної залученості та впливу батьків на здатність дитини до саморегуляції. Водночас соціально-когнітивна й біхевіоральна традиції, орієнтовані на моделювання поведінки, механізми наслідування, формування уявлень і норм, узгоджуються з когнітивно-поведінковим компонентом, що охоплює батьківські уявлення, настанови та моделі виховного впливу. Нарешті, гуманістичний та комунікативно-інтеракційний ракурси визначають роль відкритої комунікації, діалогу, вербальних і невербальних форм взаємодії, що концептуалізовано як комунікативний компонент у структурі БДС. Кожен з розглянутих підходів акцентує специфічний аспект сімейної взаємодії, який у моделі БДС репрезентований окремим компонентом:

- емоційно-регулятивний компонент характеризується емоційним зв'язком між батьками та дитиною, рівнем емоційного прийняття, здатністю до емпатії та емоційної підтримки, а також механізмами регуляції емоційних станів у взаємодії;

- когнітивно-поведінковий компонент включає батьківські уявлення про дитину та її розвиток, настанови щодо виховання, стилі батьківської поведінки, способи впливу та контролю, а також поведінкові патерни взаємодії;

- комунікативний компонент охоплює стиль спілкування, відкритість у комунікації, здатність до діалогу, вербальні та невербальні засоби взаємодії, а також якість зворотного зв'язку між батьками та дитиною.

Кожна з функцій батьківського впливу реалізується через відповідний структурний компонент батьківсько-дитячих стосунків і концептуально вкорінена в певних психологічних підходах, що забезпечує цілісне розуміння механізмів їх впливу на формування резильєнтності підлітків.

Фасилітативна функція батьківського впливу реалізується насамперед через емоційно-регулятивний компонент батьківсько-дитячих взаємин. Вона полягає у створенні безпечного психологічного простору, підтримці автономії підлітка, формуванні відчуття емоційної стабільності та впевненості в собі. У межах гуманістичного підходу підкреслюється значення емпатійного розуміння, щирості та відкритості в спілкуванні як умов позитивного впливу батьків. Психодинамічна перспектива, своєю чергою, акцентує на ролі емоційної прив'язаності та задоволенні базових потреб дитини як чинників розвитку її здатності до емоційної саморегуляції та стійкості.

Проективна функція реалізується через когнітивно-поведінковий компонент, що охоплює батьківські настанови, моделі реагування на труднощі, стилі виховання та зразки поведінки, які дитина інтерналізує через спостереження і взаємодію. Соціально-когнітивний підхід акцентує саме на механізмах наслідування й моделювання, завдяки яким батьки виступають носіями адаптивних стратегій подолання життєвих викликів. Психодинамічний підхід додає до цього уявлення про несвідому трансмісію досвіду та формування внутрішнього образу стійкої батьківської фігури, що стає основою для самостійного подолання труднощів у підлітковому віці.

Просвітницька функція також пов'язана з когнітивно-поведінковим компонентом і полягає в цілеспрямованій передачі знань, соціальних норм, життєвих уявлень, а також у формуванні компетентностей і світоглядних орієнтирів. У цьому контексті біхевіористичний підхід наголошує на ролі навчання, закріплення поведінкових моделей і використання підкріплення для формування бажаних патернів. Водночас соціально-когнітивна перспектива

дозволяє побачити в просвітницькому впливі не лише інформаційну функцію, а й розвиток когнітивної зрілості, рефлексії та критичного мислення в підлітка.

Комунікативна функція реалізується через комунікативний компонент, який визначає характер і якість спілкування між батьками та підлітком. Саме в цьому просторі відбувається емоційний обмін, формування довіри, передача цінностей і смислів. У межах гуманістичного підходу комунікація розглядається як діалогічна взаємодія, що забезпечує розвиток особистісної автентичності. Соціально-когнітивний підхід додає уявлення про роль мовленнєвого контакту в засвоєнні соціальних сценаріїв поведінки та навичок ефективної взаємодії. Комунікація також виступає умовою інтеграції всіх інших функцій батьківського впливу, оскільки забезпечує передачу і когнітивного змісту, і емоційного підґрунтя.

Отже, підходи формують теоретичну рамку для конструювання компонентів; компоненти – створюють підґрунтя для реалізації функцій, які й забезпечують динамічний вплив батьківсько-дитячих стосунків на особистісний розвиток підлітка, зокрема – на становлення його резильєнтності.

1.2 Психологічний зміст резильєнтності та особливості її формування в підлітковому віці

1.2.1 Резильєнтність як психологічний феномен: еволюція поглядів та концептуалізація поняття

Актуальність дослідження резильєнтності зумовлена важливістю здатності людини долати життєві труднощі, адаптуватися до несприятливих умов, відновлюватися після травматичних подій у сучасному невизначеному та непередбачуваному світі. Проблема успішного розв’язання складних життєвих завдань здавна була у фокусі філософських і наукових підходів, проте з урізноманітненням життєвих викликів питання стійкості, адаптивності

та гнучкості особистості набуло особливої актуальності в другій половині 20 століття, що відобразилось у дослідженнях резильєнсу та резильєнтності.

Поняття резильєнсу з'явилося у наукових колах у 70-их роках минулого сторіччя (Bonanno & Diminich, 2013) і є родовим стосовно поняття резильєнтності. За свідченням вітчизняних психологів (Ассонов & Хаустова, 2019), резилієнс (*resilience*) характеризується як процес, а резильєнтність (*resiliency*) тлумачиться як властивість або ж здатність особистості.

Етимологічне походження поняття резильєнтності з латинської мови визначає його первинне значення як здатності протистояти пошкодженню та/або швидко відновлюватись (Alexander, 2013). Як зауважує Г. Лазос (2019), термін резильєнтності увійшов до психологічного лексикону з фізики, де він позначає властивість матерії набувати початкової форми після деформації, отриманої в результаті тиску (опору) матеріалів. Надалі відбулася гуманітаризація цього поняття, яке потрапило в науковий дискурс людинознавчих і соціальних наук.

Наразі у міждисциплінарному вимірі напрацьовано ряд альтернативних тлумачень поняття резильєнтності, які простежуються вже при його перекладі. В українських наукових джерелах фігурують такі позначення резильєнтності, як життєстійкість, життєздатність, стресостійкість, стійкість до травми, психологічна пружність, особистісна стійкість тощо.

Поняття резилієнсу (*resilience*) визначається Американською психологічною асоціацією (2023) як процес і результат успішної адаптації людини до важких життєвих обставин через розумову, емоційну та поведінкову гнучкість. У сучасній англійській літературі цей феномен описується багатовимірно: як динамічний розвивальний процес досягнення позитивної адаптації попри значні загрози (Cicchetti, 2013), як використання ресурсів для підтримки психологічного благополуччя (Folke, 2016), як багаторівнева адаптація з кращими, ніж очікувалося, результатами (Van Breda, 2018), як повернення до функціонування після дестабілізації (Коун та ін.,

2022). Термін «*resiliency*» у деяких джерелах використовується як синонім *resilience*, але здебільшого акцентує властивість або внутрішню здатність особистості до відновлення. В україномовних психологічних джерелах обидва ці терміни (*resilience i resiliency*) перекладаються єдиним словом – «резильєнтність», що ускладнює розрізнення процесуального та особистісного виміру феномену. Відповідно, українське поняття «резильєнтність» інтегрує різні аспекти цього феномену.

Еволюція наукових поглядів на резильєнтність свідчить про зміну фокусу та методології, розширення уявлень про чинники даного феномену (Г. Лазос, 2018). У фокусі першої хвилі перебуває вивчення парціальних якостей резильєнтності, систем самопідтримки та ресурсів, копінг-стратегій (Richardson, Neiger, Jensen, & Kumpfer, 1990). Друга хвиля об'єднала дослідження резильєнтності як процесу подолання стресових ситуацій, життєвих негараздів, змін або можливостей, унаслідок чого було описано реінтеграційний процес відновлення особистості після травмівних переживань, сформовано й обґрунтовано модель резильєнтності та розроблено методики її діагностики (Richardson, 2002; Connor & Davidson, 2003; Bonanno, 2004; Fergus & Zimmerman, 2005, Clarke & Nicholson, 2010). Здобутком третьої хвилі досліджень постало виокремлення концепції резильєнтності, в основі якої покладено ідею про існування мотиваційної сили в кожній особистості, що змушує її долати несприятливі обставини і психологічно зростати. Популярності набула ідея, що резильєнтність – це вроджена риса, джерело активації якої перебуває в екосистемі особистості (Masten, 2014; Richardson, 2012; Bolton, 2013; Folke, 2016). Під час четвертої хвилі досліджень було здійснене міждисциплінарне взаємопроникнення і встановлення взаємозв'язків у багатовимірній концепції резильєнтності, що інтегрує психологічні виміри та біологічні фактори (Masten, Lucke, Nelson, & Stallworthy, 2021). Така трансформація поглядів відображає зростаюче

усвідомлення багатовимірності та динамічної природи резильєнтності особистості.

Концептуалізація резильєнтності як процесу, результату та особистісної характеристики залишається дискусійним питанням у психологічній науці. Зважаючи на значні практичні напрацювання та відсутність єдиного трактування, науковці (Saleem & Mevawala, 2019) розглядають резильєнтність у трьох основних вимірах.

Резильєнтність як процес у розумінні багатьох дослідників (Rutter, 1987; Hauser, 1999; Masten, 2001; Bogar & Hulse-Killacky, 2006; Grace, 2015) стосується всіх сфер життя, слугує шаблоном позитивної адаптації в контексті несприятливих обставин та передбачає відновлення після травматичних подій. Американська психологічна асоціація визначає резильєнтність як процес позитивної адаптації в умовах негараздів, травм, трагедій або значного стресу (APA, 2023). У цьому контексті резильєнтність розглядається як динамічна взаємодія, що забезпечує позитивну особистісну та соціальну адаптацію, незважаючи на схильність до ризику (Luthar, Cicchetti, & Becker, 2000).

Резильєнтність як результат трактується через хороші показники функціонування, незважаючи на високий ризик, демонстрацію стійкої компетентності під загрозою та успішне відновлення після травми (Masten, Best, & Garmezy, 1990). Цей підхід зосереджується на позитивних наслідках адаптації та подолання труднощів.

Резильєнтність як особистісна здатність пов'язана з комплексом характеристик та механізмів, що активуються при зіткненні з труднощами (Masten, 2016). Це здатність позитивно реагувати на загрозливі обставини та складні ситуації, демонструючи кращу, ніж очікувалося, відповідь на ризик, травму чи негаразди (Garmezy, 1991; Masten, 2001). М. Rutter (1999) визначає резильєнтність як динамічну концепцію, що виникає внаслідок взаємодії між ризиком і захисними факторами, змінюючи вплив негативних подій на життя. Сучасні дослідники формують резильєнтність як здатність вистояти перед

викликами та продовжувати розвиватися в мінливих умовах (Folke, 2016), передбачати та успішно адаптуватися до негараздів (Ungar, 2018); здатність успішно адаптуватися до негараздів, стресових життєвих подій, значної загрози або травми (Feder et al, 2019); здатність динамічної системи успішно адаптуватися до викликів, які загрожують функціонуванню, виживанню або розвитку системи (Masten et al, 2021).

1.2.2 Характеристики резильєнтності та особливості резильєнтних особистостей

Оптимізм, соціальна достатність, соціальні навички, навички вирішення проблем, наполегливість розглядаються як особистісні характеристики, що входять до числа захисних факторів, пов'язаних з резильєнтністю (Terzi, 2006; Friesen, 2007; Ungar et al, 2007). Крім того, у баченні ряду вчених (Magnus et al, 1999) важливу роль відіграють психологічне здоров'я та емпатія, внутрішній контроль, самопочуття та самодостатність.

Резильєнтність охоплює особливості, характеристики та риси, які забезпечують досягнення цілей, незважаючи на проблеми, і вона представлена як мінлива, багатовимірна риса залежно від різних умов її функціонування (Garnezy & Rutter 1985; Seligman & Csikszentmihalyi, 2000). M. Windle (Windle, 1999) виділяє три основні моменти у визначенні концепту резильєнтності: ризик та/або труднощі; демонстрація позитивної адаптації, подолання, самодостатність; захисні фактори.

Нам імпонує позиція українських дослідників, які розглядають резильєнтність як здатність людини або соціальної групи (спільноти) амортизувати вплив надзвичайних ситуацій, тобто «пом'якшувати» дію їхніх соціальних та психологічних наслідків через актуалізацію ресурсів окремих людей, груп, організацій та громад, здатних запобігти загостренню психологічних проблем і розладів серед учасників і свідків важких подій (Гусак та ін., 2017); розумову, фізичну, емоційну та поведінкову здатність людини адаптуватися, відновлюватися та процвітати в ситуаціях ризику,

викликів, небезпеки, складності та негараздів, а також вчитися та рости після невдач (Коkun та ін., 2022).

Г. Лазос розглядає резильєнтність як біо-психо-соціальне явище, що охоплює особистісні, міжособистісні та суспільні складові і є природним результатом різних процесів розвитку протягом певного часу; резильєнтність загалом пов'язує зі здатністю психіки відновлюватися після несприятливих умов; залежно від фокусу та предмету дослідження, резильєнтність може розглядатися і як певна характеристика особистості, притаманна тій або іншій людині, і як динамічний процес; резильєнтність відіграє важливу роль у здатності та формуванні посттравматичного стресового зростання особистості (Лазос, 2018).

П. Лушин і Я. Сухенко трактують резильєнтність як базову властивість відкритих динамічних систем, що природно проявляється в процесі розвитку та самоорганізації, а також виділяють три діалектично пов'язані форми її прояву: превентивна – спирається на наявні траєкторії розгортання майбутнього), спонтанна – свідчить про реорганізацію системи з ефектом емерджентності, поствентивна – про інтеграцію досвіду подолання викликів (Лушин & Сухенко, 2025).

1.2.3 Структурно-функціональні виміри резильєнтності та її особливості в підлітковому віці

Базова модель резильєнтності D. Hellerstein представлена двома її складовими: фізичною резильєнтністю (як показник стресостійкості й толерантності) та психологічною резильєнтністю, що містить у собі розвиток та підтримку соціальних контактів, використання соціальної підтримки, знаходження сенсу у важких подіях чи ситуаціях, підвищення рівня своєї компетентності й опанування психологічних технологій, що допомагають розвитку та долати негативних наслідків пережитого стресу (Hellerstein, 2011).

Ключовими характеристиками резильєнтної особистості E. Klohnen

(Klohn, 1996) вважає здатність бути щасливою та задоволеною з усвідомленням життєвого напрямку і сенсу; здатність до продуктивної роботи з переживанням компетентності та управління середовищем; емоційну стабільність; самоприйняття; самопізнання; реалістичне та недеформоване сприйняття себе, інших та середовища; міжособистісну компетентність, здатність до теплих і турботливих стосунків з іншими, до близькості та взаємної поваги; міжособистісне розуміння та тепло; упевнений оптимізм, автономну та продуктивну активність; умілу експресивність. Співзвучна з думкою попередньо згаданого вченого думка D. Coutu, що резильєнтні особистості мають три характеристики: стійке прийняття реальності; глибока, підкріплена міцними цінностями віра в те, що життя має сенс; надзвичайна здатність імпровізувати (Coutu, 2002).

Е. Грішин (2021) дає тлумачення резильєнтності як психологічного ресурсу особистості з подолання стресу та адаптації після травматичної ситуації до нових обставин життя, що забезпечує її повноцінне функціонування та обумовлений регулятивними (здатність до саморегуляції, життєстійкості, самоконтроль, мотивація успіху, активні копінги), когнітивними (оптимістичний атрибутивний стиль, когнітивна гнучкість, осмисленість життя, його націленість на досягнення певної мети, розвинутий духовний інтелект), емоційними (перевага позитивних емоцій, доброго настрою, здатність регулювати емоції) та соціально-поведінковими (ефективний холдинг у дитинстві, гарне виховання, хороші стосунки із дорослими в дитинстві, наявність партнерів та друзів, наявність соціальної підтримки та спроможність звертатися за підтримкою до інших) характеристиками.

Значну наукову цінність представляють динамічні моделі та багатокомпонентні структури цього феномену, що відображають його складність та процесуальний характер. Г. Лазос зазначає, що теоретичну основу феномену резильєнтності зарубіжні дослідники традиційно

розглядають у вимірі трьох центральних конструкцій: 1) фактори ризику, 2) захисні фактори, 3) фактори вразливості. Дослідниця розробила альтернативну динамічну модель, яка складається з чотирьох фаз: конфронтація з факторами ризику (з травмівними подіями); активація захисних факторів і факторів вразливості; взаємодія між захисними факторами та факторами вразливості; формування резильєнтності або вихід у дезадаптації (Лазос, 2019).

J. Clarke та J. Nicholson (Clarke & Nicholson 2010) розробили 5-компонентну модель резильєнтності, до складу якої включили: 1) оптимізм, тобто наявність позитивного погляду й позитивного бачення свого майбутнього; 2) орієнтацію на рішення як здатність передбачати проблеми, брати їх під контроль і бути активним у пошуку рішень; 3) персональну відповідальність як прояв внутрішнього локусу контролю та впевненості в собі; 4) відкритість і гнучкість як здатність упоратися з неоднозначними ситуаціями, гнучкість із навчанням на попередніх проблемах і помилках, співчуття іншим; 5) управління стресом і тривогою, що проявляється як знання стресорів та передбачення стресових подій і боротьба з їх симптомами.

У межах інтегративного підходу К. Коннор і Дж. Девідсон (2003) визначають ключові компоненти резильєнтності, серед яких: витривалість (hardiness), здатність долати труднощі (coping), адаптивність і гнучкість (adaptability, flexibility), наявність сенсу життя (purpose, meaningfulness), оптимізм (optimism), емоційна та когнітивна саморегуляція (regulation), віра у власні сили (self-efficacy). Перевага моделі Connor-Davidson (CD-RISC) для вивчення резильєнтності підлітків полягає в її здатності охопити основні сфери функціонування особистості, включно з мотиваційно-ціннісною, емоційно-вольовою, когнітивною, поведінковою та рефлексивною. Ця модель враховує вікову специфіку, зокрема потребу в самоідентифікації, розвиток автономії та підвищену чутливість до соціального впливу, що робить її релевантною до підліткового періоду. Крім того, модель дозволяє інтегрувати

індивідуально-психологічні характеристики (такі як витривалість, оптимізм, самоефективність) з соціально-психологічними аспектами (адаптивність, coping-стратегії, здатність до взаємодії в соціумі), що повністю узгоджується з контекстом нашого дослідження – впливу батьківсько-дитячих взаємин на формування резильєнтності в підлітковому віці.

Витривалість та стійкість у підлітків виступають взаємопов'язаними компонентами резильєнтності. Стійкість як інтегральна характеристика включає життєстійкий копінг, ставлення до оточуючих та установки залучення, контролю й прийняття ризику (Ковальчук, 2019). О. Царькова і А. Кобзар (2012) відзначають особливу вразливість підлітків до несприятливих ситуацій у сім'ї та взаєминах з однолітками й учителями. Г. Гурак і Л. Долинська виділяють ключові чинники емоційної нестійкості підлітків: дисбаланс самооцінки, особистісна невпевненість, низька стресостійкість, імпульсивність та дисонанс у сприйнятті власного «Я» (Gurak & Dolynska, 2021). Дослідження підтверджують залежність стресостійкості підлітків від їхньої адаптивності та впевненості у власних силах (Руда & Мицкан, 2019).

Сенс життя для підлітків базується на цінності самого життя. В. Шахрай, Т. Алексеєнко, Л. Гончар, Л. Канішевська, Р. Малиношевський трактують цінність життя підлітків як ставлення до життя як найвищої людської цінності, що проявляється через усвідомлення безпеки, пошук сенсу, повноту життя, оптимізм та життєстійкість (Шахрай та ін. 2019). Дослідження А. Гордєєвої та А. Єфименко (2013) виявило, що підлітки з повних родин демонструють активнішу життєву позицію, вищий рівень цінностей і сенсу життя порівняно з підлітками, позбавленими батьківського піклування. Формування довіри до світу та оптимістичного світобачення відбувається в сприятливому соціальному оточенні, де оптимізм розглядається як властивість особистості, що відображає пропорційний розвиток психічних процесів і характеризує позитивну систему поглядів на світ (Шапар, 2007).

Оптимізм як компонент резильєнтності зазнає трансформацій у підлітковому віці. Дослідження J. Habicht, A. Bowler, M. Moses-Payne, T. Hauser (2022) демонструє феномен зниження оптимізму в підлітків порівняно з дітьми через зіткнення з реальними результатами, що часто виявляються гіршими за очікувані. Підлітки стикаються з непростим завданням: зберегти мотивацію до дій, приймаючи реалістичну точку зору. Л. Соколовська (2020) підкреслює захисну функцію оптимізму для підлітків у подоланні життєвих труднощів, а дослідження Rincón Uribe et al. (2021) доводять його значення як ресурсу для розв'язання повсякденних проблем.

Емоційна регуляція підлітків характеризується складностями, пов'язаними з фізіологічними змінами. Т. Яновська слушно зауважує, що емоційні реакції підлітків не можуть пояснюватися лише гормональними зрушеннями, а залежать також від соціальних факторів і умов виховання (Гончарова, 2018). Підлітковий вік супроводжується зростанням емоційних симптомів, уключаючи тривогу та депресію (Skrove, Romundstad, & Indredavik, 2013). N. Khanlou і R. Wray (2014) розглядають резильєнтність як захисний механізм психологічного благополуччя підлітків, що орієнтований на розвиток сильних сторін особистості. А. Masten (2001) відзначає, що підлітки зустрічають певні фактори ризику, які негативно впливають на психічний розвиток і асоціюються з проблемною поведінкою та психічним здоров'ям. Дія несприятливих факторів зумовлює ризик розвитку агресії, невдач у школі, підліткової вагітності, зловживання психоактивними речовинами, насильства, правопорушень, антигромадської поведінки тощо (Masten, Best, & Garmezy, 1990). Проте, як наголошував М. Rutter (1987), є підлітки, які реагують на фактори ризику позитивним настроєм та розвивають резильєнтність і добре справляються зі змінами чи стресами життя.

Самоефективність підлітків уключає визнання власної компетентності та вміння регулювати поведінку відповідно до конкретних завдань. Z. Karatas, M. Ersoy, F. Cakar (2011) відносять самоефективність до ключових внутрішніх

характеристик резильєнтності підлітків. А. Бандура пов'язував розвиток самоєфективності підлітків із взаємодією з успішними однолітками, які надають зразки ефективної поведінки (Bandura, 1994). В. Лук'яненко (2013) підкреслює зв'язок самоєфективності з інтенсивним формуванням самосвідомості підлітків, спираючись на дослідження І. Булах (2003), яка відзначає розвиток у підлітків таких осмислених переживань як упевненість у собі, особистісна гідність, самоповага та самодостатність, що становлять сприятливе підґрунтя для формування самоєфективності.

Погляд на резильєнтність, представлений в екофасилітативному підході, визначає її як базову властивість відкритих динамічних систем, що природно проявляється в процесі самоорганізації та розвитку. П. Лушин і Я. Сухенко виділяють три діалектично пов'язані форми прояву резильєнтності: превентивну, спонтанну та поствентивну. Така модель є цінною для розуміння резильєнтності підлітків, оскільки відображає природний ритм трансформації особистості, підкреслює важливість як стабільних, так і кризових періодів розвитку та роль батьківсько-дитячих взаємин у цьому процесі (Лушин & Сухенко, 2025).

1.2.4 Чинники та механізми формування резильєнтності в підлітковому віці

Формування резильєнтності підлітків постає актуальним завданням психологічної науки та практики, особливо з огляду на комплексні виклики сучасності. Проблема формування резильєнтності під впливом батьківсько-дитячих взаємин набуває особливої значущості в умовах сучасного розвитку українського суспільства на тлі загострення кризових явищ. Дослідники Н. Adnan, S. Rashid, N. Aftab, Н. Arif (2022) наголошують, що в процесі розвитку особистості підлітка його фізичне зростання, рольова ідентифікація та очікування соціального оточення впливають на сприйняття та реагування на життєві виклики.

На індивідуальному рівні резильєнтність підлітків формується під впливом комплексу особистісних характеристик та внутрішніх ресурсів, що визначають здатність долати життєві виклики. N. Garmezy виокремив три чинники, які забезпечують подолання дітьми та дорослими різноманітних фруструвальних ситуацій та негативного впливу середовища. Перший чинник – це власне особистість, включаючи її вроджений інтелект і темперамент. Другий чинник – роль сім'ї та рівень підтримки, яку вона забезпечує. Третій чинник – це підтримка ззовні, надана іншими особами чи інституціями, яка може бути корисною для дитини та сім'ї (Garmezy, 1991).

Компетентність, інтелектуальна складова фігурують у більшості тлумачень структури резильєнтності. Однак слід зважати на дослідження К. Bolton, яка встановила, що рівень резильєнтності особистості визначається такими факторами, як вік, стать і культурний контекст, але не обов'язково пов'язаний із її рівнем інтелекту або когнітивними здібностями (Bolton, 2013). Примітно, що при цьому емоційний інтелект визнано дієвим фактором щодо проявів резильєнтності, оскільки встановлено значущі взаємозв'язки між рівнем резильєнтності та самооцінкою, упевненістю в собі, емоційним інтелектом, захисними механізмами, типом прив'язаності, особливостями виховання в ранньому дитинстві, а також позитивними взаєминами (Bolton, 2013; Masten, 2014).

У баченні А. Grace (2015), незважаючи на те, що ризики є провісниками небажаних наслідків у майбутньому, розвиток резильєнтності в підлітків сприяє підвищенню в них самоповаги та впевненості в собі. Крім того, резильєнтність допомагає їм краще вирішувати проблеми. Однак процес резильєнтності стає важчим для вразливої молоді, оскільки вона постійно стикається з сексизмом, расизмом, гендерністю, класизмом і емблемізмом.

Внутрішнім чинником розвитку резильєнтності є самооцінка – критична характеристика особистості, яку розглядали (Tian, Liu, & Shan, 2018), як сукупність власних думок і почуттів щодо її цінності та важливості (Rosenberg,

1965), що є важливим джерелом резильєнтності. Науковці (Martinez-Torteya, Bogat, von Eye, & Levendosky, 2009; Benzies & Mychasiuk, 2010) слушно зазначають, що резильєнтність може підвищуватися захисними факторами та пригнічуватися факторами ризику.

Сімейним чинникам, зокрема якості батьківсько-дитячих взаємин і стилям батьківського виховання, належить особливе місце у формуванні резильєнтності підлітків. Важливим аспектом батьківсько-дитячих стосунків є їх вплив на формування сенсу життя підлітків як одного з ключових компонентів резильєнтності. А. Гордєєва, А. Єфименко, вивчаючи сенс життя та особистісний потенціал підлітків, установили, що в підгрупі підлітків, які виховувалися батьками, рівень осмисленості життя значно впливає на формування переконань про себе, про діяльність, про оточуючих і, як наслідок, на рівень і вираженість такого компонента особистісного потенціалу, як життєстійкість. У підгрупі підлітків, позбавлених батьківського піклування, показники осмисленості життя значуще корелюють лише з деякими компонентами життєстійкості. Однак, можна з упевненістю говорити, що осмисленість життя таки пов'язана з життєстійкістю і сприяє розвитку та формуванню окремих її компонентів у всій вибірці підлітків, позначається на ставленні людини до змін і її можливостях скористатися наявними внутрішніми ресурсами, які допомагають ефективно управляти ними та визначають, наскільки особистість здатна впоратися з труднощами і змінами (Гордєєва & Єфименко, 2013).

За результатами дослідження (Trong et al, 2023) виявлено зв'язки між батьківсько-дитячими стосунками, самооцінкою і стійкістю та психічним благополуччям і задоволеністю життям підлітків. Було встановлено, що підтримка та зміцнення сімейних зв'язків, а також заохочення молодих людей ділитися своїми почуттями мають вирішальне значення для покращення стану ментального здоров'я підлітків та підвищення їхньої здатності протидіяти труднощам. У дослідженні Z. Nikmanesh, N. Oshtorak, M. Molla (2020) теж

фігурує позитивна роль батьків у збереженні психологічного благополуччя та резильєнтності підлітків, позаяк авторами встановлено, що підлітки, які мають батьків з послідовним стилем виховання, виявляють менше ризиків зловживання наркотиками та мають кращі академічні досягнення. Послідовність та передбачуваність у вихованні пов'язана зі впевненістю в собі, надією, задоволеністю життям, благополуччям, конструктивними копінг-стратегіями, емоційною саморегуляцією тощо в підлітків. Таким чином, стилі сімейного виховання батьків через позитивні афекти можуть посилювати відчуття автономії та підтримки, які, у свою чергу, впливають на розвиток резильєнтності. Вивчаючи резильєнтність, науковці J. Rolland, F. Walsh, (2005), F. Walsh (2016) пояснювали її через інтерактивні процеси, які зміцнюють особистість та сім'ю з плином часу.

Соціальне середовище та контекстуальні фактори відіграють значну роль у розвитку здатності підлітків протистояти життєвим труднощам та відновлюватися після стресових подій. Значну роль соціального середовища у формуванні резильєнтності підлітків підкреслює думка Е. Еріксона, що психічне напруження як супровід становлення особистості підлітка залежить не лише від фізіологічного дозрівання, особистої біографії, але й від духовної атмосфери суспільства, від внутрішньої суперечності суспільної ідеології (Erikson, 2007).

Аналізуючи цю групу чинників, важливо брати до уваги найбільш значущі сфери суспільного життя, що на становленні їхньої особистості виокремлені F. Rice, K. Dolgin: 1) технологічні і соціальні зміни в умовах інтенсивного технічного прогресу, що провокують зміну віддалення стандартів, невизначеність і непередбачуваність майбутнього, послаблення ролі сім'ї, несталість переконань, цінностей та подовжують час залежності підлітків від батьків; 2) урбанізація і зростання передмістя, що спричиняють роз'єднання членів родини; 3) меркантильність і споживацькі інтереси, які збіднюють батьківсько-дитячі стосунки; 4) засоби масової інформації, що

нав'язують модель інформаційного середовища та спричиняють пасивність, некритичність споживання підлітками медіа-продукції; 5) соціальна і емоційна напруженість, що виникає під впливом соціальних стресорів (війни, тероризм, катастрофи) та провокує загрози особистісній безпеці та психологічному благополуччю підлітка; 6) негаразди в сім'ї, наслідком яких є негативні емоційні переживання підлітків; 7) стресогенні життєві події: невдачі в школі, різні адикції, переїзди тощо (Rice & Dolgin, 2005).

В узагальненні І. Мельничук: несприятливі фактори формування резильєнтності можуть включати складні соціально-економічні умови, такі як війни, природні катастрофи, примусове переселення, зловживання алкоголем або наркотиками в родині, злидні, обмежений доступ до соціального забезпечення та медичної допомоги. Серед психологічних факторів, що перешкоджають розвитку резильєнтності, учені виділяють психологічні травми, досвід насильства, відсутність емоційної підтримки та захисту від негативного соціального впливу (Мельничук, 2024).

Заслуговує на увагу виокремлення чинників резильєнтності дітей, здійснене Е. Werner (2007), зокрема: 1) особистісні характеристики (особистісні якості, такі як інтелект, товариськість і почуття гумору, які допомагають більш ефективно орієнтуватися у складних ситуаціях); 2) підтримувальні взаємини (підтримувальні та дбайливі люди – члени сім'ї, вчителі, наставники, що відіграло вирішальну роль у пом'якшенні негативних наслідків негараздів та підвищенні стійкості); 3) ресурси спільноти (школа, заклади охорони здоров'я та соціальні служби, що забезпечують додаткову підтримку дітям у ситуаціях життєвих труднощів); 4) адаптивні стратегії подолання (навички вирішення проблем, емоційна саморегуляція та здатність звертатися за допомогою, коли це необхідно). Уважаємо, що вищезгадані чинники актуальні й щодо резильєнтності підлітків.

У структурі захисних факторів підвищення резильєнтності серед підлітків науковці (Newman, 2002; Olsson et al., 2003; Gilligan, 2004; Schofield

& Beek, 2005; Sippel, 2015) визначили три сфери втручання (зовнішні фактори): особистісний, сімейний та рівень втручання соціального середовища, які позитивно сприяють лагодженню з людьми та швидкому відновленню під час негараздів, що призводить до покращення психічного та фізичного здоров'я, наприклад, кращої самооцінки, надії, вирішення проблем і підвищеної впевненості у подоланні труднощів.

Механізми розвитку резильєнтності в підлітків функціонують на перетині внутрішніх ресурсів та зовнішніх факторів. Розуміння цих механізмів передбачає аналіз динамічної взаємодії підлітка з оточенням. S. Luthar та колеги розглядають цей процес як безперервну взаємодію із середовищем соціалізації, що забезпечує позитивну адаптацію під час впливу значних загроз (Luthar, Cicchetti, & Becker, 2000). Ключову роль відіграють захисні механізми, що роблять підлітків більш стійкими (Rutter, 1987, 1999), протидіючи факторам ризику, які посилюють уразливість.

У структурі захисних факторів підвищення резильєнтності серед підлітків науковці (Newman, 2002; Olsson et al., 2003; Gilligan, 2004; Schofield, Beek, 2005; Sippel, 2015) визначили три сфери втручання: особистісну, сімейну та соціального середовища. Masten, Best, Garmezy (1990) підкреслюють важливість особистісних характеристик, підтримуючих взаємин та ресурсів спільноти для розвитку резильєнтності.

Формування резильєнтності відбувається через активацію стимулюючих факторів, які S. Fergus i M. Zimmerman (2005) поділяють на: а) мотиви – внутрішні фактори особистості (навички подолання, компетентність, самоефективність), що забезпечують позитивне протистояння труднощам; б) ресурси – зовнішні чинники (підтримка батьків, наставництво, громадська підтримка), що допомагають подолати фактори ризику.

Результати розвитку резильєнтності у підлітків проявляються у їхній здатності демонструвати ефективне функціонування попри наявність значних ризиків. Це виражається у хорошому психічному здоров'ї, соціальній

компетентності та покращеній функціональній спроможності (Olsson et al., 2003), як позитивні результати розвитку серед осіб з високим ризиком адаптації до вразливості та підтримки емоційного благополуччя (Rutter, 1990). Варто зауважити, що сильний стрес позитивно впливає на функціонування підлітків, але сильний дистрес прямо пропорційний посиленню емоційного стресу (Luthar, 1991, 1993; Luthar, Doernberger, & Zigler, 1993). Як зазначає S. Luthar (1991), стійкі підлітки демонструють успішне подолання негараздів, незважаючи на тривожні емоції.

Отже, якщо підліток виріс у неблагополучній бідній сім'ї, то має високий ризик отримати негативні результати: погана успішність, агресія, насильницька поведінка, проблеми зі здоров'ям тощо. Ці негативні наслідки безпосередньо пов'язані з такими факторами, як брак ресурсів або батьківська підтримка через бідність. Однак той самий підліток здатний демонструвати позитивні результати, незважаючи на бідність, у разі присутності стимулюючих/підтримуючих факторів, таких як впевненість у собі, підтримка громади або наставництво з боку дорослого. Таким чином, використання підлітками активів та ресурсів для позитивного подолання негараздів демонструє резильєнтність як процес. Зазначені компоненти у сукупності можуть допомогти підліткам зіткнутися з ризиками та запобігти вразливості (Saleem & Mevawala, 2019).

Особливості прояву резильєнтності в підлітковому віці зумовлені специфікою цього етапу особистісного розвитку. Підлітковий вік пов'язують із фазою швидкого розвитку та такими наслідками, як прийняття ризикованої поведінки. Як наголошував Е. Еріксон (1968), ризик визначається як основний інструмент формування ідентичності у підлітковому періоді. Зважаючи на те, що підлітки вважають себе захищеними від небезпек, вони можуть займатися ризикованою діяльністю (Fishhoff, Nightingale, & Iannotta, 2001). Таким чином, такі рішення ставлять їх під загрозу фізичної та психологічної шкоди, проте фаза розвитку резильєнтності уможливорює хороші результати розвитку,

незважаючи на статус високого ризику, як вбачає E. Werner (1995), сприяючи потенціалу для розвитку захисної поведінки проти несприятливих обставин.

На амбівалентні прояви особистісного зростання підлітків указує І. Булах (Булах, 2010), слушно зазначаючи, що в сучасних соціальних умовах поведінка підлітків зазнала різких змін, але в цих змінах існують як негативні (невизнання суспільних обов'язків, самовпевненість, агресивність, девіантність, відсутність ідеалів, втрата романтизму, зниження значущості загальнолюдських чеснот), так і позитивні здобутки (соціальна невимушеність, упевненість у собі, розкутість і можливість бути самим собою, прагнення до успіху, неординарності, творчості).

Результати аналізу до параграфу 1.2

Проведений аналіз дозволяє зробити низку узагальнень щодо психологічного змісту резильєнтності та особливостей її формування в підлітковому віці. По-перше, встановлено, що уявлення про резильєнтність як психологічний феномен еволюціонували – від поняття з фізики до багатовимірного психологічного конструкту, що осмислюється в трьох основних вимірах: як процес позитивної адаптації в умовах негараздів, як результат успішного подолання труднощів та як особистісна здатність, що включає комплекс характеристик для протистояння викликам. Українськими дослідниками простежено чотири хвилі трансформації наукових поглядів на резильєнтність: від вивчення окремих якостей та ресурсів особистості до інтегрованого багатовимірного конструкту, що поєднує психологічні та біологічні фактори та дозволяє розглядати її як біо-психо-соціальну здатність амортизувати вплив надзвичайних ситуацій, відновлюватися та зростати після невдач.

По-друге, системні виміри резильєнтності відображені в різноманітних теоретичних моделях, що розкривають її структуру – від базової (з фізичною та психологічною складовими) до багатокомпонентних і діалектичних конструкцій. Підлітковий вік характеризується специфічними проявами

компонентів резильєнтності (підвищеною вразливістю до стресорів, зниженням оптимізму порівняно з дитинством, особливостями емоційної регуляції, пошуком сенсу життя та формуванням самоефективності), що робить його сензитивним для розвитку стійкості до життєвих викликів.

У цьому контексті інтегративна модель резильєнтності, запропонована К. Коннор і Дж. Девідсоном (Connor & Davidson, 2003), є методологічно доцільною базою для подальшого теоретичного узагальнення та емпіричної операціоналізації поняття резильєнтності в підлітковому віці. Вона дозволяє охопити як внутрішньоособистісні характеристики (витривалість, оптимізм, регуляція, самоефективність), так і соціально-психологічні та екзистенційні аспекти (адаптивність, здатність до подолання труднощів, наявність сенсу), які визначають цілісність і прогностичну валідність конструкта. Таким чином, дана модель виступає концептуальним підґрунтям для побудови адаптованої структури резильєнтності підлітків у межах нашого дослідження.

По-третє, формування резильєнтності підлітків відбувається під впливом багаторівневої системи чинників, що включає: індивідуальні (самооцінка, самоефективність, внутрішній локус контролю, емоційний інтелект); сімейні (батьківсько-дитячі стосунки, послідовність у вихованні, підтримка); соціальні (технологічні та соціальні зміни, медіа-середовище, соціальна напруженість). Механізми формування резильєнтності базуються на взаємодії внутрішніх мотивів (навички подолання, компетентність, самоефективність) та зовнішніх ресурсів (підтримка батьків, наставництво, громадська підтримка), що має динамічний характер і розгортається через постійну взаємодію підлітка з середовищем. Резильєнтність характеризується динамічністю, залежить від контексту функціонування та формується у взаємодії захисних факторів і факторів ризику.

По-четверте, підлітковий вік є сензитивним періодом для формування резильєнтності, оскільки характеризується пошуком ідентичності та підвищеною схильністю до ризиків. У цей час закладаються основи здатності

конструктивно долати життєві труднощі. Екофасилітативний підхід, спираючись на системно-діалектичну логіку, поглиблює розуміння резильєнтності через визнання цінності як стабільних, так і кризових періодів розвитку, підтримку природного ритму трансформацій особистості підлітка та інтеграцію досвіду подолання викликів.

По-п'яте, важливого значення у формуванні резильєнтності підлітків набувають батьківсько-дитячі стосунки, які виступають не просто захисним механізмом, а базовим середовищем, у якому закладаються, активуються та розвиваються основи резильєнтності, створюється контекст для природних трансформацій особистості. Системно-діалектичний підхід відображає природний ритм трансформації особистості підлітка та підкреслює важливість батьківсько-дитячих взаємин у даному процесі. Це підтверджує доцільність вивчення батьківсько-дитячих стосунків як чинника формування резильєнтності в підлітковому віці, що становить актуальне завдання для подальшого теоретичного та емпіричного дослідження.

З урахуванням результатів теоретичного аналізу резильєнтність підлітків визначаємо як інтегративну особистісну характеристику, що поєднує відносно стійку властивість і динамічну здатність до адаптації, саморегуляції та зростання у відповідь на виклики середовища. Вона формується в процесі розвитку підлітка як відкритої психосоціальної системи та забезпечує: ефективну адаптацію до складних і стресогенних ситуацій, відновлення психологічної рівноваги після дії негативних чинників; перетворення травматичного або граничного досвіду на ресурс особистісного розвитку.

Резильєнтність підлітків визначаємо як інтегративну особистісну властивість, що має відносну стійкість у часовому вимірі, проте залишається відкритою до розвитку й трансформацій під впливом взаємодії з мікросоціальним (насамперед сім'я) та макросоціальним (ширші соціальні контексти: група однолітків, школа, медіа, громадські впливи) середовищем. Вона формується в процесі становлення особистості підлітка як відкритої

динамічної психосоціальної системи й забезпечує його здатність до розкриття власного потенціалу в умовах складних життєвих обставин, відновлення внутрішньої цілісності на новому рівні після дії стресогенних чинників, а також перетворення травматичного або граничного досвіду на ресурс особистісного розвитку.

У підлітковому віці резильєнтність набуває специфічного змісту, що розгортається в межах чотирьох прогностично значущих сфер: вольова самореалізація (поєднання цілеспрямованості, самомотивації, оптимізму, самоконтролю); гнучка адаптивність (здатність до стратегічного переорієнтування, прийняття невизначеності, відкритість до змін); соціальна залученість і самоконтроль (уміння формувати підтримувальні стосунки, регулювати поведінку в соціальних ситуаціях); духовно-смилова опора (наявність глибинних цінностей, віри у власну здатність подолати труднощі, екзистенційної витривалості). Ці компоненти співвідносяться з провідними теоретичними уявленнями про резильєнтність як цілісну систему характеристик: витривалість (*hardiness*), здатність долати труднощі (*coping*), адаптивність (*adaptability*), усвідомлення сенсу (*meaningfulness*), оптимізм (*optimism*), емоційна та когнітивна саморегуляція (*regulation of emotion and cognition*), самоефективність (*self-efficacy*) (Connor & Davidson, 2003) і дозволяють адаптувати універсальні моделі до вікових, соціокультурних і контекстуальних особливостей підлітків.

Формування резильєнтності підлітків розглядається як багаторівневий, динамічний процес, що відбувається в постійній взаємодії з найближчим соціальним оточенням (мікросередовищем) – насамперед родиною – та більш широкими впливами (макросередовищем): спільнотою, освітнім середовищем, групами однолітків і соціальними мережами. У сензитивний період пошуку ідентичності та становлення автономії батьківсько-дитячі стосунки постають ключовим середовищем активації, підтримки й розвитку потенціалу резильєнтності. Цей процес ґрунтується на взаємодії: структурних

компонентів батьківської взаємодії (емоційно-регулятивного, когнітивно-поведінкового, комунікативного) функцій батьківського впливу (фасилітативної, проєктивної, просвітницької, комунікативної); контекстуальних і особистісних модераторів, зокрема характеру прив'язаності до однолітків, особливостей самоставлення (у т.ч. самооцінки), життєвого досвіду та пережитих травматичних подій.

1.3 Теоретична модель батьківсько-дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності в підлітковому віці

1.3.1 Інтеграція структурних компонентів і функцій батьківсько-дитячих взаємин у контексті формування резильєнтності

Роль структурних компонентів батьківсько-дитячих взаємин у формуванні резильєнтності підлітків. У річищі змін змісту батьківсько-дитячих стосунків по досягненню дитиною підліткового віку відбувається трансформація механізмів впливу батьків на формування резильєнтності підлітка.

Дослідниця Т. Кравченко виокремлює три основні напрями сімейного виховання, притаманні демократичному стилю взаємин батьків з дитиною. Йдеться про інформаційний напрямок батьківсько-дитячих взаємин, що передбачає активне сприймання дитиною інформації, оволодіння уявленнями, переконаннями, нормами, необхідними для взаємодії в суспільстві. У межах емоційного напрямку батьківсько-дитячих взаємин у свідомості дитини закладається значення таких понять, як добро, любов, чуйність і т.п., а також їх антиподів: зло, ненависть, грубість і т.п., забезпечується отримання першого емоційного досвіду та формування ціннісного ставлення до життя. На підґрунті діяльного напрямку життєва позиція батьків, їх дії та вчинки, суб'єкт-суб'єктні взаємини з дитиною, залучення до спільної діяльності формують життєві цілі, прагнення, інтереси, цінності особистості (Кравченко, 2009).

У нашій моделі ці напрями можна тлумачити як функції впливу

батьківського виховання на формування особистості дитини. Успішність реалізації цих функцій залежить від задіяності структурних компонентів батьківсько-дитячих стосунків. Так, у процесі формування резильєнтності підлітка важливу роль відіграє *ціннісно-мотиваційний* компонент.

Когнітивно-поведінковий компонент батьківсько-дитячих взаємин уключає не лише батьківські настанови, очікування та стилі впливу, а й ті переконання та уявлення, що пов'язані з трансляцією життєвих цінностей. Саме ці цінності слугують своєрідним еталоном для осмислення життєвих ситуацій і впливають на зміст мотивації підлітка в процесі подолання труднощів. У цьому контексті ми погоджуємося з думкою І. Білої, що в понятті цінностей відображається соціокультурна значущість явищ дійсності, проте індивідуальна система цінностей особистості не є копією загальноприйнятої, а формується як вибір самої особистості, зумовлений її індивідуальними особливостями. Як внутрішні носії соціальної регуляції, цінності укорінені в особистісній структурі та визначають схильність до певних форм реагування в складних ситуаціях (Біла, 2019).

Дотичною до цього є позиція Н. Токаревої, А. Шамне та Н. Макаренко (2014), які стверджують, що скеровуючий вплив на розвиток підлітка може бути ефективним лише тоді, коли він узгоджений із внутрішніми властивостями цієї системи, тобто є резонансним. Проте система ідеалів підлітка і системи цінностей, що функціонують у суспільстві, в умовах несталої культурно-історичної епохи постмодернізму можуть не співпадати, що відображує суперечність двох особистісних підсистем: вітального (функціонального) «Я» та ціннісної орієнтації особистості, аксіологічного «Я» (Токарева, Шамне, & Макаренко, 2014).

Вивчення термінальних та інструментальних цінностей у батьків і підлітків (Сорока & Гмирь, 2021) демонструє наявність значущих міжпоколінних розбіжностей, які безпосередньо впливають на когнітивно-поведінковий компонент батьківсько-дитячих взаємин. Для підлітків

найбільш важливими виявляються такі термінальні цінності, як друзі, розваги, любов і свобода, що відображає їхню орієнтацію на автономію, спілкування та переживання задоволення. Натомість батьки надають перевагу цінностям сім'ї, здоров'я і матеріального добробуту, фокусуючись на стабільності та відповідальності. У сфері інструментальних цінностей домінування таких рис, як сміливість, незалежність і почуття гумору в підлітків, контрастує з орієнтацією батьків на самоконтроль, терпимість і дисциплінованість. Ці розбіжності є маркером різних ціннісних полів, у межах яких реалізується когнітивний вплив батьків, та водночас потенційним джерелом напруження, що вимагає когнітивної адаптації та рефлексивного осмислення з боку підлітка. Цінності батьків мають перспективний характер для формування стійких особистісних орієнтацій, у той час як цінності підлітків відображають їхні актуальні потреби. Таким чином, саме взаємодія ціннісних систем між поколіннями створює умови для формування або, навпаки, гальмування резильєнтності, оскільки впливає на вибір мотивацій, цілей і стратегій подолання життєвих труднощів.

Провідна особистісна характеристика підлітків – потреба у самоствердженні – може стати на заваді соціально прийнятній траєкторії формування їхньої резильєнтності. Потреба підлітка в самоствердженні є настільки сильною, що заради визнання себе однолітками він здатний на будь-які вчинки: може поступитися своїми поглядами і переконаннями, може здійснити дії всупереч своїм моральним настановам (Лой, 2013). У цих випадках саме настанови та вимоги батьків постають регулювальними чинниками формування резильєнтності підлітка.

Вплив *когнітивно-поведінкового компонента* батьківсько-дитячих стосунків також набуває специфічного змісту щодо формування резильєнтності підлітків. Батьки, конкуруючи із ровесниками та контентом соціальних мереж, все ще постають для підлітка джерелом інформації з питань подолання складних життєвих ситуацій, дають настанови щодо копінг-

поведінки та запобігають ризикованій чи девіантній поведінці. Однак підліток опрацьовує цю інформацію та настанови з позиції критичного аналізу та з опорою на результати рефлексії власного «Я». Підтвердженням цього є думка Н. Токаревої, А. Шамне, Н. Макаренко, що процес моделювання підлітком суб'єктивного соціального простору є різноплановим і багатоаспектним: підліток не лише бере активну участь у сприйманні, але й сам реалізує себе в середовищі, усвідомлюючи себе творцем власної автобіографії. Через широкий континуум емоційних, когнітивних відкриттів у підлітка формується ставлення до середовища (і до конкретних його елементів) як до ресурсу саморозвитку в площині життєтворчості (Токарева, Шамне, & Макаренко, 2014). Зазначимо, що цей саморозвиток охоплює і сферу ресурсів подолання складних життєвих ситуацій, власне резильєнтність підлітка.

Окремого значення в процесі формування резильєнтності підлітків набуває внутрішня когнітивна робота, зокрема осмислення батьківських впливів через призму особистісної рефлексії. Хоч рефлексія і не є окремим компонентом у структурі батьківсько-дитячих стосунків, вона постає ключовим механізмом засвоєння, переосмислення та трансформації отриманих від батьків моделей реагування в кризових ситуаціях. Як підкреслює І. Булах (2010), для підліткового віку притаманний інтенсивний розвиток особистісної рефлексії, сутність якої полягає в осмисленні та переосмисленні особистісних змістів (власних образів «Я»), які відбивають нові знання про самого себе. Тим самим рефлексивний аналіз призводить до переосмислення особистістю підлітка власних рис характеру, якостей, можливостей та здібностей і, залежно від спрямованості осмислення, у нього може актуалізуватися минулий образ «Я» (ретроспективна рефлексія), теперішній образ «Я» (ситуативна рефлексія) або майбутній образ «Я» (перспективна рефлексія) (Булах, 2010).

Особистісна рефлексія підлітка, за висновками української вченої Т. Комар, впливає на його соціальне становлення. Підлітковий вік

відзначається загальною фрустраційною забарвленістю, що зумовлює тенденцію його представників до рефлексії на етапі подолання кризи ідентичності (Комар, 2003). Таким чином, переживання підлітком кризи ідентичності є викликом і водночас ресурсом для його резильєнтності, а особистісна рефлексія постає механізмом подолання кризи та розвитку резильєнтності підлітка.

Підліткова рефлексія має широкий спектр предикторів, уключаючи судження однолітків, учителів, реакції користувачів соціальних мереж, однак первинними для змісту самоаналізу підлітка є ставлення до нього батьків і фіксація власних психофізіологічних змін. Аналізуючи свої особистісні прояви – думки, переживання та дії, підліток часто фіксує їхню суперечливість, намагається визначити істинність. На цьому складному шляху пізнання себе підлітку допомагають авторитетні батьки. Тому рефлексія підлітка, підкріплена чуйним, уважним і відповідальним ставленням батьків, стає засобом знаходження ним особистісної автентичності та підґрунтям для збагачення резильєнтності.

При розкритті психології підліткового віку дуже важко провести межу між його когнітивними та афективними проявами, позаяк вони зазвичай переплітаються, визначаючи зміст регуляції поведінки підлітка. Для формування та проявів резильєнтності підлітків важливу роль відіграє їхня здатність регулювати власні емоції. Як зазначають І. Періг, В. Дроздюк, емоційна саморегуляція полягає в системі розумових дій, спрямованих або на активізацію емоційних процесів, або на гальмування, стабілізацію. Розумові дії з саморегуляції повинні спрямовуватися на ліквідацію емоційних переживань, формування душевного комфорту та емоційної стабільності. Прийоми саморегулювання емоційного стану покликані допомогти особі керувати своїм настроєм, впливати на нього (Періг & Дроздюк, 2017). Відповідно, емоційна саморегуляція підлітка постає засобом формування його резильєнтності. Успішність подолання підлітками кризи ідентичності теж

суттєво визначається здатністю до емоційної регуляції, позаяк їхня низька здатність до емоційної саморегуляції провокує негативні особистісні переживання та соціально неприйнятні вчинки та дії.

Розглядаючи роль *емоційно-регулятивного компонента* батьківсько-дитячих взаємин у формуванні резильєнтності підлітка, доречно зазначити, що батьки неоднозначно впливають на цей процес. З одного боку, вони можуть постати взірцем стабільної емоційної регуляції, суб'єктом успішного подолання стресів і фруструвальних ситуацій для підлітка. У баченні E. Telzer, D. Goldenberg, A. Fuligni, A. Galvan, M. Lieberman, емоційна компетентність представників підліткового віку формується за допомогою їх найближчого оточення. Із нього саме батьки постають як одні з основних суб'єктів, спостерігаючи та наслідуючи яких, підлітки вчаться маркувати, ідентифікувати й інтерпретувати власні емоційні переживання та почуття оточуючих (Telzer et al., 2014).

З іншого боку, батьки можуть стати джерелом хронічного стресу, емоційної неврівноваженості підлітка. Як встановлено Г. Лазос, несприятливі (фруструвальні) ситуації на ранніх стадіях розвитку дітей були тими факторами, що призводили до появи в них первинних страхів і переживань, а схожі обставини в підлітковому віці дітей (відсутність взаєморозуміння між підлітками та батьками, розлучення в сім'ї, часті сімейні конфлікти, алкоголізм одного із батьків тощо), очевидно, слугували тригером для реактивації цих первинних негативних переживань і підсилення загального негативного емоційного стану підлітків (Лазос, 2011). Водночас системним джерелом складностей формування резильєнтності підлітка може стати «порушення оптимального балансу між контрольними та стимулюючими розвиток особистості функціями сім'ї: може йти або в бік повного придушення самостійності дитини, тобто застосування авторитарного стилю виховання, або в бік надання дитині більш-менш широкої самостійності при повному самоусуненні батьків від виконання контрольних функцій» (Бондар, 2010).

Емоційно-регулятивний компонент батьківсько-дитячих стосунків також проявляється через вплив батьків на поведінку підлітка через інтеріоризацію ним моральних настанов дорослих та орієнтацію на ці настанови у власних вчинках. У баченні І. Булах (2010), моральна саморегуляція є конструктом поведінкової (вольової) складової нормативно ціннісної самосвідомості, вона виступає як здатність довільно, за внутрішніми спонукami керувати власними діями і вчинками згідно з прийнятими в соціальному середовищі загальнолюдськими нормами. Відповідно, морально прийнятна, регульована поведінка підлітка у складних життєвих ситуаціях є зовнішнім виразником сформованої резильєнтності.

У контексті формування резильєнтності підлітків *комунікативний компонент батьківсько-дитячих стосунків* охоплює якість мовленнєвої взаємодії, ступінь довіри, відкритості та підтримки в комунікації, а також баланс владних позицій між батьками і дитиною. Як зазначають D. Shaffer і K. Kipp (2014), саме в процесі комунікації батьки можуть транслювати свої очікування, моральні норми й адаптивні стратегії подолання труднощів, а також демонструвати повагу до зростаючої автономії підлітка.

Спілкування стає платформою, на якій підліток вчиться ідентифікувати, формулювати та обстоювати свої погляди. При цьому важливим є не лише зміст батьківських повідомлень, а й емоційна якість взаємодії: теплий, підтримуючий стиль комунікації суттєво підсилює ефект позитивного впливу, тоді як директивна або зневажлива манера, навпаки, знижує довіру та створює перешкоди у формуванні резильєнтності (Telzer et al., 2014; Савчин & Василенко, 2024).

Особливу увагу заслуговує дослідження Abar та співавт. (2018), що продемонструвало зв'язок між якістю комунікації в цифровому середовищі (зокрема у соцмережах) і схильністю підлітків до ризикованої поведінки. Підлітки, які обговорювали зі своїми батьками зміст власних онлайн-активностей і мали дозвіл на спільну присутність у віртуальному просторі,

демонстрували вищий рівень поведінкової саморегуляції та опірність до зовнішніх впливів. У цьому аспекті комунікація розглядається як механізм опосередкованої підтримки, який дозволяє зберігати зв'язок із батьками навіть в умовах розширення підліткової автономії.

Комунікативний компонент інтегрує когнітивні та емоційні аспекти взаємодії та забезпечує умови для передачі ключових навичок соціального функціонування, що є дуже важливими для формування резильєнтності в підлітковому віці.

Отже, структурні компоненти батьківсько-дитячих взаємин – когнітивно-поведінковий, емоційно-регулятивний та комунікативний – не лише відображають зміст і форму родинної взаємодії, а й виступають основою для реалізації ключових функцій батьківського впливу на розвиток резильєнтності підлітків. Саме через них опосередковується виконання проєктивної, фасилітативної, просвітницької та комунікативної функцій, кожна з яких відповідає за актуалізацію різних ресурсів психологічної стійкості. Відтак взаємозв'язок між компонентами і функціями є не ієрархічним, а функціонально-доповнювальним: компоненти створюють умови, у яких функції можуть реалізуватися з максимальною ефективністю. Це підґрунтя для подальшого аналізу механізмів функціонування батьківського впливу в контексті формування резильєнтності підлітків.

Функції батьківського впливу як механізми формування резильєнтності підлітків. Окрім структурних компонентів батьківсько-дитячої взаємодії, ключову роль у формуванні резильєнтності відіграють функціональні механізми батьківського впливу – проєктивні, просвітницькі, фасилітативні та комунікативні. Доречно згадати, що на генезу резильєнтності впливають *проєктивні* механізми батьківського впливу. Батьки як найбільш впливові дорослі в процесі соціалізації дитини постають не лише осередком її захисту та виховання, але й зразками для вияву життєстійкості в подоланні скрутних життєвих ситуацій. Через моделювання стратегії вирішення проблем батьки

постають прикладом для своїх дітей підліткового віку в навчанні стійкості. Якщо батьки демонструють здорові способи вирішення проблем, ефективного управління емоціями та збереження позитивного ставлення у складних ситуаціях, підлітки можуть навчитися аналогічним стратегіям.

Проективна функція передбачає роль батьків як моделей стійкості у складних ситуаціях. Підлітки спостерігають за тим, як дорослі долають труднощі, справляються з емоціями, відновлюють життєві цілі після втрат і поразок. Завдяки цьому формується репертуар копінг-стратегій, які згодом стають частиною особистісного ресурсу підлітка. Як зазначає Wiese і Freund (2011), підлітки не просто наслідують батьків, а трансформують спостережувані зразки відповідно до власного бачення ідентичності. У контексті реалізації проективної функції батьківського впливу важливо враховувати не лише індивідуальні моделі реагування, які демонструють дорослі, а й сімейне середовище загалом як простір для формування ідентичності та поведінки підлітків. Батьки можуть створювати таку атмосферу через регулярні сімейні зв'язки, спільний час, чіткі правила і межі, а також через відкриту комунікацію. Батьки залишаються значними персоналіями в особистісному становленні підлітків попри потужні процеси їхньої емансипації. Як засвідчують дослідження L. Stasova (2017), сімейні зразки й ідеали тісної родинної взаємодії сприймаються підлітками як моделі ідентифікації, пов'язані з процесом соціалізації. Результати опитування показали, що майже третина респондентів назвала своїм ідеалом когось із родини (в основному маму і тата). Водночас важливо пам'ятати, що підлітки у формуванні власних переконань і моделей поведінки покладаються на батьків, але аналізують і критично осмислюють їхній досвід і зразки. Так, при вивченні впливу участі батьків у роботі на власні плани підлітків щодо їх майбутньої професійної активності встановлено, що на підлітків впливають їхні батьки як зразки для наслідування, але підлітки відображають і змінюють ці моделі відповідно до своїх переконань щодо ідеального балансу між роботою та сім'єю (Wiese & Freund, 2011).

Просвітницька функція пов'язана з трансляцією знань, норм, інтерпретацій життєвих ситуацій, а також формуванням когнітивного підґрунтя резильєнтності. Через роз'яснення, обговорення та обмін досвідом батьки допомагають підлітку усвідомити природу викликів і потенційні шляхи подолання труднощів. Цей процес посилюється в умовах цифрового середовища, де якість онлайн-комунікації з батьками безпосередньо впливає на схильність до ризикованої поведінки (Abar et al., 2018). Розглядаючи просвітницьку функцію в сучасному контексті, слід звернути увагу на її трансформацію в умовах цифровізації. При формуванні когнітивного підґрунтя резильєнтності підлітків як сукупності опрацьованої ними інформації про зміст, ознаки та способи подолання стресогенних життєвих чинників важливу роль відіграють просвітницькі механізми батьківського впливу. Сучасні способи надання батьками корисної інформації для дітей підліткового віку розширюються за рахунок інтенсивної цифровізації суспільства, однак незмінною залишається функція підтримки батьками підлітків як умова збереження їхнього ментального здоров'я. Американські дослідники С. Абар, С. Фарнетт, К. Мендола, К. Кобан, С. Сарра здійснили аналіз зв'язків між взаємодією батьків і дітей у соціальних мережах та здоровою поведінкою підлітків. Учені встановили, що підлітки, які надавали доступ своїм батькам до сторінки в соціальній мережі та регулярно обговорювали з ними свої дописи, мали меншу схильність до вживання психоактивних речовин. У цьому контексті проблема стосунків між підлітками та їх батьками розглядається як необхідна передумова збереження психічного й психологічного здоров'я підлітків, зокрема враховуючи те, що сучасний соціум у соціальних мережах насичений різними стресогенними впливами (Abar et al., 2018).

Фасилітативна функція реалізується через емоційну підтримку, повагу до автономії підлітка, готовність вислухати та прийняти його досвід без осуду. Саме така взаємодія дозволяє створити умови, у яких підліток відчуває себе

достатньо безпечно, щоб шукати нові рішення, помилятися, навчатися і розвиватися. Авторитетні батьки, які поєднують турботу з раціональним контролем, підсилюють у підлітка відчуття здатності досягати мети й ефективно функціонувати (Shaffer & Kipp, 2014). Фасилітативні механізми батьківського впливу забезпечують критичну підтримку в момент зіткнення підлітка з життєвими труднощами. Емоційне тепло, турбота, відкритість до діалогу створюють мікроклімат безпеки, що дозволяє підлітку вільніше виражати себе, розвивати самоповагу та впевненість у своїх силах. У межах цієї функції реалізується соціалізувальна місія батьків: вони підтримують автономію дитини, сприяють формуванню її особистої ідентичності та стимулюють пошуки власних цінностей. Надзвичайно важливим є дозвіл на помилки: коли батьки дозволяють підлітку самостійно приймати рішення в межах зрозумілих кордонів, це загартовує його відповідальність і резильєнтність. Як слушно зазначає Craig (1996), для успішного завершення процесу розвитку психологічної автономії обидва батьки мають бути достатньо зрілими й мати власну автономність, аби супроводжувати дитину в процесі її відокремлення.

Комунікативна функція стосується організації простору відкритої взаємодії, у якому підліток може не лише отримати інформацію, а й висловити власні думки, почуття та сумніви. У цьому контексті надзвичайно важливою є якість емоційного клімату, тон комунікації, спроможність батьків до емпатійного слухання. Як показали дослідження Telzer та ін. (2014), саме через комунікативний канал відбувається ефективне передавання норм, стилів регуляції емоцій та соціальних сценаріїв. Батьки відіграють ключову роль у розвитку соціальних навичок підлітків. Через щоденну взаємодію в родинному середовищі підлітки опановують моделі конструктивної комунікації, що стають основою для формування здорових міжособистісних зв'язків. Як засвідчили дослідження С. Авар та співавт. (2018), відкритість комунікації між батьками й дітьми, зокрема в цифровому середовищі, сприяє підвищенню

поведінкової саморегуляції підлітків та зменшує ризик деструктивної поведінки. Як слушно наголошують О. Сергєєнкова, О. Столярчук, О. Коханова, О. Пасєка (2021), переключення інтересів підлітка на ровесників, послаблення частоти спілкування та довіри між батьками та підлітком є неминучим явищем, яке, однак, не заперечує вагомості родини для дорослішання підлітка. Його прагнення до поведінкової та нормативної автономії також є відносним: підлітки не прагнуть до повної свободи, бо вона сприймається ними як відчуження від родини. Фактично ж, як підкреслюють Rice і Dolgin (2005), вони прагнуть мати право на вибір, висловлення власної позиції та відповідальність, що є фундаментом формування резильєнтності.

Отже, функції батьківського впливу не лише деталізують способи реалізації виховної взаємодії, а й описують механізми формування ключових компонентів резильєнтності підлітка. Їхня узгодженість із структурними характеристиками батьківсько-дитячих стосунків визначає ефективність батьківського впливу та перспективи розвитку психологічної стійкості в умовах сучасного соціального середовища.

1.3.2 Модераторні механізми в системі «батьківсько-дитячі взаємини – резильєнтність підлітків»

Прив'язаність до однолітків як чинник соціального резонансу. Окрім батьківського впливу, значну роль у формуванні резильєнтності підлітків відіграють контекстуальні фактори, зокрема прив'язаність до однолітків. Підлітковий вік характеризується зниженням авторитетності дорослих на тлі зростання значущості спілкування з ровесниками. Домінування впливу сім'ї на ранніх стадіях онтогенезу в підлітковому віці поступово змінюється впливом групи однолітків, що є джерелом референтних норм поведінки і отримання певного статусу. Ці зміни відбуваються у двох напрямках відповідно до задач розвитку: 1) звільнення від батьківської опіки; 2) поступове входження до групи однолітків (Токарева, Шамне, & Макаренко, 2014).

Науковими дослідженнями зафіксовано зв'язок між якістю взаємин підлітка з однолітками та рівнем змісту його самоставлення. Відсутність позитивної уваги та підтримки впливає на формування негативного ставлення до себе. Різноманітні аспекти взаємин з друзями надають підліткам важливу інформацію про їх власні неусвідомлені цінності стосовно інших людей і, отже, впливають на Я-концепцію, самооцінку підлітків (Новікова, 2021).

Доречною є теза О. Литвиненко (2021), що в пошуках смислу підліток частіше звертається не до себе, а до групи, до якої він входить або хоче входити. Групові смисли і цінності він досить некритично приймає як свої власні та вчиняє відповідно до них. Таким чином, характер стосунків з однолітками, прив'язаність до них можуть поставати як сприятливим фактором формування резильєнтності підлітка, так і викликом, якщо ці стосунки набувають деструктивного, травмівного характеру.

Особистісні характеристики підлітка як внутрішній ресурс резильєнтності. У річищі формування резильєнтності підлітка чільне місце займають його особистісні характеристики. Підлітковий період характеризується суттєвими змінами самосвідомості, у тому числі й самооцінки. Цілком погоджуємось із думкою У. Михайлишин (2021), що підлітковий період розглядається як такий, під час якого суперечності розвитку набирають особливої гостроти. Це зумовлено специфічними явищами, які свідчать про перехід від дитинства до дорослості, що супроводжується якісною перебудовою всіх сторін розвитку особистості. На зміни самооцінки впливають прагнення підлітків розібратися в собі, ускладнення їхніх взаємин з іншими людьми.

Ми також згодні з твердженням О. Литвиненко (2021), що самооцінка підлітків є нестабільним утворенням, варіації в структурі якого являють собою досить нормативне явище. Так, найменші зовнішні впливи здатні похитнути або, навпаки, закріпити на певному рівні самооцінку осіб підліткового віку.

Як зазначає О. Ратушний (2022), підлітковий період характеризується інтенсивним процесом формування самооцінки, швидким розвитком самосвідомості та здатністю спрямовувати свідомість на внутрішні психічні процеси, включаючи власний світ почуттів та потреби в самопізнанні. У цей період у підлітків спостерігається незадоволення самим собою, а також починає розвиватися здатність оцінювати себе не тільки залежно від вимог дорослих, але й на основі власних стандартів.

У дослідженнях ряду вчених (Haase, 2004; Veselska et al., 2009; Pan & Yang, 2013) самооцінка підлітка постає індивідуальним внутрішнім захисним фактором у структурі резильєнтності та психологічним ресурсом, який можна використовувати для пояснення загальної структури резильєнтності (Windle, Markland, & Woods, 2008).

За результатами досліджень А. Руденок і Т. Левицької, впевненість у собі як особистісний чинник резильєнтності підлітків характеризується ситуативністю та варіативністю. Переважна більшість респондентів (59%) відзначає мінливість власної впевненості залежно від контексту, при цьому найвищі її прояви спостерігаються у сімейному оточенні та дружніх стосунках. Помірний рівень впевненості демонструють 49% підлітків, що свідчить про селективну здатність до відстоювання власної позиції. Показово, що серед досліджуваних не було виявлено підлітків з критично низьким рівнем впевненості, проте 18% респондентів схильні до невпевненості, що корелює з підвищеною тривожністю, труднощами емоційного самовираження та складностями у встановленні особистісних меж. Високі показники впевненості зафіксовано лише у 8% підлітків, що підтверджує загальну тенденцію до помірності цієї характеристики в підлітковому віці (Руденок, 2019).

Дослідження американських психологів засвідчили потужний вплив батьківського ставлення на стійкість впевненості в собі підлітків (Rice, 2005). Батьки дітей з високим ступенем упевненості в собі практикують

демократичні виховні методи, поєднують строгість та послідовність вимог до дитини в поєднанні з гнучкістю, турботою та прихильністю.

Як і будь-яка особистісна риса, резильєнтність у процесі формування залежить від життєвого досвіду. Розглядаючи питання формування резильєнтності впродовж дорослішання, учені резильєнтність підлітків пов'язують з їхнім попереднім досвідом серйозних небезпек або негараздів, а також з досягненням конструктивної адаптації незалежно від вразливості ситуації (Saleem & Mevawala, 2019). Крім того, як слушно вказують С. Olsson, L. Bond, J. Burns, D. Vella-Brodrick, S. Sawyer, (2003), особистість підлітка, яка не зазнала негараздів чи загроз, не може бути стійкою під час власного розвитку, оскільки повинна існувати минула чи поточна небезпека для формування резильєнтності.

Варто враховувати, що підлітковий вік вважається складним етапом життя кожного підлітка, оскільки набутий особистий досвід є наслідком фізичних, емоційних і особистісних факторів, що визначають критичну фазу розвитку (Rutter, 1993), тобто підлітковий досвід може залишитися на все життя, але резильєнтність особистості варіюється від більш стійкої до менш та з певними обмеженнями. Ідея важливої ролі досвіду підкреслена й науковцями J. Clarke та J. Nicholson, які зазначають, що життєвий досвід підвищує здатність людини до резильєнтності: що більше в людини досвіду, то більша ймовірність, що вона почуватиметься впевнено в нових складних ситуаціях (Clarke & Nicholson, 2010).

У баченні N. Punjani, A. Mevawala (2019), підлітковий вік вважається фазою швидкого розвитку з такими наслідками, як прийняття ризикованої поведінки. Підвищення стійкості підлітків потребує захисних процесів на трьох різних рівнях, які включають індивідуальний рівень, рівень сім'ї та втручання на рівні громади. Ці фактори сприяють позитивному вирішенню проблем і швидкому відновленню під час негараздів, що призводить до покращення психічного та фізичного здоров'я, наприклад підвищення

самооцінки, надії, здатності вирішувати проблеми та кращої впевненості у подоланні труднощів.

Життєвий досвід і травматичні події як критичні контексти формування резильєнтності. Жорстким випробуванням для формування та проявів резильєнтності підлітків може стати травматичний досвід їхнього життя. Науковці G. Fischer, F. Riedesser (2003) тлумачать травмівну подію як досвід життєво важливої невідповідності між загрозливими ситуаційними факторами та індивідуальними навичками їхнього подолання, що провокує в особистості почуття безпорадності і беззахисності та розхитує сприйняття себе та світу.

Потужні негативні наслідки для психічного здоров'я підлітків та їхнього особистісного благополуччя має застосоване щодо них домашнє насильство в різних формах прояву – економічне, фізичне, психологічне та сексуальне. Проте, наскільки загрозливим і травмівним може бути домашнє насильство, свідчить перелік найбільш типових наслідків впливу насильства на підлітків:

- поведінкові прояви, як-от бійки, конфлікти з оточенням, надмірна замкненість, утечі з дому, паління, уживання алкоголю, наркотиків, токсикоманія; поведінка, не властива віку дитини, що відтворює сексуальне поводження дорослих через надмірну обізнаність у питаннях сексуальних стосунків/поведінки (саме на них найчастіше скаржаться вчителі та батьки);

- самоушкодження часто сигналізує про високий ризик суїциду і проявляється в нанесенні собі тілесних ушкоджень як спроба зниження внутрішнього болю;

- порушення пізнавальної сфери внаслідок хронічного стресу, що негативно впливає на сприймання, пам'ять, мислення, уяву, спричиняє втрату або відсутність інтересу до пізнавальної діяльності (як правило, дітям складно навчатися, шкільні досягнення занижкі);

- емоційні проблеми: підвищена агресивність, висока тривожність,

наявність страхів, значне і швидке коливання надто виражених емоцій, які не відповідають ситуації (дикий регіт, лють або ридання у відповідь на незначні зовнішні подразники);

- психоневрологічні розлади: безсоння, енурез та енкопрез (нетримання калу), а також психосоматичні розлади у відповідь на стрес (серцево-судинні хвороби, порушення травлення, астма, алергії, захворювання шкіри);

- порушена самооцінка від заниженої до високої, нестабільної, що є маскуванням психологічного захисту;

- механізми психологічного захисту в підлітків-жертв насильства дозволяють їм на певний час психологічно впоратися з ситуацією та ніби вивільнитися від нестерпних травматичних спогадів у такі способи (Бугаєць та ін., 2020).

Важливо, що в контексті проблеми формування резильєнтності підлітка ці наслідки можуть набути як наближеного, так і віддаленого характеру, тобто пригнітити актуальний стан резильєнтності підлітка і порушувати її розвиток і прояви в подальшому житті. Розповсюдженою формою травмівного досвіду підлітків є булінг як прояв агресивної поведінки серед ровесників через знущання над ними. Як слушно наголошує Г. Лялюк, підлітки є вразливою категорією, оскільки в цьому віці формуються власна система сприйняття світу, ставлення до нього та майбутнього, цінності та пріоритети, а незадоволення потреб у цих сферах може призвести до агресивних реакцій та неадекватних проявів поведінки. Проведене вищезгаданою дослідницею емпіричне дослідження дало змогу констатувати, що причинами булінгу серед підлітків є як зовнішні чинники, так і вікові, індивідуальні особистісні особливості самих підлітків, включених у ситуацію цькування. Явище булінгу серед підлітків проявляється прямо та опосередковано через фізичну та вербальну агресію. Виявлено такі соціально-психологічні чинники булінгу серед підлітків: вербальна агресія та негативне ставлення; ворожість через

власне почуття провини; намагання підлітка самоствердитися серед ровесників, фізична агресія через незадоволену потребу в увазі та схваленні (Лялюк, 2024).

Для українських підлітків потужним травмувальним досвідом стало повномасштабне вторгнення РФ у лютому 2022 року. Дослідженнями вченої О. Столярчук підтверджено, що повномасштабне російське вторгнення стало значним викликом для психологічного благополуччя українських підлітків. Установлено, що групу ризику щодо адаптаційних порушень становлять ті підлітки, що перебували/перебувають у зоні бойових дій чи окупації. Однак ті опитані, які знаходяться у відносно безпечних умовах на території України, усе одно демонструють значні стресові реакції, їхня резильєнтність балансує в межах пригнічення чи збільшення, частина підлітків переживає почуття безсилля на тлі хронічної втоми. У дослідженні встановлено, що більше 40 % опитаних підлітків мали періодичні прояви то сили духу, відваги, то переживали тривогу і страх. Водночас 35,5 % підлітків засвідчили зростання власної резильєнтності, вважаючи, що необхідність протистояти стресу зробила їх сильнішими. Війна похитнула ресурси резильєнтності 16,7 % опитаних підлітків (Столярчук, 2022).

Дослідницею К. Журбою встановлено, що найбільшими стресорами для підлітків в умовах війни є: сирени, бомбардування та обстріли, навіть якщо вони далеко; паніка дорослих; різноманітні диверсійні дії і теракти; комендантська година та обмеження воєнного стану; руйнування житлових будинків; необхідність перебувати в бомбосховищах; інформація про масове насилля, полонених, тортури, втрати. Для дітей, які опинилися в окупації, такими стресорами є наслідки війни, масове насилля, виживання в надзвичайних ситуаціях, постійні загрози життю, втрата рідних, ризику, пов'язані з евакуацією, спогади. Підтверджено, що смисложиттєві цінності є умовою виживання підлітків у період війни через формування емоційної

стійкості, планування життя та врахування досвіду виживання минулих поколінь в умовах війни, створення власного досвіду виживання. Ученою влучно підкреслено, що підтримка сім'ї та психолого-педагогічна допомога фахівців сприяють підвищенню рівня стресостійкості підлітків у цій ситуації (Журба, 2022).

Результати дослідження Т. Палько, К. Травіної (2024) показали, що незалежно від того, чи були підлітки особисто свідками жахів війни, це все одно вплинуло на їхній психічний стан. Підлітки-респонденти, які брали участь у дослідженні, демонстрували ознаки травми внаслідок пережитих ними психологічних наслідків війни. Автори зробили висновок, що розвиток і впровадження програм з підвищення резильєнтності серед підлітків має стати пріоритетною задачею в контексті міжнародної громадської допомоги та національної стратегії з охорони психічного здоров'я. Таким чином, у процесі формування резильєнтності підлітків інтегруються такі фактори, як батьківсько-дитячі взаємини, включаючи їхні компоненти та функції, а також соціально-особистісні характеристики самого підлітка, як-от характер прив'язаності до однолітків, особистісні риси та життєвий досвід.

1.3.3 Прогностична структура та форми резильєнтності у взаємозв'язку з типами батьківсько-дитячих взаємин

У межах наукового дискурсу резильєнтність традиційно розглядається як інтегративна характеристика особистості, що забезпечує її здатність долати труднощі, зберігати внутрішню рівновагу та відновлювати функціональність після дії стресогенних чинників. Таке розуміння закладене в низці теоретичних моделей, зокрема в роботах К. Коннор і Дж. Девідсона (2003), А. Мастен (2014), С. Лутар (2000), де резильєнтність представлено як систему взаємопов'язаних психологічних компонентів, що формують зміст конструкта резильєнтності: наполегливість і внутрішній контроль (*hardiness*), здатність долати труднощі (*coping*), адаптивність і гнучкість (*adaptability, flexibility*),

усвідомлення життєвого сенсу (*purpose, meaningfulness*), оптимізм (*optimism*), саморегуляція емоцій і мислення (*emotion/cognition regulation*), віра у власні сили (*self-efficacy*). Проте в межах дослідження особливостей формування резильєнтності в підлітковому віці, постає потреба в контекстуальній адаптації цієї структури з урахуванням специфіки вікового періоду, соціального оточення, ролі батьківських впливів і сучасних викликів. Такий підхід передбачає переосмислення структури резильєнтності не як універсальної, а як динамічно-конструктивної, що набуває специфічного змісту в підлітковому віці. У даному контексті окреслюємо прогностичну структуру резильєнтності підлітків, що розгортається в чотирьох функціональних вимірах і має потенціал для подальшої емпіричної верифікації, таким чином:

- вольова самореалізація відображає інтеграцію вольових, мотиваційних і регулятивних процесів, пов'язаних із наполегливістю, самообілізацією, цілеспрямованістю, оптимізмом та впевненістю в собі (співвідноситься з *hardiness, coping, regulation i self-efficacy*);

- гнучка адаптивність передбачає відкритість до нового досвіду, здатність змінювати стратегії реагування, зберігаючи внутрішню сталість (охоплює *adaptability, optimism, coping, purpose*);

- соціальна залученість і самоконтроль поєднує здатність формувати й підтримувати конструктивні стосунки, бути включеним у соціум, водночас демонструючи автономність і здатність до поведінкової регуляції (узгоджується з *coping, hardiness, regulation*);

- духовно-смилова опора включає здатність знаходити глибинні смисли в життєвих випробуваннях, спиратися на екзистенційні й духовні ресурси, інтерпретуючи досвід як частину більшого цілого (співвідноситься з *meaningfulness, purpose, coping*).

Запропонована структура не суперечить базовим теоретичним уявленням, однак дозволяє глибше відобразити підліткову специфіку розвитку

резильєнтності, зокрема роль емоційної підтримки, автономії, соціального резонансу та ціннісного самовизначення. Зазначені компоненти формують цілісну систему внутрішньої організації особистості підлітка, що дозволяє йому адаптуватися до змін, протистояти негативному впливу стресогенних чинників і підтримувати розвиток.

У межах теоретичної моделі три типи батьківсько-дитячих взаємин – базовий, перехідний та інтегративний – розглядаються як варіанти структурно-функціонального прояву системи взаємодії «батьки – підліток», що узгоджуються з відповідними формами резильєнтності: превентивною, спонтанною та поствентивною. Ці типи узагальнено на основі системного погляду на резильєнтність і типології контекстів її реалізації з позицій екофасилітативного підходу (Лушин & Сухенко, 2025). Базовий тип відповідає відносно стабільній, структурованій системі взаємин, у якій формуються такі превентивні форми резильєнтності, як здатність до накопичення ресурсу, готовності до можливих викликів, підготовки до несприятливих сценаріїв. Цей тип позначається як «теза» в діалектичній тріаді трансформації системи. Перехідний тип відображає стан загострення протиріч у взаємодії, спроби перегляду застарілих патернів, зміну форм емоційного зв'язку. Йому відповідає спонтанна резильєнтність, що виникає як емерджентна властивість системи в точці нестабільності. Цей тип виконує функцію «антитези» й відкриває можливості для глибокого оновлення системи взаємин. Інтегративний тип являє собою якісно новий рівень організації сімейної системи, де взаємини набувають характеру соціально розподіленої рефлексії. У цьому контексті формується така поствентивна резильєнтність, як здатність до інтеграції кризового досвіду, вироблення нових моделей взаємодії та закріплення системної стійкості. Співвідноситься з поняттям «синтез» у діалектичній логіці розвитку.

Такий підхід дозволяє описати фазовий характер розвитку сімейної

взаємодії як відкритої динамічної системи, а також окреслити потенційні мішені психоедукаційного і фасилітативного впливу для посилення резильєнтності підлітків (після їх уточнення в межах констатувального етапу дослідження).

1.3.4 Опис моделі батьківсько-дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності в підлітковому віці

Аналіз й узагальнення наукових джерел за авторством українських і зарубіжних учених з проблематики нашого дослідження засвідчив полівекторний і мультифакторний характер формування резильєнтності підлітків. Для подальшої емпіричної верифікації укладено модель батьківсько-дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності підлітків (рис. 1.1).

Теоретичним підґрунтям моделі виступають психологічні підходи до розуміння батьківсько-дитячих взаємин, що взаємодоповнюють один одного та забезпечують цілісне концептуальне бачення. Психодинамічний підхід формує основу для розуміння емоційно-регулятивного компонента через концепції прив'язаності та емоційної підтримки; біхевіоральний та соціально-когнітивний підходи визначають засади когнітивно-поведінкового компонента через механізми наслідування, підкріплення та моделювання поведінки; гуманістичний підхід збагачує розуміння комунікативного та емоційно-регулятивного компонентів через принципи емпатійного розуміння та відкритості діалогу; екофасилітативний підхід інтегрує попередні, визнаючи трансформаційну природу кризових періодів і необхідність підтримки природних ритмів особистісного розвитку. Така теоретична інтеграція дозволяє глибше зрозуміти механізми впливу батьківсько-дитячих взаємин на формування резильєнтності підлітків.

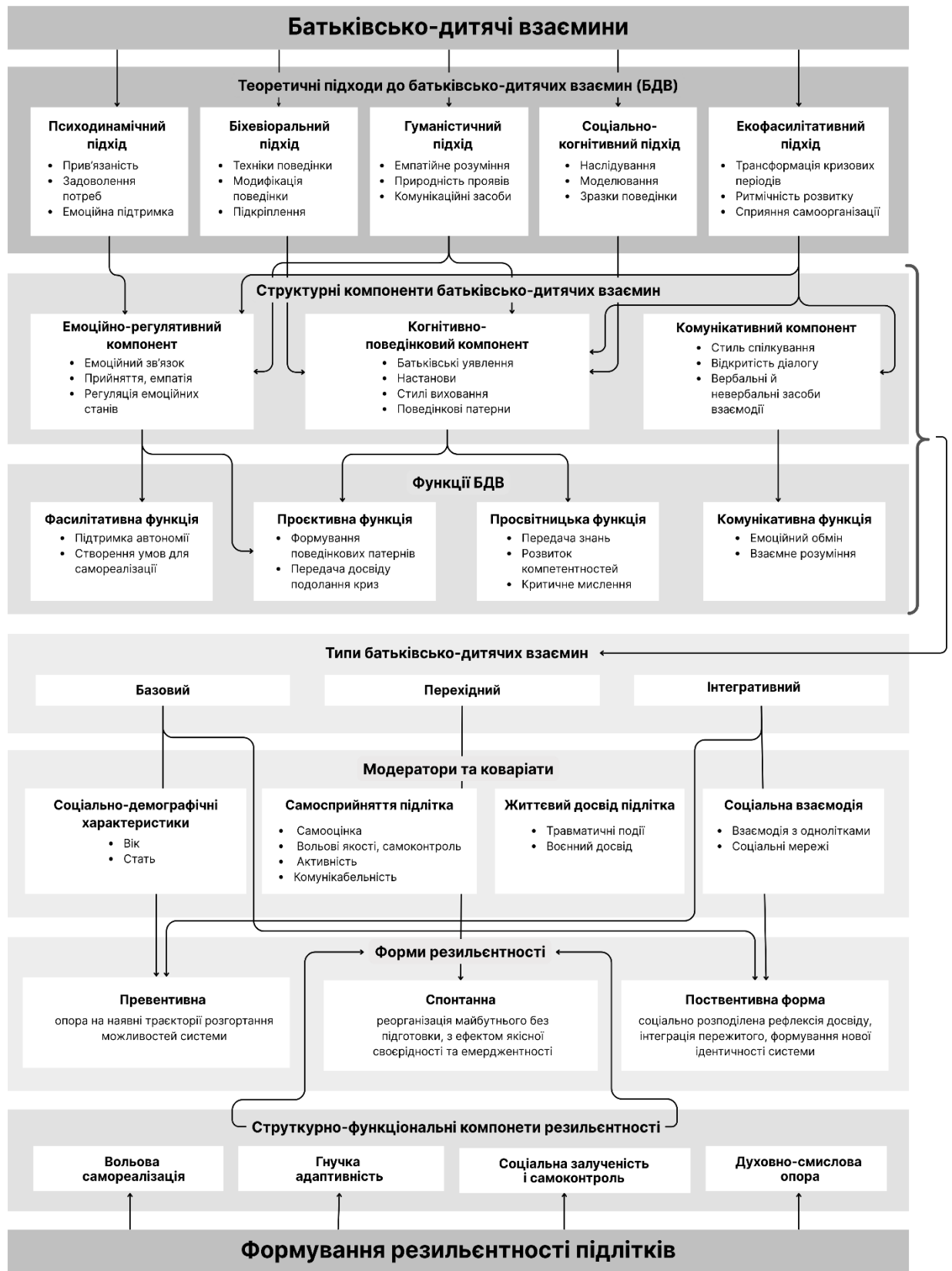

Рис. 1.1 Модель батьківсько-дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності в підлітковому віці

Формування резильєнтності підлітків зумовлюється взаємодією внутрішньоособистісних, сімейних та соціально-контекстуальних чинників. У межах нашого дослідження центральним чинником є батьківсько-дитячі взаємини, що включають три структурно-функціональні компоненти:

- когнітивно-поведінковий компонент охоплює батьківські уявлення, очікування, моделі виховного впливу, а також типові стратегії поведінки, що слугують орієнтирами для саморегуляції підлітка;

- емоційно-регулятивний – репрезентує глибину емоційного залучення батьків, якість емоційної підтримки та здатність до моделювання способів регуляції афективних станів у взаємодії з дитиною;

- комунікативний – визначає характер мовленнєвої взаємодії між батьками і підлітком, ступінь відкритості, симетричності діалогу, а також розподіл владних ролей у системі стосунків.

У структурі батьківсько-дитячих взаємин компоненти відображають стійкі, системно впорядковані аспекти взаємодії між батьками й дитиною. Вони виступають носіями потенціалу впливу, вбудованого в характер взаємин. Функції батьківського впливу (проєктивна, просвітницька, фасилітативна, комунікативна) є механізмами реалізації цього потенціалу – вони вказують, як саме і через які процеси відбувається вплив батьків на формування резильєнтності підлітків:

- когнітивно-поведінковий компонент є основою для реалізації просвітницької функції (через передачу знань, норм, установок, моделей поведінки) та проєктивної функції (через моделювання батьками способів реагування на труднощі);

- емоційно-регулятивний компонент забезпечує ґрунт для фасилітативної функції (через емоційну підтримку, підсилення впевненості та безпеки) та проєктивної функції (через емоційне наслідування способів регуляції та подолання стресу);

- комунікативний компонент реалізується в межах комунікативної

функції (через якість мовлення, відкритість, рівень взаємодії) і водночас слугує каналом вираження інших функцій – як носій змісту й емоційного контексту.

Поряд із впливом батьківсько-дитячих взаємин важливими чинниками, що взаємодіють між собою та зумовлюють індивідуальну траєкторію формування резильєнтності в підлітковому віці є характер соціальних зв'язків підлітка з однолітками, особливості самосприйняття, самооцінки, життєвий досвід і пережиті травматичні події.

На основі теоретичного аналізу резильєнтність підлітків визначаємо як багатовимірну особистісну властивість, що забезпечує: здатність розкривати власний потенціал у складних життєвих обставинах, відновлення внутрішньої цілісності після стресових впливів, перетворення травматичного досвіду на ресурс для особистісного зростання. Ця властивість формується в процесі розвитку підлітка як відкритої динамічної системи під впливом соціального оточення різних рівнів. Формування резильєнтності підлітків відбувається через динамічну взаємодію з найближчим соціальним оточенням (передусім родиною) та з ширшими соціальними контекстами (спільнота, школа, однолітки, медіа-середовище). У сензитивний період формування ідентичності та становлення автономії саме батьківсько-дитячі стосунки стають ключовим середовищем активації та розвитку резильєнтності підлітка. Цей процес ґрунтується на взаємодії: структурних компонентів батьківської взаємодії (емоційно-регулятивного, когнітивно-поведінкового, комунікативного); функцій батьківського впливу (фасилітативної, проєктивної, просвітницької, комунікативної); контекстуальних і особистісних модераторів, зокрема характеру прив'язаності до однолітків, особливостей самоставлення, життєвого досвіду та пережитих травматичних подій. Типи батьківсько-дитячих взаємин створюють специфічні контексти, у яких резильєнтність може проявлятися у превентивній, спонтанній, поствентивній формах відповідно до діалектичної логіки розвитку особистості та сімейної системи.

У межах теоретичної моделі також позначаємо три гіпотетичні типи батьківсько-дитячих взаємин, що виникають у результаті структурно-функціональної організації взаємодії та розглядаються як системні контексти формування резильєнтності підлітків (Лушин & Сухенко, 2025):

- базовий тип БДВ асоціюється з превентивною резильєнтністю: характеризується стабільною, структурованою взаємодією з орієнтацією на передбачуваність, ресурсну мобілізацію і підготовку до потенційних загроз;

- перехідний тип БДВ – зі спонтанною резильєнтністю, що виникає у контексті сімейної нестабільності, конфліктності чи невизначеності та формується через емерджентну адаптацію і пошук нових моделей взаємодії;

- інтегративний тип БДВ є сприятливим середовищем для поствентивної резильєнтності, яка базується на рефлексивному засвоєнні кризового досвіду, інтеграції змін та формуванні нової, стабільнішої системи взаємин.

Ці типи взаємин і відповідні їм форми резильєнтності описують гіпотетичну динаміку «сімейна система – психологічна стійкість підлітка» та є основою для подальшої емпіричної перевірки. Їх упровадження в модель дозволяє концептуалізувати типові формати впливу сімейної взаємодії на адаптаційний та особистісний потенціал підлітків.

Розроблена теоретична модель інтегрує структурні компоненти батьківсько-дитячих стосунків як носії впливу; функції батьківського впливу – як динамічні механізми трансляції норм, підтримки й розвитку; індивідуальні й соціальні модератори (характер прив'язаності до однолітків, самоствавлення, життєвий досвід), структурно-функціональні компоненти резильєнтності підлітка – як цільової психологічної змінної, має діалектичний характер та прогностичний потенціал для емпіричної верифікації на констатувальному та формувальному етапах експерименту.

Висновки до розділу 1

Теоретичний аналіз наукових підходів до вивчення батьківсько-дитячих стосунків виявив різні підходи до трактування цього феномену. Психодинамічний підхід розглядає батьківсько-дитячі взаємини через призму формування прив'язаності та задоволення базових потреб у прийнятті та емоційній підтримці; біхевіоральний – фокусується на техніках поведінки батьків і формуванні навичок модифікації поведінки дитини; соціально-когнітивний – аналізує механізми наслідування та моделювання через батьківські зразки поведінки; гуманістичний – підкреслює значення емпатійного розуміння, щирості та природності емоційних проявів, широкого спектру комунікативних засобів; екофасилітативний – розглядає взаємозв'язок батьківсько-дитячих стосунків та розвиток дитини в контексті трансформаційної природи кризових періодів та підтримки природних ритмів особистісного розвитку; інтегративний погляд на батьківсько-дитячі стосунки дозволяє комплексно окреслити вплив сімейної взаємодії на становлення особистості підлітка та формування його резильєнтності зокрема. З урахуванням результатів аналізу означених підходів структуру батьківсько-дитячих взаємин розглядаємо у складі трьох компонентів: емоційно-регулятивного, що включає емоційний зв'язок, прийняття, емпатію, регуляцію емоційних станів; когнітивно-поведінкового – батьківські уявлення, настанови, стилі сімейного виховання, поведінкові патерни; комунікативного – стиль спілкування, відкритість діалогу, вербальні та невербальні засоби взаємодії. Через ці компоненти у взаємодії з підлітками реалізуються чотири функції батьківсько-дитячих взаємин: фасилітативна – як створення умов для автономії та самореалізації; проєктивна – забезпечує міжпоколінну передачу/трансмisiю моделей подолання труднощів; просвітницька – сприяє розвитку широкого спектру компетентностей і критичного мислення; комунікативна – є основою якісного емоційного обміну та взаєморозуміння. Батьківсько-дитячі взаємини визначено як багатовимірну систему сімейної взаємодії, що

характеризується інтеграцією трьох структурних компонентів: емоційно-регулятивного (емоційний зв'язок, прийняття, емпатія, регуляція емоційних станів), когнітивно-поведінкового (батьківські уявлення, настанови, стилі виховання, поведінкові патерни) та комунікативного (стиль спілкування, відкритість діалогу, вербальні та невербальні засоби взаємодії), через які реалізуються чотири ключові функції: фасилітативна (створення умов для автономії та самореалізації), проєктивна (міжпоколінна передача моделей подолання труднощів), просвітницька (розвиток компетентностей і критичного мислення) та комунікативна (забезпечення якісного емоційного обміну та взаєморозуміння), що в комплексі визначають вплив сімейної взаємодії на становлення особистості підлітка.

Уявлення про резильєнтність як психологічний феномен еволюціонувало від фізичного аспекту даного поняття до багатовимірної психологічної конструкції, що інтегрує три основні виміри: процес позитивної адаптації в умовах негараздів, результат успішного подолання труднощів та особистісну здатність протистояти викликам. Сучасне розуміння резильєнтності охоплює біо-психо-соціальні аспекти та відображається в різноманітних теоретичних моделях – від базових до багатокomпонентних діалектичних конструкцій. Підлітковий вік є сензитивним періодом для формування резильєнтності через специфічні вікові особливості: підвищену вразливість до стресорів, трансформаційні процеси емоційної регуляції, пошук ідентичності, сенсу життя тощо. Формування резильєнтності детермінується багаторівневою системою чинників (індивідуальних, сімейних, соціальних) і забезпечується механізмами взаємодії внутрішніх мотивів і зовнішніх ресурсів. Особливу роль відіграють батьківсько-дитячі взаємини, що є базовим середовищем для формування резильєнтності підлітка та контекстуальним для природного розвитку особистості підлітка в цілому.

Розроблена теоретична модель батьківсько-дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності підлітків інтегрує полівекторний та

мультифакторний характер досліджуваної проблеми. У даній моделі батьківсько-дитячі взаємини розглядаються як ключовий чинник формування резильєнтності. З урахуванням традицій психодинамічного, біхевіорального, соціально-когнітивного, гуманістичного, екофасилітативного та інтегративного підходів структура БДВ представлена трьома компонентами: когнітивно-поведінковим, емоційно-регулятивним та комунікативним. Дані компоненти, виступаючи носіями потенціалу впливу, формують резильєнтність підлітків шляхом реалізації чотирьох ключових функцій: фасилітативної, проєктивної, просвітницької та комунікативної. Теоретична модель враховує систему модераторів взаємозв'язку БДВ і формування резильєнтності: психологічні характеристики (самосприйняття, самооцінка, вольові якості, екстравертованість), соціальні зв'язки (реальна та мережева взаємодія з однолітками), життєвий досвід підлітка, а також соціально-демографічні характеристики (стать, вік). Формування резильєнтності підлітка є цільовою (залежною) змінною, що представлена такими структурно-функціональними компонентами: вольова самореалізація, гнучка адаптивність, соціальна залученість і самоконтроль, духовно-смилова опора. В якості системних контекстів формування резильєнтності в моделі представлено три типи батьківсько-дитячих взаємин: базовий – асоціюється з превентивною, перехідний – зі спонтанною, інтегративний – з поствентивною формами резильєнтності. Типи батьківсько-дитячих взаємин характеризують специфічні патерни функціонування системи «батьки-дитина», що визначають потенціал і можливості формування резильєнтності в підлітковому віці.

Теоретична модель має потенціал для подальшої емпіричної перевірки, дозволяє враховувати взаємодію різнорівневих факторів і відображає сучасне бачення резильєнтності підлітків як інтегративну особистісну характеристику, що поєднує відносну стійкість і динамічність одночасно, забезпечує здатність до адаптації, саморегуляції, розкриття потенціалу в складних обставинах, відновлення після стресу та трансформацію травматичного досвіду в ресурс

особистісного зростання. Формування резильєнтності підлітка відбувається у взаємодії підлітка з мікро- та макросоціальним середовищем, де в період становлення його ідентичності та автономії батьківсько-дитячі стосунки виступають ключовим середовищем активації через взаємодію структурних компонентів (емоційно-регулятивного, когнітивно-поведінкового, комунікативного), функцій батьківського впливу та модераторів (прив'язаність до однолітків, самоствавлення, життєвий досвід), створюючи контексти для прояву превентивної, спонтанної чи поствентивної форм резильєнтності.

Результати дослідження за першим розділом подані в таких публікаціях [91] і матеріалах психоедукаційної спрямованості [90; 105; 107; 110; 111; 112; 113; 135].

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ ВЗАЄМИН ЯК ЧИННИКА ФОРМУВАННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

У другому розділі представлено методичне забезпечення та організацію емпіричного дослідження батьківсько-дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності в підлітковому віці. Розкрито психологічні особливості батьківсько-дитячих взаємин через структурно-функціональний аналіз та обґрунтовано їх типологію. Проаналізовано особливості резильєнтності в сімейній системі, її структурно-функціональні характеристики, типологію та механізми міжпоколінної трансмісії. Досліджено типологічні взаємозв'язки батьківсько-дитячих взаємин і резильєнтності підлітків.

2.1 Методика та організація дослідження батьківсько-дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності в підлітковому віці

2.1.1 Програма констатувального експерименту

Програма констатувального експерименту включала кілька взаємопов'язаних етапів. На підготовчому етапі здійснено добір і розробку психодіагностичного інструментарію за критеріями відповідності завданням дослідження, валідності, надійності з адаптацією англомовних методик. Збір даних реалізовано в онлайн-форматі з дотриманням принципів конфіденційності, добровільності та поінформованої згоди учасників. Первинна обробка даних включала перевірку пропущених значень, виявлення аномальних відповідей, оцінку нормальності розподілу даних, аналіз описових статистик, оцінку надійності адаптованих методик за коефіцієнтом внутрішньої узгодженості (α -Кронбаха), розроблення скринінгового опитувальника «Травматичний досвід підлітка – ТДП-7».

Основний аналіз структурних компонентів батьківсько-дитячих стосунків охоплював оцінку когнітивно-поведінкових (стилі сімейного виховання), емоційно-регулятивних (прив'язаність) і комунікативних компонентів взаємодії батьків із підлітками. Використано порівняльний аналіз (t-критерій, ANOVA) для виявлення вікових і гендерних відмінностей; кластерний аналіз для визначення типів батьківсько-дитячих стосунків; факторний та кластерний – для виявлення компонентів і типів резильєнтності.

Типологічний підхід, реалізований у дослідженні щодо виявлення типів батьківсько-дитячої взаємодії, індивідуальних та сімейних типів резильєнтності та укладання відповідних типологій, має глибокі наукові традиції. Започаткований у дослідженнях особистості (Jung, 1971), цей підхід набув розвитку в контексті сімейної психології завдяки праці D. Baumrind (1971), яка запропонувала класичну типологію батьківських стилів. У сфері дослідження резильєнтності вагомий внесок у розвиток типологічного підходу зробили A. Masten (2001), F. Walsh (2016) та S. Luthar (2000), які виокремили різні патерни психологічної стійкості. Порівняно з традиційним аналізом рівня розвитку окремих компонентів, типологічний підхід дозволяє ідентифікувати цілісні, системні патерни взаємодії батьків і підлітків, що впливають на розвиток особистісних ресурсів стійкості, та дозволяє розробляти диференційовані програми, спрямовані на зміцнення резильєнтності.

Дослідження взаємозв'язку між батьківсько-дитячими взаєминами і резильєнтністю підлітків здійснено з використанням кростабуляційного та модераторного аналізу (з використанням макросу PROCESS). Зокрема, досліджено модераторний вплив особистісних чинників (самооцінка, вольові якості, екстравертованість) і життєвого контексту підлітків (травматичний досвід), а також роль соціально-демографічних характеристик (стать, вік). Аналіз міжпоколінної трансмісії резильєнтності реалізовано через оцінку взаємозв'язків між показниками резильєнтності в батьків і дітей та порівняння структур резильєнтності в представників різних поколінь.

Методична база дослідження в розрізі співвідношення етапів, компонентів аналізу, методик і субшкал (додаток А), статистичних процедур представлено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Методична база дослідження особливостей батьківсько-дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності в підлітковому віці

Етапи, компоненти теоретичної моделі	Методики, їх шкали, статистичні методи
1	2
Підготовчий етап: психометричний аналіз методик, оцінка розподілу даних	
Адаптація англomовних методик	PS-FFQ: шкали авторитарного, авторитетного, потурального, відстороненого стилів виховання. IPPA: шкали довіри, спілкування, відчуження для матері, батька та однолітків CD-RISC-25: загальний показник резильєнтності Методи: подвійний експертний переклад, α -Кронбаха
Валідизація авторського опитувальника ТДП-7	ТДП-7: загальний показник Методи: експертна оцінка, α -Кронбаха, кореляції з зовнішніми критеріями
Аналіз розподілу даних	Усі шкали психодіагностичного блоку Методи: критерій Колмогорова-Смірнова, асиметрія, ексцес
Структурно-функціональний та типологічний аналіз батьківсько-дитячих взаємин	
Когнітивно-поведінковий компонент	PS-FFQ: авторитарний стиль, авторитетний стиль, потуральний стиль, відсторонений стиль Методи: частотний аналіз, t-критерій, ANOVA
Емоційно-регулятивний компонент	IPPA: шкали довіри до мами і до тата, відчуження від мами і від тата Методи: частотний аналіз, t-критерій, ANOVA
Комунікативний компонент	IPPA: шкали спілкування з мамою і татом Методи: частотний аналіз, t-критерій, ANOVA

Продовження табл. 2.1

1	2
Типи батьківсько-дитячих взаємин	PS-FFQ та IPPA: інтеграція показників стилів виховання та прив'язаності. Методи: кластерний аналіз (k-means), аналіз розподілу типів за віком і статтю (χ^2)
Структурно-функціональний та типологічний аналіз резильєнтності підлітків і батьків	
Компоненти резильєнтності	CD-RISC-25: вольова самореалізація, гнучка адаптивність, соціальна залученість і самоконтроль, духовно-смилова опора Методи: факторний аналіз, нормалізація показників, t-критерій, ANOVA, частотний аналіз
Вікові та гендерні особливості резильєнтності	CD-RISC-25: загальний показник і 4 виділені компоненти Методи: t-критерій, ANOVA, частотний аналіз рівнів (низький, середній, високий)
Типологія індивідуальної резильєнтності	CD-RISC-25: компоненти резильєнтності Методи: кластерний аналіз (k-means), аналіз розподілу типів за віком і статтю
Міжпоколінна трансмісія резильєнтності	CD-RISC-25: порівняння показників/типів батьків і підлітків Методи: частотний аналіз родинних патернів резильєнтності
Типологія сімейної резильєнтності	CD-RISC-25: родинні патерни типів резильєнтності Методи: частотний аналіз родинних патернів резильєнтності
Типологічні взаємозв'язки батьківсько-дитячих взаємин і резильєнтності	
Кростабуляційний аналіз	Співвідношення типів БДВ з типами резильєнтності Методи: таблиці спряженості, χ^2 -тест
Модераторний аналіз	Незалежна змінна: типи БДВ (PS-FFQ, IPPA) Залежна змінна: типи резильєнтності (CD-RISC-25)

Продовження табл. 2.1

1	2
	Модератори: Самосприйняття – самоцінність, вольові якості, екстравертованість (Особистісний диференціал); типи прив'язаності до однолітків – відчужений, амбівалентний, безпечний (IPPA); загальний показник травматичного досвіду підлітків (ТДП-7) Методи: кластерний аналіз (виділено типи прив'язаності), модераторний аналіз з використанням регресійних моделей
Узагальнення і висновки	
Систематизація результатів	Узагальнення виявлених типологій, аналіз взаємозв'язків
Формування висновків	Формулювання ключових закономірностей впливу БДВ на розвиток резильєнтності підлітків

2.1.2 Психодіагностичний інструментарій дослідження

Для досягнення мети та реалізації завдань констатувального експерименту було використано комплекс психодіагностичних методик, що дозволив дослідити особливості батьківсько-дитячих взаємин та резильєнтності в підлітковому віці. У процесі відбору психодіагностичного інструментарію з'ясувалося також, що стандартизовані україномовні методики для вимірювання окремих ключових конструктів відсутні, тому було проведено таку роботу:

- здійснено авторську адаптацію чотирьохфакторного опитувальника стилю виховання – Parenting Style Four Factor Questionnaire, PS-FFQ) (Shyny & Velayudhan, 2017);

- здійснено авторську адаптацію «Опитувальника на визначення прив'язаності підлітків до батьків та однолітків – Inventory of Parent and Peer Attachment, IPPA (Armsden, 1991);

- визначено статистичні показники надійності та нормативні показники для наданої авторами-розробниками україномовної версії «Шкали резильєнтності Коннор-Девідсона – The Connor-Davidson Resilience Scale, CD-RISC-25 у перекладі Х. Колесник та Ю. Батракової (Connor & Davidson, 2003);
- розроблено авторський «Скринінговий опитувальник травматичного досвіду підлітків – ТДП-7»;
- використано «Методику особистісного диференціалу» (О. Кравченко, В. Моргун, 2008).

Нижче наводимо опис методик психодіагностичного блоку та результати їх адаптації.

1. *Чотирьохфакторний опитувальник стилю виховання – Parenting Style Four Factor Questionnaire (PS-FFQ)* (Shyny & Velayudhan, 2017), додаток А.1.

Незважаючи на те, що одним із найпоширеніших інструментів для оцінки стилів виховання в сучасних дослідженнях є опитувальник стилів і параметрів виховання «Parenting Styles and Dimensions Questionnaire» (PSDQ; Robinson, Mandleco, Olsen, & Hart, 2001), для апробації з подальшим використанням було обрано 4-факторний опитувальник батьківського стилю PS-FFQ (Shyny, 2017). Це пов'язано з тим, що методика PS-FFQ була спеціально створена для оцінки стилів виховання батьків підлітків і підтвердила свою високу надійність і валідність. Методика PS-FFQ показала високу кореляцію з відповідними субшкалами PSDQ, але, на відміну від PSDQ, містить не 3 субшкали (авторитетний, авторитарний і потуральний стилі), а чотири. Т. Shyny (2017) класифікує чотири стилі, запропоновані D. Baumrind (1967): авторитарний (жорсткий контроль, дисципліна), авторитетний (тепло, підтримка, захист), поблажливий (поблажливість, надання свободи), та відсторонений (байдужість, надання самостійності).

Авторитарний стиль характеризується низьким рівнем чуйності, браком емоційної підтримки та високим рівнем контролю і вимогливості з боку батьків, які критикують дітей та виявляють гнів у відповідь на непокору.

Батьки, які дотримуються цього стилю, часто застосовують жорсткі дисциплінарні заходи та обмежують автономію дитини, повністю керуючи розпорядком дня і не дозволяючи підлітку самостійно приймати рішення щодо власного життя. Вони не слухають обговорень чи пояснень, наполягаючи на тому, що їхнє слово є остаточним.

Авторитетний стиль поєднує високий рівень вимогливості з високим рівнем чуйності, прийняття та емоційної підтримки. Батьки встановлюють чіткі правила та пояснюють їхню необхідність, коригуючи поведінку м'яко й делікатно, і водночас виступають наставниками для дитини та завжди відкриті до обговорення. Батьки враховують думку підлітка, сприяють його самостійності, підтримують у виборі майбутнього шляху та створюють умови для розвитку відповідальності. Незважаючи на зайнятість, вони приділяють увагу навчанню та досягненням своєї дитини.

Потуральний стиль відзначається низьким рівнем контролю та високим рівнем чуйності та прийняття. Через надмірну м'якість та відсутність чітких меж у стосунках із дитиною батьки легко змінюють свої рішення на користь бажань дитини, часто винагороджують її за хорошу поведінку, уникають конфліктів і прагнуть бути лагідними та люблячими.

Відсторонений стиль характеризується низьким рівнем контролю та чуйності. Для нього характерна емоційна та фізична дистанційованість батьків та відсутність залученості в життя дитини через власні труднощі. Батьки не встановлюють правил чи вимог, надаючи дитині повну свободу дій, але водночас не забезпечують їй належної підтримки та турботи (Shynu, 2017).

Перевагами PS-FFQ є менший обсяг (32 питання проти 62 у PSDQ), що важливо при роботі з підлітками, а також врахування культурних особливостей. Розробник PS-FFQ створював методику з орієнтацією на східні культури, що робить її більш придатною для українського контексту, який у питаннях сімейного виховання займає проміжне положення між західними та східними моделями.

До адаптації 4-факторного опитувальника батьківського стилю PS-FFQ, оригінальна версія якого представлена англійською мовою, для перекладу українською було долучено професійних перекладачів, носіїв української мови. Три варіанти перекладу було узгоджено до єдиної оптимальної версії опитувальника. Пілотне дослідження підтвердило правильне розуміння респондентами змісту його суджень. Статистичний аналіз психометричних характеристик адаптованого чотирьохфакторного опитувальника стилю виховання PS-FFQ показав задовільні показники надійності для більшості шкал. Коефіцієнт альфа Кронбаха для шкали авторитарного стилю (0,759) свідчить про високу внутрішню узгодженість. Шкала відстороненого стилю також демонструє задовільний рівень надійності (0,744). Показники надійності для шкал авторитетного (0,563) та потурального (0,520) стилів є нижчими, що може пояснюватися культурною специфікою українського контексту та особливостями батьківства під час воєнного стану. Попри це, інструментарій залишається валідним для дослідницьких цілей завдяки задовільним значенням альтернативних коефіцієнтів надійності. Значення коефіцієнтів половинного розщеплення (Спірмена-Брауна та Гутмана) знаходяться в межах прийнятного діапазону (0,567–0,729), що дозволяє використовувати даний інструментарій у дослідницьких цілях з урахуванням комплексного підходу до інтерпретації отриманих результатів (додаток А.1).

2. *Опитувальник на визначення прив'язаності підлітків до батьків та однолітків (мати, батько та однолітки) – Inventory of parent and peer attachment: (mother, father, peer version) (IPPA) (Armsden, 1991), додаток А.2.*

Для діагностики прив'язаності підлітків до батьків і однолітків було адаптовано англomовний опитувальник Армсдена-Грінберга – Inventory of parent and peer attachment (IPPA). Після першої публікації оригінальна методика IPPA (Armsden & Greenberg, 1987) була переглянута, і у своєму дисертаційному дослідженні Г. Армсден внесла зміни до IPPA, щоб забезпечити можливість окремої оцінки сприйнятої прив'язаності (perceived

attachment) до матері та батька, а не лише до батьків загалом. Такий тип прив'язаності розуміється як суб'єктивне відчуття людиною своїх стосунків із значущими іншими (наприклад, батьками чи друзями). Це означає, що досліджується не лише об'єктивна поведінка в стосунках, а й те, як сама людина сприймає рівень близькості, довіри, підтримки та безпеки в цих стосунках (Armsden, 1991).

За допомогою електронної пошти ми отримали від Г. Армсден дозвіл адаптувати методику IPRA українською мовою, а також керівництво з інформацією про факторні аналізи шкал, дані про їхню надійність, ключ для підрахунку балів. Автори рекомендують використовувати переглянуту версію IPRA (Mother, Father, Peer Version), адже вона дозволяє окремо оцінювати прив'язаність до матері, батька та однолітків. У керівництві зазначено, що вибірка для розробки шкали складалася з осіб віком від 16 до 20 років, однак методика успішно використовувалася в дослідженнях підлітків від 12 років.

Згідно з G. Armsden і M. Greenberg (1987; p. 431) субшкали демонструють три виміри прив'язаності в стосунках: довіра, спілкування і відчуження. Довіра означає, що підлітки відчувають, що батьки та однолітки розуміють їхні потреби й бажання та ставляться до них з повагою. Спілкування відображає те, наскільки підлітки сприймають батьків і однолітків як чуйних і відкритих до їхніх емоцій, а також оцінює якість і частоту взаємодії з ними. Відчуження проявляється в почутті ізоляції, гніву та дистанції, які підлітки можуть відчувати в стосунках з батьками й ровесниками. Безпечна або надійна прив'язаність характеризується відчуттям емоційної безпеки, довірою та впевненістю в доступності та підтримці з боку значущих осіб. Уникаюча прив'язаність (ненадійна) проявляється униканням близькості через досвід відсутності підтримки або відторгнення з боку батьків чи однолітків та пригніченням емоційних потреб. Амбівалентна прив'язаність (ненадійна) характеризується суперечливими почуттями: підліток прагне близькості, але водночас відчуває страх бути відштовхнутим. Дезорганізована прив'язаність

поєднує в собі риси тривожної та уникаючої прив'язаності, коли підліток не має послідовної стратегії взаємодії зі значущими особами.

Існують різні варіанти визначення безпечних та небезпечних стилів прив'язаності. Наприклад, до групи високої безпеки (надійна/безпечна прив'язаність) відносять тих респондентів, які отримали високий рівень за субшкалою «Довіра» та «Спілкування», а також низький рівень за субшкалою «Відчуження». До групи низької безпеки (ненадійна/небезпечна прив'язаність) – ті, які отримали високий рівень за субшкалою «Довіра» та «Спілкування», а також високий рівень за субшкалою «Відчуження», класифікувалися як такі, що мають небезпечну/ненадійну прив'язаність (Armsden & Greenberg, 1987; Rice, FitzGerald, Whaley & Gibbs, 1995; Guarnieri, Ponti, & Tani, 2010). Інший підхід щодо класифікації стилів прив'язаності до батьків дає змогу розпізнати не лише осіб із безпечними та небезпечними стилями прив'язаності, але й розмежувати уникаючу та амбівалентну прив'язаність. Респонденти, які отримали вищі бали за субшкалою «Відчуження», ніж за субшкалами «Довіра» та «Спілкування», класифікувалися як такі, що мають уникаючий стиль прив'язаності. А особи, у яких бали за субшкалою «Довіра» були нижчими, ніж показники «Спілкування» або «Відчуження», класифікувалися як такі, що мають амбівалентну прив'язаність (Vivona, 2000).

Процес адаптації методики включав професійний переклад українською мовою трьома перекладачами, носіями української мови, та узгодження єдиної оптимальної версії опитувальника. У пілотному дослідженні взяли участь 199 підлітків, які підтвердили правильне розуміння ними змісту суджень. Результати психометричного аналізу адаптованого опитувальника прив'язаності підлітків до батьків і однолітків (IPPA) демонструють високі показники внутрішньої узгодженості для всіх основних шкал: прив'язаність до матері ($\alpha = 0,817$), прив'язаність до батька ($\alpha = 0,858$) та прив'язаність до однолітків ($\alpha = 0,844$). Коефіцієнти половинного розщеплення (Спірмена-

Брауна та Гутмана) для всіх шкал також знаходяться в діапазоні від 0,842 до 0,885, що свідчить про високу надійність інструменту. Адаптована версія IPRA зберігає психометричні властивості оригінальної методики та є надійним інструментом для вимірювання прив'язаності підлітків в українському соціокультурному середовищі.

Методика містить 75 питань (по 25 для мами, тата й однолітків) і дозволяє виявити показники за такими шкалами: довірливі взаємини, спілкування та відчуження в стосунках з мамою, татом і однолітками. Субшкала «Довіра» відображає, якою мірою підліток відчуває, що батьки та однолітки розуміють його потреби та поважають його бажання. Субшкала «Спілкування» – наскільки підліток відчуває, що батьки та однолітки чутливі до його емоційного стану, а також оцінює якість і ступінь їхньої вербальної взаємодії. Субшкала «Відчуження» – те, як підліток відчуває ізоляцію, гнів або дистанціювання в стосунках прив'язаності з батьками та однолітками (додаток А.2).

3. *Шкала резильєнтності Коннора-Девідсона (The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC-25), додаток А.3.*

Методика CD-RISC-25 складається з 25 тверджень, що вимірюють різні аспекти резильєнтності. Респонденти оцінюють кожне твердження за 5-бальною шкалою від 0 («зовсім не вірно»/«ніколи») до 4 («майже завжди вірно»). Загальний показник варіюється від 0 до 100 балів, де вищі значення відображають вищий рівень резильєнтності. Методика дозволяє отримати інтегральний показник резильєнтності, що характеризує здатність особи до адаптації та подолання стресових ситуацій (Connor & Davidson, 2003).

Доцільність застосування методики для підлітків підтверджується численними дослідженнями, які демонструють задовільні психометричні показники шкали для вікової групи 10-18 років (Davidson, 2022). На офіційному сайті методики авторами CD-RISC зазначено про можливість її використання для опитування підлітків: «Було проведено багато досліджень,

у яких шкала застосовувалася для дітей і підлітків віком від 10 до 18 років, і результати цих досліджень показують, що шкала задовільно працює для цих вікових груп» (Connor & Davidson Resilience Scale, n.d.).

Процедура отримання україномовної версії методики включала наступні етапи: офіційний запит на електронну адресу, указану на офіційному сайті методики; заповнення форми запиту користувача «user request form»; підписання офіційного дозвільного листа, що регламентує умови використання шкали. Серед умов використання методики варто відзначити такі: заборона надання опитувальника третім особам без дозволу; використання CD-RISC лише в захищеному електронному форматі, що унеможливорює копіювання, завантаження, зміну або несанкціоноване розповсюдження; доступність опитувальника в електронній формі лише після автентифікації респондентів за допомогою посилання, пароля або унікального ідентифікатора; заборона на модифікацію вмісту опитувальника (додаток А.3.4). Після підписання необхідних документів було отримано україномовну версію CD-RISC-25, мануал із застосування методики (Connor-Davidson, 2022), а також інструкцію з підрахунку результатів. Україномовна версія CD-RISC-10 розроблена та стандартизована командою українських експертів (Н. Школіна, І. Шаповал, І. Орлова, І. Кедик, М. Станіславчук) (Школіна та ін., 2020), а розширення до версії CD-RISC-25 здійснено командою магістрантів Українського Католицького університету (Х. Колесник та Ю. Батраковою), утім результати її адаптації не наводяться (Connor-Davidson, 2022).

Результати психометричного аналізу україномовної версії шкали резильєнтності Connor-Davidson (CD-RISC-25) демонструють високі показники надійності у вибірці підлітків ($n = 257$, $\alpha = 0,874$), у вибірці батьків ($n = 391$, $\alpha = 0,897$) і в об'єднаній вибірці ($n = 648$, $\alpha = 0,887$). Коефіцієнти половинного розщеплення Спірмена-Брауна (0,860 – 0,867) та Гутмана (0,859 – 0,867) для всіх груп респондентів додатково підтверджують високу

внутрішню узгодженість методики. Ці результати підтверджують можливість застосування україномовної версії CD-RISC-25 для вимірювання резильєнтності у підлітків і дорослих в українському соціокультурному контексті (додаток А.3).

Щодо факторної структури методики, то, за даними авторів, шкала CD-RISC-25 охоплює сім ключових аспектів стійкості особистості: наполегливість і контроль (*hardiness*), подолання труднощів (*coping*), адаптивність і гнучкість (*adaptability, flexibility*), усвідомленість і наявність сенсу (*meaningfulness, purpose*), оптимізм (*optimism*), емоційна та когнітивна саморегуляція (*regulation of emotion and cognition*), а також віра у власні сили (*self-efficacy*). При цьому автори не рекомендують оцінювати субшкали CD-RISC-25 за їхніми результатами, оскільки факторна структура методики та середні показники можуть змінюватися залежно від контексту використання, навіть при збереженні стабільних психометричних властивостей. За даними розробників, у різних дослідженнях на вибірках понад 10000 осіб виявлялися варіанти з різною кількістю факторів – від 1 до 7 (Connor & Davidson, 2022). Виходячи з цього, в нашому дослідженні детальний факторний аналіз проведено на загальній дослідницькій вибірці, підвибірках підлітків, батьків і він є самостійною частиною дослідницьких результатів щодо особливостей структури резильєнтності українців (параграф 2.3.1).

4. Авторський скринінговий опитувальник травматичного досвіду підлітків (ТДП-7), додаток А.4.

Скринінговий опитувальник ТДП-7 складається з 7 дихотомічних пунктів (відповіді «так»/«ні»), що оцінюють різні типи потенційно травматичних подій. Найбільш поширеним видом травматичного досвіду серед підлітків виявилося фізичне насилля ($M = 0,60$, $SD = 0,49$), за яким слідує цькування ($M = 0,52$, $SD = 0,50$). Найменш поширеним є досвід розлучення батьків ($M = 0,17$, $SD = 0,37$) та ризику для життя ($M = 0,18$, $SD = 0,38$). Інші види травматичного досвіду мають приблизно однакову поширеність: погрози

скривдження ($M = 0,44$, $SD = 0,50$), загроза життю, здоров'ю ($M = 0,44$, $SD = 0,50$) та досвід бути свідком травматичних подій ($M = 0,44$, $SD = 0,50$). Загальний бал за шкалою ТДП-7 ($M = 2,78$, $SD = 1,78$) при діапазоні від 0 до 7 свідчить про те, що в середньому підлітки повідомляють про наявність приблизно 2–3 видів травматичного досвіду. Розподіл загального показника травматичного досвіду демонструє незначну позитивну асиметрію ($Skewness = 0,220$, $SE = 0,152$) та від'ємний ексцес ($Kurtosis = -0,597$, $SE = 0,303$), що вказує на тенденцію до нижчих значень та більш плаский порівняно з нормальним розподіл даних.

Внутрішня узгодженість опитувальника є задовільною: коефіцієнт Кронбаха $\alpha = 0,609$, що є прийнятним для скринінгового інструменту з невеликою кількістю пунктів. Аналіз надійності свідчить про пункти з найкращими психометричними характеристиками: загроза небезпеки та фізичне насилля з найвищими кореляціями з загальним балом (0,439 та 0,400 відповідно); пункт з найнижчою дискримінативністю: розлучення батьків з кореляцією з загальним балом 0,210. Видалення жодного з пунктів не призводить до значного підвищення надійності анкети, що свідчить про їх відносно рівноцінний внесок у загальну шкалу. Підтверджено достатню внутрішню узгодженість інструменту при використанні методу розщеплення (пункти 1–4: $\alpha = 0,421$; пункти 5–7: $\alpha = 0,396$; кореляція двома частинами (0,483), коефіцієнта Спірмена-Брауна (0,651 – 0,655), Гутмана (0,643).

Аналіз кореляційних зв'язків шкали ТДП-7 з іншими психологічними конструктами виявив значущі взаємозв'язки: загальний показник травматичного досвіду демонструє статистично значущі негативні кореляції з усіма компонентами самосприйняття – найсильніший зв'язок спостерігається з компонентом «оцінка» ($r = -0,311$, $p < 0,001$), дещо слабший – з компонентом «сила» ($r = -0,200$, $p = 0,001$) та найслабший – з компонентом «активність» ($r = -0,134$, $p = 0,031$), а також значущу негативну кореляцію з показником резильєнтності за шкалою Коннор-Девідсона ($r = -0,182$, $p = 0,003$). Ці

взаємозв'язки підтверджують дискримінантну валідність інструменту, оскільки травматичний досвід теоретично пов'язаний із негативними психологічними наслідками, тоді як позитивне самосприйняття та резильєнтність відображають адаптивні психологічні характеристики. Отримані негативні кореляції узгоджуються з теоретичними уявленнями про вплив травматичних подій на психологічні характеристики особистості (додаток А.4).

Отже, скринінговий опитувальник ТДП-7 демонструє прийнятні психометричні характеристики: задовільні показники внутрішньої узгодженості ($\alpha = 0,609$), дискримінаційної здатності більшості пунктів (згідно з коефіцієнтами кореляції пунктів із загальним балом шкали), надійності при використанні методу розщеплення, достатню дискримінантну валідність, підтверджену значущими негативними кореляціями з компонентами самосприйняття та показником резильєнтності. Обмеження анкети включають дещо нижчу надійність окремих частин при розщепленні ($\alpha < 0,5$), що є типовим для коротких наборів пунктів, та відносно низьку дискримінативність пункту про розлучення батьків. Проте в цілому анкета є психометрично обґрунтованим інструментом для скринінгової оцінки травматичного досвіду в підлітків.

Основними перевагами розробленого опитувальника є зрозумілість формулювань для підліткової аудиторії, збалансоване охоплення різних типів травматичного досвіду, компактність, що дозволяє зберегти увагу респондентів. У дослідженні ТДП-7 використовувався для оцінки травматичного досвіду підлітків, а також для аналізу його модераторного впливу на взаємозв'язок між типами батьківсько-дитячих стосунків і типами резильєнтності підлітків.

5. Методика особистісного диференціалу, (додаток А.5).

Методика базується на методі семантичного диференціалу,

запропонованому в 1952 році Ч. Осгудом. Використана модифікація містить 21 пару прикметників, що описують якості особистості в дихотомічному вимірі (типу «говіркий – мовчазний»). Досліджуваний має оцінити ступінь враженості кожної риси в кожній парі за градуйованою шкалою 0–3 бали. Опрацювання результатів відбувається шляхом підрахунку балів за трьома шкалами методики: оцінкою себе, силою й активністю. Фактор оцінки характеризує рівень самоцінності, самоприйняття, упевненості в собі та своїх силах; фактор сили визначає рівень вольових якостей, самоконтролю та здатності особистості діяти автономно; фактор активності відображає рівень екстраверсії-інтроверсії, зокрема соціальної активності та комунікабельності (Кравченко & Моргун, 2008, с. 28–31).

2.1.3 Характеристика вибірки

Усі учасники дослідження були попередньо поінформовані про його мету, дотримання організатором принципу конфіденційності результатів і надали поінформовану згоду на участь у ньому. На пілотажному етапі дослідження під час адаптації діагностичних методик було залучено 688 осіб (489 батьків і 199 підлітків). У констатувальному експерименті взяли участь 625 осіб: 257 підлітків (115 хлопців і 142 дівчини) та їхні батьки – 368 осіб (257 мам і 111 татів). У формувальному експерименті взяли участь 152 особи (76 підлітків і 76 мам).

Відповідно до класифікації ВООЗ, підлітковий вік охоплює період від 10 до 19 років (World Health Organization, 2014). Для цього дослідження обрано віковий діапазон 12–16 років, оскільки цей віковий період є сензитивним для формування резильєнтності та особистісного розвитку, а також з урахуванням відповідності діагностичного інструментарію. Оскільки формування вибірки відбувалося за принципом добровільності, це зумовило певні особливості в її структурі. Середній вік учасників дослідження становить: для підлітків-синів – 13,50 років ($SD = 1,366$), для підлітків-доньок – 13,64 років ($SD = 1,416$), для татів – 42,36 років ($SD = 6,112$), для матерів – 39,37 років

(SD = 4,667). Серед хлопців найбільш представленою є вікова група 14-річних (29,6 %), тоді як у дівчат – 15-річних (24,32 %). Для забезпечення коректності аналізу сформовано дві групи: сім'ї з повними даними (88 сімей, 34,3 %) – мама, тато і підліток пройшли тестування, і це є найповніша вибірка для аналізу батьківсько-дитячих стосунків; сім'ї, у яких відповіли лише мама та підліток (169 сімей, 65,7 %). Під час формування вибірки ми керувалися принципами максимального збереження даних при дотриманні критеріїв коректного аналізу. Відсутність тестових даних від татів у деяких сім'ях відображає об'єктивні соціальні умови дослідження. Очевидно, що війна в Україні впливає на можливості участі чоловіків (татів) у тестуванні. Така ситуація є соціально значущим фактором, що характеризує специфіку сімейної динаміки та батьківсько-дитячих взаємин у кризових умовах (додатки Б.1–Б.3).

Дослідження проведено на базі Київського ліцею № 144 ім. Г. Ващенка, Комунального закладу «Мироцька гімназія № 12» Бучанської міської ради Київської області, а також на базі Школи усвідомленого батьківства Марії Сичинської, Instagram та Facebook спільноти батьків, що цікавляться свідомим вихованням. Збір даних відбувався в онлайн-форматі з використанням Google-форм із системою кодування для анонімного зіставлення відповідей членів однієї родини. Математично-статистична обробка даних здійснювалася за допомогою програми IBM SPSS Statistics 17.0 та 27.0 та макросу «PROCESS».

2.1.4 Оцінка розподілу даних за методиками психодіагностичного блоку

На підготовчому етапі для методик діагностичного блоку (PS-FFQ, IPPA, CD-RISC-25, Особистісний диференціал, ТДП-7) проаналізовано описові статистики (додатки В.1), оцінено розподіл даних (додаток В.2), визначено нормативні показники (додаток В.3) і визначено релевантні методи статистичного аналізу. Більшість шкал демонструють статистично значущі відхилення від нормального розподілу за критерієм Колмогорова-Смірнова. Водночас показники асиметрії та ексцесу для більшості шкал знаходяться в

діапазоні $\pm 1,0$. Це вважається прийнятним для проведення багатовимірного аналізу, якщо абсолютні величини показників асиметрії та ексцесу менші за стандартні помилки в 3 або більше разів (Т. Ліхоузова, 2018). Розбіжність результатів щодо розподілу даних може пояснюватися надчутливістю критерію Колмогорова-Смірнова для великих вибірок ($n > 250$) (додаток В.2).

2.2 Психологічні особливості батьківсько-дитячих взаємин: структурно-функціональний аналіз і типологія

2.2.1 Аналіз батьківських стилів виховання

Аналіз батьківсько-дитячих взаємин (БДВ) ґрунтується на структурній моделі, що включає три основні компоненти: когнітивно-поведінковий, емоційно-регулятивний та комунікативний. Когнітивно-поведінковий компонент представлений стилями виховання (авторитарним, авторитетним, потуральним, відстороненим), які відображають стратегії контролю, підтримки та організації взаємодії з дитиною. Емоційно-регулятивний компонент виявляється через патерни прив'язаності, зокрема рівень довіри та відчуження в стосунках з батьками. Комунікативний компонент характеризує інтенсивність та якість спілкування між підлітком і батьками. Інтеграція цих компонентів формує цілісні типи батьківсько-дитячих взаємин, що по-різному впливають на психосоціальний розвиток підлітка. Дослідження кожного компонента окремо та їх взаємодії в типових конфігураціях дозволяє виявити структурні особливості БДВ та їх вплив на формування резильєнтності підлітків.

Когнітивно-поведінковий компонент батьківсько-дитячих стосунків, що проявляється через стилі виховання, відображає стратегії контролю, підтримки та формування певних типів поведінки в підлітків. Цей компонент визначає нормативні очікування, дисциплінарні практики та способи транслювання цінностей від батьків до дітей. Аналіз особливостей батьківських стилів виховання (Parenting Style Four Factor Questionnaire, PS-FFQ) включає порівняння вибірки мам ($n = 280$) і татів ($n = 111$) за t-критерієм

для незалежних вибірок, а також для пар «мама–тато» з однієї сім'ї ($n = 88$ пар) за t -критерієм для залежних вибірок (додаток Г).

Для вибірки мам найвищі середні значення виявлено за авторитетним стилем (30,52), наступні позиції – потуральний (24,64) і авторитарний (17,29) стилі, найменш вираженим виявився відсторонений стиль (17,23). Такий профіль свідчить про переважну орієнтацію мам на підтримувальну, включену модель взаємодії з підлітком. У татів спостерігається схожа ієрархія стилів: найвираженішим є авторитетний стиль (28,35), найменш вираженим – відсторонений (17,61). Статистично значущі гендерні відмінності в прояві стилів батьківського виховання існують лише за авторитетним стилем ($t = -5,042$, $p < 0,001$). Отже, мами демонструють значно вищий рівень авторитетного стилю виховання порівняно з татами, при цьому за іншими стилями значущих гендерних відмінностей не спостерігається (додаток Г.1).

Порівняльний аналіз у парі «мама-тато» ($n = 111$) за t -критерієм для парних вибірок виявив статистично значущу різницю за авторитетним стилем ($t = 5,615$; $p < 0,000$) – матері частіше виявляють авторитетний стиль у взаємодії з дитиною порівняно з татами (30,52 – 28,35). За іншими стилями статистично значущих відмінностей не виявлено: авторитарний (17,29 – 17,95; $p = 0,804$); потуральний (24,64 – 24,34; $p = 0,285$); відсторонений (17,23 – 17,61; $p = 0,090$), з тенденцією до вищої дистанційованості у татів. Аналіз кореляцій свідчить про помірний позитивний зв'язок між оцінками мам і татів лише за відстороненим ($r = 0,339$; $p < 0,000$) та авторитетним стилями ($r = 0,239$; $p = 0,011$), що вказує на часткову узгодженість стилю виховання в межах батьківської пари (додаток Г.2, див. рис. 2.1).

Таким чином, представлений стилями виховання когнітивно-поведінковий компонент БДВ, характеризується домінуванням авторитетного стилю в обох батьків, що свідчить про переважання чуйно-настановної моделі взаємодії в українських сім'ях (рис. 2.1).

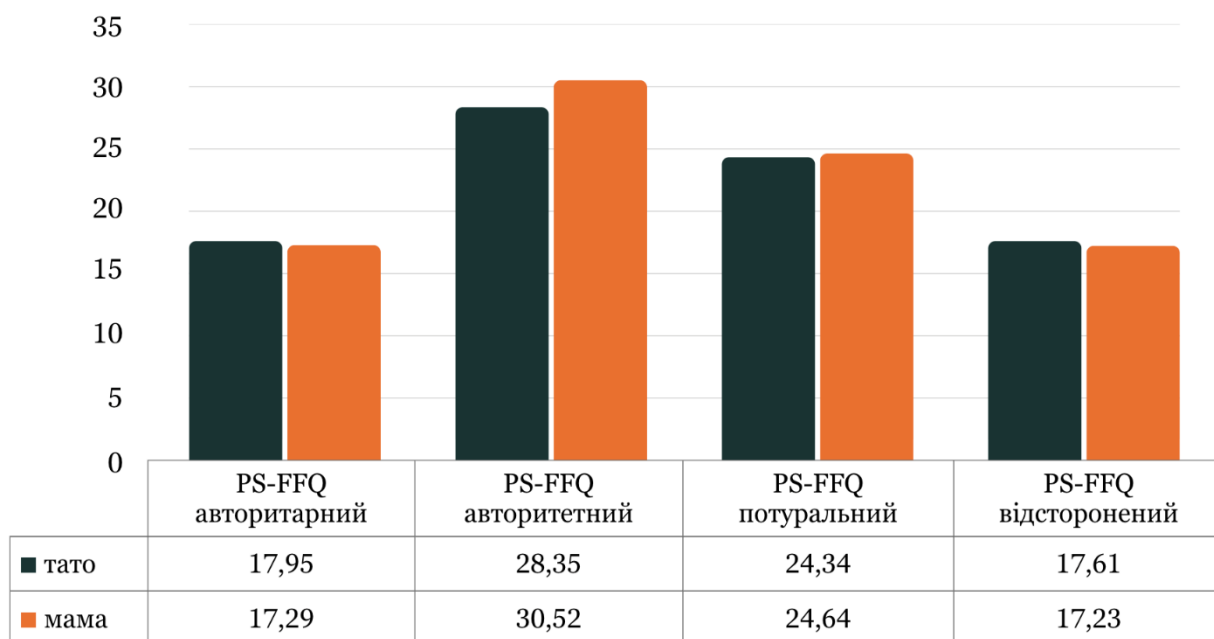

Рис. 2.1 Порівняльний аналіз стилів виховання в парі «мама-тато»

Функціональна диференціація батьківських ролей проявляється через вищі показники авторитетного стилю в мам порівняно з татами ($p < 0,001$), що відображає традиційний розподіл: мама виступає емоційним центром сім'ї, а тато – більш автономною фігурою. Відсутність значущих відмінностей за іншими стилями свідчить про узгодженість підходів, що створює баланс між чіткістю обмежень і наданням автономії підлітку. Значущі кореляції між відстороненим ($r = 0,339$) та авторитетним ($r = 0,239$) стилями батьків свідчать про часткову синхронізацію виховних підходів у батьківській парі при збереженні унікальності материнського та батьківського впливів. Мінімізація відстороненості в обох батьків демонструє загальну тенденцію до залученості у виховання, а друга позиція потурального стилю в ієрархії відображає прагнення сучасних батьків поважати особистість підлітка. Така комплексна система підтримки, що поєднує емоційну підтримку з розумними обмеженнями, виглядає оптимальною з урахуванням вікових особливостей підлітків.

У цілому можемо зазначити, що особливості батьківських стилів виховання відображають домінування чуйно-настановної моделі в українських сім'ях, що проявляється у переважанні авторитетного стилю виховання обох батьків. Батьківська єдність у різноманітті підходів створює комплексну систему підтримки для підлітка, де особливості сімейної взаємодії поєднуються з унікальними функціями мам і татів. Таке поєднання емоційної підтримки з розумними обмеженнями, виглядає оптимальним і логічним з урахуванням вікових особливостей підлітків.

2.2.2 Особливості прив'язаності підлітків до батьків та однолітків

Емоційно-регулятивний та комунікативний компоненти батьківсько-дитячих стосунків пов'язані з формуванням прив'язаності підлітків до батьків. Емоційно-регулятивний компонент, що проявляється через довіру та відчуження, забезпечує емоційну безпеку та регуляцію близькості в стосунках. Комунікативний компонент, виражений через інтенсивність і якість спілкування, створює канали для обміну інформацією, емоціями та цінностями. Аналіз прив'язаності підлітків до батьків і однолітків (Inventory of parent and peer attachment: mother, father, peer version, IPPA) засвідчив, що найвищі показники довіри підлітки ($N = 257$) демонструють до однолітків (40,89), дещо нижчі – до матері (38,83) та найнижчі – до тата (36,23). Щодо комунікації спостерігається аналогічна тенденція: спілкування з матір'ю (30,62) та однолітками (28,76) є більш інтенсивним порівняно зі спілкуванням з татом (26,65). Розподіл за всіма шкалами спілкування також має від'ємну асиметрію. За шкалою відчуження найвищі показники зафіксовано в стосунках з татом (18,14), дещо нижчі – з однолітками (17,75) та найнижчі – з мамою (17,22). Для всіх шкал відчуження характерна додатна асиметрія, що вказує на переважання нижчих значень у розподілі. Значення ексцесу для більшості шкал знаходяться в межах норми, однак для шкали спілкування з

татом спостерігається від'ємний ексцес (-1,019), що свідчить, що одні підлітки демонструють високі показники спілкування, інші – низькі, з меншою концентрацією середніх значень. Це може свідчити про більшу поляризацію татівсько-дитячої комунікації порівняно з материнсько-дитячою, де ексцес знаходиться в межах норми, та відображати різноманітність моделей батьківської залученості в сучасних сім'ях – від високо залучених, комунікативно активних татів до емоційно дистанційованих, мінімально включених у взаємодію з дитиною (додаток В.1, рис. 2.2).

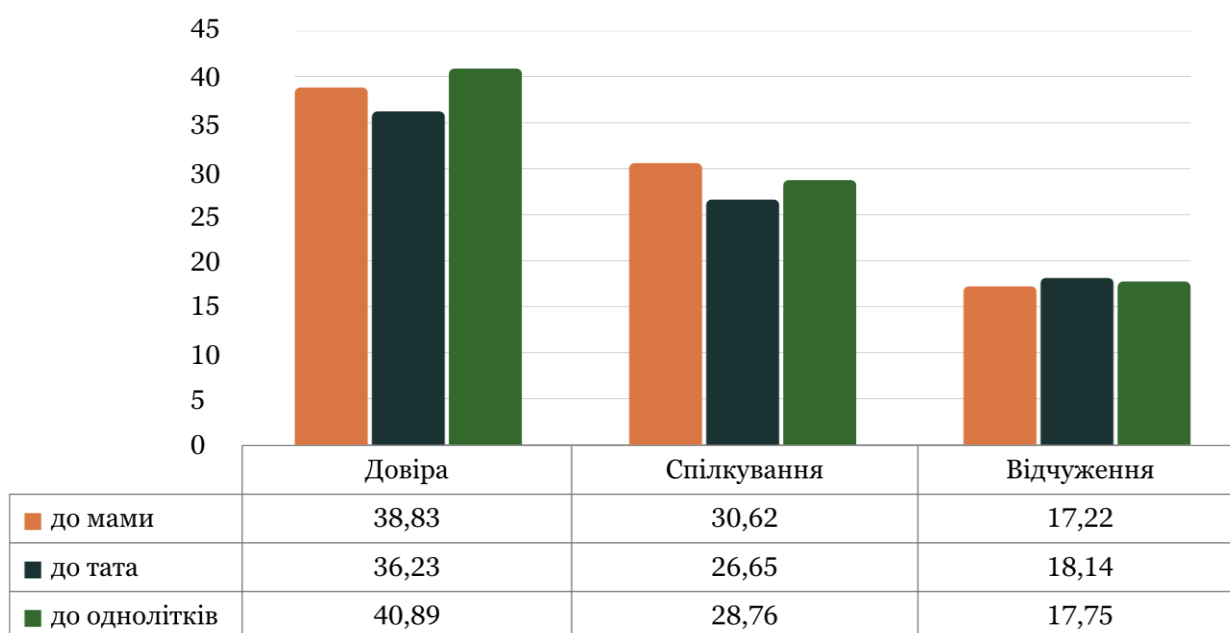

Рис. 2.2 Порівняльний аналіз прив'язаності підлітків до батьків і однолітків

Аналіз гендерних відмінностей за t-критерієм для незалежних вибірок виявив статистично значущі відмінності за більшістю шкал. Хлопці демонструють вищі показники довіри до матері (40,29 – 37,65; $p = 0,007$), спілкування з матір'ю (31,96 – 29,54; $p = 0,021$), довіри до тата (38,12 – 34,69; $p = 0,004$) та спілкування з татом (29,39 – 24,42; $p < 0,001$). Водночас у хлопців

нижчі показники відчуження від матері (16,16 – 18,08; $p = 0,004$) та відчуження від тата (16,52 – 19,46; $p < 0,001$). Дівчата натомість мають вищі показники довіри до однолітків (42,13 – 39,36; $p = 0,002$) та спілкування з однолітками (30,65 – 26,42; $p < 0,001$). Відмінності за шкалою відчуження від однолітків не досягають рівня статистичної значущості ($p = 0,131$) (рис. 2.3, додаток Д.1).

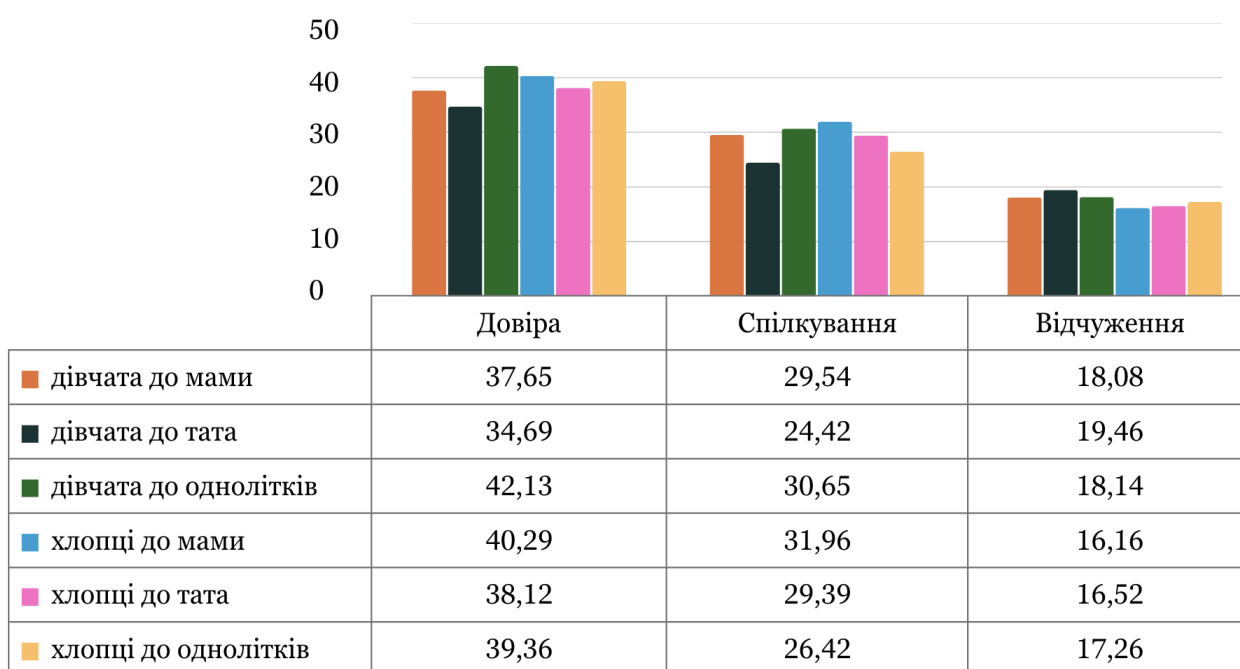

Рис.2.3 Статеві особливості прив'язаності підлітків до батьків і однолітків

Аналіз вікових відмінностей у групах молодших (12–13 років, $n = 127$) та старших підлітків (14–16 років, $n = 130$) виявив статистично значущі відмінності лише за шкалою спілкування з мамою (31,77 – 29,49; $p = 0,030$) та спілкування з татом (27,87 – 25,45; $p = 0,046$). За іншими шкалами статистично значущих відмінностей не виявлено. За шкалою спілкування з однолітками спостерігається тенденція до підвищення показників у старшій віковій групі

(27,96 у молодших – 29,54 у старших підлітків; $p = 0,056$), хоча ці відмінності не досягають рівня статистичної значущості (додаток В.2, рис. 2.4).

Таким чином, емоційно-регулятивний і комунікативний компоненти БДВ, виражені через параметри прив'язаності, демонструють певні закономірності та відмінності. Емоційно-регулятивний компонент характеризується ієрархією довіри підлітків (найвища до однолітків, середня до матері, найнижча до тата) з виразними гендерними особливостями: хлопці демонструють вищу довіру до батьків (до матері: 40,29 проти 37,65, $p = 0,007$; до тата: 38,12 проти 34,69, $p = 0,004$), тоді як дівчата – до однолітків (42,13 проти 39,36, $p = 0,002$). Комунікативний компонент проявляється через інтенсивніше спілкування з матір'ю та однолітками порівняно з татом з віковою тенденцією до зменшення спілкування з батьками в старших підлітків (з мамою: 31,77 – 29,49, $p = 0,030$; з татом: 27,87 – 25,45, $p = 0,046$).

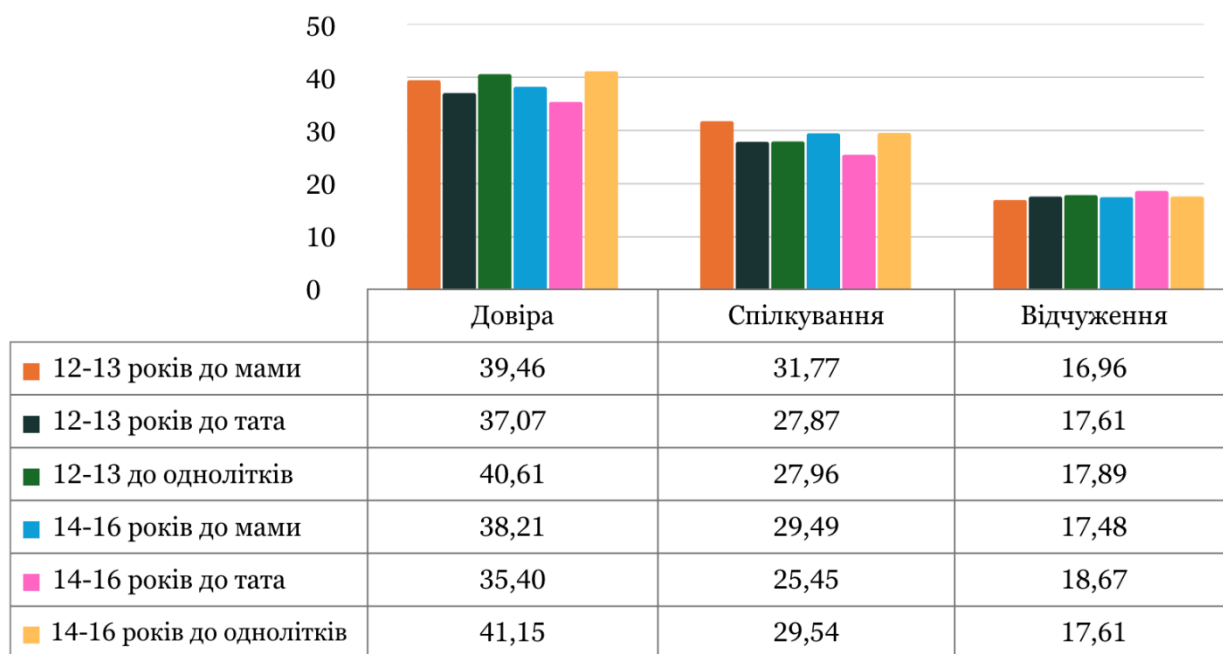

Рис. 2.4 Вікові особливості прив'язаності підлітків до батьків і однолітків

Виявлено значущу специфіку формування гендерної ідентичності: для хлопців взаємодія з татом слугує важливим джерелом засвоєння маскулінних ролей, тоді як для дівчат більш значущими є емоційно близькі стосунки з однолітками, що сприяють формуванню фемінних якостей. При цьому стосунки з матір'ю зберігають свою значущість як базова основа емоційної безпеки для обох статей. Порівняльний аналіз з іноземними дослідженнями виявляє культурну специфіку українських підлітків (нижчі показники довіри до батьків, протилежні гендерні тенденції в спілкуванні з матір'ю), що може відображати особливості трансформації сімейних ролей в українському суспільстві. Важливо, що при зменшенні інтенсивності спілкування з віком зберігається стабільність показників довіри, що свідчить про якісний емоційний зв'язок з батьками попри нормативні процеси психологічної сепарації (Guarnieri, Ponti & Tani, 2010).

Отже, результати дослідження прив'язаності підлітків до батьків і однолітків за методикою IPPA свідчать про те, що однолітки виступають найбільш значущою фігурою прив'язаності для підлітків, особливо за параметрами довіри. Водночас мама залишається важливою фігурою прив'язаності, займаючи друге місце за показниками довіри та перше місце за показниками спілкування. Тати, хоча й поступаються мамам і одноліткам за показниками довіри та спілкування, також відіграють важливу роль у системі прив'язаності підлітків.

Гендерні відмінності полягають у тому, що хлопці демонструють вищі показники довіри та спілкування з батьками (матір'ю і татом) при нижчому рівні відчуження, тоді як дівчата більше орієнтовані на спілкування з однолітками. Так проявляється специфіка формування гендерної ідентичності в підлітковому віці. Для хлопців взаємодія з татом слугує важливим джерелом засвоєння маскулінних ролей та стереотипів поведінки, а для дівчат більш

значущими стають емоційно близькі та інтимно-особистісні стосунки з однолітками, що сприяють формуванню фемінних якостей.

Вікові особливості прив'язаності проявляються здебільшого в зменшенні інтенсивності спілкування з батьками в старших підлітків, що відображає нормативний процес психологічної сепарації від батьків та поступового набуття автономії як ключового завдання підліткового віку. При цьому стабільність показників довіри свідчить про збереження якості емоційного зв'язку з батьками, незважаючи на зменшення частоти взаємодії. Відсутність значущих змін у показниках відчуження вказує на те, що психологічна дистанція між підлітками та їхніми батьками формується не через зростання відчуженості, а через природне зменшення інтенсивності спілкування на фоні розширення соціальних контактів з однолітками.

Загальна картина прив'язаності підлітків ілюструє процес поступової реорганізації системи значущих міжособистісних зв'язків – від переважної орієнтації на батьків у дитинстві до зростання ролі однолітків у підлітковому віці. Результати дослідження вказують на те, що формування прив'язаності у підлітковому віці обумовлюється не лише віковими закономірностями, але й якістю емоційної взаємодії з батьками (матір'ю і татом) та однолітками. При цьому стосунки з матір'ю зберігають свою значущість як базова основа емоційної безпеки, необхідна для успішного проходження сепарації та формування автономної ідентичності.

Порівнюючи дані італійських дослідників (Guarnieri, Ponti & Tani, 2010) з нашими результатами, можна виділити кілька важливих тенденцій. Насамперед, спостерігаються вищі середні показники довіри до матері (41,11 для хлопців і 40,80 для дівчат) порівняно з нашими даними (40,29 для хлопців і 37,65 для дівчат). Особливо помітна різниця в дівчат, які в нашій вибірці демонструють нижчу довіру до матері. Щодо довіри до тата також спостерігаються вищі показники (40,28 для хлопців і 39,38 для дівчат)

порівняно з нашими даними (38,12 для хлопців і 34,69 для дівчат). Причому в обох дослідженнях помітна гендерна закономірність: дівчата демонструють нижчу довіру до тата порівняно з хлопцями, але в нашій вибірці ця різниця виражена сильніше. Стосовно довіри до однолітків – цікаво, що в нашому дослідженні дівчата демонструють нижчі показники (42,13) порівняно з італійським дослідженням (44,02), тоді як у хлопців показники досить близькі (39,36 проти 41,59). При цьому в обох дослідженнях зберігається тенденція до вищої довіри дівчат до однолітків порівняно з хлопцями. За шкалою спілкування спостерігаються суттєві відмінності: в італійському дослідженні дівчата показують вищі результати комунікації з матір'ю (32,86) порівняно з хлопцями (30,60), тоді як у нашій вибірці ситуація протилежна: хлопці спілкуються з матір'ю інтенсивніше (31,96), ніж дівчата (29,54). За шкалою відчуження в обох дослідженнях спостерігаються схожі тенденції: дівчата демонструють вище відчуження від батьків порівняно з хлопцями, але загальний рівень відчуження в нашій вибірці вищий. Загалом порівняння результатів свідчить про універсальність певних механізмів прив'язаності (як-от вища орієнтація дівчат на однолітків), але водночас і про культурну специфіку українських підлітків, що проявляється в нижчих показниках довіри до батьків і вищому відчуженні. Це може бути пов'язано з особливостями перехідного періоду в українському суспільстві, трансформацією сімейних ролей та моделей виховання, а також впливом соціально-економічних факторів на батьківсько-дитячі стосунки.

Таким чином, емоційно-регулятивний і комунікативний компоненти БДВ, виражені через параметри прив'язаності, демонструють виразні вікові та гендерні особливості. Емоційно-регулятивний компонент характеризується найвищою довірою підлітків до однолітків, дещо нижчою – до матері та найнижчою – до тата, з виразними гендерними відмінностями: хлопці більше довіряють батькам, а дівчата – одноліткам ($p < 0,01$). Комунікативний

компонент проявляється через інтенсивніше спілкування з матір'ю та однолітками порівняно з татом, з тенденцією до зменшення спілкування з батьками в старших підлітків ($p < 0,05$), що відображає нормативну вікову динаміку психологічної сепарації. Специфіка цих компонентів в українських підлітків, порівняно з іноземними дослідженнями, проявляється в нижчих показниках довіри до батьків і вищому відчуженні, що може відображати культурно-специфічні особливості формування прив'язаності.

2.2.3 Типи батьківсько-дитячих взаємин

Інтеграція когнітивно-поведінкового, емоційно-регулятивного та комунікативного компонентів батьківсько-дитячих стосунків формує цілісні типи взаємодії між підлітками та батьками. Ці типи відображають системний характер сімейних стосунків, де стилі виховання, особливості прив'язаності та комунікації функціонують як взаємопов'язані елементи єдиної структури.

Кластерний аналіз на основі параметрів прив'язаності підлітків до матері й тата (довіра, спілкування, відчуження) за методикою ІРРА та стилів виховання (авторитарний, авторитетний, потуральний, відсторонений) за методикою PS-FFQ дозволив виявити три основні типи батьківсько-дитячих стосунків (підлітки, $n = 257$; мами, $n = 257$; тати, $n = 88$; рисунок 2.5, додаток Е.1).

Дистанційовано-компенсаторні взаємини з амбівалентною прив'язаністю (перший кластер, , $n = 78$, 30,4 %) характеризуються зниженою довірою до батьків (довіра до матері: -0,58766; до тата: -0,83755), особливо до тата, що свідчить про обмежене відчуття розуміння та поваги. Обмежене спілкування (з мамою: -0,69538; з татом: -0,93919) указує на недостатню чутливість батьків до емоційного стану підлітка, а підвищене відчуження (від матері: 0,64051; від тата: 0,84314) відображає певну ізоляцію в стосунках. Згідно з розширеною класифікацією ІРРА, такий патерн відповідає амбівалентному стилю прив'язаності. У виховних підходах спостерігається помірна авторитетність матері (0,29619) та підвищена потуральність тата

(0,39776), що свідчить про надання свободи без достатньої структурованості. Така непослідовність створює середовище з нечіткими кордонами, що може сприяти формуванню емоційної дистанції між батьками та підлітком.

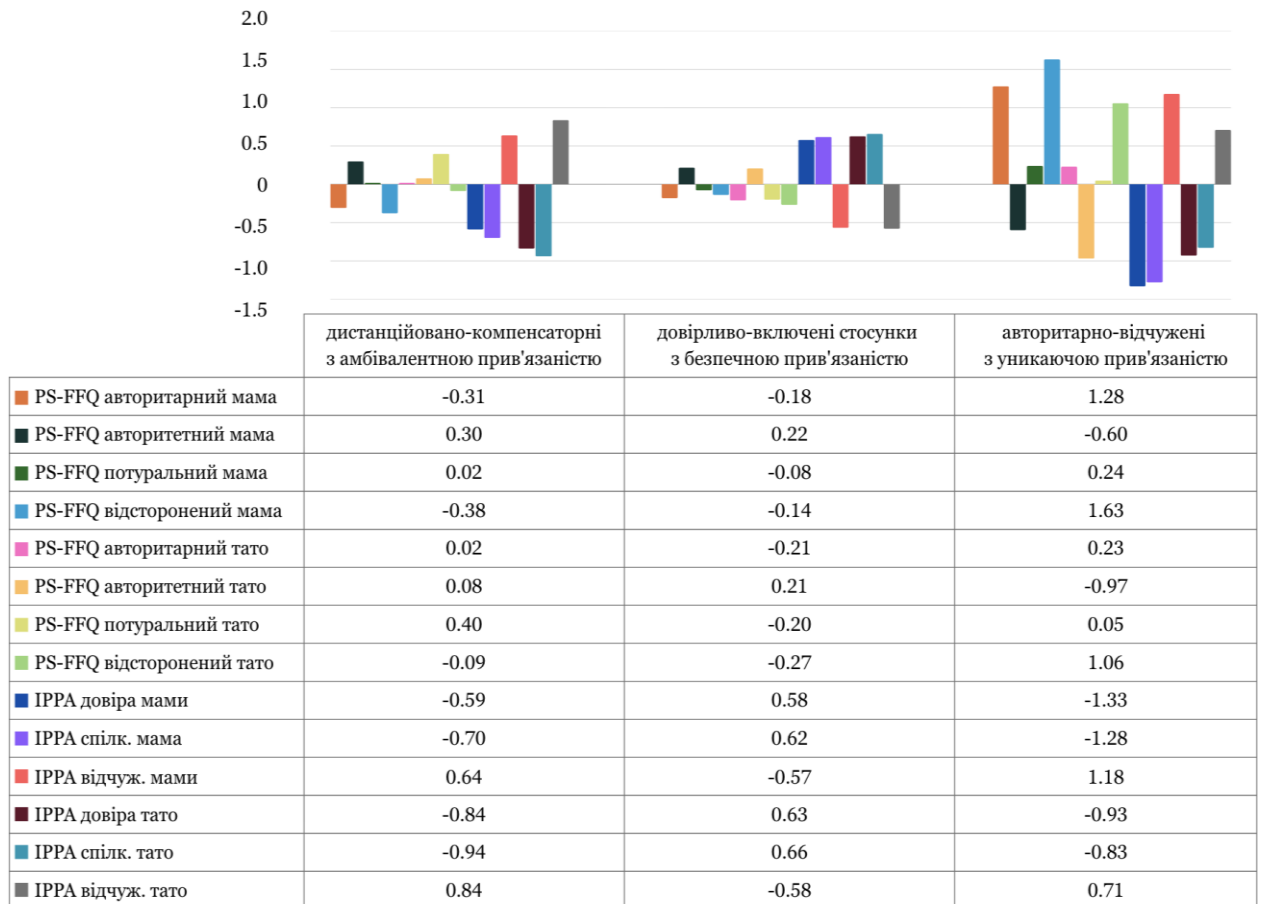

Рис. 2.5 Типи батьківсько-дитячих взаємин

Довірливо-включені взаємини з безпечною прив'язаністю (другий кластер, $n = 149$, 58,0 %) характеризуються високими показниками довіри до батьків (мама: 0,57514; тато: 0,62572), що вказує на відчуття підлітками розуміння та поваги до їхніх потреб і бажань. Інтенсивне спілкування (мама: 0,62138; тато: 0,65802) свідчить про чутливість батьків до емоційного стану дитини та якісну вербальну взаємодію. Мінімальне відчуження (від матері: -0,57195; від тата: -0,58337) відображає відсутність ізоляції чи дистанціювання у стосунках. За класифікацією IPPA, подібний патерн відповідає безпечному

стилю прив'язаності. Виховну атмосферу формує авторитетний стиль обох батьків (мама: 0,22245; тато: 0,20675), особливо тата, через тепло, підтримку та захист. Низькі показники відстороненості батьків (мама: -0,13979; тато: -0,26545) свідчать про відсутність байдужості. Баланс між емоційною близькістю та адаптивним контролем сприяє розвитку автономії підлітка при збереженні емоційного зв'язку.

Авторитарно-відчужені взаємини з унікаючою прив'язаністю (третій кластер, $n = 30$, 11,7 %) відзначаються мінімальною довірою до батьків (мама: -1,32860; тато: -0,93008), особливо до матері, що відображає гостре відчуття нерозуміння потреб підлітка. Низький рівень спілкування (мама: -1,27819; тато: -0,82628) свідчить про відсутність чутливості до емоційного стану дитини, а високе відчуження (від матері: 1,17534; від тата: 0,70525) вказує на значну ізоляцію в стосунках, особливо з матір'ю. Цей патерн співвідноситься з унікаючим стилем прив'язаності за ІРРА. У виховному контексті домінує екстремально високий авторитарний стиль матері (1,27932) та надзвичайно висока відстороненість обох батьків (мама: 1,62583; тато: 1,05502). Мінімальна авторитетність батьків (мама: -0,59970; тато: -0,96875) указує на відсутність тепла та підтримки. Поєднання жорсткого контролю з байдужістю створює середовище, де дисципліна не збалансована емоційною підтримкою, що сприяє формуванню дистанційованих, конфліктних стосунків.

Така кластерна структура розкриває різні типи та розподіл батьківсько-дитячих стосунків: більшість підлітків (58,0 %) зростають у гармонійному середовищі, майже третина (30,4 %) – у помірно дистанційованих стосунках, і 11,7 % – у виразно проблемному контексті авторитарно-відчужених взаємин. Це дозволяє краще зрозуміти специфіку впливу різних типів батьківсько-дитячих стосунків на психосоціальний розвиток підлітків, зокрема на формування їхньої резильєнтності.

Порівняльний аналіз типів батьківсько-дитячих взаємин у вибірках синів і доньок виявив статистично значущі відмінності ($\chi^2 = 8,841$, $df = 2$, $p = 0,012$) (додаток Е.2, рис. 2.6).

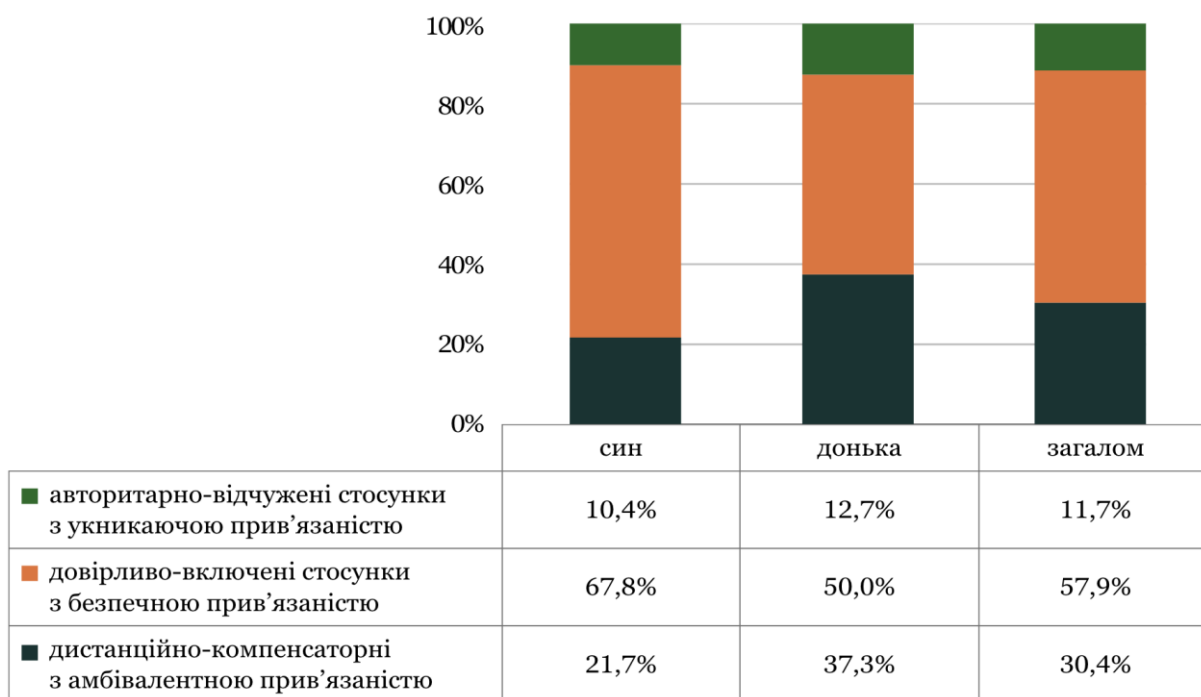

Рис. 2.6 Гендерні відмінності в розподілі типів батьківсько-дитячих взаємин

Результати кростабуляційного аналізу зв'язку між типами батьківсько-дитячих стосунків та статтю підлітків ($n = 257$) демонструють статистично значущі відмінності ($\chi^2 = 8,841$, $df = 2$, $p = 0,012$). Ключові гендерні відмінності полягають у тому, що хлопці значно частіше, ніж дівчата, мають здорові, довірливі стосунки з батьками (67,8 % проти 50,0 %), тоді як дівчата майже вдвічі частіше перебувають у дистанційованих, амбівалентних стосунках (37,3 % проти 21,7 % у хлопців). Частка підлітків у авторитарно-відчужених стосунках приблизно однакова для обох статей, з незначною перевагою у дівчат. Очевидно, ці відмінності вказують на те, що дівчата-підлітки стикаються з більшими труднощами у формуванні здорових,

довірчих стосунків з батьками, що може мати важливі наслідки для їхнього психологічного благополуччя та розвитку резильєнтності.

Відмінності у розподілі типів батьківсько-дитячих взаємин у різних вікових групах підлітків (12–13 та 14–16 років) не є статистично значущими, хоча і спостерігаються певні вікові відмінності ($\chi^2 = 3,479$, $p = 0,176$) (додаток Е.3, рис. 2.7).

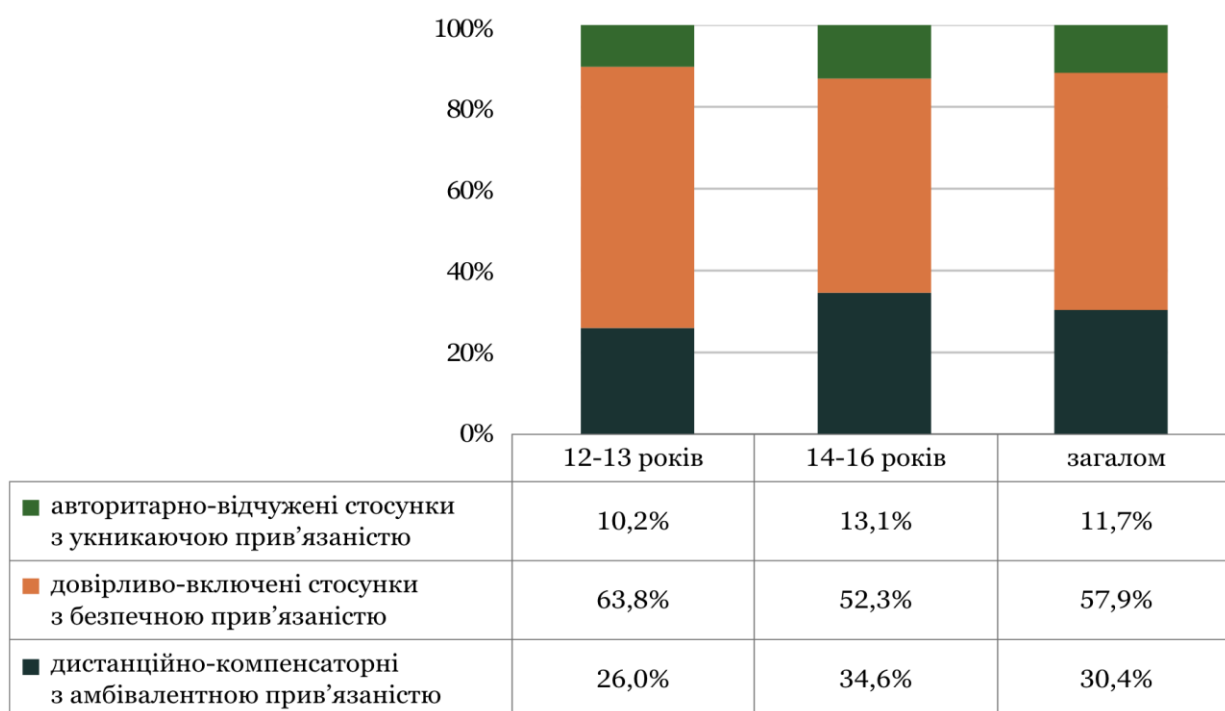

Рис. 2.7 Вікові відмінності в розподілі типів батьківсько-дитячих взаємин

У молодших підлітків (12–13 років) довірливо-включені стосунки з безпечною прив'язаністю зустрічаються частіше (63,8 %), ніж у старших (52,3 %). Натомість старші підлітки (14–16 років) демонструють вищу частку дистанційовано-компенсаторних стосунків з амбівалентною прив'язаністю (34,6 % проти 26,0 % у молодших). Частота авторитарно-відчужених стосунків з унікаючою прив'язаністю дещо зростає з віком (з 10,2 % до 13,1 %), але ця різниця не є статистично значущою. Тенденція до зменшення частки підлітків з безпечною прив'язаністю і зростання частки з амбівалентною прив'язаністю

в старшому підлітковому віці узгоджується з нормативними процесами психологічної сепарації від батьків. Це може відображати вікові зміни у взаємодії підлітків з батьками, пов'язані з посиленням потреби в автономії та переорієнтацією на однолітків у старшому підлітковому віці. Відсутність статистично значущих відмінностей, вірогідно, свідчить про те, що базові моделі прив'язаності та характер батьківсько-дитячих стосунків формуються в більш ранньому віці і залишаються відносно стабільними протягом підліткового періоду. Це підкреслює важливість ранніх інтервенцій для формування здорових моделей сімейної взаємодії.

Отже, кластерний аналіз дозволив виявити три якісно відмінні типи батьківсько-дитячих стосунків, що характеризуються специфічними поєднаннями стилів виховання та патернів прив'язаності. Більшість підлітків (58,0 %) зростають у сприятливих довірливо-включених стосунках, майже третина (30,4 %) – у дистанційовано-компенсаторних, і найменша частка (11,7 %) – в авторитарно-відчужених. Виявлені гендерні та вікові закономірності підтверджують диференційований характер формування прив'язаності в підлітковому віці, зокрема тенденцію до більшої психологічної дистанції у взаєминах дівчат з батьками та поступового ускладнення батьківсько-дитячих стосунків із віком, що відповідає закономірностям нормативної сепарації.

2.2.4 Типологія батьківсько-дитячих взаємин

На основі отриманих результатів розроблено типологію батьківсько-дитячих взаємин, яка інтегрує емпіричні дані про стилі виховання (авторитарний, авторитетний, потуральний, відсторонений), параметри прив'язаності підлітків до батьків (довіра, спілкування, відчуження), функціональні характеристики сімейної системи. Кожен тип характеризується унікальним поєднанням структурних компонентів та специфічним контекстом для розвитку резильєнтності підлітків (табл. 2.2, додаток Е.4).

Таблиця 2.2

Типологія батьківсько-дитячих взаємин

Характеристика і розподіл типів		
Дистанційовано-компенсаторні взаємини з амбівалентною прив'язаністю – 30,4%	Довірливо-включені взаємини з безпечною прив'язаністю – 57,9%	Авторитарно-відчужені взаємини з уникаючою прив'язаністю – 11,7%
1	2	3
Стилі виховання батьків		
Мама: переважно авторитетний, тато переважно потуральний	Мама і тато: виражено авторитетний	Мама: переважно авторитарний і відсторонений, тато переважно відсторонений
Тип прив'язаності підлітка до батьків		
Амбівалентний: непослідовна емоційна доступність	Безпечний: стабільна емоційна доступність і підтримка	Уникаючий: емоційна недоступність, відсутність підтримки
Структурно-функціональна композиція БДВ		
Непослідовність стратегій, знижена довіра, обмежене спілкування	Збалансованість стратегій, висока довіра, інтенсивне спілкування	Авторитарний контроль, мінімальна довіра, обмежене спілкування
Гендерні та вікові особливості		
Переважають у сім'ях дівчат-підлітків і сім'ях молодших підлітків	Переважають у сім'ях хлопців-підлітків і у сім'ях старших підлітків	Переважають у сім'ях дівчат, незначна тенденція до зростання з віком
Особливості взаємин підлітків і батьків		
Нечіткі кордони, непослідовність вимог, компенсаторна потуральність тата при обмеженому спілкуванні	Баланс підтримки і автономії, емоційна теплота, адаптивний контроль, відкрита комунікація	Жорсткий контроль без емоційної підтримки, холодність, відстороненість, конфліктність

Продовження табл. 2.2

1	2	3
Системно-функціональна характеристика		
Амбівалентно-балансуюча: підтримання системної рівноваги через компенсаторні механізми при емоційній дистанції; часткова та непослідовна реалізація функцій підтримки та контролю	Підтримувально-розвивальна: створення оптимальних умов для гармонійного розвитку автономії на основі безпечної прив'язаності; найбільш повна реалізація всіх функцій через баланс підтримки і контролю	Контролюючо-дистанційна: обмеження простору для особистісного самовизначення підлітка; мінімальна функціональність через домінування контролю над підтримкою
Контекст розвитку резильєнтності		
Помірно сприятливе середовище з нестабільною підтримкою, формує амбівалентні механізми психологічної стійкості	Оптимальне середовище з балансом підтримки і автономії, сприяє формуванню гнучкої резильєнтності	Несприятливе середовище, що ускладнює формування адаптивних механізмів резильєнтності

Системно-функціональна характеристика типів. Довірливо-включені взаємини з безпечною прив'язаністю (57,9 % вибірки) представляють оптимальну модель сімейної взаємодії, де збалансованість стратегій виховання поєднується з високими показниками довіри та інтенсивним спілкуванням. Цей тип характеризується реалізацією всіх функцій батьківського впливу – фасилітативної, проєктивної, просвітницької та комунікативної – що створює оптимальне середовище для формування гнучкої резильєнтності. Дистанційовано-компенсаторні взаємини з амбівалентною прив'язаністю (30,4 % вибірки) відображають проміжний рівень функціональності, де непослідовність виховних стратегій компенсується частковою емоційною доступністю батьків. Амбівалентні механізми психологічної стійкості формуються в умовах помірно сприятливого середовища з елементами підтримки, однак із недостатньою послідовністю реалізації батьківських функцій. Авторитарно-відчужені взаємини з

унікаючою прив'язаністю (11,7 % вибірки) характеризуються мінімальною функціональністю сімейної системи, де авторитарний контроль поєднується з емоційною недоступністю. Несприятливе середовище ускладнює формування адаптивних механізмів резильєнтності через обмежену реалізацію базових функцій батьківського впливу.

Диференційні характеристики та особливості розвитку. Типологія відображає гендерні особливості: дівчата-підлітки майже вдвічі частіше перебувають у дистанційовано-компенсаторних стосунках (37,3 % проти 21,7 % у хлопців), тоді як хлопці частіше зростають у довірливо-включених умовах (67,8% проти 50,0% у дівчат). Ці відмінності вказують на специфічні виклики у формуванні здорових батьківсько-дитячих стосунків для дівчат, що може мати важливі наслідки для розвитку їхньої резильєнтності. Вікова динаміка, хоча і не досягає статистичної значущості, демонструє тенденцію до зменшення частки довірливо-включених стосунків у старшому підлітковому віці (з 63,8% до 52,3%) та зростання дистанційовано-компенсаторних (з 26,0% до 34,6%). Це узгоджується з нормативними процесами психологічної сепарації та підкреслює важливість ранніх інтервенцій для формування здорових моделей сімейної взаємодії.

Особливості взаємодії підлітків і батьків також відрізняються в кожному типі: для дистанційовано-компенсаторного характерні нечіткі кордони, непослідовність вимог та компенсаторна потуральність тата при обмеженому спілкуванні; для довірливо-включеного – баланс підтримки і автономії, емоційна теплота, адаптивний контроль та відкрита комунікація; для авторитарно-відчуженого – жорсткий контроль без емоційної підтримки, відстороненість та конфліктність.

Виявлені типи БДВ можна розглядати як функціональні профілі, що відображають не лише структурні особливості взаємодії, але й специфіку функціонування сімейної системи в контексті розвитку підлітка. З точки зору теорії самоорганізації дистанційовано-компенсаторний тип можна охарактеризувати як «амбівалентно-балансуючий», оскільки він забезпечує підтримання системної рівноваги через компенсаторні механізми при певній

емоційній дистанції. Довірливо-включений тип функціонально постає як «підтримувально-розвивальний», створюючи оптимальні умови для гармонійного розвитку автономії на основі безпечної прив'язаності. Авторитарно-відчужений тип виконує «контролюючо-дистанційну» функцію, що обмежує простір для особистісного самовизначення підлітка. Екофасилітативний підхід дозволяє розглядати ці профілі як динамічні системи, де навіть дисфункціональні на перший погляд патерни можуть мати системний сенс як перехідні форми розвитку батьківсько-дитячих стосунків. З теоретичної перспективи, різні типи БДВ реалізують функції, визначені в теоретичній моделі дослідження: довірливо-включений тип може найбільш повно реалізовувати проєктивну, просвітницьку, фасилітативну та комунікативну функції через високі показники авторитетного стилю та взаємної довіри; дистанційовано-компенсаторний тип імовірно забезпечує часткову реалізацію цих функцій через непослідовність виховних підходів; авторитарно-відчужений – потенційно характеризується найбільш обмеженою функціональністю через домінування контролю без емоційної підтримки.

Отже, представлена типологія батьківсько-дитячих стосунків відображає якісну своєрідність сімейних систем з підлітками та демонструє, що більшість сімей (57,9 %) створюють сприятливе середовище для розвитку підлітка через довірливо-включені стосунки. Водночас значна частка (42,1 %) стосунків характеризується певними дисфункціональними патернами, що може негативно позначатися на психосоціальному розвитку підлітків. Гендерні відмінності в розподілі типів БДВ, зокрема переважання довірливо-включених стосунків у хлопців та дистанційовано-компенсаторних у дівчат, указують на необхідність гендерно-чутливого підходу в психологічному супроводі сімей з підлітками.

Результати аналізу до параграфу 2.2

Дослідження психологічних особливостей батьківсько-дитячих стосунків дозволило виявити їх структурно-функціональну специфіку та розробити типологію, що відображає якісну своєрідність взаємодії в сімейних системах з підлітками. Установлено домінування авторитетного стилю виховання серед батьків з вищими показниками в матерів порівняно з батьками ($p < 0,001$), що свідчить про функціональну диференціацію батьківських ролей при загальній зорієнтованості на підтримувальну модель взаємодії з підлітком. Виявлено гендерні особливості прив'язаності підлітків: хлопці демонструють вищу довіру до батьків, тоді як дівчата – до однолітків ($p < 0,01$), при цьому з віком інтенсивність комунікації з батьками знижується ($p < 0,05$), що відображає нормативні процеси психологічної сепарації. На основі кластерного аналізу виокремлено три типи батьківсько-дитячих стосунків: довірливо-включені з безпечною прив'язаністю (57,9 %), дистанційовано-компенсаторні з амбівалентною прив'язаністю (30,4 %) та авторитарно-відчужені з уникаючою прив'язаністю (11,7 %), що характеризуються специфічними поєднаннями стилів виховання та патернів прив'язаності. Значущі гендерні відмінності в розподілі типів ($\chi^2 = 8,841$, $p = 0,012$) проявляються в переважанні довірливо-включених стосунків у хлопців (67,8 %) та дистанційовано-компенсаторних у дівчат (37,3 %), що відображає гендерно-специфічні патерни формування прив'язаності та соціально-психологічної адаптації в підлітковому віці. Розроблена типологія батьківсько-дитячих стосунків відображає системно-функціональні особливості кожного типу: від підтримувально-розвивальної функції довірливо-включених стосунків до контролюючо-дистанційної функції авторитарно-відчужених, що створюють якісно різний контекст для розвитку резильєнтності підлітків.

2.3 Резильєнтність у сімейній системі: структурно-функціональні особливості, типологія та міжпоколінна трансмісія

2.3.1 Структурно-функціональний аналіз резильєнтності підлітків і батьків

2.3.1.1 Структурні особливості резильєнтності в підлітків і батьків.

Факторний аналіз за методикою CD-RISC-25, проведений у трьох вибірках: підлітків ($n = 257$), батьків ($n = 391$) та об'єднаній вибірці ($n = 648$), дозволив реконструювати латентну структуру резильєнтності з урахуванням вікових особливостей. У всіх випадках використано метод головних компонент із обертанням Варімакс, показники КМО перевищували 0,87, а тест Бартлетта засвідчив придатність матриці для факторизації ($p < 0,001$).

Факторний аналіз у вибірці підлітків ($n = 257$) (методом головних компонент, обертання Варімакс, КМО = 0,874, Бартлетта $\chi^2 = 1862,352$; $df = 300$; $p < 0,001$, пояснена дисперсія 45,11%) дозволив реконструювати вікову специфіку структури резильєнтності, що включає як поведінкові, так і ціннісно-сміслові елементи. Провідним компонентом стала «Вольова стійкість і цілеспрямованість» (8,59 %), що відображає рішучість, наполегливість і впевненість у досягненні мети. Другий фактор «Емоційна адаптивність і стресостійка дія» (11,99 %) інтегрує емоційну регуляцію, гумористичне переосмислення та когнітивну гнучкість. Третій – «Соціальна підтримка і довіра» (7,85 %) репрезентує опору на близькі взаємини. Четвертий – «Смислова інтуїція і філософське прийняття» (6,68 %) включає віру в сенс подій, довіру до вищих сил та екзистенційну рефлексію (додаток Ж.1).

У вибірці батьків ($n = 391$; з них 280 мам і 111 татів) також виявлена чотирикомпонентна модель (метод головних компонент, обертання Варімакс (КМО = 0,923, Бартлетта $\chi^2 = 3115,244$; $df = 300$; $p < 0,001$; пояснена дисперсія 47,50 %), яка проявляє латентну структуру резильєнтності, що включає 4 фактори. Перший фактор «Вольова самореалізація» (18,76 %) охоплює силу

характеру, внутрішню мотивацію, лідерські установки. Другий – «Адаптивна стресостійкість» (15,18 %) поєднує емоційну саморегуляцію, гнучкість, життєстійкість. Третій – «Духовно-смилова опора» (7,58 %) репрезентує довіру до вищого порядку, інтуїцію і внутрішню трансформацію через кризу. Четвертий фактор «Соціальна підтримка і безпечна взаємодія» (5,99 %), свідчить про залученість до соціальних мереж допомоги та прагнення уникати конфліктів (додаток Ж.2).

Факторизація на загальній вибірці (батьки $n = 391$, із них 280 мам і 111 татів; підлітків $n = 257$; із них 142 дівчини і 115 хлопців) також виявила 4 фактори (метод головних компонент, обертання Варімакс, КМО = 0,921, критерій Бартлетта $\chi^2 = 4591,351$; $df = 300$; $p < 0,001$, пояснена дисперсія 45,81 %), які охарактеризуємо докладно (додаток Ж.3).

Перший фактор «Цільова стійкість і вольова самореалізація» (21,65 %) поєднує твердження, пов'язані зі здатністю діяти наполегливо й послідовно для досягнення мети попри стрес, внутрішні сумніви чи зовнішні перешкоди. Респондентам, які мають високі показники за цим фактором, властива віра у власну здатність долати труднощі (0,700), дія попри перепони (0,702), наполегливість і максимальна самовіддача незалежно від результату (0,565), а також емоційна стійкість у стресових ситуаціях (0,538) та вміння не втрачати ясність мислення. Їм притаманне не лише ставлення до викликів як до можливостей зростання (0,503), а й лідерська установка щодо активного вирішення проблем (0,533). Водночас внутрішній сенс (0,430) та гордість за власні досягнення (0,515) слугують джерелом мотивації, а досвід подолання (0,491) підсилює впевненість у майбутніх діях. Загалом цей компонент можна розглядати як інтеграцію рішучості, наполегливості, самоусвідомлення та стратегічної емоційної регуляції – психологічної платформи, що дозволяє людині зберігати цілісність і дієвість у динамічно змінному світі.

Другий фактор «Адаптивна рішучість і інтуїтивна гнучкість» (8,79 %) інтегрує здатність до адаптації, інтуїтивного гнучкого прийняття рішень у

ситуаціях невизначеності, а також позитивне емоційне ставлення до подолання труднощів. Найбільший внесок у структуру цього компонента має твердження про готовність адаптуватися до змін (0,644), що відображає загальну психологічну гнучкість. Гумористичне ставлення до проблем (0,552) додає елемент позитивного переформулювання, який часто асоціюється з оптимізмом. Висока готовність швидко повертатися до нормального стану після негативних подій чи хвороб (0,506) свідчить про резильєнтну відновлюваність. Уміння приймати непопулярні або складні рішення заради вищої мети (0,473) доповнюється інтуїтивним стилем реагування, зокрема в ситуаціях, коли немає повної інформації або чіткої стратегії дії (0,396). Таким чином, цей фактор відображає сукупність інструментів, завдяки яким особистість може бути ефективною в контексті змін, нестабільності та соціального тиску, опираючись як на раціональні, так і інтуїтивні ресурси адаптації.

Третій фактор «Інтерперсональна підтримка і внутрішній контроль» (7,99 %) репрезентує баланс між здатністю покладатися на значущі стосунки в кризових ситуаціях і збереженням суб'єктивного контролю над власним життям. Найвищу вагу тут має твердження про наявність принаймні однієї близької людини, якій можна довіряти в стані стресу (0,775), що свідчить про центральність підтримувальних міжособистісних зв'язків. Другим за значущістю є переконання, що в кризових ситуаціях завжди є до кого звернутися (0,688), що вказує на емоційно-безпечну прив'язаність і сформовану здатність до активного пошуку допомоги. При цьому внутрішній локус контролю виявляється через відчуття керованості власним життям (0,479), що надає компоненту самостійності й самодостатності. Отже, цей фактор відображає не лише здатність до опори на інших, а й інтеграцію цієї опори в стратегію особистісного самозбереження і дійовості в стресових ситуаціях.

Четвертий фактор «Екзистенційна смислова віра» (7,37 %) відображає глибинну установку особистості на сприйняття життєвих труднощів як таких, що мають сенс і сприяють зростанню. Найвищу вагу тут має твердження про віру в те, що більшість подій – добрих чи поганих – відбуваються марно (0,760). За ним іде переконання, що необхідність протистояти стресу робить людину сильнішою (0,717), що акцентує на трансформаційному потенціалі випробувань. Третє твердження – здатність адаптуватися до змін (0,387) – додає гнучкості та життєстійкості цьому смислому фундаменту. Загалом компонент репрезентує світоглядну основу резильєнтності, яка поєднує духовну віру, оптимізм та смислотворення як стратегії внутрішньої опори у складних життєвих обставинах.

Для оцінки зв'язаності пунктів, що утворюють кожну з чотирьох шкал резильєнтності, виділених у результаті факторного аналізу загальної вибірки ($n = 648$), було проведено розрахунок коефіцієнтів α -Кронбаха (додаток Ж.4.1 – Ж.4.4). Найвищий показник внутрішньої узгодженості продемонструвала шкала «Цільова стійкість і вольова самореалізація», вона охоплює 14 пунктів і має $\alpha = 0,893$, що відповідає високому рівню надійності та свідчить про високу змістову зв'язаність тверджень, які відображають зусилля, направлені на цілеспрямовану адаптацію, мобілізацію внутрішніх ресурсів, вольову наполегливість і готовність до подолання труднощів. Інші три шкали, утворені меншою кількістю пунктів, продемонстрували нижчі значення: шкала «Адаптивна рішучість і інтуїтивна гнучкість» (5 пунктів) має $\alpha = 0,551$, шкала «Інтерперсональна підтримка і внутрішній контроль» (3 пункти) – $\alpha = 0,557$, а шкала «Екзистенційна смислова віра» (3 пункти) – $\alpha = 0,517$. Оскільки результати факторного аналізу підтвердили концептуальну цілісність, відтворюваність і структурну стабільність субшкал, то значення α -Кронбаха є радше наслідком малої кількості їх пунктів. Україномовна версія опитувальника CD-RISC-25 застосовувалася за попередньою письмовою згодою авторів оригіналу (Davidson, Connor).

Наданий дозвіл включав можливість використання та представлення результатів, однак не передбачав можливості редагування чи уточнення змісту перекладених тверджень, тому наводимо отримані показники як констатацію факту.

Факторний аналіз на різних вибірках дозволяє простежити, як окремі компоненти оригінальної структури були інтегровані в змістово завершені категорії; розкриває базову єдність структури даного психологічного конструкту при наявності певних вікових особливостей. У всіх досліджуваних групах стабільно відтворюється чотирикомпонентна модель, яка свідчить про універсальність психологічних механізмів подолання труднощів незалежно від віку. Ядро цієї структури формується навколо вольового ресурсу як найбільш потужного компонента, що забезпечує цілеспрямовану мобілізацію в умовах стресу, проте має різну психологічну природу: у підлітків він базується на переконаності у власних можливостях та оптимістичному баченні майбутнього, тоді як у дорослих ґрунтується на досвіді минулих досягнень та внутрішній впевненості. Фактор адаптивності, другий за значущістю, демонструє конвергентність у стратегіях функціонального пристосування до стресу, але відображає вікову еволюцію від інтуїтивно-емоційної гнучкості в підлітків до раціонально-когнітивної регуляції в дорослих. Соціальна підтримка, відіграючи важливішу роль у структурі резильєнтності підлітків, з віком інтегрується з механізмами внутрішньої регуляції, балансуючи між автономією та зовнішніми ресурсами. Духовно-смысловий компонент, присутній у всіх вибірках, еволюціонує від філософського осмислення та прийняття в підлітків до більш структурованої духовної опори в дорослих.

Конвергенція з 7-факторною моделлю CD-RISC-25. Структура факторів, виявлених на українській вибірці батьків і підлітків, узгоджується зі змістом семифакторної моделі CD-RISC-25: стійкість (англ. – *hardiness*, або відданість/проблемність/контроль; пункти 5, 10, 11, 12, 22, 23, 24); здатність

справлятися (англ. – *coping*, пункти 2, 7, 13, 15, 18); адаптивність/гнучкість (англ. – *adaptability/flexibility*, пункти 1, 4, 8); значущість/ціль (англ. – *meaningfulness/purpose*, пункти 3, 9, 20, 21); оптимізм (англ. – *optimism*, пункти 6, 16); регуляція емоцій і пізнання (англ. – *regulation of emotion and cognition*, пункти 14, 19); самоефективність (англ. – *self-efficacy*, пункти 17, 25) (Connor & Davidson, 2020). Порівняльний аналіз змісту шкал дозволяє простежити, як окремі компоненти оригінальної семифакторної моделі (Connor & Davidson, 2020) були інтегровані в більш узагальнені, змістовно завершені фактори української чотирифакторної структури. Такий синтез забезпечує концептуальну єдність та психометричну економність, зберігаючи водночас зв'язок з первинною теоретичною рамкою (табл. 2.3).

Структурна конвергентність при змістовій варіативності компонентів резильєнтності свідчить про доцільність використання загального підходу до оцінки цього конструкту для різних вікових груп і з урахуванням факторизації на різних вибірках дозволяє позначити субшкали CD-RISC-25 наступним чином:

1. Вольова самореалізація (інтегрує елементи 7-факторної моделі: *hardiness, coping, purpose, regulation, optimism, self-efficacy*; уключає пункти: 4, 5, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 19, 21, 23, 24, 25) – цей фактор об'єднує основні компоненти вольової стійкості, здатності долати труднощі, цілеспрямованості і регуляції. Він формує ядро конструкта резильєнтності, що забезпечує внутрішню організацію, мотивацію до дії, самоконтроль і наполегливість.

2. Гнучка адаптивність (інтегрує елементи 7-факторної моделі: *adaptability, optimism, coping, purpose*; уключає пункти: 1, 6, 8, 18, 20) – фактор свідчить про ресурсний стиль гнучкої саморегуляції та стратегічної здатності адаптуватися до змін і невизначеності, поєднуючи інтуїтивне сприйняття, відкритість до нового досвіду, оптимістичне налаштування та схильність до спонтанного реагування у стресових ситуаціях.

Таблиця 2.3

**Порівняльна структура факторів резильєнтності за шкалою
CD-RISC-25 у підлітків, батьків та загальній вибірці**

Факторна структура		
підлітки, n = 257	батьки, n = 391	загальна вибірка, n = 648
1. Субшкала «Вольова самореалізація» [hardiness, coping, purpose, regulation, optimism, self-efficacy]		
Вольова стійкість і цілеспрямованість 18,59 %	Вольова самореалізація 18,76 %	Цільова стійкість і вольова самореалізація 21,65 %
4, 8 10, 11, 12, 16, 17, 21, 22, 24, 25	4, 5, 10, 11, 15, 16, 17, 21, 22, 23, 24	4, 5, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 19, 21, 23, 24, 25
2. Субшкала «Гнучка адаптивність» [adaptability, optimism, coping, purpose]		
Емоційна адаптивність і стресостійка дія 11,99 %	Адаптивна стресостійкість 15,18 %	Адаптивна рішучість і інтуїтивна гнучкість 8,79 %
1, 6, 7, 14, 15, 18, 19, 23	1, 6, 8, 12, 14, 19	1, 6, 8, 18, 20
3. Субшкала «Соціальна залученість і самоконтроль» [coping, hardiness]		
Соціальна підтримка і довіра 7,85 %	Соціальна підтримка і безпечна взаємодія 5,99 %	Інтерперсональна підтримка і контроль 7,99 %
2, 13	2, 13, 18	2, 13, 22
4. Субшкала «Духовно-смилова опора» [meaningfulness, purpose, coping]		
Смилова інтуїція і філософське прийняття 6,68 %	Духовно-смилова опора 7,58 %	Екзистенційна смилова віра 7,37 %
3, 5, 9, 20	3, 7, 9, 20	3, 7, 9

3. Соціальна залученість і самоконтроль (інтегрує елементи 7-факторної моделі: *coping, hardiness*, уключає пункти: 2, 13, 22) відображає баланс між взаємодією та автономією, поєднуючи соціальні й особистісні механізми подолання: з одного боку – потреба в опорі на зовнішнє середовище, з іншого – переконаність у власних здібностях і внутрішньому контролі.

4. Духовно-смилова опора (інтегрує елементи 7-факторної моделі: *meaningfulness, purpose, coping*; уключає пункти: 3, 7, 9) розкриває глибинну внутрішню орієнтацію, що включає пошук сенсу, екзистенційну віру, філософське прийняття обставин, довіру до вищого порядку речей і надію як психологічну опору. У підлітків ця шкала має більше рефлексивно-філософський характер, тоді як у дорослих – більш структурований і духовно оформлений.

Отже, порівняльний аналіз структури резильєнтності на різних вибірках засвідчив можливість уніфікації назв субшкал: вольова самореалізація, гнучка адаптивність, соціальна залученість і самоконтроль, духовно-смилова опора, а також її доцільність для збереження концептуальної єдності при виявленні вікових особливостей. Хоча структурно фактори відрізняються, спільна термінологія фокусує увагу на змістових аспектах, відповідає психометричним стандартам і спрощує практичне застосування методики. У додатку Ж.4.5. наводимо ключ до обрахунку виявлених на українській вибірці підлітків і батьків ($n = 648$) компонентів резильєнтності за шкалою CD-RISC-25. Виявлені вікові особливості в змістовому наповненні факторів: зокрема підлітки демонструють більшу емоційно-інтуїтивну чутливість у структурі адаптивності, виразнішу орієнтацію на зовнішню підтримку і рефлексивне осмислення подій, тоді як у дорослих резильєнтність більшою мірою пов'язана з досвідом подолання, вольовою спрямованістю, саморегуляцією та сформованими смисловими конструктами. Системні відмінності структури резильєнтності виявляються в інтеграції функціональних і екзистенційних механізмів подолання: якщо в підлітків домінують ситуативно-когнітивні й соціальні складові, то в батьків стрижневу роль відіграють внутрішні

цілеспрямованість, відповідальність та глибока смислова опора. Це дозволяє говорити про вікову трансформацію від резильєнтності як ресурсу мобілізації в зовнішніх обставинах до резильєнтності як інтегрованої системи внутрішньої опори.

2.3.1.2 Особливості розвитку резильєнтності підлітків і батьків

Для забезпечення коректного порівняння між компонентами резильєнтності, що містять різну кількість пунктів у складі факторів, було використано нормалізовані значення: кожен сумарний бал за фактором ділився на кількість пунктів, які його утворюють. Це дозволило представити результати в уніфікованому діапазоні від 0 до 4, що відповідає шкалі відповіді оригінального опитувальника CD-RISC-25. Згідно з описовими статистиками, розподіли показників резильєнтності відповідають нормальному (асиметрія та ексцес для всіх змінних перебувають у межах допустимих норм, додаток В.1), дозволяє застосовувати параметричні методи (ANOVA) для перевірки статистичної значущості відмінностей між підвибірками (підлітки-доньки, підлітки-сини, мами, тати) (додаток Ж.5.1).

Загальний рівень резильєнтності (нормалізований бал CD-RISC-25) є найвищим у татів (2,89), найнижчим у підлітків-доньок (2,51). У підлітків-синів – 2,71, у мам – 2,63. При цьому середній показник по всій вибірці становить 2,66. Різниця статистично значуща ($F(3, 644) = 11,849$; $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,052$ – ефект середньої сили), що свідчить про зростання резильєнтності з віком та її статеві відмінності. Вольова самореалізація виражена найвищим чином у татів (2,92), тоді як у підлітків-доньок – найнижча (2,45). У підлітків-синів – 2,66, у мам – 2,59 при загальному середньому показнику 2,63. Відмінності статистично значущі ($F(3, 644) = 12,370$; $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,054$ – ефект середньої сили), що відображає вищу вольову мобілізацію в дорослих, особливо в чоловіків. Гнучка адаптивність найвиразніше проявляється в татів (2,88), далі йдуть підлітки-сини (2,83), підлітки-доньки (2,53) та мами (2,49), з загальним середнім показником 2,63. Статистично значуща різниця підтверджена ($F(3, 644) = 18,066$; $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,078$ – ефект вище за

середній). При цьому аналіз виявив значне відхилення від лінійності ($F = 26,910$; $p < 0,001$), що вказує на складні нелінійні закономірності у вікових та гендерних відмінностях цього компонента. Соціальна залученість і самоконтроль демонструє особливу вікову динаміку: найвищі значення в підлітків-синів (3,05), далі йдуть тати (2,89), підлітки-доньки (2,86) та мами (2,82) з середнім показником по вибірці 2,88. Хоча загальні відмінності між підвибірками не досягли традиційного рівня статистичної значущості ($F(3, 644) = 2,397$; $p = 0,067$), аналіз виявив статистично значуще відхилення від лінійності ($F = 3,412$; $p = 0,034$). Це свідчить про нелінійний характер вікових та гендерних відмінностей у соціальній адаптації з особливим піком у підлітків-синів. Духовно-смысловий компонент є більш вираженим у мам (2,84) та татів (2,78), тоді як у підлітків він суттєво нижчий: 2,38 у синів та 2,39 у доньок, при загальному середньому показнику 2,65. Виявлені відмінності статистично достовірні ($F(3, 644) = 16,875$; $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,073$ – ефект вищий за середній) та підтверджують вікову динаміку формування екзистенційної складової резильєнтності. Особливо значущим є лінійний тренд ($F = 40,301$; $p < 0,001$), що підтверджує поступове зростання цього компонента з віком. Візуалізація нормалізованих значень (рис. 2.8) відображає гендерні та вікові особливості прояву загального рівня резильєнтності та її компонентів у розрізі нормалізованих показників середніх значень.

Отримані результати дозволяють ідентифікувати підлітків-доньок як потенційну групу підвищеного ризику з огляду на системно нижчі показники резильєнтності, особливо щодо вольової самореалізації (2,45) та загальної стійкості (2,51), які є значно нижчими за середні показники по вибірці. Це вказує на необхідність розробки цільових превентивних програм, спрямованих на розвиток навичок самоефективності та наполегливості в дівчат-підлітків, особливо в контексті подолання життєвих труднощів та стресових ситуацій.

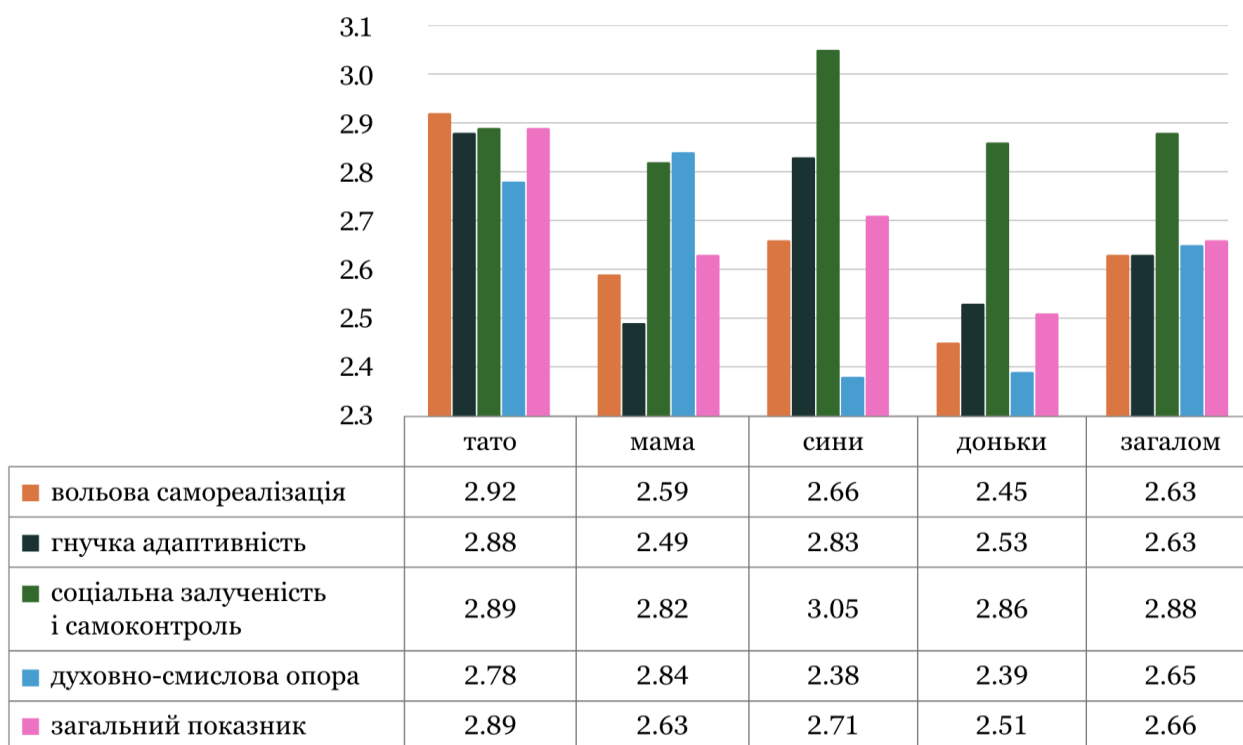

Рис. 2.8 Особливості розвитку резильєнтності в підлітків і батьків

Виявлені нелінійні закономірності у розвитку соціальної залученості та гнучкої адаптивності свідчать про складну вікову динаміку цих компонентів. Примітно, що підлітки-сини демонструють найвищі показники соціальної залученості та самоконтролю (3,05), навіть вищі, ніж у татів (2,89), та значно вищі за середній показник по вибірці (2,88). Це може пояснюватися віковими особливостями соціалізації в підлітковому віці, коли формування ідентичності, зокрема через групову приналежність та соціальні контакти, набуває особливої значущості для хлопців. Водночас нелінійність у розвитку гнучкої адаптивності з високими показниками у татів (2,88) та синів (2,83), але значно нижчими в жінок і дівчат може відображати як вікові, так і соціокультурні впливи на формування навичок пристосування.

Щодо вікового аспекту, то підтверджуються теоретичні уявлення про поступове зростання загального рівня резильєнтності з віком. У дорослих вищі показники як за загальною шкалою, так і за окремими факторами, особливо вольової самореалізації та духовної опори. При цьому різні компоненти

резильєнтності демонструють різні вікові патерни розвитку: одні зростають лінійно з віком (духовно-смилова опора), інші мають складнішу нелінійну динаміку (соціальна залученість).

Виявлені гендерні відмінності в профілях резильєнтності можна розглядати в ширшому соціокультурному контексті. Вищі показники вольової самореалізації та гнучкої адаптивності в чоловіків (татів і синів) можуть відображати традиційні соціальні очікування щодо маскулінності, пов'язані з рішучістю, цілеспрямованістю та інструментальною адаптацією. Натомість перевага жінок (мам) у духовно-смиловій опорі (2,84) може свідчити про більшу схильність до рефлексивного осмислення досвіду та пошуку екзистенційних сенсів як механізмів подолання стресу, що також узгоджується з культурними моделями фемінності. Чоловіки (тати та сини) демонструють вищі показники загальної резильєнтності, вольової самореалізації та соціальної залученості, тоді як жінки (мами) мають перевагу в духовно-смиловій опорі. Дівчата-підлітки мають нижчі бали за більшістю шкал, що потребує особливої уваги в розробці профілактичних і розвивальних програм. Тобто сильними сторонами в татів є загальна стійкість, вольова самореалізація та гнучка адаптивність; у мам – духовно-смилова опора; у підлітків-синів – соціальна залученість і самоконтроль, у підлітків-доньок – відносна збалансованість компонентів при нижчих загальних показниках.

У цілому отримані результати підтверджують значущість як вікових, так і гендерних відмінностей у структурі та прояві резильєнтності. Виявлення нелінійних закономірностей у розвитку окремих компонентів свідчить про складність психологічних механізмів формування резильєнтності та актуальність диференційованого підходу в роботі з підлітками і батьками, що враховує вікові та гендерні особливості формування внутрішніх ресурсів. Зокрема, програми для підлітків-доньок мають бути спрямовані на підсилення загальної резильєнтності та вольової самореалізації, тоді як робота з підлітками-синами може фокусуватися на розвитку духовно-смилової опори, яка є їхнім відносно слабшим компонентом.

2.3.1.3 Частотний аналіз рівнів резильєнтності в підлітків і батьків

Для поглибленого вивчення гендерно-вікових особливостей резильєнтності доцільно доповнити дисперсійний аналіз частотним аналізом розподілу рівнів у різних підвибірках. Це дозволяє перейти від порівняння середніх значень до оцінки пропорцій представників кожної групи з різними рівнями резильєнтності, що має особливу цінність для виявлення груп ризику та розробки цільових профілактичних програм. Для категоризації було обрано процентильний підхід (25-й та 75-й процентилі загальної вибірки) як більш стійкий до викидів, незалежний від форми розподілу та інтуїтивно зрозумілий для інтерпретації. Такий метод дозволив на загальній вибірці ($n = 648$) класифікувати рівні резильєнтності як низький (≤ 25 -й процентиль), середній (між 25-м та 75-м процентилями) та високий (≥ 75 -й процентиль) для кожного компонента окремо. Використання нормалізованих показників субшкал дозволило порівняти компоненти з різною кількістю пунктів та забезпечило методологічну послідовність з попереднім дисперсійним аналізом. Статистична значущість відмінностей у частотному розподілі оцінювалася за допомогою критерію χ^2 (додаток Ж.5.2).

Частотний аналіз загального показника резильєнтності виявив статистично значущі відмінності між підвибірками ($\chi^2 = 33,352$; $p = 0,001$). Розподіл рівнів демонструє виразні гендерно-вікові особливості: найбільший контраст спостерігається між татами, де лише 7,2 % мають низький рівень резильєнтності, та підлітками-доньками, серед яких цей показник сягає 27,3 %. Цікавим є те, що підлітки-сини займають проміжну позицію з показником 21,7 % осіб з низьким рівнем, що свідчить про вплив як вікового, так і гендерного факторів. Найбільшу збалансованість демонструють мами, серед яких домінує середній рівень резильєнтності (45,6 %), тоді як високий рівень найчастіше зустрічається серед татів (25,4 %). Така картина підтверджує висновки дисперсійного аналізу, але також дозволяє кількісно оцінити частки

представників різних гендерно-вікових груп з різними рівнями психологічної стійкості (рис. 2.9).

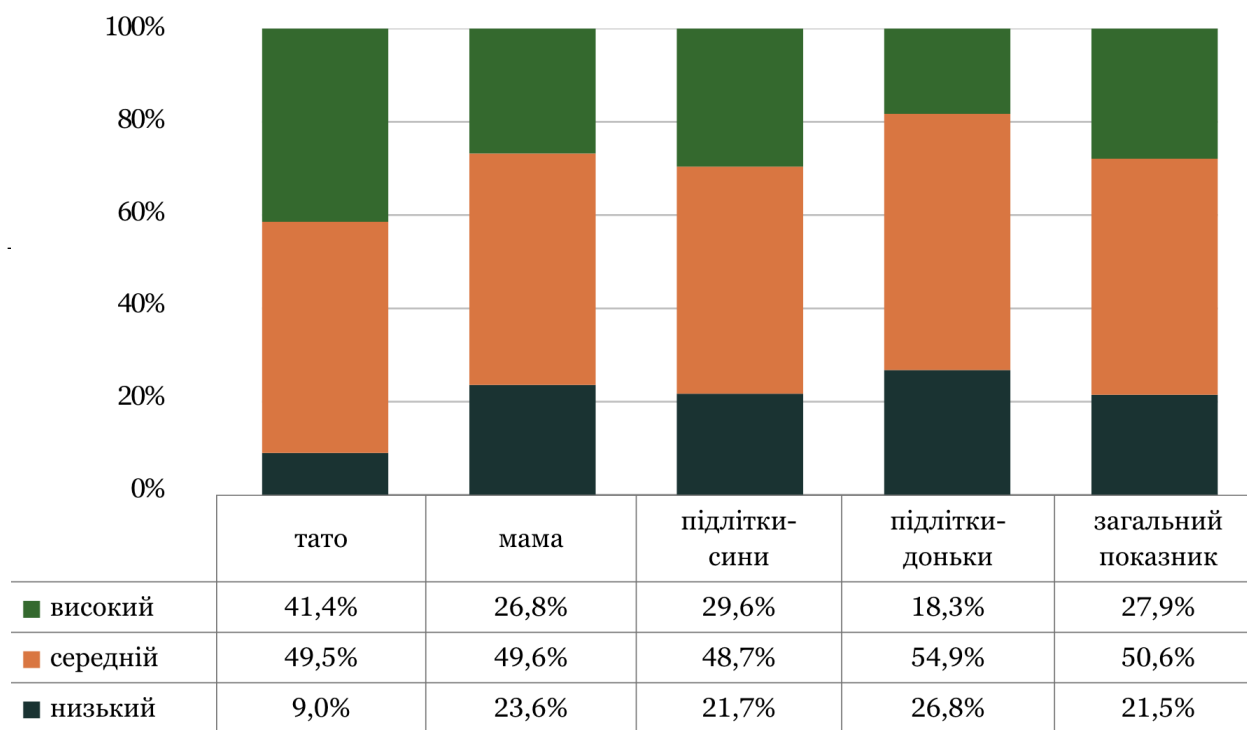

Рис. 2.9 Розподіл загального рівня резильєнтності в різних гендерно-вікових групах

На рис. 2.10 відображено частотний розподіл компонентів резильєнтності за рівнями в загальній вибірці з наданням базового контексту для розуміння гендерно-вікових особливостей. Примітно, що компоненти резильєнтності розвинені нерівномірно: соціальна залученість і самоконтроль демонструють найбільшу частку осіб з високим рівнем (36,2 %), тоді як духовно-сміслова опора – найменшу (21,9 %). Для гнучкої адаптивності характерна найвища частка осіб з низьким рівнем (31,6 %), що вказує на проблемну зону для значної частини вибірки. Вольова самореалізація має найбільш збалансований розподіл з домінуванням середнього рівня (55,5 %).

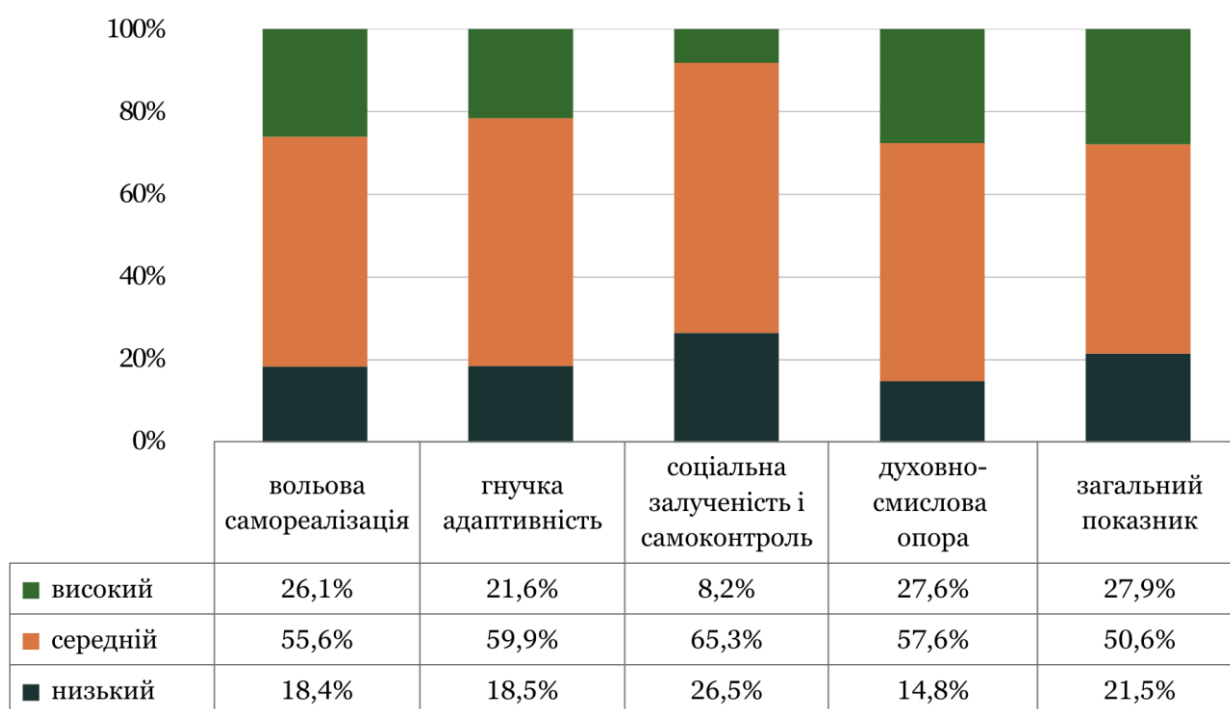

Рис. 2.10 Частотний розподіл компонентів резильєнтності за рівнями в загальній вибірці

Аналіз компонента «воляова самореалізація» показав статистично значущі відмінності між підвибірками ($\chi^2 = 30,739$; $p < 0,001$). Найвищий відсоток осіб із високим рівнем цього компонента спостерігається серед татів (26,0 %), тоді як серед підлітків-доньок переважає частка з низьким рівнем волювої самореалізації (27,7 %). Серед мам та підлітків-синів спостерігається більш рівномірний розподіл, хоча в синів дещо вища частка осіб з високим рівнем волювої самореалізації (21,3 %) порівняно з мамами (13,4 %). Ці результати узгоджуються з висновками дисперсійного аналізу щодо вищих показників волювої самореалізації в чоловіків, особливо дорослих, та підтверджують важливість вікового фактора в розвитку цього компонента резильєнтності.

За компонентом «гнучка адаптивність» виявлено найбільш виражені відмінності між підвибірками ($\chi^2 = 44,671$; $p < 0,001$). У мам зафіксовано найвищий відсоток осіб із низьким рівнем (55,8 %), що різко контрастує з

татами, серед яких лише 5,3 % демонструють низький рівень гнучкої адаптивності. Натомість у татів та підлітків-синів спостерігається значно більша частка осіб з високим рівнем адаптивності (29,3 % та 27,9 % відповідно). Ці результати деталізують виявлені в дисперсійному аналізі відмінності, пояснюючи природу нелінійного тренду цього компонента.

Для компонента «соціальна залученість і самоконтроль» виявлено статистично значущі відмінності ($\chi^2 = 25,461$; $p < 0,001$) з особливо яскравим контрастом між підлітками-синами, серед яких 41,5 % мають високий рівень цього компонента, та іншими підвибірками. Серед підлітків-доньок найбільший відсоток осіб з низьким рівнем соціальної залученості (23,5 %), що вказує на потенційні труднощі із соціальною підтримкою та самоконтролем у стресових ситуаціях. Ці дані поглиблюють розуміння виявленої в дисперсійному аналізі «пікової» вираженості соціальної залученості в підлітків-синів.

Розподіл рівнів духовно-сислової опори також демонструє статистично значущі відмінності ($\chi^2 = 36,636$; $p < 0,001$) з найбільш вираженим контрастом між дорослими та підлітками. Серед мам 51,1 % мають високий рівень цього компонента, серед татів – 29,1 %, тоді як серед підлітків-синів та підлітків-доньок цей показник становить лише 13,4 % для обох груп. Натомість серед підлітків суттєво більша частка осіб із низьким рівнем духовно-сислової опори (29,2 % у синів та 28,1 % у доньок). Ці дані підтверджують висновок дисперсійного аналізу про лінійне зростання даного компонента з віком, але додатково демонструють суттєві вікові відмінності.

Загалом результати частотного аналізу розширюють розуміння гендерно-вікових особливостей резильєнтності, виявляючи не тільки відмінності в середніх показниках, але й у пропорціях представників кожної підвибірки з різними рівнями компонентів. Виявлено закономірності, які мають важливе значення для практичного застосування:

1. Підлітки-доньки як найбільш вразлива група (27,3 % мають низький загальний рівень резильєнтності порівняно з 21,7 % у підлітків-синів) потребують акценту на розвиток загальної резильєнтності та гнучкої адаптивності з посиленням волевого компонента самореалізації.

2. Нерівномірний профіль підлітків-синів – найвища частка з високим рівнем соціальної залученості (41,5 %) та значний відсоток з низьким рівнем духовно-смислової опори (29,2 %) – указує на необхідність фокусування на розвитку духовно-смислової опори при збереженні та підтримці високого рівня соціальної залученості.

3. Значна гетерогенність у мам (55,8 % з низьким рівнем гнучкої адаптивності при високому рівні духовно-смислової опори в 51,1 %) свідчить про потребу в роботі над гнучкою адаптивністю та практичними стратегіями її застосування з опорою на вже розвинений духовно-смисловий компонент.

4. Збалансований профіль татів з найнижчим відсотком осіб з низьким рівнем гнучкої адаптивності (5,3 %) дозволяє рекомендувати збалансований підхід до підтримки вже розвинених компонентів з акцентом на підвищення духовно-смислової опори як ресурсу при тривалих стресах.

5. Контрастність гендерних стратегій адаптації (значна різниця між татами і мамами в розподілі рівнів гнучкої адаптивності) потребує врахування гендерно-специфічних патернів при розробці сімейних програм підтримки резильєнтності.

6. Виражені вікові закономірності в духовно-смисловій опорі (51,1 % мам і 29,1 % татів демонструють високий рівень проти 13,4 % у підлітків) указують на потребу в диференційованому підході до розвитку екзистенційних ресурсів з урахуванням вікових особливостей.

2.3.2 Типологічні аспекти індивідуальної резильєнтності

2.3.2.1 Характеристика типів резильєнтності підлітків і батьків.

Визначення типів резильєнтності ґрунтується на чотирикомпонентній факторній структурі (див. 2.3.1), що дозволяє зберегти латентну організацію конструкту резильєнтності, мінімізувати статистичні артефакти та відобразити внутрішні взаємозв'язки між її складовими. Обрана модель слугує теоретично обґрунтованою основою для побудови психологічних типів і забезпечує поглиблений аналіз у контексті вікового та індивідуального розвитку.

Для виявлення типів резильєнтності було проведено кластерний аналіз на загальній вибірці батьків і підлітків ($n = 648$) методом k -середніх (k -means, 15 ітерацій), заснований на значеннях чотирьох факторів: вольова самореалізація, гнучка адаптивність, соціальна залученість і самоконтроль, духовно-смилова опора (додаток Ж.6). Дисперсійний аналіз (ANOVA) засвідчив статистично значущі розбіжності ($p < 0,001$) за всіма змінними: вольова самореалізація ($F(2, 645) = 35,629$, $p < 0,001$); гнучка адаптивність ($F(2, 645) = 61,333$, $p < 0,001$); соціальна залученість і самоконтроль ($F(2, 645) = 390,496$, $p < 0,001$); духовно-смилова опора ($F(2, 645) = 128,522$, $p < 0,001$). Такі показники підтверджують, що кластери не лише статистично різняться між собою, але й демонструють чітко окреслені психологічні профілі (рис. 2.11).

Кожен тип демонструє характерний профіль у чотирьох вимірах резильєнтності. Найгостріше «провалювання» у факторі соціальної залученості фіксується в типі А, тоді як тип Б демонструє стійке зростання за всіма змінними, окрім вольової самореалізації. Тип В вирізняється найвищим піком у вольовій самореалізації на тлі глибокого зниження смылової опори.

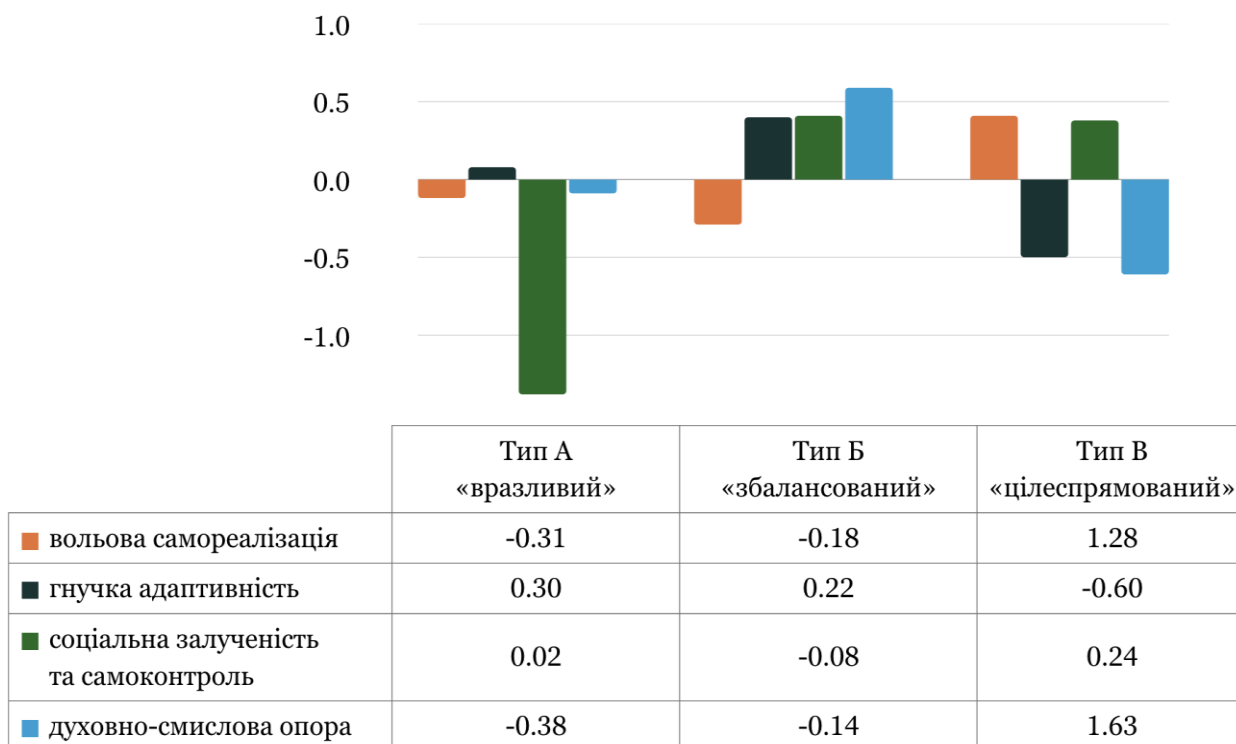

Рис. 2.11 Типи резильєнтності підлітків і батьків

Тип А «вразливий з ознаками соціального виснаження». Цей тип резильєнтності (кластер 1) виявлено в 22,2 % респондентів ($n = 144$). Для нього характерне різко знижене значення соціальної залученості і самоконтролю (-1,383), помірно знижені показники вольової самореалізації (-0,122) та духовно-смилової опори (-0,094) при майже середньому рівні гнучкої адаптивності (+0,075). З урахуванням змісту пунктів методики CD-RISC-25 можемо охарактеризувати психологічний портрет представників цього типу як такий, що позначається недостатністю як внутрішніх, так і зовнішніх опор. Вони знаходяться у своєрідному екзистенційному вакуумі: відчувають труднощі з пошуком соціальної підтримки, не мають достатньо розвинених навичок самоконтролю у стресових ситуаціях, недостатньо впевнені у власних силах та не мають міцної духовно-смилової основи. Хоча і демонструють певну гнучкість у реагуванні на зміни, ця гнучкість не

підкріплена ані внутрішніми ресурсами саморегуляції, ані зовнішніми соціальними зв'язками. Їхня вразливість проявляється насамперед у швидкому емоційному виснаженні при зіткненні зі стресорами, схильності до самоізоляції та труднощях з осмисленням травматичного досвіду, що разом створює ризики для психологічного благополуччя при тривалому впливі несприятливих факторів. Отже, А-тип резильєнтності характеризується поєднанням соціальної ізоляції, вразливості, нестачі регуляторних і смислових опор за наявності нефункціональної гнучкості, що зумовлює високі ризики емоційного виснаження, самоізоляції, втрати сенсу та утруднень у посттравматичному осмисленні досвіду.

Тип Б «збалансований смисловий». До цього кластеру належить 41,4 % вибірки ($n = 268$). Представники цього типу мають високі значення гнучкої адаптивності (+0,401), соціальної залученості і самоконтролю (+0,411), духовно-смислової опори (+0,592) та помірно знижену волюву самореалізацію (-0,293). Психологічні характеристики цього типу резильєнтності охоплюють гармонійне поєднання інтуїтивних, соціальних і смислових ресурсів навіть попри певну нерішучість у досягненні цілей. Представники цього типу вирізняються здатністю ефективно «лавірувати» між різними стратегіями подолання стресу залежно від ситуації. Їхня сила полягає в збалансованості ресурсів: вони вміло поєднують екзистенційне осмислення досвіду з практичною адаптацією та соціальною підтримкою. Попри відносну нерішучість у постановці та досягненні цілей, вони мають внутрішню стійкість, що ґрунтується на глибокому розумінні сенсу власного життя та здатності інтегрувати травматичний досвід у цілісну картину світу. Соціальні зв'язки для них слугують не просто джерелом підтримки, а й простором для обміну досвідом та спільного осмислення складних ситуацій, що дозволяє їм залишатися психологічно стійкими навіть за умов тривалого стресу. Таким чином, Б-тип вирізняється збалансованим поєднанням адаптивності, соціальної підтримки та смислової інтеграції досвіду, що

забезпечує психологічну стійкість у складних ситуаціях, хоча може супроводжуватися певною нерішучістю в реалізації особистісних цілей.

Тип В «цілеспрямований автономний». Цей тип охоплює 36,4 % учасників дослідження ($n = 236$). Йому властиві високі показники вольової самореалізації (+0,407) та соціальної залученості і самоконтролю (+0,377), низький рівень гнучкої адаптивності (-0,502) і духовно-смислової опори (-0,615). Психологічний портрет поєднує наполегливість і впевненість з обмеженою гнучкістю реагування та меншою схильністю до екзистенційного осмислення досвіду. Представники цього типу – це своєрідні «воїни життєвих криз», які покладаються передусім на власну силу волі, наполегливість та раціональний контроль над ситуацією. Вони мають чітке бачення цілей та шляхів їх досягнення, демонструють високу стресостійкість у короткострокових кризах та вміють мобілізувати особистісні ресурси для розв'язання конкретних проблем. Водночас їх «ахіллесовою п'ятою» є складність адаптації до непередбачуваних змін та відсутність глибинного філософського чи духовного фундаменту. Вони менш схильні шукати сенс у стражданні, надають перевагу інструментальним рішенням над емоційним або духовним переосмисленням ситуації. Ця автономність та цілеспрямованість може бути ефективною в багатьох життєвих ситуаціях, проте створює ризики емоційного та психологічного вигорання при зіткненні з екзистенційними кризами, що вимагають глибокої внутрішньої трансформації.

Описані типи резильєнтності відображають варіативні конфігурації особистісних ресурсів подолання труднощів. Тип А характеризується недостатністю соціальних і смислових опор за умов середньої адаптивності. Тип Б – збалансованим поєднанням гнучкої адаптації, соціальної підтримки й екзистенційної рефлексії. Тип В – орієнтацією на цілеспрямованість і автономію при зниженій гнучкості та смисловій інтеграції.

Аналіз розбіжностей у показниках CD-RISC-25 між типами резильєнтності підлітків. Однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA)

виявив статистично значущі відмінності в показниках CD-RISC-25 між трьома типами резильєнтності підлітків ($F(2, 254) = 10,635$, $p < 0,001$). Порівняння середніх показників CD-RISC-25 для кожного типу резильєнтності демонструє наступну картину: вразливий тип – найнижчий середній показник ($M = 57,8$, $SD = 14,95$); збалансований тип – найвищий середній показник ($M = 68,2$, $SD = 12,27$); цілеспрямований тип – середній показник ($M = 65,7$, $SD = 12,58$); загальний середній показник CD-RISC-25 у ($M = 64,9$ ($SD = 13,48$)). Тест на лінійність виявив статистично значущий лінійний тренд ($F(1, 254) = 8,17$, $p = 0,005$), що свідчить про тенденцію до зростання показників CD-RISC-25 при переході від вразливого до більш адаптивних типів резильєнтності. Проте наявність значущого відхилення від лінійності ($F(1, 254) = 13,10$, $p < 0,001$) указує на складніший, нелінійний характер взаємозв'язку між типами резильєнтності та показниками CD-RISC-25 (додаток Ж.7.1, рис. 2.12).

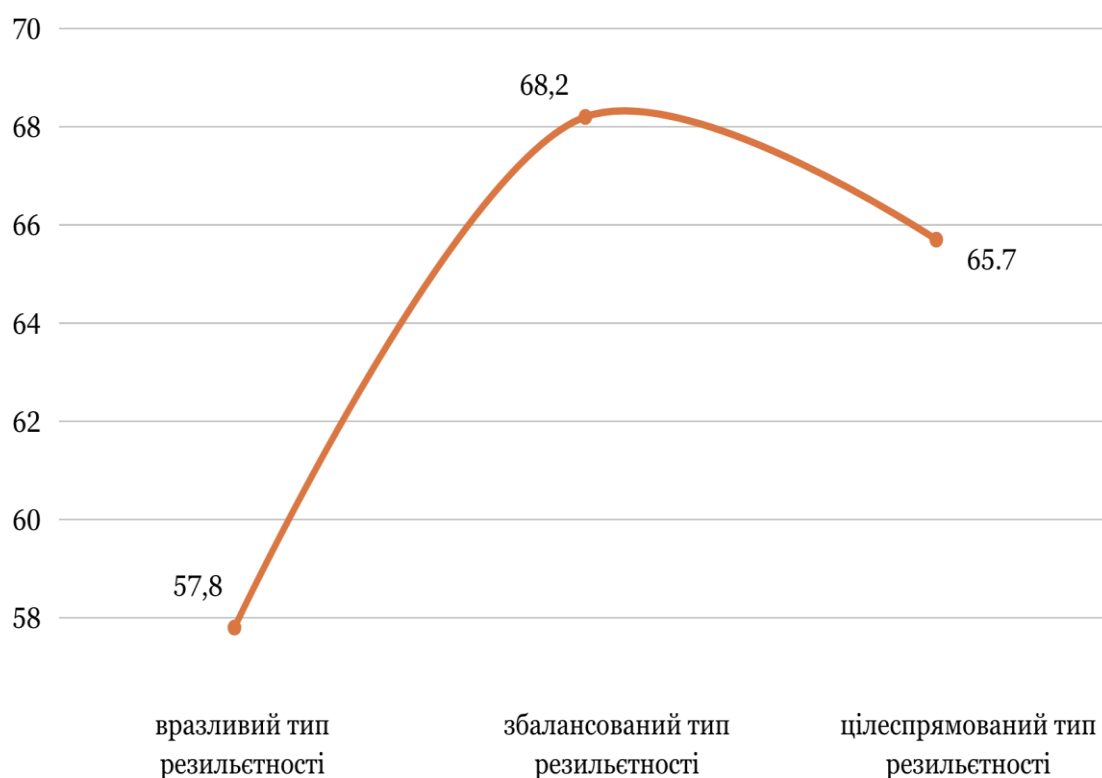

Рис. 2.12 Показники розвитку резильєнтності підлітків для різних її типів

Виявлені відмінності підтверджують валідність типологічного підходу до вивчення резильєнтності. Підлітки з вразливим типом резильєнтності демонструють суттєво нижчі показники за шкалою CD-RISC-25 порівняно з підлітками зі збалансованим та цілеспрямованим типами, що відображає їхню меншу психологічну стійкість. Цікавим є те, що найвищі показники CD-RISC-25 спостерігаються в підлітків зі збалансованим типом резильєнтності, а не з цілеспрямованим. Це може свідчити про те, що гармонійне поєднання різних компонентів резильєнтності (емоційних, соціальних, когнітивних) є більш адаптивним, ніж переважання окремих аспектів, зокрема вольових та цілеспрямованих. Нелінійний характер виявлених відмінностей підкреслює складність конструкту резильєнтності та вказує на якісну своєрідність кожного з виділених типів, а не просто на різний рівень вираженості однієї і тієї ж якості.

2.3.2.2 Розподіл типів резильєнтності в різновікових групах (підлітки та батьки)

Аналіз кростабуляційних даних демонструє статистично значущий зв'язок між типами та рівнями резильєнтності окремо для батьків ($\chi^2 = 39,842$; $p < 0,001$) та підлітків ($\chi^2 = 26,978$; $p < 0,001$). Це підтверджує валідність виділеної типології та її диференційно-віковий характер (додатки Ж.7.2–Ж.7.3, рис. 2.13).

Порівняльний аналіз вікових особливостей свідчить, що у вразливому типі А серед підлітків 42,9 % мають низький рівень резильєнтності, а 13,3 % – високий; серед батьків у 48,7 % низький рівень, і лише в 10,7 % – високий, що вказує на більш виражену функціональність «вразливого» А типу в підлітків, ніж у батьків. У збалансовано-смысловому типі Б серед батьків 57,9 % демонструють високий рівень резильєнтності, серед підлітків цей показник становить 38,3 %, тобто він є більшою мірою атрибутом дорослого віку. Тип В «цілеспрямований» на високому рівні в підлітків проявляється максимальною мірою 48,3 %, тоді як у батьків – це лише 31,4 %, що підтверджує його більшу цінність у підлітковому віці.

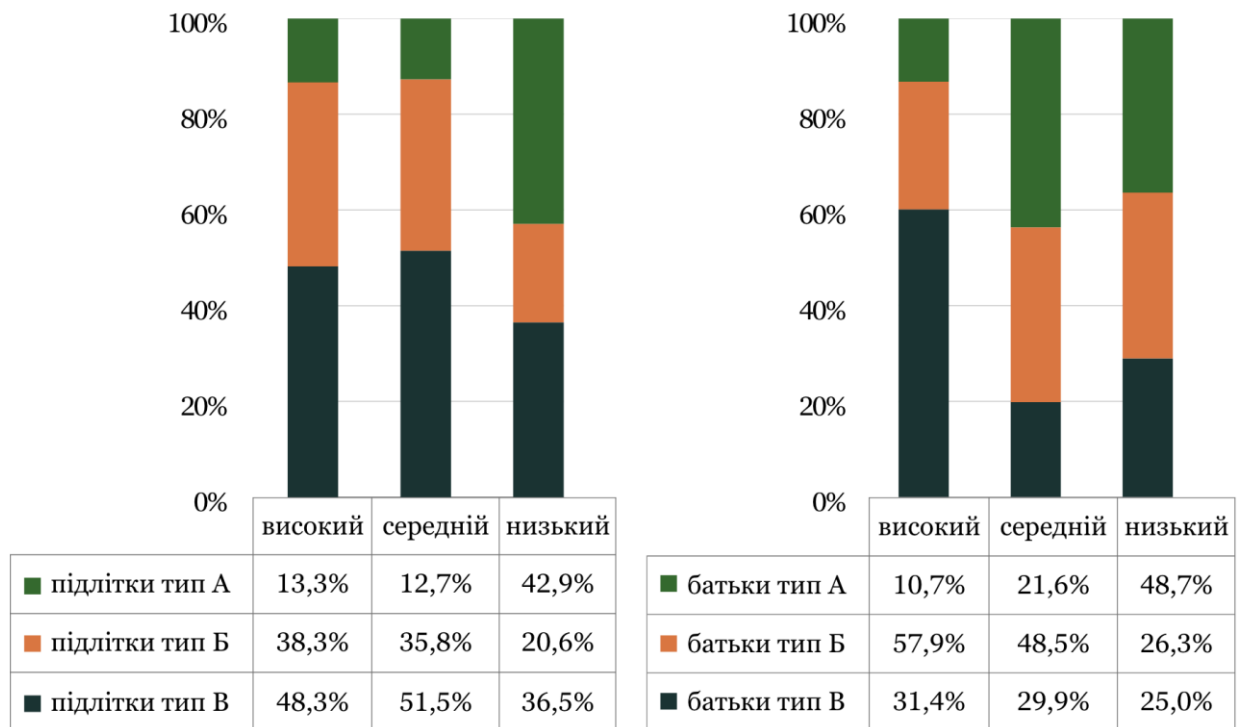

Рис. 2.13 Розподіл рівнів резильєнтності за типами в різновікових групах (підлітки та батьки)

Отже, віковий вимір функціональності кожного типу позначається декількома закономірностями. Тип В «цілеспрямований» демонструє високу функціональність у підлітковому віці, що відображає значущість вольової самореалізації на цьому етапі розвитку. Тип Б «збалансований» досягає найвищої функціональності в дорослому віці, що свідчить про інтегративний характер резильєнтності, що набувається з життєвим досвідом. Еволюційна динаміка типів проявляється в тому, що з віком відбувається трансформація оптимальних стратегій резильєнтності: від цілеспрямованості до збалансованості, що відображає закономірності психологічного розвитку: від самоствердження і автономії в підлітковому віці до інтеграції різних аспектів досвіду в дорослості. Системна перспектива, що впливає з виявлених закономірностей, демонструє наявність різних оптимальних конфігурацій резильєнтності на різних етапах життя, що додає типології динамічного

характеру та більш точно відображає процесуальну природу психологічної стійкості.

2.3.2.3 Розподіл типів резильєнтності серед членів сімей

Аналіз типів резильєнтності в членів сімей дозволяє з'ясувати, як типологічні характеристики пов'язані з родинними патернами і віковими закономірностями розвитку особистості. Результати кростабуляційного аналізу на загальній вибірці (додаток Ж.8.1) указують на статистично значущий зв'язок між типом резильєнтності та належністю до вікової чи гендерної групи ($\chi^2 = 25,665$; $df = 6$; $p < 0,001$; коефіцієнт правдоподібності = 25,856; $p < 0,001$; лінійно-лінійна асоціація = 11,445; $df = 1$; $p = 0,001$). Це свідчить про систематичні відмінності в розподілі типів резильєнтності між поколіннями та статевими групами (рис. 2.14).

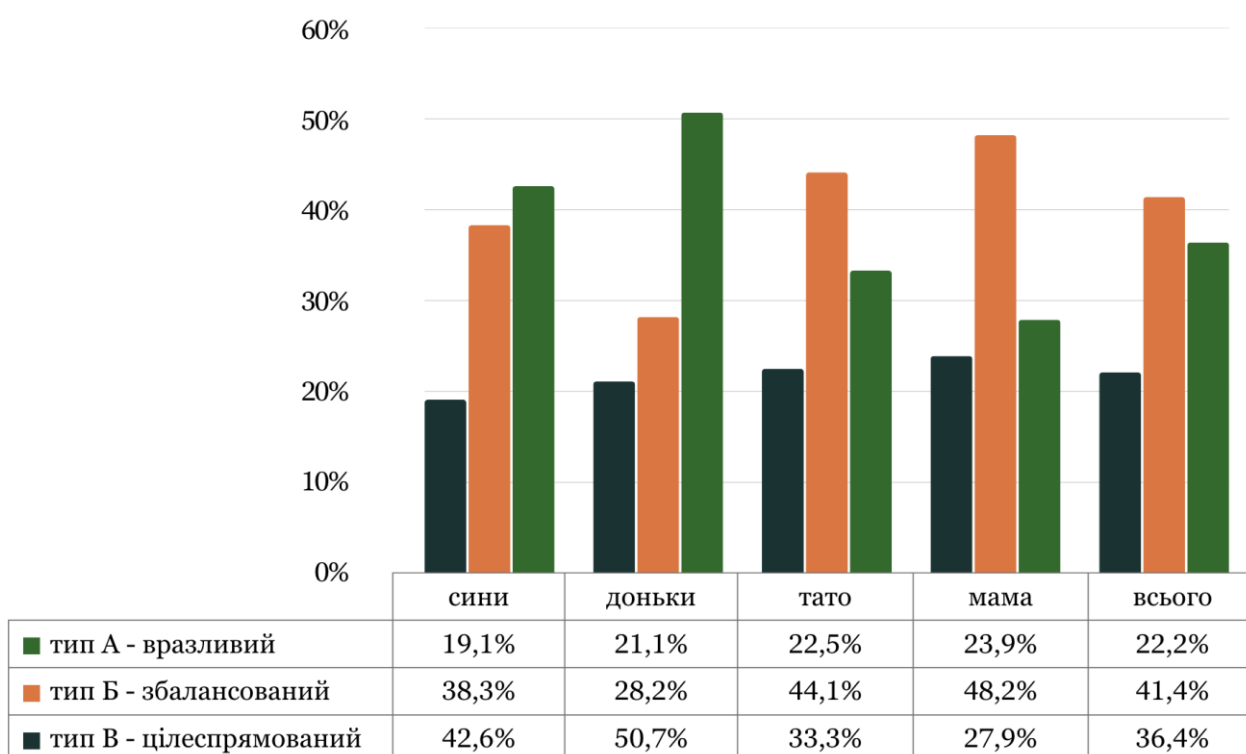

Рис. 2.14 Типи резильєнтності підлітків і батьків

Характерні особливості різних груп полягають у наступному: у татів спостерігається найвищий відсоток представників «збалансованого» типу Б (44,1 %) і середній показник «вразливого» типу А (22,5 %); у мам також переважає «збалансований» тип Б (48,2 %), що є найвищим показником цього типу серед усіх членів сім'ї; у підлітків-синів переважає «цілеспрямований» тип В (42,6 %), а частка «вразливого» типу А найнижча серед усіх груп (19,1 %); у підлітків-доньок найбільш вираженим є «цілеспрямований» тип В (50,7 %), що є найвищим показником цього типу серед усіх досліджуваних груп.

Аналіз даного розподілу виявляє вікові закономірності: серед підлітків загалом домінує тип В «цілеспрямований» (42,6 % сини, 50,7 % доньки), тоді як серед батьків переважає тип Б «збалансований» (44,1 % в татів, 48,2 % в мам). Такий розподіл відображає еволюцію психологічних ресурсів з віком: від цілеспрямованої, але менш гнучкої стратегії подолання стресу в підлітковому віці до більш збалансованого, орієнтованого на смисли підходу в дорослому.

Гендерні особливості резильєнтності проявляються як усередині вікових груп, так і між ними. Серед підлітків дівчата показують вищий рівень цілеспрямованого типу В (50,7 %), ніж хлопці (42,6 %). У батьківській групі матері частіше демонструють збалансований тип Б (48,2 %), ніж батьки (44,1 %). Водночас представленість вразливого типу А серед матерів (23,9 %) дещо вища, ніж серед батьків (22,5 %). Ці дані вказують на специфічні гендерні патерни формування резильєнтності, що можуть бути пов'язані з особливостями соціалізації та розподілом сімейних ролей.

2.3.2.4 Типологія резильєнтності батьків і підлітків

На основі емпіричних даних можемо представити узагальнену типологію резильєнтності підлітків і батьків, яку з огляду на широкий віковий діапазон учасників і відображення гендерно зумовлених закономірностей позиціонуємо також як типологію резильєнтності особистості (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Типологія резильєнтності особистості

Характеристика і розподіл типів		
Тип А вразливий, виснажений, 22,2 %	Тип Б збалансований смисловий, 41,4 %	Тип В цілеспрямований автономний, 36,4 %
Загальний показник резильєнтності		
Найнижчий (57,8)	Найвищий (68,2)	Середній (65,7)
Структурний профіль типу		
Вольова самореалізація помірно низька, гнучка адаптивність помірно висока, соціальна залученість дуже низька, духовно-смислова опора помірно низька	Вольова самореалізація помірно низька, гнучка адаптивність помірно висока, соціальна залученість помірно висока, духовно-смислова опора висока	Вольова самореалізація висока, гнучка адаптивність низька, соціальна залученість помірно висока, духовно-смислова опора низька
Соціально-психологічні особливості		
Соціальна ізоляція, екзистенційний вакуум, швидке емоційне виснаження, труднощі з осмисленням досвіду	Гармонійне поєднання ресурсів, гнучкість стратегій, осмислення досвіду, ефективне використання соціальної підтримки	Наполегливість, чітке бачення цілей, автономність, труднощі з адаптацією до змін та екзистенційним осмисленням
Демографічний розподіл		
Домінує – у матерів, найменш представлений у синів, у доньок і татів помірно	Домінує в батьківському поколінні, помірно представлений у підлітків	Переважає в підлітковому поколінні, менш поширений серед батьків
Вікова функціональність		
Дещо вища в підлітків	Суттєво вища в батьків	Значно вища в підлітків
Розвивальний потенціал		
Формування навичок саморегуляції, активізація соціальної підтримки, розвиток довіри до інших, зміцнення духовно-смислової основи як бази для внутрішньої стабільності	Посилення вольової самореалізації, розвиток впевненості в реалізації цілей, зміцнення цілеспрямованості через інтеграцію адаптивності зі стратегічним плануванням	Розширення адаптивної гнучкості, стимулювання емоційної відкритості та екзистенційної рефлексії, розвиток здатності до прийняття підтримки, пошуку сенсу в складних переживаннях

Виявлено три типи резильєнтності: тип А «вразливий, виснажений» (22,2 %), тип Б «збалансований, смисловий» (41,4 %) та тип В «цілеспрямований, автономний» (36,4 %). Для кожного типу схарактеризовано структурний профіль за компонентами резильєнтності (вольова самореалізація, гнучка адаптивність, соціальна залученість та духовно-смислова опора), описано соціально-психологічні особливості та демографічний розподіл. Виразною є специфіка прояву компонентів у типах: у типі А найнижчою є соціальна залученість, у типі Б найвищими – адаптивність і смислова опора, у типі В домінує вольовий компонент при зниженій смисловій опорі.

Представлена типологія резильєнтності відображає різні функціональні особливості та перспективи розвитку кожного типу: тип А потребує посилення соціальної залученості та розвитку внутрішніх ресурсів для подолання вразливості; тип Б має найвищий потенціал інтегративної резильєнтності через баланс усіх компонентів, але може бути посилений через розвиток вольових якостей; тип В володіє значним потенціалом цілеспрямованої дії в стресових ситуаціях, але потребує розширення смислових аспектів резильєнтності для ефективної адаптації до тривалих викликів. Виявлена специфіка прояву типів у різних вікових і гендерних групах (домінування типу Б в батьків, особливо в мам, і типу В у підлітків, особливо у дівчат) створює підґрунтя для диференційованого підходу до розвитку резильєнтності в підлітків і батьків з урахуванням наявних сильних сторін кожного типу.

Загалом дослідження типологічних аспектів індивідуальної резильєнтності розкриває багатоаспектну картину типологічної структури резильєнтності, що проявляється через три стійкі психологічні патерни: тип А «вразливий» (22,2 %), тип Б «збалансований смисловий» (41,4 %) та тип В «цілеспрямований автономний» (36,4 %). Кожен із цих типів характеризується унікальною конфігурацією компонентів резильєнтності та відрізняється не лише за структурним профілем, а й за рівнем загальної психологічної стійкості, що підтверджується різними показниками CD-RISC-25 (найвищі для збалансованого типу Б, найнижчі для вразливого типу А).

Виявлено вікові особливості в розподілі типів резильєнтності: у підлітків переважає цілеспрямований тип В, а в дорослих – збалансований тип Б, що відображає природну еволюцію адаптивних стратегій у процесі дорослішання. Ця трансформація від вольової самореалізації до інтегрованої збалансованості відповідає основним завданням психологічного розвитку на різних вікових етапах. Цікаву картину демонструє й гендерний розподіл типів: підлітки-дівчата найчастіше проявляють цілеспрямований тип (50,7 %), тоді як мами – збалансований (48,2 %). Такі відмінності можуть відображати як соціокультурні особливості гендерної соціалізації, так і психологічні закономірності розвитку резильєнтності в контексті сімейних ролей.

Аналіз розподілу типів серед членів сімей виявляє чіткі закономірності: серед підлітків як доньок, так і синів домінує тип В «цілеспрямований», тоді як серед батьків обох статей – тип Б «збалансований», що підтверджує вікову специфічність стратегій подолання кризових ситуацій.

Практична цінність розробленої типології полягає в створенні основи для диференційованого підходу до розвитку резильєнтності з урахуванням не лише вікових і гендерних особливостей, а й наявного типологічного профілю особистості. Для вразливого типу А пріоритетним напрямом розвитку є посилення соціальної залученості; для збалансованого типу Б – розвиток вольової самореалізації; для цілеспрямованого типу В – формування гнучкості та смислової інтеграції досвіду, що в сукупності дозволяє підвищувати адаптивний потенціал особистості в різних життєвих обставинах.

2.3.3 Міжпоколінна трансмісія резильєнтності

Аналіз родинних патернів резильєнтності (n=88) виявив значне різноманіття сімейних патернів із домінуванням певних комбінацій (додаток Ж.8.2). Кодування категорій патернів резильєнтності сім'ї базується на такій відповідності: перша позиція в коді – тип резильєнтності підлітка, друга – мами, третя – тата, А – вразливий тип, Б – збалансований, В – цілеспрямований (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Родинні патерни резильєнтності

Категорія патернів – підліток-мама-тато	Частота (%)
<i>Повна відповідність</i>	
ААА – усі вразливі	2 (2,3)
БББ – усі збалансовані	10 (11,4)
ВВВ – усі цілеспрямовані	6 (6,8)
<i>Відповідність типу резильєнтності в підлітка і мами</i>	
ААБ – підліток і мама вразливі, тато збалансований	1 (1,1)
ААВ – підліток і мама вразливі, тато цілеспрямований	1 (1,1)
БАА – підліток і мама збалансовані, тато вразливий	1 (1,1)
ББВ – підліток і мама збалансовані, тато цілеспрямований	5 (5,7)
ВВА – підліток і мама цілеспрямовані, тато вразливий	3 (3,4)
ВВБ – підліток і мама цілеспрямовані, тато збалансований	4 (4,5)
<i>Відповідність типу резильєнтності в підлітка і тата</i>	
АВА – підліток і тато вразливі, мама цілеспрямована	2 (2,3)
БАБ – підліток і тато збалансовані, мама вразлива	3 (3,4)
БВБ – підліток і тато збалансовані, мама цілеспрямована	3 (3,4)
ВАВ – підліток і тато цілеспрямовані, мама вразлива	5 (5,7)
ВВВ – підліток і тато цілеспрямовані, мама збалансована	7 (8,0)
<i>Відповідність типу резильєнтності в батьків</i>	
АББ – підліток вразливий, батьки збалансовані	6 (6,8)
АВВ – підліток вразливий, батьки цілеспрямовані	1 (1,1)
БАА – підліток збалансований, батьки вразливі	3 (3,4)
БВВ – підліток збалансований, батьки цілеспрямовані	3 (3,4)
ВАА – підліток цілеспрямований, батьки вразливі	4 (4,5)
ВББ – підліток цілеспрямований, батьки збалансовані	5 (5,7)
<i>Повна неузгодженість типів резильєнтності</i>	
АБВ – підліток вразлив., мама збалансов., тато цілеспрям.	3 (3,4)
АВБ – підліток вразливий, мама цілеспрямована, тато збаланс.	2 (2,3)
БВА – підліток і мама цілеспрямовані, тато вразливий	1 (1,1)
ВАБ – підліток цілеспрямований, мама вразлива, тато збаланс.	2 (2,3)
ВБА – підліток цілеспрямов., мама збалансов., тато вразливий	5 (5,7)
Загалом	88 (100,0)

Загалом виявлено 25 родинних патернів резильєнтності. Найпоширенішими, що охоплюють майже третину (33 %) досліджуваних родин і свідчать про системні закономірності формування резильєнтності є такі: підліток, мама і тато збалансовані (БББ) – 11,4 %; усі цілеспрямовані (ВВВ) 6,8 %; підліток і тато цілеспрямовані, мама збалансована (ВВБ) – 8 %, підліток вразливий, батьки збалансовані (АББ) – 6,8 %. Переважна більшість родин (60,2 %) характеризується повною або частковою узгодженістю типів резильєнтності підлітків і батьків, що свідчить про роль сімейної системи в її формуванні. Феномен «батьківської єдності» (25 %) виявився найбільш поширеним патерном – батьки демонструють однаковий тип резильєнтності, а підлітки інший. Це може свідчити про компенсаторні або комплементарні механізми формування резильєнтності, коли молода людина проявляє альтернативні, відмінні від батьківських. Наявність значної частки родин з повною неузгодженістю типів резильєнтності (14,8 %) підкреслює важливість індивідуальних траєкторій розвитку та вплив позасімейних чинників. Аналіз домінуючих родинних патернів резильєнтності, що проявляються з частотою від 4,5 % до 11,5 % та сумарно охоплюють 64,8 %, виявляє закономірності в розподілі психологічних типів між поколіннями (рис. 2.15).

Сімейні конфігурації, де принаймні один з батьків належить до збалансованого типу Б резильєнтності, становлять майже половину (47,8 %) усіх спостережуваних патернів, що вказує на важливу роль цього типу в структурі сімейної психологічної стійкості. Найчастіше зустрічається патерн БББ (11,4 %), де всі члени родини належать до збалансованого типу, що свідчить про високу стабільність і послідовність у передачі адаптивних стратегій подолання стресу в сімейній системі. Значна представленість патернів ВВВ (8,0 %), ВВВ (6,8 %), ВББ (5,7 %) і ВБА (5,7 %) указує на тенденцію до домінування цілеспрямованого типу резильєнтності серед підлітків, навіть у родинах, де батьки належать до інших типів. Цей феномен може відображати специфіку підліткового віку з його орієнтацією на автономність, цілеспрямованість і формування незалежних стратегій подолання труднощів. Особливу увагу привертає патерн АББ (6,8 %), де

підліток демонструє вразливий тип на тлі збалансованої резильєнтності обох батьків. Це може свідчити про складні психологічні процеси в підлітковому віці, коли зовнішні стресори, соціальний тиск чи інші фактори можуть знижувати резильєнтність молодшої людини навіть за наявності адаптивних сімейних моделей.

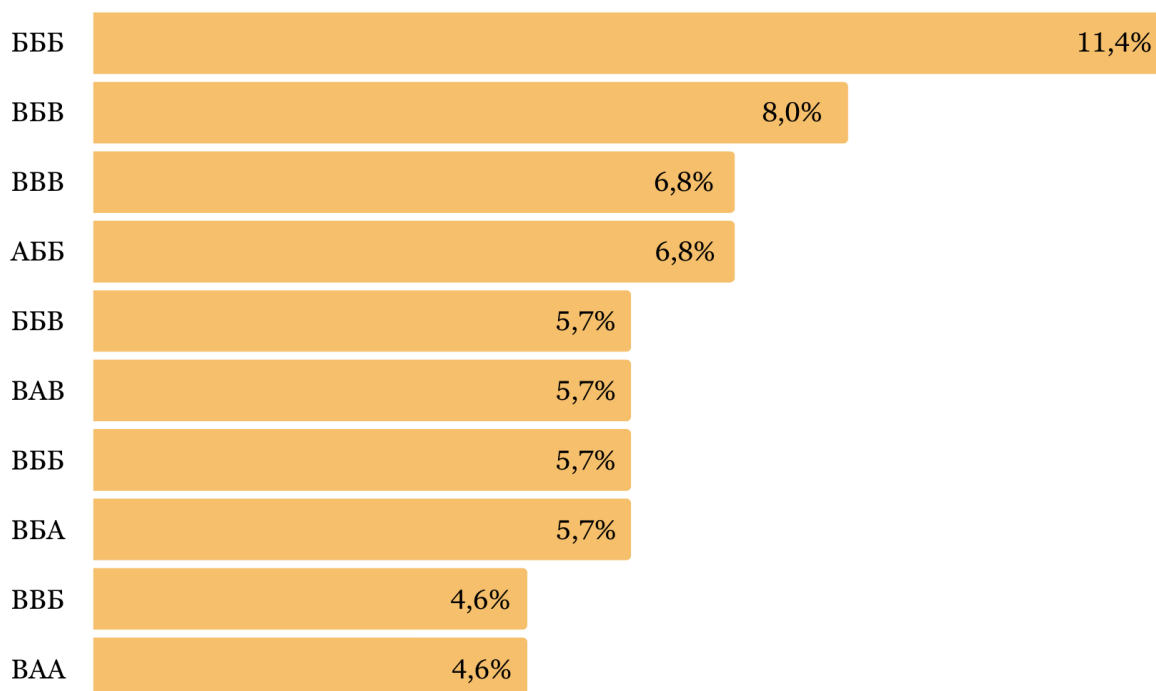

Рис. 2.15 Домінуючі родинні патерни резильєнтності

Розподіл патернів також демонструє гендерні особливості: матері частіше належать до збалансованого типу Б (патерни БББ, ВБВ, АББ, ВБВ, ВБА), тоді як у батьків більшою мірою представлений цілеспрямований тип В (патерни ВВВ, ББВ, ВАВ). Це узгоджується з попередніми висновками про гендерні відмінності у формуванні резильєнтності та підкреслює важливість розгляду статевих особливостей при розробці інтервенційних програм.

Таким чином, виявлені патерни сімейної резильєнтності свідчать про складну, багаторівневу природу формування резильєнтності в сімейному контексті, де поєднуються як процеси передачі адаптивних стратегій від батьків до дітей, так і розвиток унікальних, покоління-специфічних механізмів

психологічної стійкості. Наразі можемо сформулювати декілька ключових закономірностей. Має місце часткова міжпоколінна трансмісія, оскільки більшість родин (60,2 %) характеризується повною або частковою узгодженістю типів резильєнтності. Збалансована резильєнтність виступає системотвірним фактором і проявляється в тому, що майже половина (47,8 %) сімейних конфігурацій уключає принаймні одного з батьків з типом Б «збалансованої» резильєнтності, до того ж сімейно-збалансований патерн БББ зустрічається найчастіше (11,4 %). Спостерігається вікова диференціація поколінь: для підлітків більш характерним є цілеспрямований тип В, тоді як дорослі частіше демонструють збалансований тип Б, що пов'язано з різними завданнями розвитку на різних життєвих етапах. Феномен «батьківської єдності» (25 %) демонструє, як в родинній системі можуть проявлятися різні типи резильєнтності дітей і батьків, підтверджуючи концепцію системної резильєнтності як розподіленої якості, коли різні компоненти формують стійку систему, здатну долати кризи. Виявлено гендерні особливості в розподілі типів: матері частіше демонструють збалансований тип Б, тоді як батьки – цілеспрямований тип В, що вказує на різні соціальні ролі та очікування щодо резильєнтної поведінки. Значна частка родин з повною неузгодженістю типів резильєнтності (14,8 %) свідчить про важливість індивідуальних траєкторій розвитку та вплив позасімейних чинників на формування психологічної стійкості, особливо в підлітковому віці. Вразливість підлітків (патерн АББ, 6,8 %) на тлі збалансованої резильєнтності батьків, маркує складні процеси формування психологічної стійкості, коли зовнішні стресори можуть переважати вплив адаптивних сімейних моделей.

2.3.4 Типологія сімейної резильєнтності та її функціональні особливості

На основі проведеного аналізу індивідуальних типів резильєнтності та родинних патернів їх прояву розроблено типологію сімейної резильєнтності (ТСР), що інтегрує виявлені закономірності в єдину концептуальну модель. ТСР враховує як індивідуальні конфігурації компонентів резильєнтності, так і патерни їх системної взаємодії в контексті сімейних взаємин (табл. 2.6). Щодо

позначення типів: А – вразливий тип, Б – збалансований тип, В – цілеспрямований тип, перша позиція в шифрі – підліток, друга – мама, третя – тато.

Таблиця 2.6

Типологія сімейної резильєнтності

Характеристики і родинні патерни	Психологічні особливості	Вікові та гендерні прояви	Функціональні особливості сім'ї
1	2	3	4
Гомогенно-збалансований сімейний тип, 11,4%			
Усі члени сім'ї збалансованого типу БББ	Гармонійне поєднання адаптивності, соціальної підтримки та екзистенційної рефлексії	Переважає у батьківському поколінні (48,2% мам, 44,1% батьків)	Потенційно висока ефективність при тривалих стресових впливах
Гомогенно-цілеспрямований сімейний тип, 6,8%			
Усі члени сім'ї цілеспрямованого типу ВВВ	Висока волява самореалізація, ефективність у короткострокових кризах, обмежена гнучкість	Характерний для сімей з підлітками, особливо доньками (50,7% підлітків-доньок)	Висока ефективність у ситуаціях рішучих дій
Гомогенно-вразливий сімейний тип, 2,3%			
Усі члени сім'ї вразливого типу ААА	Системна недостатність ресурсів, відсутність компенсаторних механізмів, взаємне підсилення вразливості	Найрідше зустрічається (природні адаптивні механізми формування найбільш функціональних патернів)	Низька ефективність у кризах, висока вразливість, потреба в комплексній підтримці
Комплементарно-батьківський сімейний тип, 25,0%			
Однаковий тип резильєнтності у батьків, інший у підлітка	Стабільність батьківської підсистеми, альтернативність підлітка	Найбільш виражений у сім'ях, де підлітки формують власну ідентичність, особливо у патерні АББ (6,8%)	Забезпечує стабільність батьківської підсистеми і одночасно простір для розвитку індивідуальних стратегій резильєнтності у підлітків

Продовження табл. 2.6

Спадковий за материнською лінією сімейний тип, 17,0%			
Підліток відтворює тип резильєнтності за материнською лінією	Пряма трансмісія стратегій подолання стресу, сильний зв'язок між поколіннями, формування «резонансної емоційної системи»	Найбільш поширені патерни ББВ та ВВБ – підлітки і матері демонструють збалансований і цілеспрямований типи незалежно від типу батька	Механізм трансмісії заснований на ранньому емоційному зв'язку, спільному досвіді та інтенсивному міжособистісному спілкуванні.
Спадковий за лінією тата сімейний тип, 22,7%			
Підліток відтворює тип резильєнтності за лінією тата	Пряма ідентифікація підлітка з батьківською фігурою, засвоєння вольових і стратегічних аспектів подолання стресу, формування схожих патернів цілеспрямованої поведінки у стресових ситуаціях	Найпоширенішими є патерни ВБВ (8,0%) та ВАВ (5,7%) – підліток і батько мають цілеспрямований тип резильєнтності незалежно від типу матері	Висока ефективність у подоланні короткострокових криз, що вимагають рішучих дій, але можливі труднощі в ситуаціях, які потребують гнучкої адаптації, смислоутворення
Дивергентний сімейний тип, 14,8%			
Всі члени сім'ї демонструють різні типи резильєнтності	Різноманітність ресурсів подолання, висока адаптивність системи при зниженій стабільності	Найбільш поширений патерн ВБА – підліток демонструє цілеспрямованість, мати – збалансованість, а батько – вразливість	Висока різноманітність ресурсів подолання забезпечує адаптивність у непередбачуваних умовах, проте може ускладнювати координацію зусиль при подоланні криз

Представлена системна типологія дозволяє розглядати резильєнтність не лише як індивідуальну характеристику, а й як емерджентну властивість сімейної системи, що виникає в результаті взаємодії різних типів психологічної стійкості її членів. Частотний розподіл типів сімейної резильєнтності представлено на рис. 2.16.

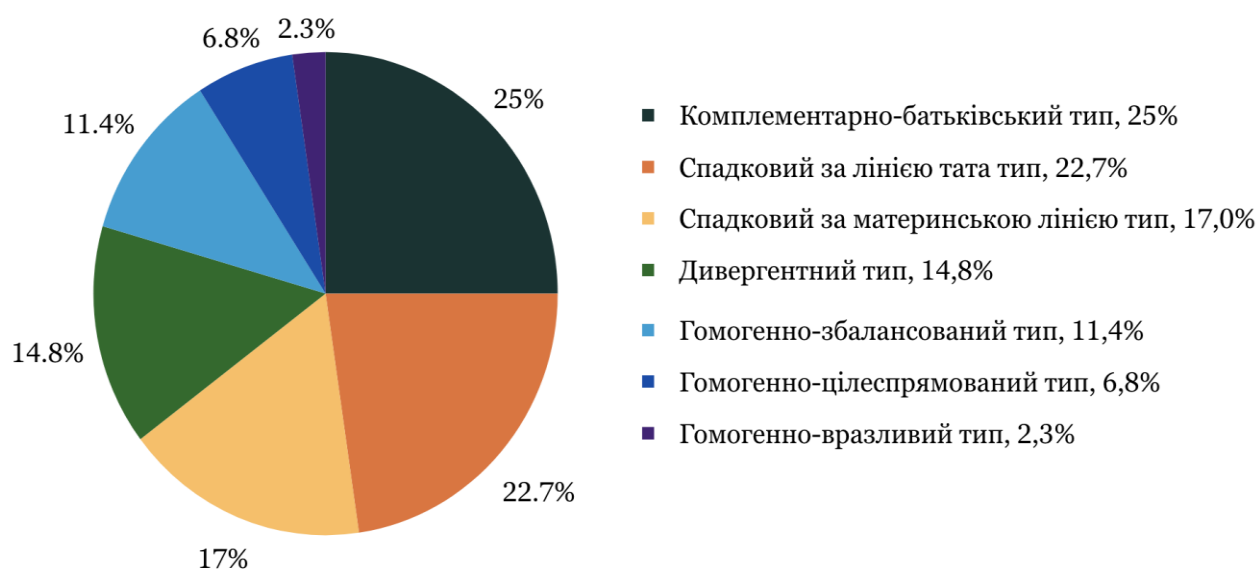

Рис. 2.16 Частотний розподіл типів сімейної резильєнтності

Гомогенно-збалансований сімейний тип (11,4 %) характеризується найвищим рівнем стабільності та адаптивності сімейної системи. Усі члени родини демонструють гармонійне поєднання гнучкої адаптації, соціальної підтримки та смислової інтеграції досвіду, що створює міцний фундамент для подолання стресів різної інтенсивності та тривалості. Аналіз емпіричних даних показав, що цей тип найбільш характерний для батьківського покоління, оскільки збалансований тип Б переважає серед батьків (матері – 48,2 %, батьки – 44,1 %), тоді як серед підлітків він зустрічається рідше (38,3 % у синів і 28,2 % у доньок). Однак відносна нерішучість у реалізації цілей, притаманна

збалансованому типу, може обмежувати ефективність родини в ситуаціях, що вимагають швидких і рішучих дій.

Гомогенно-цілеспрямований сімейний тип (6,8 %) відзначається високою мобілізаційною здатністю та ефективністю у вирішенні конкретних проблем. Такі сім'ї демонструють виражену стресостійкість у короткострокових кризах та здатність швидко відновлюватися після гострих стресорів. Аналіз емпіричних даних показав, що цей тип частіше зустрічається в сім'ях з підлітками, особливо доньками, оскільки серед підлітків цілеспрямований тип В є домінуючим (42,6 % у синів, 50,7 % у доньок), що підкреслює значущість вольової самореалізації на цьому етапі розвитку. Водночас дефіцит гнучкості та екзистенційно-смилових ресурсів може ускладнювати адаптацію до тривалих невизначених ситуацій, що вимагають глибинної трансформації.

Гомогенно-вразливий сімейний тип (2,3 %) є найменш поширеним серед досліджуваних родин, що може свідчити про адаптивні можливості сімейних систем у формуванні більш функціональних патернів резильєнтності. Для цього патерну характерним є вразливий тип резильєнтності в усіх членів родини – з виразним дефіцитом соціальної залученості, вольової самореалізації та духовно-смилової опори. Психологічний портрет таких сімей відзначається системною недостатністю ресурсів подолання стресу, коли жоден із членів родини не здатний компенсувати вразливість інших. Аналіз емпіричних даних показав, що в таких сім'ях часто спостерігається феномен «розподіленої безпорадності», коли члени родини взаємно підсилюють свою вразливість через негативний зворотний зв'язок. У кризових ситуаціях такі сім'ї демонструють найнижчу ефективність, схильність до самоізоляції та труднощі з осмисленням стресового досвіду. Цей тип потребує психологічної підтримки, спрямованої на розвиток базових компонентів резильєнтності в усіх членів родини, з особливим фокусом на покращення

механізмів соціальної підтримки як першого кроку до формування психологічної стійкості.

Комплементарно-батьківський сімейний тип (25,0 %) є найпоширенішим патерном, що свідчить про значущість стабільності батьківської підсистеми як основи для розвитку диференційованих стратегій подолання в підлітків. Феномен «батьківської єдності», коли обоє батьків демонструють однаковий тип резильєнтності, а підлітки – інший, може відображати як адаптивні процеси формування альтернативних ресурсів резильєнтності, так і компенсаторні механізми, коли підлітки розвивають стратегії, що доповнюють або компенсують обмеження батьківських моделей. Увагу привертає патерн АББ (6,8 %), де підлітки демонструють вразливий тип на тлі збалансованої резильєнтності обох батьків, що маркує складні процеси формування психологічної стійкості в підлітковому віці, коли зовнішні стресори можуть переважати вплив навіть адаптивних сімейних моделей. Аналіз емпіричних даних показує різну функціональність патернів у межах цього типу: найвищі показники резильєнтності виявлені в патерні ВББ, де 42,3 % підлітків демонструють високий рівень психологічної стійкості, незважаючи на відмінність від батьківської моделі. Цей тип забезпечує оптимальний баланс між стабільністю сімейної системи та індивідуалізацією підлітків, що особливо важливо в контексті вікових завдань розвитку.

Спадковий за материнською лінією сімейний тип (17,0 %) демонструє процеси прямої трансмісії стратегій резильєнтності від мами до підлітка. Значна частка таких патернів підтверджує значущість механізмів соціального навчання та моделювання у формуванні психологічної стійкості. При аналізі емпіричних даних виявлено, що найпоширенішими є патерни ББВ (5,7 %), ВВА (3,4 %), ВББ (4,5 %), де підлітки і мами демонструють збалансований і цілеспрямований типи резильєнтності, що може свідчити про особливу роль мами у формуванні смислових і вольових аспектів психологічної стійкості. Механізм трансмісії в цьому типі базується на ранньому емоційному зв'язку з

матір'ю, тривалому спільному перебуванні в повсякденних ситуаціях та інтенсивному міжособистісному спілкуванні, що створює умови для засвоєння материнських патернів резильєнтності. Традиційно вважається, що материнська модель є особливо важливою для формування емоційної регуляції, соціальних навичок та екзистенційно-ціннісних аспектів резильєнтності. У сім'ях з цим типом може формуватися специфічна емоційна «резонансна система»: матері й підлітки синхронізують свої емоційні реакції на стрес і подібним чином інтерпретують життєві події. У функціональному аспекті цей тип забезпечує сильний емоційний зв'язок між поколіннями та наступність у стратегіях подолання, проте може обмежувати розвиток індивідуальних адаптивних стилів у підлітків, особливо якщо материнська модель резильєнтності є недостатньо ефективною в певних контекстах.

Спадковий за лінією татів сімейний тип (22,7 %) відображає значущу роль батька в трансмісії патернів резильєнтності. Аналіз емпіричних даних виявив, що цей тип є другим за поширеністю після комплементарно-батьківського, що підкреслює важливість фігури батька у формуванні психологічної стійкості. Найбільш виразними є патерни ВБВ (8,0 %) та ВAB (5,7 %), де підліток і батько демонструють цілеспрямований тип резильєнтності незалежно від типу матері, що свідчить про роль батьківської моделі в розвитку вольових компонентів стійкості. Психологічний механізм цього типу полягає в прямій ідентифікації підлітка з батьківською фігурою, що особливо виразно проявляється в родинах з підлітками-синами, для яких батько є ключовою моделлю гендерної ідентифікації. Такі сім'ї демонструють високу ефективність у подоланні короткострокових криз та ситуацій, які вимагають рішучих дій, але можуть стикатися з труднощами в тривалих стресових ситуаціях, що потребують гнучкої адаптації. Функціональність цього типу підвищується, коли батько демонструє збалансований тип Б резильєнтності (патерни BAB, BBВ), що забезпечує передачу не лише вольових, але й адаптивних стратегій подолання стресу.

Дивергентний сімейний тип (14,8 %) характеризується повною неузгодженістю типів резильєнтності в сімейній системі, що може відображати як дезінтеграційні процеси, так і високу адаптивність через різноманіття доступних ресурсів. За результатами емпіричного дослідження найбільш поширеним є патерн ВБА (5,7 %), де підліток демонструє цілеспрямованість, мати – збалансованість, а батько – вразливість. Психологічний механізм формування цього типу можна розглядати як результат індивідуації та диференціації членів сім'ї, коли кожен розвиває власні, унікальні способи психологічної адаптації відповідно до свого життєвого досвіду та індивідуальних особливостей. Цікаво, що в таких сім'ях часто спостерігається розподіл функціональних ролей у процесі подолання труднощів: один член родини забезпечує вольову мобілізацію (переважно підліток з типом В), інший – емоційну стабілізацію та смислову інтеграцію досвіду (частіше мама з типом Б), а третій може виступати як «індикатор системного напруження» (частіше батько з типом А). Такі сім'ї демонструють високу ефективність у ситуаціях, що вимагають різноманітних стратегій психологічної адаптації, проте можуть стикатися з труднощами координації та взаємної підтримки в кризових ситуаціях. Важливою особливістю цього типу є потенціал для розвитку системної гнучкості та креативності у вирішенні проблем, оскільки різноманітність перспектив сприяє формуванню нестандартних підходів до подолання життєвих викликів.

Системна типологія сімейної резильєнтності відображає діалектичну природу розвитку відкритих динамічних систем, яка проявляється через різні форми резильєнтності на різних етапах розвитку. Відповідно до екофасилітативного підходу (П. Лушин, Я. Сухенко, 2023), резильєнтність як базова властивість відкритих систем природно проявляється через превентивні, спонтанні та поствентивні форми залежно від контексту та життєвих викликів. Виявлені в нашому дослідженні типи сімейної резильєнтності, уключаючи вразливий, збалансований і цілеспрямований,

демонструють діалектичну природу системного розвитку, де протиріччя між різними типами містять трансформаційний розвивальний потенціал. Вразливий тип, який часто сприймається як дефіцитарний, є закономірним етапом діалектичного циклу розвитку системи. Різноманітні сімейні патерни розкривають логіку нелінійного вікового прогресу як самоорганізації через подолання та інтеграцію протиріч, відповідно, кожен тип резильєнтності може бути функціональним у певному контексті. Це узгоджується з екофасилітативним розумінням психологічної допомоги як підтримки природних процесів трансформації системи з визнанням цінності кризових і перехідних станів.

Отже, розроблена типологія сімейної резильєнтності відображає функціональну специфіку різних типів: гомогенно-збалансований (11,4 %) демонструє найвищу адаптивність при тривалих стресах; гомогенно-цілеспрямований (6,8 %) ефективний у короткострокових кризах; гомогенно-вразливий (2,3 %) потребує комплексної психологічної підтримки; комплементарно-батьківський (25,0 %) поєднує стабільність батьківської підсистеми з простором для розвитку підлітків; спадкові типи за материнською (17,0 %) та батьківською (22,7 %) лініями відображають різні механізми трансмісії; дивергентний тип (14,8 %) забезпечує різноманітність ресурсів при зниженій стабільності (рис. 2.17). Вікова динаміка резильєнтності проявляється в трансформації оптимальних стратегій: від цілеспрямованості в підлітковому віці до збалансованості в дорослому, відображаючи еволюцію від самоствердження й автономії до інтеграції різних аспектів досвіду. Значна варіативність сімейних патернів підтверджує необхідність диференційованого підходу в психологічній роботі з сім'ями, що враховує не лише індивідуальні характеристики, а й системні властивості родинної взаємодії, вікові та гендерні особливості формування резильєнтності.

Результати аналізу до параграфу 2.3

Проведене дослідження резильєнтності в сімейній системі виявило багатовимірну природу цього психологічного конструкту через аналіз його структурно-функціональних особливостей, типологічних аспектів та механізмів міжпоколінної трансмісії резильєнтності. Факторний аналіз структури резильєнтності дозволив виокремити чотири стійкі компоненти: волюву самореалізацію, гнучку адаптивність, соціальну залученість і самоконтроль та духовно-смислову опору, які проявляються з віковою специфікою. У підлітків структура резильєнтності більше орієнтована на емоційно-інтуїтивну чутливість та зовнішню підтримку, тоді як у дорослих домінують досвід подолання, волюва спрямованість та сформовані смислові конструкти.

Виявлено статистично значущі вікові та гендерні відмінності у вираженості компонентів резильєнтності. Загальний рівень резильєнтності зростає з віком: з найвищими показниками в татів (2,89) та найнижчими в підлітків-доньок (2,51). Гендерні патерни проявляються через вищу волюву самореалізацію та гнучку адаптивність у чоловіків, тоді як жінки демонструють перевагу в духовно-смисловій опорі. Частотний аналіз рівнів резильєнтності ідентифікував підлітків-доньок як групу підвищеного ризику з найбільшою часткою осіб із низьким рівнем резильєнтності (26,8 %).

На основі кластерного аналізу розроблено типологію індивідуальної резильєнтності, яка включає три базові типи: вразливий (22,2 %), збалансований (41,4 %) і цілеспрямований (36,4 %). Виявлено чітку вікову специфіку цих типів: серед підлітків частіше зустрічається цілеспрямований тип, у дорослих – збалансований, що відображає еволюцію психологічних ресурсів від волювої мобілізації до інтегрованої системи внутрішньої опори. Гендерні особливості проявляються у вищій представленості цілеспрямованого типу серед дівчат-підлітків (50,7 %) порівняно з хлопцями

(42,6 %) та вищій частці збалансованого типу серед матерів (48,2 %) порівняно з батьками (44,1 %).

Аналіз міжпоколінної трансмісії резильєнтності на основі 25 виявлених родинних патернів засвідчив часткову передачу адаптивних стратегій між поколіннями: 60,2 % родин характеризуються повною або частковою узгодженістю типів резильєнтності. Ключову роль у сімейній системі відіграє збалансований тип, який є системотвірним фактором у майже половині (47,8 %) сімейних конфігурацій. Виявлено феномен «батьківської єдності» (25 % родин), коли батьки демонструють однаковий тип резильєнтності, а діти – інший, що може відображати комплементарні механізми формування стійкості в родинній системі.

Розроблена системна типологія сімейної резильєнтності демонструє різні функціональні конфігурації: гомогенно-збалансований тип (11,4 %) забезпечує найвищу адаптивність при тривалих стресах; гомогенно-цілеспрямований (6,8 %) ефективний у короткострокових кризах; гомогенно-вразливий (2,3 %) потребує комплексної підтримки; комплементарно-батьківський (25,0 %) поєднує стабільність батьківської підсистеми з простором для індивідуального розвитку підлітків; спадкові типи за материнською (17,0 %) та батьківською (22,7 %) лініями відображають різні механізми трансмісії; дивергентний тип (14,8 %) характеризується різноманітністю ресурсів при зниженій стабільності.

Отримані результати розкривають багаторівневу, нелінійну природу резильєнтності та механізми її формування в контексті батьківсько-дитячих стосунків, що створює емпіричне підґрунтя для розробки формувального експерименту з урахуванням вікових, гендерних і системно-сімейних особливостей.

2.4 Типологічні взаємозв'язки батьківсько-дитячих взаємин і резильєнтності

2.4.1 Взаємозв'язок між типами батьківсько-дитячих взаємин і типами резильєнтності підлітків: валідація теоретичних конструктів

Результати констатувального експерименту демонструють статистично значущий зв'язок між типами батьківсько-дитячих взаємин та типами резильєнтності підлітків ($\chi^2 = 22,052$; $df = 4$; $p < 0,001$), що створює підґрунтя для аналізу співвідношення між конструктами теоретичної моделі (параграф 1.3., рис. 1.1.) та емпірично виявленими типами БДВ і резильєнтності в досліджуваній вибірці (рис. 2.17, додаток І).

Рис. 2.17 Взаємозв'язок типів батьківсько-дитячих взаємин із типами резильєнтності підлітків

Емпірично встановлені типи сімейної взаємодії демонструють співвідношення з теоретично обґрунтованими конструктами. Виявлений довірливо-включений тип взаємин (58,0 % вибірки) може відповідати як базовому, так і інтегративному теоретичним типам БДВ залежно від діалектичного етапу розвитку системи взаємин. У логіці діалектичної тріади це відповідає етапам «теза» (базовий тип) або «синтез» (інтегративний тип) як стадіям докризового та посткризового стану системи. Таким чином, один емпіричний тип взаємин може представляти різні фази розвитку сімейної системи. Дистанційовано-компенсаторний (30,4 %) та авторитарно-відчужений (11,7 %) емпіричні типи узгоджуються з перехідним теоретичним типом БДВ, що відображає антитезовий етап діалектичного розгортання в теоретичній моделі.

Емпіричні дані показують специфічний розподіл типів батьківсько-дитячих взаємин у межах кожного типу резильєнтності підлітків (рис. 2.17). Серед підлітків зі збалансованим типом резильєнтності 65,5 % виховуються в умовах довірливо-включених стосунків, 21,4 % – дистанційовано-компенсаторних та 13,1 % – авторитарно-відчужених. Серед підлітків із цілеспрямованим типом резильєнтності 64,5 % мають довірливо-включені стосунки з батьками, 26,4 % – дистанційовано-компенсаторні та 9,1 % – авторитарно-відчужені стосунки. Інший розподіл спостерігається серед підлітків з вразливим типом резильєнтності: 53,8 % виховуються в умовах дистанційовано-компенсаторних взаємин, 30,8 % – довірливо-включених та 15,4 % – авторитарно-відчужених стосунків з батьками.

Довірливо-включений тип БДВ (теоретично відповідає базовому і інтегративному типам) характеризується найвищими показниками представленості серед збалансованого (65,5 %) та цілеспрямованого (64,5 %) типів резильєнтності підлітків. Дистанційовано-компенсаторний та авторитарно-відчужений емпіричні типи БДВ (теоретично узгоджуються з перехідним типом БДВ) демонструють найвищу представленість серед

вразливого типу резильєнтності: 53,8 % та 15,4 % відповідно, що сумарно становить 69,2 % від загальної кількості підлітків із вразливим типом резильєнтності (рис. 2.18).

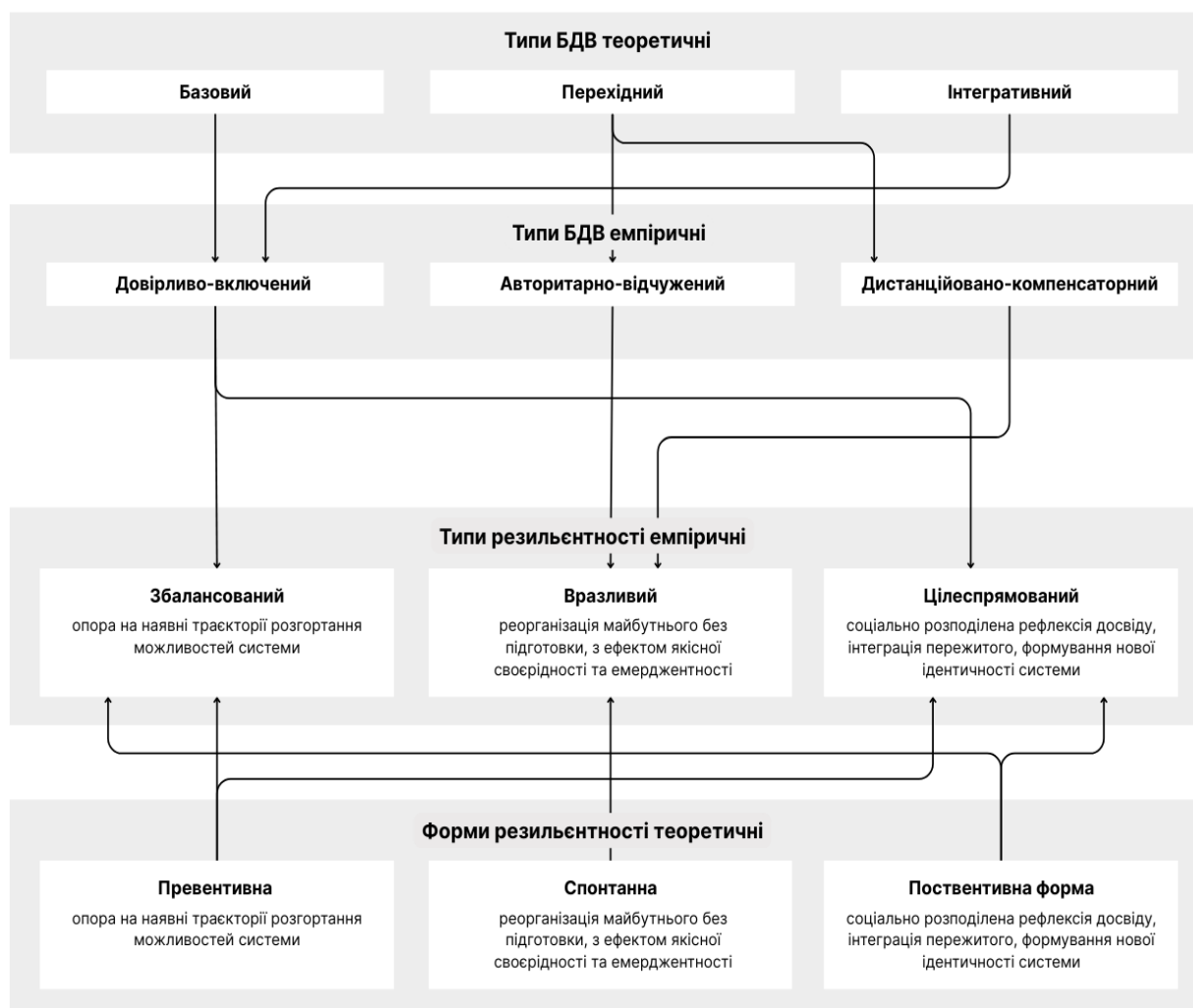

Рис. 2.18 Співвідношення теоретичних і емпіричних типів батьківсько-дитячих взаємин і форм/типів резильєнтності підлітків

Виявлені співвідношення між емпіричними типами та теоретичними конструктами підтверджують доцільність системно-діалектичного підходу до аналізу батьківсько-дитячих взаємин, проте демонструють певні розбіжності, які потребують осмислення:

1. Домінування довірливо-включених стосунків (57,9 %) свідчить про те, що цей тип є найбільш поширеним у досліджуваній популяції. Згідно з діалектичною логікою, довірливо-включений тип може представляти як базовий (теза), так і інтегративний (синтез) етапи розвитку системи БДВ, що також пояснює його переважаючість. Конкретний розподіл типів може також відображати соціально-культурні особливості українських сімей.

2. Подвійна теоретична відповідність довірливо-включеного емпіричного типу (базовий та інтегративний) підтверджує циклічний характер розвитку сімейних систем, передбачений теоретичною моделлю, де одна конфігурація стосунків може представляти різні діалектичні фази залежно від контексту та історії розвитку системи.

3. Емпіричний розподіл демонструє, що реальні сімейні системи функціонують згідно з діалектичними принципами, проте з урахуванням індивідуальних траєкторій розвитку та контекстуальних чинників, що збагачує розуміння теоретичної моделі конкретними проявами.

Теоретична модель базується на діалектичній логіці процесуального розвитку, тоді як емпіричне дослідження фіксує стан системи в конкретний момент часу. Довірливо-включений тип може представляти як початкову стабільність (базовий), так і результат інтеграції досвіду (інтегративний), що підкреслює темпоральну специфіку системних процесів.

Отримані результати демонструють, як теоретичні конструкти проявляються в реальних умовах, підтверджуючи циклічний характер розвитку сімейних систем, що підкреслює необхідність врахування контекстуальних чинників та індивідуальних особливостей розвитку кожної сімейної системи. Діалектична логіка інтерпретації дозволяє розглядати вразливість (авторитарно-відчужені, дистанційовано компенсаторні типи резильєнтності та вразливий тип резильєнтності) як природний і закономірний етап трансформації системи, коли форми дестабілізації є умовою переходу до нового. Виявлена розбіжність між теоретичними конструктами та

емпіричними даними відкриває перспективи для подальшого розвитку теоретичної моделі та створює основу для розробки диференційованих програм формувального впливу.

2.4.2 Компоненти самосприйняття як модератори взаємозв'язку між типами батьківсько-дитячих взаємин і резильєнтності підлітків

Для дослідження взаємозв'язку між батьківсько-дитячими стосунками та резильєнтністю підлітків було обрано модераторний аналіз, оскільки він дозволяє виявити умови, за яких цей взаємозв'язок посилюється, послаблюється або змінює свій напрямок. У контексті дослідження підліткового віку важливим є розуміння не лише прямого впливу батьківсько-дитячих стосунків на резильєнтність, але й специфічних умов, при яких цей вплив проявляється найсильніше або може компенсуватися іншими факторами. Для проведення модераторного аналізу використано макрос PROCESS (Hayes, 2022; версія 4.2), який дозволяє оцінювати прямі та умовні ефекти в моделях модерації через регресійний аналіз. Цей інструмент підтримує роботу з категоріальними предикторами та надає комплексну оцінку взаємодій між змінними, включаючи аналіз умовних ефектів при різних значеннях модератора. Зокрема, дозволяє з'ясувати, як індивідуально-психологічні характеристики підлітка (компоненти самосприйняття), його соціальні зв'язки (тип прив'язаності до однолітків) та життєвий досвід (травматичний) модифікують вплив різних типів батьківсько-дитячих стосунків на формування психологічної стійкості, що має важливе значення для розробки диференційованих підходів до розвитку резильєнтності в підлітків.

Аналіз особливостей самосприйняття підлітками себе за методикою особистісного диференціалу (ОСА), у якій фактор оцінки характеризує рівень самоцінності та прийняття себе, фактор сили визначає волюві якості та самоконтроль, а фактор активності відображає екстраверсію-інтроверсію та соціальну комунікабельність, виявив певні закономірності (рис. 2.19).

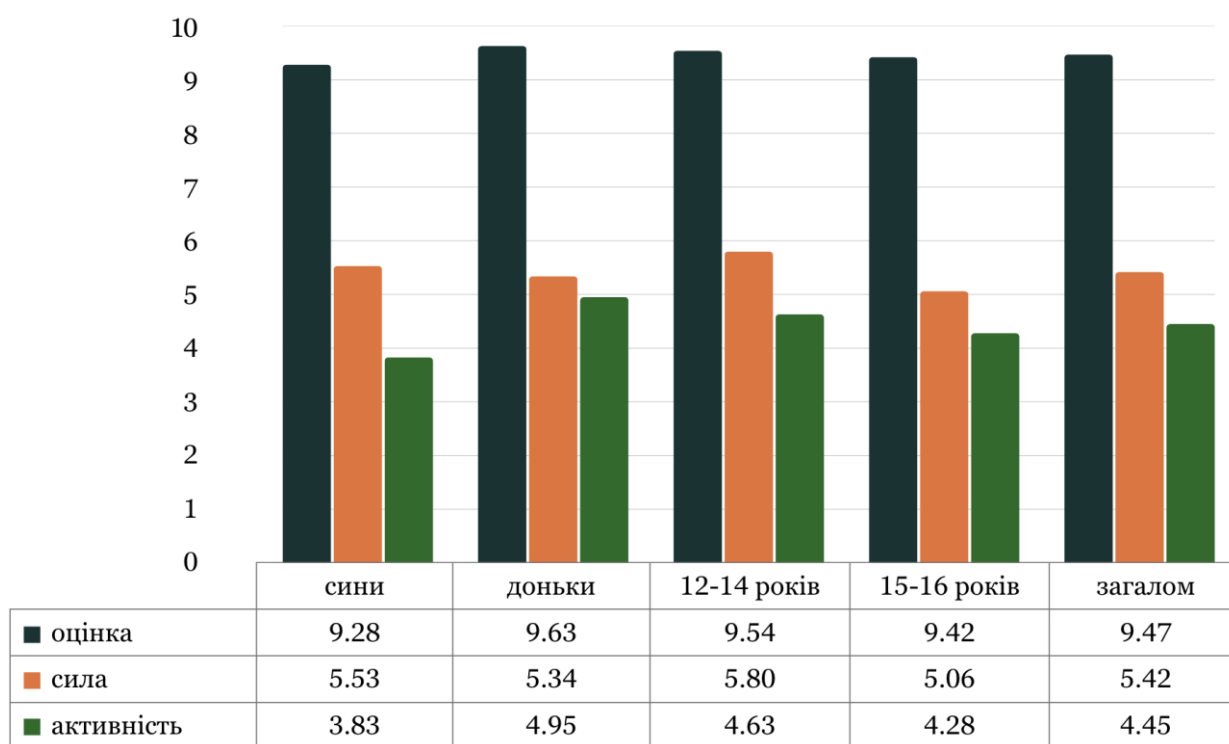

Рис. 2.19 Особистісні характеристики підлітків

У загальній вибірці підлітків ($n = 257$) спостерігається чітка ієрархія виразності факторів: найвищі показники зафіксовано за шкалою «Оцінка» (9,47), середні – за шкалою «Сила» (5,42), найнижчі – за шкалою «Активність» (4,45). Така закономірність свідчить, що в підлітковому віці позитивне самоприйняття формується більш інтенсивно, ніж вольові якості та соціальна активність. При цьому найбільша варіативність індивідуальних показників спостерігається за шкалою активності (додаток В.1 у частині загальної вибірки підлітків).

Гендерні особливості самосприйняття проявляються в дещо вищих показниках дівчат за шкалами «Оцінка» (9,63) та «Активність» (4,95) порівняно з хлопцями (9,28 і 3,83 відповідно), тоді як хлопці демонструють дещо вищі значення за шкалою «Сила» (5,53) порівняно з дівчатами (5,34). Проте жодна з виявлених гендерних відмінностей не досягає рівня статистичної значущості ($p > 0,05$), що вказує на подібність прийняття себе,

вольових якостей та активності в дівчат і хлопців підліткового віку. Така відносна гомогенність у самосприйнятті підлітків різної статі може свідчити про поступову трансформацію традиційних гендерних стереотипів у сучасному суспільстві. Значне стандартне відхилення за всіма шкалами в обох групах указує на суттєві індивідуальні відмінності серед підлітків незалежно від статі, що може бути більш важливим фактором, ніж гендерна приналежність (додаток К.1).

Вікові особливості самосприйняття також не виявляють статистично значущих відмінностей, хоча простежується тенденція до незначного зниження показників з віком за всіма шкалами. Молодші підлітки (12–13 років) демонструють дещо вищі показники за шкалами «Оцінка» (9,54), «Сила» (5,80) та «Активність» (4,63) порівняно зі старшими (14–16 років) – «Оцінка» (9,42), «Сила» (5,06), «Активність» (4,28). Відсутність статистично значущих відмінностей між молодшими та старшими підлітками за всіма трьома шкалами, при незначно вищих середніх показниках у молодшій групі, може свідчити про певну стабілізацію структури самооцінки вже на ранніх етапах підліткового віку. Ця тенденція до незначного зниження показників з віком, хоч і не досягає рівня статистичної значущості, заслуговує на окрему увагу, оскільки може відображати процеси критичного переосмислення самосприйняття, характерні для середнього та старшого підліткового віку. Високі значення стандартного відхилення в обох вікових групах вказують на суттєві індивідуальні відмінності, які можуть бути пов'язані з індивідуальним темпом розвитку, особливостями сімейного виховання та іншими факторами, що впливають на формування самооцінки підлітків (додаток К.2).

Для глибшого розуміння механізмів впливу батьківсько-дитячих взаємин (БДВ) на формування резильєнтності підлітків було проведено серію модераторних аналізів із залученням компонентів самосприйняття як потенційних модераторів цього взаємозв'язку (додатки К.3 – К.5). Результати підтверджують значущу роль батьківсько-дитячих стосунків у формуванні

резильєнтності підлітків, одночасно виявляючи специфічні умови, що можуть посилювати або модифікувати цей вплив. Усі три регресійні моделі з компонентами самосприйняття як модераторами виявилися статистично значущими ($p < 0,01$). Модель з компонентом «оцінка» показала $R^2 = 0,09$ ($F(7, 249) = 3,43$, $p < 0,01$), модель з компонентом «сила» – $R^2 = 0,10$ ($F(7, 249) = 3,92$, $p < 0,01$), модель з компонентом «активність» – $R^2 = 0,12$ ($F(7, 249) = 4,64$, $p < 0,01$). Тобто досліджувані компоненти пояснюють певну частку варіативності резильєнтності підлітків, хоча її формування зумовлюється й іншими чинниками.

Найбільш стабільний і виражений вплив на формування резильєнтності продемонстрували довірливо-включені БДВ (тип 2) порівняно з дистанційовано-компенсаторними (тип 1). Цей ефект проявлявся в усіх трьох моделях з компонентами самосприйняття: з модератором «оцінка» (коефіцієнт $= 0,48$, $p = 0,01$), з модератором «сила» ($b = 0,40$, $p < 0,01$) та з модератором «активність» ($b = 0,47$, $p < 0,01$). Такі результати переконливо свідчать про те, що батьківсько-дитячі стосунки, побудовані на взаємній довірі та емоційній включеності, послідовно сприяють розвитку більш адаптивних типів резильєнтності в підлітків.

Вплив авторитарно-відчужених БДВ (тип 3) на формування резильєнтності виявився менш стабільним і значною мірою залежав від індивідуальних особливостей підлітків, зокрема, компонентів їхнього самосприйняття. У моделі з компонентом «оцінка» спостерігалася тенденція до позитивного впливу авторитарно-відчужених стосунків ($b = 0,38$, $p = 0,08$), тоді як у моделях з компонентами «сила» та «активність» прямий ефект не досягав рівня статистичної значущості ($p = 0,68$ та $p = 0,19$ відповідно).

Щодо модераційних ефектів: компонент самосприйняття «сила» продемонстрував статистично значущий модераційний ефект на взаємозв'язок між авторитарно-відчуженими БДВ та резильєнтністю ($b = 0,06$, $p = 0,03$). Це свідчить про те, що високий рівень «сили» в самосприйнятті підлітка може

створювати умови, за яких навіть авторитарно-відчужені стосунки з батьками можуть сприяти формуванню адаптивних (цілеспрямованого та збалансованого) типів резильєнтності. Тобто важливо розвивати внутрішні особистісні ресурси підлітків, оскільки вони можуть пом'якшувати потенційний негативний вплив несприятливих сімейних обставин. Компонент «активність» показав статистично значущий прямий ефект на формування резильєнтності ($b = 0,02$, $p = 0,02$) та виявив тенденцію до модуерації взаємозв'язку між довірливо-включеними БДВ і резильєнтністю ($b = -0,02$, $p = 0,07$). Активність, що асоціюється з екстравертованістю, може самостійно сприяти розвитку резильєнтності, одночасно проявляючи тенденцію до модифікації впливу довірливо-включених батьківсько-дитячих стосунків на формування резильєнтності підлітків.

Серед коваріат, вік послідовно демонстрував статистично значущий позитивний зв'язок із формуванням більш адаптивних типів резильєнтності у всіх трьох моделях (коефіцієнти від 0,07 до 0,08, $p \leq 0,01$). Природний розвиток резильєнтності з віком (у діапазоні 12-16 років) може відображати накопичення адаптивних стратегій та психологічних ресурсів під час дорослішання. Стати не виявила статистично значущого впливу на резильєнтність у жодній із моделей ($p > 0,05$).

Отже, аналіз особливостей самосприйняття підлітків свідчить про більш інтенсивне формування позитивного самоприйняття порівняно з вольовими якостями та соціальною активністю у підлітковому віці, при цьому не виявлено статистично значущих гендерних та вікових відмінностей у компонентах самосприйняття. Результати модераторного аналізу з компонентами самосприйняття підтверджують значну роль батьківсько-дитячих стосунків у формуванні резильєнтності підлітків, особливо довірливо-включених стосунків, які демонструють стабільний позитивний вплив (коефіцієнти від 0,40 до 0,48, $p \leq 0,01$). Виявлено модураційний ефект компонента самосприйняття «сила» на взаємозв'язок між авторитарно-

відчуженими БДВ та резильєнтністю ($b = 0,06$, $p = 0,03$), що вказує на важливість розвитку внутрішніх психологічних ресурсів підлітків, які можуть пом'якшувати потенційний негативний вплив несприятливих. Компонент «активність» проявив статистично значущий прямий ефект на формування резильєнтності ($b = 0,02$, $p = 0,02$), підкреслюючи важливість екстравертованості як ресурсу психологічної стійкості. Вік послідовно демонстрував позитивний зв'язок з формуванням більш адаптивних типів резильєнтності ($p \leq 0,01$), що свідчить про природну еволюцію адаптивних механізмів у процесі дорослішання.

2.4.3 Тип прив'язаності до однолітків як модератор взаємозв'язку між типами батьківсько-дитячих взаємин і резильєнтності підлітків

У результаті кластерного аналізу даних, отриманих за шкалами опитувальника IPPA (Inventory of Parent and Peer Attachment) щодо прив'язаності підлітків до однолітків (індикатори: довіра, спілкування, відчуження), було виокремлено три типи міжособистісної прив'язаності, які відповідають класичним патернам: безпечному, відчуженому та амбівалентному стилям (додаток К.6, рис. 2.20).

Перший тип «відчужена прив'язаність» ($n = 49$) демонструє вкрай низькі показники довіри ($z = -1,56$) та спілкування ($z = -1,47$), натомість високий рівень відчуження ($z = 0,62$). Це дозволяє інтерпретувати відповідний патерн як відчужений тип прив'язаності, що може вказувати на емоційну дистанцію, недовіру до соціального оточення та обмежену здатність встановлювати значущі зв'язки з ровесниками. Другий «амбівалентна прив'язаність» ($n = 101$) виявляє помірно знижені показники довіри ($z = -0,01$) та спілкування ($z = -0,06$), поєднані з помітно підвищеним рівнем відчуження ($z = 0,49$). Така конфігурація змінних свідчить про амбівалентний тип прив'язаності, який поєднує суперечливі тенденції: прагнення до взаємодії з ровесниками й водночас недовіру, побоювання відторгнення або нерозуміння, що може зумовлювати нестабільність соціальних зв'язків. Таким чином, структура

міжособистісної прив'язаності до однолітків у підлітковому віці є диференційованою та вказує на наявність як ресурсних, так і ризикованих профілів соціального залучення, що потребує подальшого аналізу у зв'язку з чинниками резильєнтності та батьківсько-дитячих стосунків. Третій тип «безпечна прив'язаність» ($n = 107$) охоплює підлітків із високим рівнем довіри до однолітків ($z = 0,72$), активним залученням у спілкування ($z = 0,73$) та низьким рівнем відчуження ($z = -0,74$). Такий профіль свідчить про безпечний тип прив'язаності, що характеризується емоційною відкритістю, здатністю до глибоких міжособистісних зв'язків та позитивним досвідом соціальної підтримки з боку ровесників.

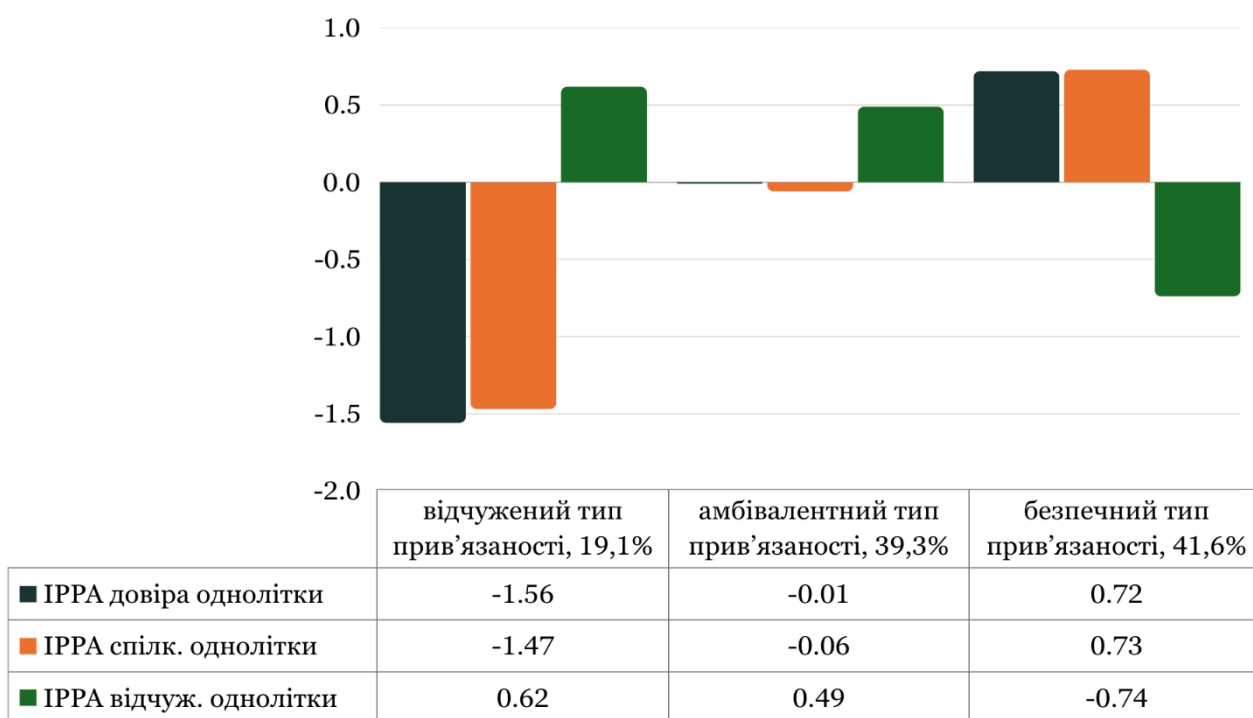

Рис. 2.20 Типи прив'язаності підлітків до однолітків

Модель із прив'язаністю до однолітків як модератором продемонструвала найвищу пояснювальну силу серед усіх досліджуваних моделей ($R^2 = 0,17$, $F(10, 246) = 4,87$, $p < 0,01$), що підкреслює важливість

врахування соціальних взаємин поза сім'єю для розуміння формування резильєнтності в підлітковому віці. Тест вищого порядку взаємодії підтвердив статистично значущий модераційний ефект прив'язаності до однолітків ($\Delta R^2 = 0,03$, $F(4, 246) = 2,56$, $p = 0,04$). Аналіз умовних ефектів при різних типах прив'язаності до однолітків виявив диференційований вплив батьківсько-дитячих стосунків на резильєнтність. При відчуженій прив'язаності до однолітків (тип 1) довірливо-включені стосунки з батьками демонстрували сильний позитивний ефект на резильєнтність (коефіцієнт = 0,59, $p < 0,01$). При амбівалентній прив'язаності (тип 2) довірливо-включені стосунки зберігали значущий позитивний вплив (коефіцієнт = 0,52, $p = 0,01$), а авторитарно-відчужені стосунки виявляли тенденцію до позитивного ефекту (коефіцієнт = 0,67, $p = 0,05$). Особливо показово, що при безпечній прив'язаності до однолітків (тип 3) жоден тип БДВ не мав статистично значущого ефекту на резильєнтність ($p > 0,05$).

Ці результати свідчать про важливий компенсаторний механізм: якісні стосунки з однолітками можуть виступати буфером, що пом'якшує вплив менш сприятливих батьківсько-дитячих стосунків на формування резильєнтності. Водночас при відсутності надійних зв'язків з однолітками, саме довірливо-включені стосунки з батьками стають критично важливим ресурсом для розвитку резильєнтності підлітка. Вагу цим висновкам надає той факт, що модель із прив'язаністю до однолітків як модератором продемонструвала найвищу пояснювальну силу ($R^2 = 0,17$) серед усіх досліджуваних моделей. Такі дані підкреслюють необхідність комплексного підходу до розвитку резильєнтності, що враховує як сімейний контекст, так і соціальне оточення підлітка. У моделі з прив'язаністю до однолітків спостерігалася тенденція до впливу віку (коефіцієнт = 0,05, $p = 0,10$) та статі (коефіцієнт = -0,14, $p = 0,10$) на резильєнтність, хоча ці ефекти не досягали рівня статистичної значущості.

2.4.4 Травматичний досвід як модератор взаємозв'язку між типами батьківсько-дитячих взаємин і резильєнтності підлітків

Середній показник травматичного досвіду підлітків за скринінговим опитувальником «Травматичний досвід підлітка» ($M = 2,78$, $SD = 1,78$) з незначною позитивною асиметрією ($Skewness = 0,220$, $SE = 0,152$) та від'ємним ексцесом ($Kurtosis = -0,597$, $SE = 0,303$) указує на помірне зміщення розподілу в бік нижчих значень. Аналіз групових відмінностей за статтю виявив певні тенденції, хоча й статистично незначущі: підлітки-хлопці ($M = 2,97$, $SD = 1,79$), підлітки-дівчата ($M = 2,63$, $SD = 1,77$). Це може пояснюватись особливостями соціалізації хлопців, які частіше стикаються з певними типами травматичних подій, або відмінностями в інтерпретації та повідомленні про травматичний досвід між статями. Тест Левіна показав відсутність значущих відмінностей у варіативності показника між групами ($F = 0,255$, $p = 0,614$), що підтверджує гомогенність вибірки за цим параметром (додаток К.8).

Модель із травматичним досвідом як модератором виявилася статистично значущою ($R^2 = 0,09$, $F(7, 249) = 3,43$, $p < 0,01$), проте з деякими специфічними особливостями. На відміну від інших моделей, прямі ефекти типів БДВ у цій моделі не досягали рівня статистичної значущості: довірливо-включені стосунки (коефіцієнт $= 0,25$, $p = 0,19$) та авторитарно-відчужені стосунки (коефіцієнт $= 0,36$, $p = 0,38$). Сам травматичний досвід також не показав статистично значущого прямого ефекту на резильєнтність (коефіцієнт $= -0,03$, $p = 0,59$). Модераційні ефекти в цій моделі також виявилися статистично незначущими: взаємодія довірливо-включених стосунків з травматичним досвідом (коефіцієнт $= 0,06$, $p = 0,30$), взаємодія авторитарно-відчужених стосунків з травматичним досвідом (коефіцієнт $= -0,03$, $p = 0,76$) та тест вищого порядку взаємодії ($\Delta R^2 = 0,01$, $F(2, 249) = 0,83$, $p = 0,44$). Статистична значущість моделі забезпечувалася здебільшого впливом коваріати віку (коефіцієнт $= 0,07$, $p = 0,02$), тоді як стать значущого впливу не мала ($p = 0,55$).

Відсутність модераційних ефектів та прямого впливу травматичного досвіду, попри статистичну значущість загальної моделі ($R^2 = 0,09$, $p < 0,01$), може вказувати на складніший характер взаємозв'язку між травмою, батьківсько-дитячими стосунками та резильєнтністю. Значущість моделі забезпечувалася переважно впливом коваріату віку (коефіцієнт = $0,07$, $p = 0,02$), що підтверджує важливість вікового фактора в розвитку резильєнтності залежно від травматичного досвіду. Ці результати можуть пояснюватися системним характером батьківсько-дитячої взаємодії, яка, ймовірно, виконує функцію психосоціального буфера. У межах запропонованої моделі саме якість взаємин із батьками, а не факт наявності травматичних подій визначає характер прояву резильєнтності. За наявності емоційної підтримки, відкритої комунікації та позитивного самосприйняття травматичний досвід може бути інтеріоризований як досвід зростання, а не дестабілізації. Проте така інтерпретація потребує подальших емпіричних розвідок.

Результати аналізу до параграфу 2.4

Кростабуляційний аналіз виявив статистично значущий зв'язок між типами батьківсько-дитячих взаємин (БДВ) та типами резильєнтності підлітків ($\chi^2 = 22,052$; $p < 0,001$). Серед підлітків з вразливим типом резильєнтності більшість (53,8 %) виховується в умовах дистанційовано-компенсаторних стосунків, тоді як підлітки зі збалансованим (65,5 %) та цілеспрямованим (64,5 %) типами значно частіше зростають в умовах довірливо-включених стосунків. Це підтверджує, що довірливо-включені стосунки створюють оптимальне середовище для розвитку адаптивних типів резильєнтності, а також поглиблює уявлення про відповідність теоретично обґрунтованих типів БДВ і форм резильєнтності емпірично виявленим.

Модераторний аналіз з компонентами самосприйняття підтвердив стабільний позитивний вплив довірливо-включених БДВ на формування резильєнтності (коефіцієнти від $0,40$ до $0,48$, $p \leq 0,01$). Компонент «сила» виявив значний модераційний ефект на взаємозв'язок між авторитарно-

відчуженими БДВ та резильєнтністю ($b = 0,06$, $p = 0,03$), що вказує на важливість внутрішніх волевих ресурсів, здатних пом'якшувати вплив несприятливих сімейних обставин. Компонент «активність» показав прямий позитивний ефект на резильєнтність ($b = 0,02$, $p = 0,02$).

Прив'язаність до однолітків виявилася найсильнішим модератором взаємозв'язку БДВ і резильєнтності ($R^2 = 0,17$, $p < 0,01$; $\Delta R^2 = 0,03$, $p = 0,04$). При відчуженій прив'язаності до однолітків довірливо-включені стосунки з батьками демонстрували сильний позитивний ефект на резильєнтність ($b = 0,59$, $p < 0,01$), тоді як при безпечній прив'язаності до однолітків жоден тип БДВ не мав статистично значущого ефекту ($p > 0,05$). Це свідчить про компенсаторний механізм: якісні стосунки з однолітками можуть буферизувати вплив менш сприятливих БДВ, а при відсутності надійних зв'язків з однолітками саме довірливо-включені стосунки з батьками стають критичним ресурсом резильєнтності.

Модель із травматичним досвідом виявилася статистично значущою ($R^2 = 0,09$, $p < 0,01$), проте ні прямі ефекти типів БДВ, ні модераційні ефекти травматичного досвіду не досягли статистичної значущості. Значущість моделі забезпечувалася переважно коваріатою віку ($b = 0,07$, $p = 0,02$), що підкреслює важливість вікового фактора та вказує на потребу розробки складніших моделей для аналізу впливу травматичного досвіду.

У всіх моделях вік послідовно демонстрував позитивний зв'язок із резильєнтністю, що свідчить про природну еволюцію адаптивних механізмів у процесі дорослішання та підкреслює необхідність урахування вікової специфіки при розробці інтервенційних програм. Отримані результати підтверджують центральну роль БДВ у формуванні резильєнтності підлітків, одночасно вказуючи на значущість індивідуальних психологічних ресурсів та соціальної підтримки як факторів, що можуть модифікувати цей взаємозв'язок.

Висновки до розділу 2

Емпіричне дослідження батьківсько-дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності в підлітковому віці дозволило виявити структурно-функціональну специфіку цих феноменів, їх типологічні характеристики та особливості взаємозв'язку.

Для досягнення мети та реалізації завдань констатувального експерименту було використано комплекс психодіагностичних методик, що дозволив всебічно дослідити особливості батьківсько-дитячих взаємин та резильєнтності в підлітковому віці. У процесі відбору інструментарію було здійснено: авторську адаптацію чотирьохфакторного опитувальника стилю виховання PS-FFQ; авторську адаптацію опитувальника прив'язаності підлітків до батьків та однолітків IPPA; визначення психометричних показників україномовної версії шкали резильєнтності CD-RISC-25; розробку авторського скринінгового опитувальника травматичного досвіду підлітків ТДП-7; використання методики особистісного диференціалу. У констатувальному експерименті взяли участь 625 осіб: 257 підлітків та 368 батьків (257 мам і 111 татів).

Аналіз батьківсько-дитячих взаємин виявив домінування авторитетного стилю виховання в українських сім'ях з функціональною диференціацією батьківських ролей: вищими показниками авторитетного стилю в матерів порівняно з батьками ($p < 0,001$). Установлено гендерні особливості прив'язаності підлітків: хлопці демонструють вищу довіру до батьків, тоді як дівчата – до однолітків ($p < 0,01$), при цьому з віком інтенсивність комунікації з батьками знижується ($p < 0,05$), що відображає нормативні процеси психологічної сепарації.

На основі кластерного аналізу розроблено типологію батьківсько-дитячих стосунків, що включає три типи: довірливо-включені з безпечною прив'язаністю (57,9 %), дистанційовано-компенсаторні з амбівалентною прив'язаністю (30,4 %) та авторитарно-відчужені з уникаючою прив'язаністю

(11,7 %), з чіткими гендерними відмінностями в їх розподілі ($\chi^2 = 8,841$, $p = 0,012$): у хлопців переважають довірливо-включені стосунки (67,8 % проти 50,0 % у дівчат), тоді як у дівчат частіше спостерігаються дистанційовано-компенсаторні стосунки (37,3 % проти 21,7 % у хлопців). Кожен тип характеризується специфічним функціональним профілем: підтримувально-розвивальним для довірливо-включених, амбівалентно-балансуючим для дистанційовано-компенсаторних та контролюючо-дистанційним для авторитарно-відчужених стосунків.

Факторний аналіз структури резильєнтності виявив чотири стійкі компоненти: вольову самореалізацію, гнучку адаптивність, соціальну залученість і самоконтроль та духовно-смислову опору. У підлітків ця структура більше орієнтована на емоційно-інтуїтивну чутливість та зовнішню підтримку, тоді як у дорослих домінують досвід подолання, вольова спрямованість та сформовані смислові конструкти. Загальний рівень резильєнтності є найвищим у татів (2,89) та найнижчим у підлітків-доньок (2,51), яких ідентифіковано як групу підвищеного ризику з найбільшою часткою осіб із низьким рівнем резильєнтності (26,8 %).

На основі кластерного аналізу розроблено типологію індивідуальної резильєнтності, що включає вразливий (22,2 %), збалансований (41,4 %) і цілеспрямований (36,4 %) типи, кожен з яких має унікальний профіль за компонентами резильєнтності та характеризується різним рівнем загальної психологічної стійкості. Серед підлітків частіше зустрічається цілеспрямований тип, у дорослих – збалансований, що відображає еволюцію психологічних ресурсів від вольової мобілізації до інтегрованої системи внутрішньої опори. Статистично значущі гендерні особливості проявляються у вищій представленості цілеспрямованого типу серед дівчат-підлітків (50,7 %) порівняно з хлопцями (42,6 %) та вищій частці збалансованого типу серед матерів (48,2 %) порівняно з батьками (44,1 %).

Аналіз міжпоколінної трансмісії резильєнтності на основі 25 виявлених родинних патернів засвідчив часткову передачу адаптивних стратегій між поколіннями: 60,2 % родин характеризуються повною або частковою узгодженістю типів резильєнтності. На цій основі розроблено типологію сімейної резильєнтності, що демонструє функціонально різні конфігурації: гомогенно-збалансований тип (11,4 %) забезпечує найвищу адаптивність при тривалих стресах; гомогенно-цілеспрямований (6,8 %) ефективний у короткострокових кризах; гомогенно-вразливий (2,3 %) потребує комплексної підтримки; комплементарно-батьківський (25,0 %) поєднує стабільність батьківської підсистеми з простором для розвитку підлітків; спадкові типи за материнською (17,0 %) та батьківською (22,7 %) лініями відображають різні механізми трансмісії; дивергентний тип (14,8 %) характеризується різноманітністю ресурсів при значній варіативності функціонування системи.

Кростабуляційний аналіз підтвердив статистично значущий зв'язок між типами батьківсько-дитячих стосунків та типами резильєнтності підлітків ($\chi^2 = 22,052$; $p < 0,001$). Серед підлітків з вразливим типом резильєнтності більшість (53,8 %) виховується в умовах дистанційовано-компенсаторних стосунків, тоді як підлітки зі збалансованим (65,5 %) та цілеспрямованим (64,5 %) типами значно частіше зростають в умовах довірливо-включених стосунків.

Модераторний аналіз свідчить, що компонент «активність» показав прямий позитивний ефект на резильєнтність ($b = 0,02$, $p = 0,02$), компонент самосприйняття «сила» модифікує взаємозв'язок між авторитарно-відчуженими БДВ та резильєнтністю ($b = 0,06$, $p = 0,03$), що вказує на важливість внутрішніх волевих ресурсів у пом'якшенні впливу несприятливих сімейних обставин. Прив'язаність до однолітків виявилася найсильнішим модератором взаємозв'язку БДВ і резильєнтності ($R^2 = 0,17$, $p < 0,01$), демонструючи компенсаторний механізм: при безпечній

прив'язаності до однолітків жоден тип БДВ не мав статистично значущого ефекту на резильєнтність ($p > 0,05$), тоді як при відчуженій прив'язаності довірливо-включені стосунки з батьками сприяли її розвитку ($b = 0,59$, $p < 0,01$).

Результати констатувального експерименту та виявлені закономірності створюють емпіричне підґрунтя для розробки формувального експерименту, спрямованого на розвиток резильєнтності підлітків з урахуванням типологічних особливостей батьківсько-дитячих стосунків, зокрема: виявлено статистично значущий зв'язок між типами БДВ та типами резильєнтності підлітків ($\chi^2 = 22,052$; $p < 0,001$); визначено, що довірливо-включені стосунки з батьками створюють оптимальне середовище для розвитку збалансованого та цілеспрямованого типів резильєнтності; встановлено, що дистанційовано-компенсаторні стосунки підвищують імовірність формування вразливого типу резильєнтності; виявлено компенсаторні механізми: внутрішні психологічні ресурси (самоприйняття) та соціальна підтримка (прив'язаність до однолітків) можуть модифікувати вплив БДВ на резильєнтність; встановлено вікові особливості впливу БДВ на резильєнтність; виявлено гендерні відмінності в розподілі типів БДВ і їх впливі на формування резильєнтності.

Основними опорними точками для побудови формувальної програми є:

- а) диференційований підхід, що враховує особливості батьківсько-дитячих стосунків та індивідуальні характеристики резильєнтності підлітків, з фокусом на підвищенні резильєнтності підлітків і батьків;
- б) системна організація психологічного впливу, що охоплює як підлітків, так і їхніх батьків;
- в) акцент на розвиток компонентів резильєнтності з урахуванням гендерних і вікових особливостей їх формування;
- г) важливість роботи з модераторами взаємозв'язку БДВ і резильєнтності (самоприйняття, прив'язаність до однолітків);
- д) особлива увага до груп ризику, насамперед підлітків-дівчат та осіб із вразливим типом резильєнтності;
- е) спрямованість на трансформацію

дистанційовано-компенсаторних та авторитарно-відчужених типів батьківсько-дитячих взаємин у більш сприятливі для розвитку резильєнтності довірливо-включені стосунки.

Емпірично виявлені типи батьківсько-дитячих взаємин і резильєнтності підлітків змістовно можуть бути співвіднесені з теоретично обґрунтованими категоріями в діалектичній перспективі розвитку систем «теза-антитеза-синтез» (П. Лушин, Я. Сухенко, 2025). Довірливо-включені стосунки (57,9 %), ймовірно, репрезентують як «базовий» (теза), так і «інтегративний» (синтез) типи, що може пояснювати їх домінування у вибірці. При цьому збалансований тип резильєнтності (41,4 %) з високими показниками духовно-смыслової опори (+0,592) та соціальної залученості (+0,411) видається відповідним системним характеристикам превентивної та поствентивної форм резильєнтності, а цілеспрямований тип (36,4 %) з високою волевою самореалізацією (+0,407) з певною ймовірністю відображає перехід від спонтанної до поствентивної форми. Обидва ці типи частіше зустрічаються серед підлітків з довірливо-включеними стосунками (65,5 % та 64,5 % відповідно). Натомість дистанційовано-компенсаторні (30,4 %) та авторитарно-відчужені (11,7 %) взаємини можна розглядати як різні фази «перехідного» стану (антитеза) з характерними для нього протиріччями та трансформаціями. Вразливий тип резильєнтності (22,2 %) з різко зниженою соціальною залученістю (-1,383) та помірно зниженими іншими показниками частіше зустрічається серед підлітків із цими типами стосунків (53,8 %) та, ймовірно, відображає прояв спонтанної форми резильєнтності в момент системної трансформації – момент емерджентності, який, згідно з діалектичною логікою, є не недоліком, а необхідним етапом розвитку системи батьківсько-дитячих взаємин.

Виявлені закономірності типологічного аналізу резильєнтності узгоджуються з екофасилітативною перспективою розгляду сімейної системи як динамічної та здатної до самоорганізації структури, у якій різні типи

резильєнтності реалізують свою функціональність відповідно до контексту і стадії розвитку системи. Діалектична природа виявлених сімейних патернів, де навіть «вразливі» типи мають адаптивний потенціал у певних умовах, а різноманітність конфігурацій забезпечує багаторівневу саморегуляцію системи, створює методологічне підґрунтя для формувального експерименту, заснованого на принципах екологічної психологічної фасилітації як недирективного супроводу природних процесів трансформації сімейної резильєнтності.

Результати дослідження за другим розділом подані в таких публікаціях [121; 134; 143; 141; 278; 279] і матеріалах психоедукаційної спрямованості [90; 92–120; 122–127; 130; 132; 135]

РОЗІДЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТ З ФОРМУВАННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ГАРМОНІЗАЦІЇ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ ВЗАЄМИН

У розділі представлено формувальний експеримент з розвитку резильєнтності підлітків в умовах гармонізації батьківсько-дитячих взаємин. Визначено мету, завдання та організаційні аспекти експерименту; описано програму «Батьки і підлітки: взаємодія і довіра як опора у складні часи», її концептуальні засади, структуру та змістове наповнення, а також проаналізовано результативність.

3.1 Мета, завдання та організація формувального експерименту

Теоретичний та констатувальний етапи дослідження підтвердили значущу роль батьківсько-дитячих взаємин у формуванні резильєнтності підлітків. Емпіричні дані виявили, що більшість підлітків демонструють середній або низький рівень резильєнтності навіть за умов авторитетного стилю виховання, який переважає в українських сім'ях. Це обґрунтовує необхідність спеціально організованого психологічного впливу.

Гармонізація батьківсько-дитячих взаємин становить базовий компонент програми, оскільки встановлено статистично значущий зв'язок між типами батьківсько-дитячих взаємин і типами резильєнтності підлітків ($\chi^2 = 22,052$; $p < 0,001$). Найбільш сприятливі умови для розвитку психологічної стійкості створюють довірливо-включені стосунки з безпечною прив'язаністю (57,9 % випадків). Це обґрунтовує необхідність включення в програму компонентів, спрямованих на розвиток емоційної комунікації, баланс контролю й автономії підлітка, зміцнення прив'язаності та довіри. Факторний аналіз структури резильєнтності дозволив визначити основні компоненти, які стали орієнтирами для розробки змісту програми: вольова самореалізація, гнучка адаптивність, соціальна залученість і самоконтроль, духовно-смилова

опора. Також виявлено важливі гендерні аспекти в розвитку резильєнтності – дівчата-підлітки продемонстрували найнижчі середні показники резильєнтності ($M = 2,51$), що визначає їх як групу підвищеної уваги під час тренінгу. Хлопці демонструють вищу довіру до батьків, тоді як дівчата – до однолітків ($p < 0,01$). Хлопці частіше мають довірливо-включені стосунки з батьками (67,8 % проти 50,0 % у дівчат), тоді як у дівчат переважають дистанційовано-компенсаторні взаємини (37,3 % проти 21,7 % у хлопців), що корелює з нижчими показниками резильєнтності. З віком інтенсивність комунікації підлітків з батьками знижується ($p < 0,05$), відображаючи нормативні процеси психологічної сепарації. Програма враховує ці процеси через адаптацію стратегій батьківської підтримки до зростаючої потреби підлітків в автономії, а також важливість соціальних зв'язків для підлітків.

Мета формувального експерименту: розробити та апробувати програму формування резильєнтності підлітків через гармонізацію батьківсько-дитячих стосунків.

Завдання формувального експерименту:

1. Розробити програму формувального впливу на засадах екофасилітативного підходу та з урахуванням виявлених закономірностей.
2. Реалізувати програму в трьох форматах: а) синхронна взаємодія з підлітками та їхніми батьками; б) автономна робота лише з підлітками; в) природний перебіг у контрольній групі без формувального впливу.
3. Здійснити діагностику показників стилів виховання та прив'язаності (до та після формувального впливу) та резильєнтності підлітків і батьків.
4. Проаналізувати результативність програми та визначити найбільш ефективний формат її реалізації.

Формат і структура програми. Програма реалізовувалась у формі соціально-психологічного тренінгу з елементами екологічної психологічної фасилітації, що передбачає дотримання базових її принципів у контексті досліджуваної проблематики:

1. Принцип екологічності особистісного змінювання, згідно з яким розвиток резильєнтності розглядається не як відновлення попереднього стану, а як природна трансформація системи батьківсько-дитячих стосунків відповідно до нових життєвих викликів.

2. Принцип абсолютно позитивного прийняття передбачає сприйняття всіх проявів взаємодії батьків і підлітків як ресурсних, включаючи кризові моменти та конфлікти.

3. Принцип розподіленого контролю, за якого батьки і підлітки відмовляються від спроб односторонньо керувати взаємодією, натомість довіряють природному процесу саморозвитку сімейної системи.

4. Принцип випереджаючого контролю реалізується через аналіз і обговорення складних ситуацій, допомагаючи створити новий смисловий простір для розвитку резильєнтності в сімейному контексті.

5. Принцип парадоксального контролю сприяє формуванню гнучкого мислення всіх учасників взаємодії та здатності конструювати нові моделі стосунків у складних ситуаціях (П. Лушин, 2005; П. Лушин & Я. Сухенко, 2025).

Програма містить три основні блоки: психоедукаційний, фасилітаційний та рефлексивний. Екофасилітація як методологічний підхід інтегрується в усі блоки програми, забезпечуючи підтримку спонтанних процесів особистісного зростання та трансформації батьківсько-дитячих стосунків. Формувальний вплив реалізовувався через модульну структуру, яка відповідала чотирьом компонентам резильєнтності, виявленим у дослідженні: вольової самореалізації, гнучкої адаптивності, соціальної залученості і самоконтролю, духовно-смислової опори. У фокусі програми також перебувають розвиток емоційної регуляції, зниження рівня відчуження, формування навичок конструктивного діалогу та фасилітація позитивного образу «Я» підлітків, що дозволяє підтримати процеси формування довіри у взаєминах, покращення

самосприйняття та емоційної стабільності, а також враховує значення соціальних зв'язків і попереднього досвіду взаємодії.

У межах програми передбачено два змістовно диференційовані напрями роботи: окрема програма для підлітків, спрямована на розвиток внутрішніх ресурсів, емоційної стабільності та навичок конструктивного подолання труднощів; та програма для батьків (матерів), орієнтована на гармонізацію взаємодії з підлітками, розширення розуміння вікових особливостей, підвищення гнучкості виховних практик і формування фасилітативного стилю спілкування.

Методичне забезпечення програми

Методичні матеріали, що використовуються в тренінгах для підлітків:

- презентаційні матеріали до міні-лекцій (візуальні слайди, картки з ключовими тезами);
- аркуші формату А4 для вправ (наприклад, для «Картки очікувань», «Мій день у сім'ї», «Щит», «Емоційний барометр»);
- ілюстративні матеріали до вправ («Сонце і Місяць», «Емоційний ландшафт» – зразки, шаблони, приклади);
- набори маркерів, наліпок, кольорового паперу для творчих завдань;
- методичні інструкції для проведення рольових ігор, фасилітативних обговорень, рефлексивних практик;
- рекомендовані роздаткові матеріали для самостійної роботи вдома, зокрема інформаційний лист «Підліток за кордоном: як навчатися, знайомитися і планувати майбутнє в іншій країні» (М. Сичинська, 2023);
- таблиці для фіксації результатів вправ («Мій розвиток», «План підтримки змін»);
- щоденник учасника тренінгу (за бажанням), у якому підлітки можуть вести особисті нотатки, фіксувати власні зміни та ідеї;

- матеріали з екофасилітації (інфокартки з поясненням принципів, приклади застосування);

- збірник кейсів типових конфліктів у підлітково-батьківських взаєминах (для рольових ігор).

Методичні матеріали, що використовуються в тренінгах для батьків підлітків:

- презентаційні матеріали до міні-лекцій (слайди, ключові тези, приклади);

- інформаційні картки з поясненням понять (екофасилітація, резильєнтність, фасилітативне партнерство);

- робочі зошити або аркуші для індивідуальної та групової роботи (для вправ «Сильні та слабкі сторони», «Емоційний компас», «Світлофор»);

- шаблони для вправ та рольових ігор (кейси для обговорення, інструкції до фасилітативних технік);

- матеріали для творчих завдань: маркери, фломастери, аркуші А4, картон, кольоровий папір, наліпки тощо;

- методичні інструкції для ведучого щодо проведення кожної вправи;

- матеріали для рефлексивних практик: щоденники учасника, шаблони для фіксації змін, аркуші з відкритими запитаннями;

- тематичні брошури або пам'ятки (наприклад, «10 фраз підтримки підлітка», «Що робити, коли дитина в стресі»);

- роздаткові матеріали з вправами, які можна застосовувати вдома;

- аналітичні схеми (діаграма кола підтримки, емоційний барометр, екосистема резильєнтності).

Додаткові матеріали (публікації, онлайн-курси, відеозаписи) психоедукаційної спрямованості для батьків:

1. Для самостійної рефлексії вдома – опрацювання матеріалу «Підліток за кордоном: як навчатися, знайомитися і планувати майбутнє в іншій країні»

(М. Сичинська, 2023s) для тих учасників, кому ця тема є актуальною в особистому досвіді або найближчому майбутньому.

2. Для поглиблення розуміння вікових особливостей підліткового періоду та типових викликів у батьківсько-дитячих взаєминах рекомендовано самостійне ознайомлення з онлайн-курсом «Підліток у сім'ї» (М. Сичинська, 2021a).

3. Як додатковий матеріал для самостійного опрацювання батьками, які стикаються з труднощами у налагодженні партнерської взаємодії та мають розбіжності щодо стратегій виховання, доцільним є ознайомлення з онлайн-лекцією «Як батькам дійти згоди щодо виховання дітей» (М. Сичинська, 2024f).

4. Для кращого розуміння практик підтримки підліткової резильєнтності та реагування в складних ситуаціях батькам пропонується опрацювати курс «Істерики та агресія в дітей та підлітків» (М. Сичинська, 2024с), який містить практичні приклади емоційної підтримки дитини в стані емоційного збудження, фрустрації та дезорганізації поведінки.

5. Матеріал для саморефлексії вдома: стаття «Як не травмувати дитину власною агресією» (М. Сичинська, 2024g). Її зміст дозволить глибше осмислити значення емоційної безпеки в спілкуванні з дитиною.

6. Батькам, чиї діти переживають адаптаційні труднощі в новому культурному середовищі, рекомендується ознайомитися зі статтею «Адаптація дитини за кордоном: що потрібно знати дорослим» (М. Сичинська, 2023a). Матеріал сприятиме осмисленню ролі батьків у підтримці гнучкості мислення та здатності дитини адаптуватися до нових умов. А для батьків, які виховують дитину без пари або в умовах розлучення, пропонується самостійно переглянути онлайн-курс «Розлучення батьків: як допомогти дитині адаптуватися» (М. Сичинська, 2024d).

7. Для самостійного опрацювання вдома пропонується прослуховування онлайн-курсу «Як сформувати здорову самооцінку в дітей та підлітків»

(М. Сичинська, 2024і) як матеріал для поглиблення розуміння динаміки самосприйняття в підлітковому віці та ролі батьківської підтримки.

8. Як практичну ілюстрацію теми конфліктів рекомендується переглянути відео «У дитини істерика. Як реагувати на істерика, щоб навчити справлятися з такими станами» (М. Сичинська, 2023f), а також онлайн-курс «Дисципліна з любов'ю» (М. Сичинська, 2024а) як зразок екопсихологічного підходу до вирішення конфліктів.

Експериментальний дизайн і характеристика вибірки. Формувальна частина дослідження охоплювала 152 особи: 76 підлітків віком 11-15 років та 76 мам цих підлітків. Структура експериментального дизайну ґрунтувалася на диференційованому підході до формування дослідницьких груп з метою перевірки гіпотези про роль батьківсько-дитячої взаємодії в розвитку резильєнтності підлітків.

Відповідно до експериментального задуму було сформовано три групи: (1) комплексна експериментальна група ($n = 46$), що включала 23 пари «підліток-мама», де тренінгова робота здійснювалася паралельно для підлітків і мам; (2) експериментальна група, у якій формувальний вплив спрямовувався виключно на підлітків ($n = 26$), а їхні мами ($n = 26$) залучалися лише до діагностичних процедур; (3) контрольна група ($n = 54$) – ані підлітки ($n = 27$), ані їхні мами ($n = 27$) не брали участі в програмі «Батьки і підлітки: взаємодія і довіра як опора в складні часи».

Такий дизайн забезпечив можливість порівняти ефективність різних форматів психологічного впливу: інтегрованого (з одночасним залученням обох учасників батьківсько-дитячих стосунків), фокусного (з концентрацією виключно на розвитку резильєнтності підлітків) та природного перебігу (як контрольний варіант для оцінки спонтанної динаміки досліджуваних показників). Це створило умови для верифікації припущення щодо значущості трансформації міжособистісної взаємодії в системі «підлітки-батьки» як чинника формування резильєнтності в підлітковому віці.

Бюджет часу та формат реалізації. Загальне навантаження програми формувального впливу складало 52 академічні години, розподілені рівномірно між групами батьків та підлітків (по 26 годин на кожну категорію учасників). Програма складається з 14 занять для підлітків і 14 занять для батьків, проведених синхронно. Тривалість вступного та заключного занять становила 45 хвилин, основних – 90 хвилин. Заняття проводилися двічі на тиждень протягом восьми тижнів.

Важливим організаційним принципом було забезпечення синхронності тренінгової роботи для обох цільових груп, що дозволило створити цілісний екофасилітативний простір для паралельного розвитку батьків та підлітків. З огляду на соціальні обставини, частина занять проводилась із використанням дистанційних технологій, що не вплинуло на змістовне наповнення та інтенсивність формувального впливу. Реалізація програми частково відбувалась у режимі онлайн за допомогою платформи «Zoom».

Комплексне оцінювання ефективності програми здійснено на основі об'єктивних і суб'єктивних показників. Об'єктивні – отримано за допомогою психодіагностичних методик: динаміка загального рівня резильєнтності підлітків і батьків досліджувалась за допомогою Шкали резильєнтності Коннор-Девідсона (The Connor-Davidson Resilience Scale, CD-RISC); особливості стилю виховання мам (авторитарний, авторитетний, відсторонений, потуральний) визначались за 4-факторним опитувальником батьківського стилю (Parenting Style Four Factor Questionnaire, PS-FFQ); якість батьківсько-дитячих стосунків оцінювалась за шкалами довіри, спілкування та відчуження з використанням опитувальника прив'язаності підлітків до мам Армсдена-Грінберга (Inventory of Parent and Peer Attachment, IPPA). Суб'єктивні показники включали оцінку підлітками особистісних змін, оцінку мамами змін у поведінці та взаємодії з підлітками, загальне задоволення учасників від участі в програмі.

Перед початком програми та після її завершення учасники проходили тестування у форматі Google-форм із системою кодування для зіставлення відповідей членів з однієї сім'ї. Статистичний аналіз здійснено з використанням непараметричного критерія Вілкоксона для зв'язаних вибірок і програми статистичної обробки даних SPSS.

Етичні засади експерименту. Усі учасники надали інформовану згоду на участь у дослідженні. Дотримано етичних вимог щодо добровільності участі, конфіденційності отриманих даних і психологічного благополуччя учасників під час та після формувального експерименту.

3.2 Програма «Батьки і підлітки: взаємодія і довіра як опора у складні часи»

Актуальність програми. Програма «Батьки та підлітки: взаємодія і довіра як опора у складні часи» базується на розумінні підлітків як активних суб'єктів власного життєвого шляху, а їхніх батьків – як важливих партнерів у процесі особистісного розвитку. В основу програми покладено цінності поваги до особистості, постійного саморозвитку, партнерських стосунків та віри в потенціал кожного учасника. Такий підхід створює умови для природного розгортання процесів особистісного зростання та покращення якості батьківсько-дитячих стосунків.

Зміст програми. Реалізація програми передбачає чотири взаємопов'язані вектори роботи: мотиваційний (формування зацікавленості та готовності до участі), аксіологічний (усвідомлення цінностей і принципів взаємодії), практичний (активне застосування нових форм взаємодії) та рефлексивний (осмислення набутого досвіду та його інтеграція).

Програма структурована в три взаємопов'язані блоки, які мають наскрізний характер і органічно інтегровані в кожне заняття:

1. Психоедукаційний блок спрямований на інформування про природу резильєнтності, вікові особливості підлітків, принципи екологічної взаємодії, роль батьківсько-дитячих стосунків у формуванні психологічної стійкості.

2. Фасилітаційний блок зосереджений на практичному розвитку емоційної регуляції, навичок конструктивної комунікації, гнучкості мислення і поведінки, здатності долати труднощі.

3. Рефлексивний блок забезпечує осмислення змін, зміцнення усвідомленого ставлення до себе та до стосунків із батьками/дітьми, інтеграцію набутого досвіду.

Наскрізний характер блоків проявляється в тому, що вони представлені в кожному занятті в різних пропорціях. На початкових етапах більше уваги приділяється психоедукації, поступово акцент зміщується до практичного опанування навичок, а завершальні етапи характеризуються посиленням рефлексивного компоненту. Така структура забезпечує комплексний вплив на когнітивному, емоційному та поведінковому рівнях.

Змістові акценти програми для підлітків. Робота з підлітками сфокусована на формуванні резильєнтності через призму оптимізації взаємодії з батьками та передбачає такі напрями: усвідомлення ресурсної ролі батьківсько-дитячих стосунків, розвиток емоційної регуляції, формування навичок конструктивної взаємодії, розвиток здатності до рефлексії власної резильєнтності.

На початку програми приділяється увага створенню спільного простору взаємодії та розвитку вольової самореалізації як компонента резильєнтності. На просунутих етапах програми фокус зміщується на розвиток емоційної регуляції та соціальної залученості, створення простору для прийняття та інтеграції емоцій. У наступних заняттях акцентується на розвитку гнучкої адаптивності та позитивного самосприйняття підлітків. Завершальна частина програми сприяє розвитку духовно-сислової опори як важливого компонента резильєнтності.

Змістові акценти програми для батьків. У роботі з батьками важливим завданням є створення простору для розширення їхнього розуміння щодо психологічних особливостей підліткового віку та значення резильєнтності для дітей у сучасних умовах. Ключовим аспектом роботи є

створення умов для опанування батьками принципів фасилітативної взаємодії з підлітками як шляху до взаємного збагачення та розвитку.

Заняття спрямовані на формування розуміння батьками компонентів резильєнтності та усвідомлення гендерних особливостей її формування. Початкові заняття фокусуються на створенні екопсихологічного простору взаємодії, трансформації батьківської ролі від контролю до партнерства. В основній частині програми розвиваються батьківські здібності до створення простору, у якому природно формуються гнучка адаптивність та емоційна регуляція підлітків. Особлива увага приділяється екологічній трансформації дистанційовано-компенсаторних та авторитарно-відчужених стосунків у довірливо-включені.

Фасилітація батьківських функцій у розвитку резильєнтності підлітків. Програма спрямована на екологічну трансформацію основних батьківських функцій, які створюють простір для природного формування резильєнтності підлітків:

1. Просвітницька функція реалізується у форматі спільного дослідження та відкриття, де відбувається занурення батьків у розуміння психологічних особливостей підлітків та природи резильєнтності.

2. Фасилітаційна функція реалізується як екопсихологічний супровід природних процесів саморозвитку підлітка. Батьки відкривають для себе цінність особистого прикладу як носіїв резильєнтності.

3. Комунікаційна функція збагачується через розвиток навичок екологічного діалогу, де конфліктні ситуації розглядаються як можливості для трансформації. Батьки практикують екофасилітативне реагування, гнучкість у взаємодії та безумовне прийняття.

Важливим аспектом програми є врахування модераторних чинників резильєнтності, виявлених під час констатувального експерименту. Особлива увага приділяється прив'язаності підлітків до однолітків як суттєвому фактору, що впливає на розвиток їхньої резильєнтності. Програма створює простір для екологічного супроводу підлітків з різними типами прив'язаності

до однолітків, а батьки отримують можливість дослідити роль однолітків у житті підлітка.

Синергетичний ефект програми. Синхронна робота з підлітками та батьками створює ефект системної трансформації, коли зміни в одних елементів системи природно підтримують та посилюють зміни в іншій. Такий підхід забезпечує формування резильєнтності підлітків через екологізацію батьківсько-дитячих стосунків, враховуючи виявлені в констатувальному експерименті закономірності, типологічні особливості та модераторні чинники. Синергетичний ефект проявляється у взаємному посиленні розвитку компонентів резильєнтності підлітків та трансформації батьківських функцій. Коли батьки опановують екофасилітативні підходи до комунікації, це створює безпечний простір для розвитку емоційної регуляції підлітків. Водночас розвиток навичок конструктивної взаємодії в підлітків посилює ефективність нових батьківських стратегій, формуючи цілісну систему резильєнтних батьківсько-дитячих стосунків.

Таблиця 3.1

Тематичний план програми для підлітків

Тема та процесуальний фокус заняття	Кількість занять/год.
1	2
<i>Тема 1.</i> Створення спільного простору взаємодії та знайомство. <i>Процесуальний фокус:</i> фасилітація позитивної мотивації для участі в тренінгу, екологічне визначення особистих цілей і очікувань підлітків, створення простору сприятливої психологічної атмосфери та формування групової довіри	1/1
<i>Тема 2.</i> Стосунки з батьками: простір взаємного збагачення та розвитку. <i>Процесуальний фокус:</i> ознайомлення з важливими аспектами взаємодії з батьками, її ресурсами та викликами, розкриття суті екофасилітації та її можливостей для створення простору взаємного прийняття, рефлексія ресурсних зон та можливостей для розвитку у взаємодії з батьками	2/4

Продовження табл. 3.1

1	2
<i>Тема 3. Життєва стійкість в умовах війни: природна трансформація особистості.</i> <i>Процесуальний фокус:</i> ознайомлення з поняттям резильєнтності як природною здатністю до позитивної трансформації сучасної особистості, дослідження внутрішнього потенціалу резильєнтності, аналіз екологічних способів підтримки особистісних ресурсів і створення простору для формування резильєнтності	2/4
<i>Тема 4. Внутрішній світ: простір для прийняття та інтеграції емоцій.</i> <i>Процесуальний фокус:</i> розвиток здатності до розпізнавання і безоціночного прийняття власних емоцій, фасилітація вміння створювати простір для екологічного вираження емоційних переживань у взаємодії з батьками	2/4
<i>Тема 5. Екологія комунікації – створення та підтримка простору довіри.</i> <i>Процесуальний фокус:</i> фасилітація екологічної комунікації з батьками, трансформація непродуктивних патернів взаємодії, поглиблення ресурсної комунікації з батьками, розвиток здатності створювати простір, у якому природно формується довіра та приймаються її прояви	2/4
<i>Тема 6. Екологічна трансформація конфліктів через фасилітацію.</i> <i>Процесуальний фокус:</i> усвідомлення та прийняття трансформаційного потенціалу емоцій у родинних конфліктах, розвиток здатності створювати простір для екологічної трансформації конфліктів, збагачуючи та поглиблюючи стосунки з батьками	2/4
<i>Тема 7. Розвиток безпечної прив'язаності через спільний простір взаємодії.</i> <i>Процесуальний фокус:</i> усвідомлення значення екологічного спільного простору з батьками для природного формування емоційної прив'язаності, спільне проєктування форм ресурсної взаємодії для покращення батьківсько-дитячих взаємин	2/4
<i>Тема 8. Інтеграція досвіду та підтримка природних процесів зростання.</i> <i>Процесуальний фокус:</i> завершення програми, аналіз трансформацій та нових можливостей, проєктування подальшого розвитку стосунків з батьками на основі взаємного прийняття та підтримки	1/1
Загалом	14/26

Тематичний простір екофасилітативної роботи з підлітками.

Запропоновані нижче розробки занять формують відкрите поле для природної трансформації та взаємодії, яке чутливо адаптуватиметься до потреб групи, спонтанних проявів та індивідуальних запитів підлітків. Кожен напрямок представляє собою не структурований план, а екологічний простір можливостей, що дозволяє учасникам і фасилітатору спільно визначати темп, глибину та акценти роботи, слідуючи за природними процесами групової динаміки.

Заняття 1. Створення спільного простору взаємодії та знайомство

1. Вітання, вступне слово тренера щодо тематики тренінгових занять та обговорення основних принципів участі у тренінгу.

2. Вправа «Коло очікувань». Вправа є авторською інтерпретацією загальноприйнятих фасилітаційних практик на етапі знайомства та формування очікувань. Підлітки стають у коло і по черзі висловлюють свої очікування від тренінгу. Обговорення спільних і особистих цілей участі в тренінгу, створення «Картки очікувань», яка використовувалася протягом реалізації програми в роботі з підлітками.

3. Вправа «Броунівський рух». Вправа є модифікованим варіантом техніки знайомства, описаної у Facilitator's Toolkit (Reddy & Henderson, 2010). На окремих аркушах підлітки пишуть свої риси, уподобання, значущу інформацію про себе. Далі аркуші прикріплюють до одягу і, рухаючись по кімнаті, ознайомлюються із записами всіх учасників.

4. Групова дискусія «Що для мене означає бути частиною групи?». Орієнтири обговорення: очікування від взаємодії з іншими учасниками, власна роль у спільноті, що допомагає або заважає відчувати себе прийнятим і почутим.

5. Рефлексія підлітків щодо початку тренінгу, висловлення вражень, зауважень, побажань.

Заняття 2–3. Стосунки з батьками: простір взаємного збагачення та розвитку

1. Міні-лекція «Стосунки з батьками: ресурси та виклики». Ознайомлення підлітків із роллю батьків для дорослішання, підкреслення юридичної та моральної відповідальності батьків за поведінку дітей підліткового віку. Позначення особливостей взаємодії підлітків із батьками: послаблення батьківського авторитету, пошуки референтної групи серед ровесників, критичне ставлення до думки та вимог батьків, прояви реакції опозиції та емансипації.

2. Рефлексивна практика «Мій день у сім'ї». Підлітки розповідають про свій звичайний день у родині, аналізуючи емоції, що виникають під час спілкування з батьками. Згодом визначають характер взаємодії з батьками (гармонійний, партнерський, суперечливий, конфліктний, нестабільний, маніпулятивний, відсторонений, інфантильний, обмежено-ситуативний тощо) та окреслюють переваги та ризики визначеного характеру взаємодії.

3. Бесіда «Екофасилітація у взаєминах». Розкриття прикладних засад методу екофасилітації, який фокусується на гармонізації внутрішнього та зовнішнього середовища особистості. Обговорення: як цей метод може бути корисним для покращення стосунків з батьками. Групове обговорення ключових аспектів взаємодії з батьками, які викликають напругу чи непорозуміння.

4. Групова дискусія «Що я хочу, щоб батьки зрозуміли про мене?». Орієнтири обговорення: невисловлені думки і почуття, які підлітки хотіли б донести до батьків, бар'єри у взаєморозумінні, способи налагодження діалогу.

5. Рефлексія підлітків щодо ходу тренінгового заняття, висловлення вражень, зауважень, побажань.

Заняття 4–5. Життєва стійкість в умовах війни: природна трансформація особистості

1. Міні-лекція «Продуктивне життя в складних умовах сучасності». Підліткам надається інформація про ті складності та ризики, з якими

зіштовхуються українці в умовах війни: постійні загрози життю та здоров'ю, тривалі стреси, руйнація житла і майна, можливі переїзди та пристосування до нових умов, загострення чи поява хвороб, перевантаження тощо. Далі ведуча розповідає про внутрішній стрижень кожної людини, який допомагає триматись у складних умовах життя, – резильєнтність та її складові.

2. Рефлексивна практика «Сонце і Місяць». Підліткам пропонується проаналізувати і виокремити власні риси, які допомагають/заважають ефективно жити і діяти в умовах війни в Україні. При цьому Сонце символізує сприятливі риси (наприклад, оптимізм, патріотизм), а Місяць – несприятливі риси (тривожність, песимізм тощо).

3. Вправа «Щит». Підлітки малюють щит, який розподілений на 4 сектори. Щит символізує захист від складностей і загроз їхнього теперішнього життя, а сектори уособлюють компоненти та особистісні ресурси резильєнтності:

- образ життя та щоденні звички (харчування, сон, турбота про здоров'я, фізична активність, турбота про домашніх тварин тощо);
- внутрішні (психічні) ресурси (позитивні думки, саморегуляція настрою, дихальні, медитативні техніки, цікаві та корисні заняття (навчання, самоосвіта, хобі тощо);
- спілкування з іншими людьми (фасилітативна взаємодія з батьками, учителями, дружба з ровесниками, підтримувальне спілкування в соціальних мережах);
- допомога фахівців (психолог, лікар-педіатр) і моя допомога іншим (волонтерство, допомога ЗСУ, участь у благодійних акціях).

Кожен підліток спочатку самостійно заповнює всі сектори щита, який уособлює його власні ресурси резильєнтності, а потім учасники тренінгу обговорюють і доповнюють записи прийнятними ідеями інших. Вправа є авторською модифікацією поширених арт-терапевтичних технік, які використовуються у практиках самопізнання та підтримки психологічної стійкості (Steele & Kuban, 2013).

4. Групова дискусія «Що допомагає мені триматися в складні моменти?». Орієнтири обговорення: особисті джерела сили та підтримки, приклади з життя, які показують внутрішню стійкість, значення підтримки родини в збереженні життєвого ресурсу.

5. Рефлексія підлітків щодо ходу тренінгового заняття, висловлення вражень, зауважень, побажань.

Матеріал для самостійної рефлексії вдома: опрацювання матеріалу «Підліток за кордоном: як навчатися, знайомитися і планувати майбутнє в іншій країні» (М. Сичинська, 2023s) для тих учасників, кому ця тема є актуальною в особистому досвіді або найближчому майбутньому.

Заняття 6–7. Внутрішній світ: простір для прийняття та інтеграції емоцій

1. Вправа «Емоційний ландшафт». Спочатку підлітки малюють свій внутрішній світ у вигляді ландшафту, де кожен елемент символізує певну емоцію. Надалі відбувається презентація учасниками й обговорення в групі створених картин, пошук спільних емоційних переживань та окреслення їх причин і способів вираження. Вправа є авторською модифікацією арт-терапевтичних технік візуалізації емоційного стану (Malchiodi, 2007).

2. Рольова гра «Як я почуваюся, коли...». Під час гри відбувається моделювання типових ситуацій, які викликають сильні емоційні переживання підлітків у взаємодії з батьками. У процесі гри ведучою модерується тренування навичок вираження підлітками своїх емоційних переживань у взаємодії з батьками без агресії та конфліктів.

3. Рефлексивна практика «Якими емоціями я готовий поділитися?». Практика розпочинається з групового обговорення того, які емоції підліткам складно висловити перед батьками, і встановлення причин цієї складності. Далі відбувається визначення емоцій, які учасники тренінгу готові спробувати виразити вдома при взаємодії з батьками.

4. Групова дискусія «Як мої емоції впливають на спілкування з батьками?». Орієнтири обговорення: зв'язок між внутрішніми переживаннями

та поведінкою, типові емоційні реакції у взаємодії з батьками, потреба у прийнятті та підтримці.

5. Рефлексія підлітків щодо ходу тренінгового заняття, висловлення вражень, зауважень, побажань.

Заняття 8–9. Екологія комунікації – створення та підтримка простору довіри

1. Вправа «Активне слухання». Спочатку підлітки в парах тренуються активно слухати один одного, не перебиваючи і не критикуючи. Згодом у процесі парного обговорення отримують зворотній зв'язок від партнера про те, який емоційний супровід у них викликала така комунікація та які труднощі її супроводжували. Вправа є модифікацією класичної техніки активного слухання, що була вперше описана у працях К. Роджерса та Р. Фарсона (Rogers & Farson, 1957).

2. Авторська гра «Сліпий і поводитир». Підлітки розподіляються на робочі пари, далі одна особа з пари закриває очі і виконує інструкції іншої, яка керує її діями. Далі підлітки змінюють ролі на зворотні. Після вправи обговорюється присутність і ступінь довіри до партнера, а у випадку відсутності довіри – причини цього. Завершення вправи передбачає обговорення, як безумовна довіра може бути перенесена в спілкування з батьками.

3. Групова дискусія «Як довіра впливає на мої стосунки з батьками?». Підлітки діляться прикладами з досвіду власної родинної взаємодії: коли довіра була порушена в стосунках з батьками і як це вплинуло на характер і результативність батьківсько-дитячої взаємодії.

4. Рефлексія підлітків щодо ходу тренінгового заняття, висловлення вражень, зауважень, побажань.

Заняття 10–11. Екологічна трансформація конфліктів через фасилітацію

1. Рольова гра «Конфлікт без агресії». Спочатку підлітки в парах розігрують конфліктні ситуації з батьками, тренуючи навички контролю

емоцій, пошуку компромісів, застосування стратегії співробітництва. Згодом відбувається обговорення емоційних переживань кожного носія ролі (дитина, батько, мати) і результатів розгортання кожного ігрового сценарію.

2. Вправа «Емоційний барометр». Підлітки аналізують і оцінюють рівень своїх типових емоційних переживань в умовах конфлікту з батьками і розмірковують, як їхні реакції впливають на загальний характер взаємодії з батьками. Надалі підлітки висловлюють ідеї щодо можливих і реальних практик керування ними власними емоціями – предикторами погіршення взаємин – для зниження рівня конфліктності з батьками. Вправа є модифікацією психоедукаційної техніки емоційної рефлексії, що базується на принципах усвідомлення та регуляції емоцій у міжособистісних стосунках (Brackett, 2019).

3. Групова дискусія «Чому ми конфліктуємо з батьками і як це змінити?». Орієнтири обговорення: типові причини конфліктів у підлітково-батьківських стосунках, що стоїть за емоційними реакціями обох сторін, способи озвучування потреб без звинувачень, умови для зниження рівня конфліктності.

4. Рефлексія «Як я можу знизити конфліктність у родині?». Кожен підліток розмірковує над своїм впливом на конфліктність у родині та пропонує стратегії для покращення ситуації.

5. Рефлексія підлітків щодо ходу тренінгового заняття, висловлення вражень, зауважень, побажань.

Заняття 12–13. Розвиток безпечної прив'язаності через спільний простір взаємодії

1. Вправа «Спільні спогади». Підлітки розповідають про найприємніші моменти, які вони пережили разом із батьками, та аналізують, чому та як ці моменти взаємодії зміцнили їхню прив'язаність один до одного. Вправу завершує усвідомлення й висловлення підлітками значення спільного проведення часу з батьками для характеру їхньої взаємодії. Вправа є модифікацією практики актуалізації позитивного досвіду у стосунках батьків

і дітей, що використовується в підході, заснованому на теорії прив'язаності (див. Hughes, 2009).

2. Гра «Що ми можемо робити разом?». Спочатку підлітки створюють список активностей, які вони хотіли б робити разом з батьками. Далі відбувається групове обговорення та доповнення ідей. Завершує вправу планування та озвучення підлітками конкретних дій, які можуть бути реалізовані ними в найближчий час батьківсько-дитячої взаємодії.

3. Групова дискусія «Що створює відчуття близькості з батьками?» Орієнтири обговорення: моменти взаємного прийняття, спільна діяльність, турбота, підтримка у складні часи, які чинники поглиблюють або послаблюють емоційний зв'язок.

4. Рефлексивна практика на тему «Мої пропозиції для збільшення спільного проведення часу з батьками». Підлітки розмірковують над тим, як вони можуть ініціювати спільний час із батьками, чому це важливо для їхніх стосунків. Далі відбувається висловлення й обговорення можливостей застосування напрацьованих ідей у батьківсько-дитячих стосунках кожного підлітка-учасника тренінгу.

5. Рефлексія підлітків щодо ходу тренінгового заняття, висловлення вражень, зауважень, побажань.

Заняття 14. Інтеграція досвіду та підтримка природних процесів змінювання

1. Вправа «Мій розвиток». Спочатку підлітки аналізують свої зміни протягом проходження тренінгу і діляться результатами з групою. Далі кожен підліток висловлює своє враження, що було найбільш корисним під час тренінгу і що варто продовжувати використовувати в спілкуванні з батьками. Вправа є модифікацією підсумкової рефлексивної техніки (Reddy & Henderson, 2010).

2. Групове обговорення «План підтримки змін». Спочатку кожен підліток складає особистий план дій, який допоможе підтримувати і розвивати

позитивні зміни в стосунках з батьками. Далі відбувається почерговий обмін планами і отримання зворотного зв'язку від групи.

3. Групова дискусія «Що я забираю з собою з цього тренінгу?»
Орієнтири обговорення: усвідомлені зміни у сприйнятті себе і батьків, нові навички взаємодії, внутрішні ресурси, які учасники хочуть зберегти та розвивати після завершення тренінгу.

4. Рефлексія підлітків щодо участі в тренінгу, висловлення вражень, зауважень, побажань.

Таблиця 3.2

Тематичний план програми для батьків

Тема та процесуальний фокус заняття	К-ть занять/год.
1	3
<i>Тема 1.</i> Створення простору взаємодії та розвитку. <i>Процесуальний фокус:</i> створення екопсихологічного простору взаємодії, емпатії, конгруентності та прийняття; фасилітація внутрішньої мотивації до участі в тренінгу; визначення особистих запитів, намірів, очікувань учасників	1/1
<i>Тема 2.</i> Фасилітація трансформації батьківської ролі: від контролю до партнерства. <i>Процесуальний фокус:</i> поглиблення розуміння психологічних особливостей сучасних підлітків, усвідомлення потенціалу фасилітативного впливу на розвиток підлітка, рефлексія батьківських установок та створення основи для автентичного діалогу з підлітком	2/4
<i>Тема 3.</i> Фасилітація резильєнтності: створення умов для природного розвитку стійкості підлітка. <i>Процесуальний фокус:</i> ознайомлення батьків з принципами екологічної психологічної фасилітації; розширення уявлень про резильєнтність як природну здатність до трансформації, проєктування екологічних способів розвитку особистісного потенціалу підлітка	2/4

Продовження табл. 3.2

1	2
<i>Тема 4.</i> Простір емоційної безпеки: фасилітація емоційної саморегуляції підлітка. <i>Процесуальний фокус:</i> усвідомлення трансформаційної ролі емоцій у формуванні резильєнтності підлітка, розвиток здатності створювати безпечний простір для вираження емоцій, збагачення навичок фасилітативної підтримки підлітків у складних життєвих ситуаціях	2/4
<i>Тема 5.</i> Розвиток адаптивності: екологічні практики підтримки природної гнучкості мислення.<i>Процесуальний фокус:</i> усвідомлення гнучкості мислення як природного ресурсу адаптації в складних умовах, розвиток здатності до рефлексії та зміни власних виховних стилів, збагачення батьківського досвіду методами підтримки адаптивності підлітків	2/4
<i>Тема 6.</i> Екологія самоцінності: створення простору для автентичного самосприйняття підлітка. <i>Процесуальний фокус:</i> усвідомлення фасилітативної ролі батьківського прийняття у формуванні самосприйняття підлітка, збагачення навичок створення підтримувального простору для розвитку самооцінки, фасилітація віри в себе через практики безумовного прийняття	2/4
<i>Тема 7.</i> Трансформаційний потенціал конфліктів: потенціал екофасилітації. <i>Процесуальний фокус:</i> усвідомлення батьківсько-дитячих конфліктів як природних можливостей для трансформації взаємин, аналіз розвивального потенціалу та викликів конфліктів, напрацювання навичок екологічного супроводу та трансформації протиріч, конфліктів	2/4
<i>Тема 8.</i> Інтеграція досвіду та проектування екопсихологічних стратегій взаємодії. <i>Процесуальний фокус:</i> завершення програми, аналіз особистісних змінювань і нових можливостей у взаєминах з підлітками, проектування образу майбутнього у взаєминах родини	1/1
Загалом	14/26

Тематичний простір фасилітативної роботи з батьками.

Представлені теми занять та їх планування формують адаптивний екологічний простір, який може змінюватися відповідно до потреб групи, динаміки групових процесів, індивідуальних траєкторій розвитку та запитів учасників. Кожна з позначених тем є не стільки жорстким планом, скільки орієнтиром для спільного творення змісту та напрямком руху, що допускає гнучку зміну акцентів, послідовності та глибини опрацювання матеріалу. Пропонований тематичний простір передбачає можливість змін і доповнень, спонтанного виникнення нових напрямків роботи, перерозподілу часу між різними темами та гнучкої адаптації змісту відповідно до групової динаміки та індивідуальних потреб учасників.

Заняття 1. Створення простору взаємодії та розвитку

1. Вітання, вступне слово ведучої щодо тематики занять та обговорення принципів екопсихологічної взаємодії в просторі програми.

2. Вправа «Знайомство через запит і відповідь», авторська модифікація (Reddy & Henderson, 2010, р. 8). Батькам пропонується заповнити бейджі з трьома твердженнями: «Мене звати...», «У мене є запитання щодо...», «Я очікую отримати тут...». Далі учасники вільно пересуваються по кімнаті, знайомляться з якомога більшою кількістю інших батьків. Такий формат сприяє знайомству, виявленню спільних інтересів, формуванню запитів і атмосфери взаємопідтримки в групі.

3. Авторська вправа «Сильні та слабкі сторони». Батькам пропонується проаналізувати зміст власної стратегії виховання дитини підліткового віку та виокремити свої ресурси (сильні сторони) та зони росту (точки розвитку). Далі в процесі презентації результатів батьки створюють узагальнений портрет батьківства, що підтримує підлітка.

4. Групова дискусія «Виклики сучасного батьківства: що найскладніше у вихованні підлітка?» Орієнтири обговорення: актуальні труднощі, з якими стикаються батьки, виявлення спільних проблемних зон у батьківсько-

дитячих взаєминах, формування простору емпатії, повного позитивного прийняття та конгруентності в стосунках з дітьми.

5. Авторська вправа «Віддалена мета». Батькам пропонується визначити ті риси особистості своєї дитини, які вони хотіли б підтримати, з максимальною конкретизацією бажаних ознак. Паралельно батьки визначають ті особливості поведінки дитини, зміну яких вони готові супроводжувати. Далі відбувається презентація батьками своїх напрацювань, встановлення спільних рис. Насамкінець батькам пропонується сформулювати призначення цього особистісного портрету їхньої дитини в майбутньому.

6. Групова дискусія «Між контролем і автономією: як знайти баланс у стосунках з підлітком?» Орієнтири обговорення: дискусія про межі батьківського втручання, обмін досвідом щодо фасилітації особистісної свободи підлітка, пошук індивідуальних підходів до встановлення узгоджених правил взаємодії.

7. Рефлексія батьків щодо власних усвідомлень, а також формату роботи, обмін враженнями, зауваження, побажання.

Для поглиблення розуміння вікових особливостей підліткового періоду та типових викликів у батьківсько-дитячих взаєминах пропонується самостійне ознайомлення з онлайн-курсом «Підліток у сім'ї» (М. Сичинська, 2021а).

Заняття 2–3. Фасилітація трансформації батьківської ролі: від контролю до партнерства

1. Вправа «Міф чи реальність», авторська модифікація (Reddy & Henderson, 2010, р. 8). Для розгляду батьків надаються судження щодо психологічних особливостей підлітків. Батьки мають визначити: істинні ці судження чи помилкові

2. Міні-лекція «Унікальність і типовість сучасних підлітків». Батькам пропонується адаптована наукова інформація про типові психологічні особливості підлітків (вплив фізіології та психіку, соціальний статус, сфера

спілкування підлітків, їхнє навчання та інтереси, психічні новоутворення, екологія переживання вікової кризи).

3. Групова дискусія «Трансформація батьківської ролі: від опіки до фасилітативного партнерства». Орієнтири обговорення: зміна функцій батьків на різних вікових етапах розвитку дитини, необхідність гнучкої адаптації стратегій взаємодії в підлітковому віці, визначення фасилітативних форм взаємодії з підлітком.

4. Вправа «Світлофор». Батькам пропонується, спираючись на знання психологічних особливостей підлітків, створити зони екологічної взаємодії з підлітком: зелена зона – те, що підтримує автономію і приймається безумовно, жовта зона – те, що потребує діалогу та узгодження, червона зона – те, що потребує чітких і незмінних меж безпеки. Далі відбувається презентація й обговорення напрацювань учасників тренінгу. Вправа є модифікованим варіантом методики визначення меж батьківської взаємодії, представленої у посібнику «Основи батьківської компетентності» (Веретенко, Зверєва, Шевченко, 2006).

5. Групова дискусія «Цифрове покоління: створення простору для діалогу та взаєморозуміння». Орієнтири обговорення: особливості соціалізації підлітків в умовах діджиталізації, вплив соціальних мереж та інтернету на формування ідентичності, пошук екологічних форм взаємодії між батьківським та підлітковим світоглядом та світосприйняттям.

6. Рефлексія батьків щодо власних усвідомлень, ходу заняття, висловлення вражень, зауважень, побажань.

Як додатковий матеріал для самостійного опрацювання батьками, які стикаються з труднощами в налагодженні партнерської взаємодії та мають розбіжності щодо стратегій виховання, рекомендовано ознайомлення з онлайн-лекцією «Як батькам дійти згоди щодо виховання дітей» (М. Сичинська, 2024f).

Заняття 4–5. Екофасилітація резильєнтності: створення умов для природного розвитку стійкості підлітка

1. Міні-лекція «Вступ до екофасилітації та концепція резильєнтності». Ознайомлення батьків з принципами екофасилітації: інтеграцією внутрішніх ресурсів та зовнішніх можливостей, розвитком гнучкості мислення, профіцитарним підходом до розвитку та потенціалу особистості у складних життєвих обставинах. Аналіз поняття «резильєнтність», її значення для підлітків і зв'язок з їх психоемоційним розвитком.

2. Групова дискусія «Життєві труднощі як шлях до зростання: шлях до природної трансформації». Орієнтири обговорення: обмін історіями подолання складних життєвих ситуацій, аналіз факторів, що сприяли розвитку власної резильєнтності, особливості обговорення власного досвіду з дітьми.

3. Авторська вправа «Коло підтримки». Спочатку батьки створюють діаграму кола підтримки для своїх підлітків і визначають основні ресурси психологічної стійкості. Далі відбувається обговорення, як ці джерела можуть бути актуалізовані для підвищення резильєнтності дітей-підлітків

4. Групова дискусія «Резильєнтність у часи турбулентності: фасилітація процесів самоорганізації як адаптивності». Орієнтири обговорення: власні приклади життєвих труднощів та шляхів їх подолання, аналіз ефективності та наслідків застосування цих способів, екологічної передачі цього досвіду і знань підліткам; особливості підтримки психологічної стійкості в умовах соціальних викликів, фасилітація готовності підлітків до життя в мінливому світі, визначення ролі батьків у створенні простору для формування оптимістичного погляду підлітків на майбутнє.

5. Рефлексія батьків щодо ходу тренінгового заняття, висловлення вражень, зауважень, побажань.

Для кращого розуміння практик підтримки підліткової резильєнтності та реагування у складних ситуаціях батькам пропонується опрацювати курс *«Істерики та агресія в дітей та підлітків»* (М. Сичинська, 2024с), який

містить практичні приклади емоційної підтримки дитини в стані емоційного збудження, фрустрації та дезорганізації поведінки.

Заняття 6–7. Простір емоційної безпеки: фасилітація емоційної саморегуляції підлітка

1. Вправа «Емоційний компас». Спочатку батьки малюють «емоційний компас» підлітка, позначаючи основні емоції, які дитина переживає в різних життєвих ситуаціях. Далі відбувається обговорення зображень і з'ясовується, як можна створити простір, у якому підліток зможе краще орієнтуватися у своїх емоціях, знаходити й підтримувати емоційну рівновагу. Вправа є модифікацією техніки емоційної орієнтації (Brackett, 2019).

2. Групова дискусія «Мова емоцій: створити безпечний простір для вираження почуттів?» Орієнтири обговорення: обговорення бар'єрів у комунікації щодо емоційних станів, обмін досвідом екологічної фасилітації емоційного самовираження, аналіз впливу батьківського прикладу на емоційну компетентність підлітка.

3. Рольова практика «Активне слухання». У парах батьки тренуються слухати один одного, не перебиваючи, відображаючи почуте з позиції повного прийняття без оцінок чи порад. На завершення відбувається обговорення складності виконання вправи та резюмування, як такий підхід впливає на якість спілкування з дітьми та їхній емоційний стан.

4. Рольова гра «Фасилітація в кризових переживаннях». Батьки моделюють ситуації, у яких підліток стикається зі складною, стресовою життєвою подією. Під час гри напрацьовуються навички створення підтримуючого простору та розвитку емоційної стійкості. По завершенню відбувається обговорення результатів гри та можливих змін у поведінці батьків.

5. Групова дискусія «Між підтримкою і гіперопікою: фасилітація емоційної автономії». Орієнтири обговорення: межі емоційного втручання батьків, створення умов для природного формування емоційної автономії

підлітка, визначення балансу між підтримкою та простором для самостійного проживання емоційного досвіду підлітком.

6. Рефлексія батьків щодо ходу тренінгового заняття, висловлення вражень, зауважень, побажань.

Матеріал для саморефлексії вдома: стаття «Як не травмувати дитину власною агресією» (М. Сичинська, 2024g). Її зміст дозволить глибше осмислити значення емоційної безпеки в спілкуванні з дитиною.

Заняття 8–9. Розвиток адаптивності: практики розвитку гнучкості мислення

1. Вправа «Альтернативи рішень». Спочатку батьки працюють у групах, обговорюючи різні сценарії життєвих ситуацій, коли підлітки стикаються з труднощами. Учасники тренінгу досліджують різноманітні шляхи трансформації проблеми та обговорюють їхню ефективність. Наприкінці формулюються висновки про те, як створити простір, у якому підліток зможе бачити альтернативи і не зациклюватися на проблемі. Вправа є модифікацією техніки розвитку гнучкого мислення й пошуку альтернатив, що використовується в програмах підвищення психологічної стійкості (Reivich & Shatté, 2002).

2. Групова дискусія «Фасилітація позитивного мислення: як створити умови, у яких підліток бачитиме можливості?» Орієнтири обговорення: стратегії екологічної трансформації негативних думок, аналіз впливу батьківського мислення на когнітивні патерни дитини, обмін досвідом підтримки природної креативності у вирішенні проблем.

3. Рольова гра «Зміна планів». Спочатку відбувається моделювання ситуації, де підліток стикається з несподіваною зміною планів. Батьки фасилітують процес пошуку нових варіантів дій. Гра завершується обговоренням, як гнучкість мислення допомагає підліткам адаптуватися до змін.

4. Рефлексивна практика «Що створює простір для розвитку гнучкості моєї дитини?». Батьки обговорюють, які фактори впливають на гнучкість мислення їхніх дітей, та генерують ідеї щодо фасилітації цієї якості в підлітків.

5. Групова дискусія: «Адаптивність як ключова навичка XXI століття: екологічні практики її розвитку». Орієнтири обговорення: роль гнучкості мислення в успішній адаптації до змін, способи створення безпечного простору для експериментування та прийняття досвіду помилок, аналіз сімейних практик, що сприяють адаптивності.

6. Рефлексія батьків щодо ходу тренінгового заняття, висловлення вражень, зауважень, побажань.

Батькам, чиї діти переживають адаптаційні труднощі в новому культурному середовищі, рекомендується ознайомитися зі статтею «Адаптація дитини за кордоном: що потрібно знати дорослим» (М. Сичинська, 2023а). Матеріал сприятиме осмисленню ролі батьків у підтримці гнучкості мислення та здатності дитини адаптуватися до нових умов. А для батьків, які виховують дитину без пари або в умовах розлучення, пропонується самостійно переглянути онлайн-курс «Розлучення батьків: як допомогти дитині адаптуватися» (М. Сичинська, 2023d).

Заняття 10–11. Екологія самоцінності: створення простору для автентичного самосприйняття підлітка

1. Вправа «Простір успіхів». Батьки укладають «колекцію досвіду зростання» для своїх дітей-підлітків, де збирають історії про їхні досягнення, позитивні риси та перемоги. Далі відбувається обговорення важливості визнання та прийняття досвіду розвитку для підвищення самооцінки. Вправа є модифікацією технік позитивного зворотного зв'язку й підтримки самооцінки, представлених у програмі з розвитку батьківських компетентностей (Веретенко, Зверева, & Шевченко, 2006).

2. Групова дискусія «Від критики до підтримки: мистецтво екологічного відгуку». Орієнтири обговорення: вплив батьківських оцінок на формування самоставлення підлітка, аналіз екологічних і неекологічних способів надання зворотного зв'язку, напрацювання навичок фасилітативної комунікації.

3. Розгляд психологічних кейсів зі складними ситуаціями взаємодії підлітків у родині, визначення впливу різних форм реагування батьків на самооцінку дитини, напрацювання форматів екологічної батьківсько-дитячої взаємодії.

4. Гра «Екологічна підтримка». Спочатку батьки тренуються у створенні простору визнання зусиль дитини в повсякденних ситуаціях, акцентуючи увагу на процесі, а не лише на результатах. Далі відбувається аналіз ефективності таких методів у розвитку природної віри дитини у свої сили.

5. Групова дискусія «Екологія сумнівів і впевненості: баланс між амбіціями та прийняттям». Орієнтири обговорення: що означає екологічне самосприйняття, способи фасилітації автентичної віри у власні сили, аналіз впливу соціальних порівнянь на самосприйняття підлітка.

6. Рефлексія батьків щодо власних усвідомлень, ходу тренінгового заняття, висловлення вражень, зауважень, побажань.

Для самостійного опрацювання вдома пропонується прослуховування онлайн-курсу «Як сформувати здорову самооцінку в дітей та підлітків» (М. Сичинська, 2024і) як матеріал для поглиблення розуміння динаміки самосприйняття в підлітковому віці та ролі батьківської підтримки.

Заняття 12–13. Трансформаційний потенціал конфліктів: фасилітативний підхід до вирішення суперечностей

1. Бесіда про типові причини конфліктів батьків з дитиною підліткового віку, обговорення різновидів конфліктів (відкритий, прихований, гострий, пролонгований, трансформаційний, стагнаційний), аналіз розвивального потенціалу та ризиків батьківсько-дитячих конфліктів, установлення змісту та

наслідків застосування стилів реагування в конфлікті (протистояння, відсторонення, пристосування, компроміс, співтворчість).

2. Групова дискусія «Бачення потреб у протистоянні». Орієнтири обговорення: психологічні причини конфліктів з підлітками, аналіз власних тригерів і реакцій у конфліктних ситуаціях, розвиток здатності створювати простір, де можуть проявитися потреби та мотиви за складною поведінкою.

3. Авторська вправа «Конфлікт як простір трансформації». Спочатку батьки аналізують свої конфлікти з підлітками, досліджуючи можливості для позитивних змін у взаєминах. Далі відбувається обговорення можливих фасилітативних стратегій поведінки батьків у конфліктних ситуаціях з підлітком.

4. Рольова гра «Екологічний конфлікт». Спочатку батьки моделюють конфліктні ситуації з підлітками, відпрацьовуючи навички фасилітації конструктивних змін (співтворчий підхід). Далі відбувається обговорення, як створити простір безпечного вираження емоцій і підвищити взаєморозуміння в конфліктних ситуаціях. Насамкінець формулюються висновки щодо способів екологізації батьківсько-дитячих конфліктів і їх трансформаційного потенціалу.

5. Групова дискусія «Фасилітація конфлікту: перетворення протистояння на можливість зростання». Орієнтири обговорення: трансформаційний потенціал конфліктів у розвитку стосунків, обмін досвідом конфліктних ситуацій як простір для навчання, сімейні «традиції» екологічної трансформації суперечок.

6. Рефлексія батьків щодо ходу тренінгового заняття, висловлення вражень, зауважень, побажань.

Як практичну ілюстрацію теми конфліктів рекомендується переглянути психоедукаційне відео *«У дитини істерика. Як реагувати на істерику, щоб навчити справлятися з такими станами»* (М. Сичинська, 2023f), а також

онлайн-курс «Дисципліна з любов'ю» (М. Сичинська, 2024а) як зразок екологічного підходу до вирішення конфліктів.

Заняття 14. Інтеграція досвіду та проєктування екологічних стратегій подальшої взаємодії

1. Авторська вправа «Екосистема резильєнтності мого підлітка». Батьки аналізують зміни, які вони спостерігали у своїх підлітків протягом участі в програмі, малюють платформу природного розвитку резильєнтності, відображають сильні сторони та простір для подальшого зростання. Узагальнення способів фасилітації та підтримки цих змін у майбутньому.

2. Підсумкова групова дискусія. Дискусійний блок 1 «Екологія змін: як створити простір, у якому нові навички стануть частиною повсякденного життя?» Орієнтири обговорення: стратегії підтримки позитивних змін у взаєминах, аналіз потенційних викликів і способів їх екологічного подолання, обмін ідеями щодо продовження роботи з формування власної резильєнтності та резильєнтності своєї дитини на найближчу і віддалену перспективу, їх презентація й обговорення, отримання зворотного зв'язку від групи.

Дискусійний блок 2. «Батьківство як простір особистісної трансформації: наступні кроки». Орієнтири обговорення: перспективи подальшого розвитку фасилітативних батьківських компетенцій, формування спільноти взаємопідтримки для продовження позитивних змін.

3. Завершення програми тренінгу. Подяка ведучої батькам за усвідомлення важливості реалізації ними фасилітативної місії та активність під час проведення тренінгу. Рефлексія батьків щодо участі в тренінгу, визначення найближчої та віддаленої перспектив власного розвитку, висловлення вражень, зауважень, побажань.

3.3 Аналіз результативності програми «Батьки і підлітки: взаємодія і довіра як опора у складні часи»

За результатами проведення програми «Батьки і підлітки: взаємодія і довіра як опора у складні часи» відбулися зміни в батьківсько-дитячих взаєминах, зокрема в показниках прив'язаності підлітків до мами. Представлено середні значення показників довіри, спілкування та відчуження підлітків в експериментальних і контрольній групі до та після програми (рис. 3.1,).

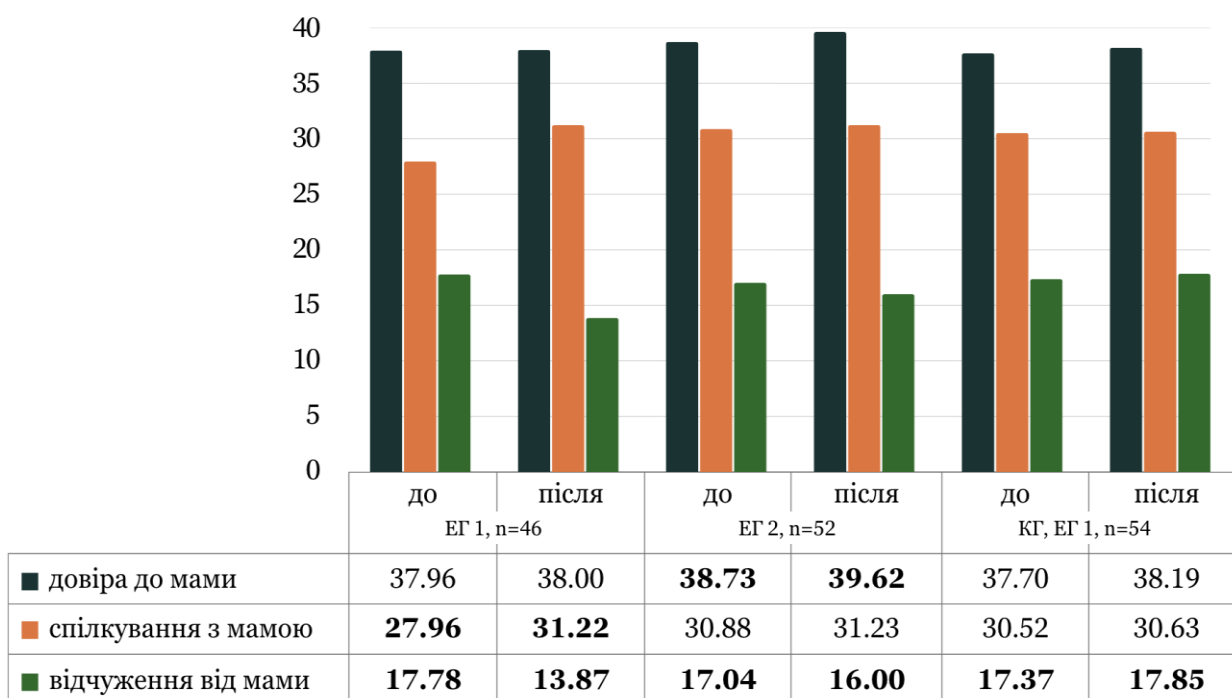

Рис. 3.1 Середньогрупові показники прив'язаності підлітків до мами у двох експериментальних і контрольній групах до та після експерименту

Показники статистичної достовірності змін за показниками прив'язаності підлітків до мам наведено в табл. 3.3. Аналіз динаміки батьківсько-дитячих стосунків за шкалами прив'язаності показав, що в першій групі комплексної програми покращилося спілкування з мамою ($Z = -2,663$, $p = 0,008$) та знизилися показники відчуження від мами ($Z = -3,750$, $p = 0,000$).

У другій групі підлітків посилилась довіра до мами ($Z = -2,011$, $p = 0,044$) і також знизилось відчуження ($Z = -2,151$, $p = 0,031$). При цьому і в контрольній групі також зафіксовано зменшення відчуження ($Z = -2,172$, $p = 0,030$), що може відображати загальні тенденції розвитку взаємин у підлітковому віці (додатки Л.1 – Л.3).

Таблиця 3.3

Динаміка прив'язаності підлітків до мами у двох експериментальних і контрольній групах до та після експерименту (критерій Вілкоксона)

Показники прив'язаності	Динаміка прив'язаності					
	ЕГ1, n=46		ЕГ2, n=52		КГ, n=54	
	Z	p	Z	p	Z	p
Довіра	-,114 ^b	,909	-2,011 ^b	,044	-1,401 ^c	,161
Спілкування	-2,663 ^b	,008	-,392 ^c	,695	-,285 ^c	,775
Відчуження	-3,750 ^c	,000	-2,151 ^c	,031	-2,172 ^c	,030

Для виявлення змін у стилях виховання мам після участі у формувальній програмі було проаналізовано середньогрупові значення кожного стилю – авторитарного, авторитетного, потурального та відстороненого (рис. 3.2). Для підтвердження статистичної достовірності виявлених змін застосовано непараметричний критерій Вілкоксона для зв'язаних вибірок (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Динаміка показників стилю виховання мам у двох експериментальних і контрольній групах до та після експерименту (критерій Вілкоксона)

Показники стилю виховання	Динаміка досліджуваних параметрів					
	ЕГ1, n = 46		ЕГ2, n = 52		КГ, n = 54	
	Z	p	Z	p	Z	p
Авторитарний стиль	-2,458 ^c	,014	-,474 ^b	,635	-,337 ^b	,736
Авторитетний стиль	-2,287 ^b	,022	-,130 ^b	,897	-,657 ^b	,511
Потуральний стиль	-,438 ^b	,662	-,800 ^c	,424	-,148 ^c	,882
Відсторонений стиль	-1,703 ^c	,089	-,561 ^b	,575	-,499 ^b	,618

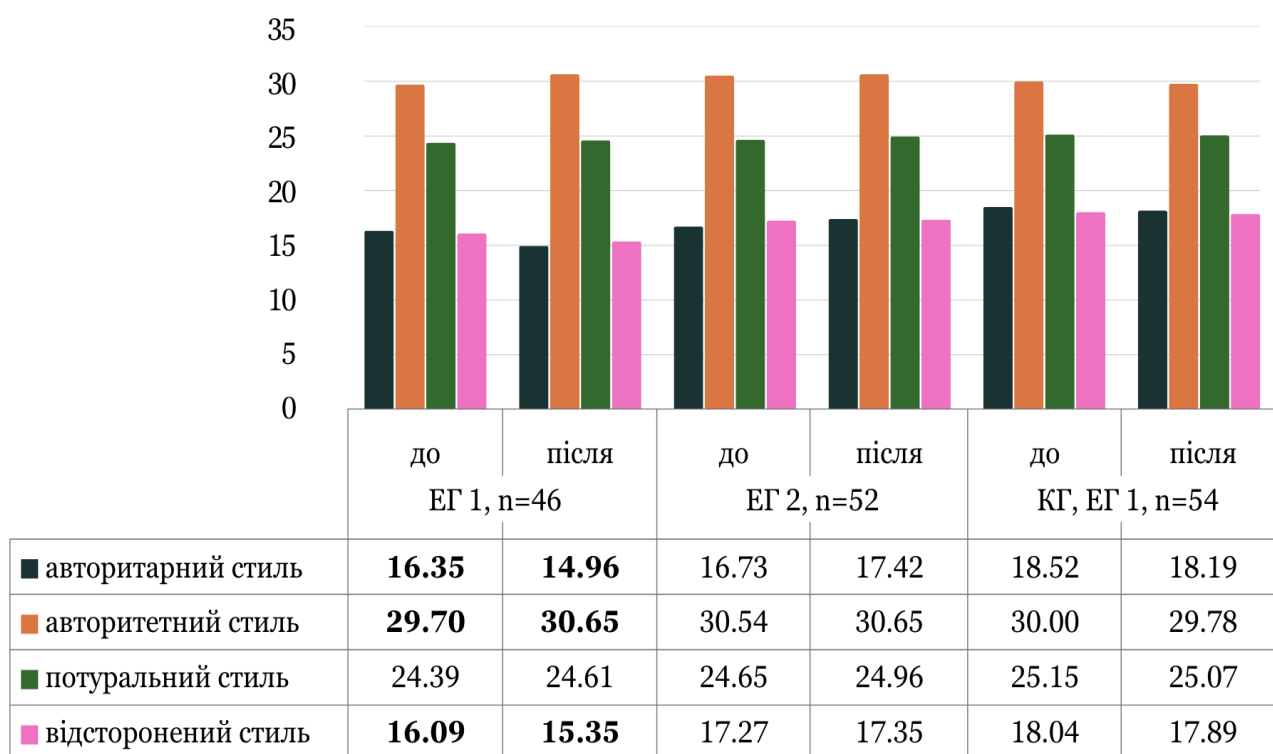

Рис. 3.2 Середньогрупові показники стилю виховання мам у двох експериментальних і контрольній групах до та після експерименту

Зміни в стилях виховання проявилися лише в групі комплексного впливу: знизилися показники авторитарного стилю ($Z = -2,458$, $p = 0,014$), підвищилися – авторитетного ($Z = -2,287$, $p = 0,022$), позначилася тенденція до зниження відстороненого стилю виховання ($Z = -1,703$, $p = 0,089$) (додатки Л.1 – Л.3).

Для візуального представлення динаміки змін у загальному рівні резильєнтності підлітків і їхніх мам у межах формувального експерименту подано порівняльні середньогрупові значення до та після реалізації програми у двох експериментальних і контрольній групах (рис. 3.3). Статистичну значущість змін загального рівня резильєнтності підтверджено непараметричним критерієм Вілкоксона для зв'язаних вибірок (табл. 3.5).

Найбільш виражені позитивні зміни зафіксовано в експериментальній групі 1, де робота здійснювалася одночасно з підлітками та їхніми матерями: статистично значуще зростання резильєнтності спостерігається як у підлітків ($Z = -3,008$; $p = 0,003$), так і в мам ($Z = -2,469$; $p = 0,014$).

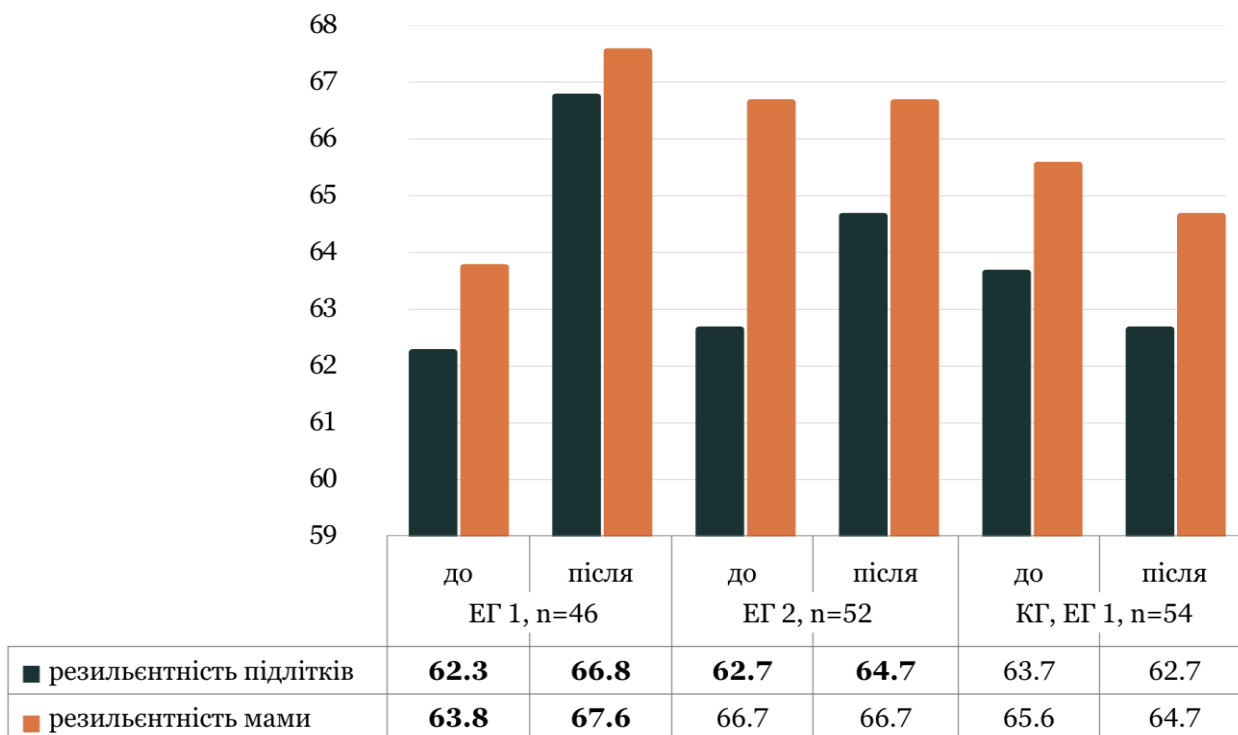

Рис. 3.3 Середньогрупові показники резильєнтності підлітків і мам у двох експериментальних і контрольній групах до та після експерименту

У групі, де працювали лише з підлітками, достовірні зміни зафіксовано лише у підлітків ($Z = -2,331$, $p = 0,020$). У контрольній групі змін, що досягали б рівня статистичної значущості, ані в підлітків, ані в мам не виявлено. Таким чином, результати підтверджують ефективність комплексного підходу, що охоплює одночасну роботу з обома учасниками системи батьківсько-дитячої взаємодії (додатки Л.1 – Л.3).

Таблиця 3.5

Динаміка загального рівня резильєнтності підлітків і мам у двох експериментальних і контрольній групах до та після експерименту (критерій Вілкоксона)

Показники резильєнтності	Динаміка досліджуваних параметрів					
	ЕГ1, n=46		ЕГ2, n=52		КГ, n=54	
	Z	p	Z	p	Z	p
Резильєнтність підлітків	-3,008 ^b	,003	-2,331 ^b	,020	-1,426 ^b	,154
Резильєнтність мам	-2,469 ^b	,014	-,016 ^c	,987	-1,393 ^b	,164

Аналіз відгуків підлітків по завершенню тренінгу засвідчив позитивні зміни в трьох ключових аспектах: усвідомлення власної ролі в стосунках з батьками («стала добрішою до батьків», «почала задумуватися над їх потребами»); розвиток навичок саморегуляції («легше відстоювати позицію не криком, а словами», «навчилась правильно виражати емоції»), зростання довіри в стосунках з батьками («стосунки покращились», «батьки стали більше прислухатись»). Оцінка мамами змін у взаємодії з підлітками показала, що стосунки з дитиною суттєво не змінилися, проте про певне їх покращення зазначили 50 % мам; 79 % мам відзначили, що стало легше взаємодіяти з дітьми; 21 % мам не відчули позитивних змін. Задоволеність учасників програмою проявилась у високій оцінці практичності отриманих знань і сформованих навичок, позитивному сприйнятті екофасилітативного формату роботи, готовності до подальшої роботи над покращенням батьківсько-дитячих стосунків. Такі суб'єктивні оцінки доповнюють результати психодіагностичних зрізів, зокрема, дієвість екофасилітативного підходу для гармонізації батьківсько-дитячих стосунків і розвитку резильєнтності як підлітків, так і батьків.

Таким чином, комплексна оцінка дозволяє зробити висновок про ефективність реалізованої програми «Батьки і підлітки: взаємодія і довіра як

опора у складні часи». У просторі комплексної роботи з підлітками і мамами (перша група) відбулося зростання резильєнтності як у підлітків ($Z = -3,008$, $p = 0,003$), так і в мам ($Z = -2,469$, $p = 0,014$). У просторі фокусованої роботи з підлітками також спостерігається значуще підвищення резильєнтності ($Z = -2,331$, $p = 0,020$), а в мам, які не брали участі в програмі, зміни не виявлені ($Z = -0,016$, $p = 0,987$). У контрольній групі значущих змін резильєнтності не відбулось. Аналіз динаміки батьківсько-дитячих стосунків за параметрами прив'язаності підлітків демонструє, що в першій групі покращилося спілкування з мамою ($Z = -2,663$, $p = 0,008$) та зменшилося відчуження ($Z = 3,750$, $p = 0,000$). У другій групі в підлітків посилилася довіра до мами ($Z = -2,011$, $p = 0,044$) і знизилася відчуження ($Z = -2,151$, $p = 0,031$). Цікаво, що в контрольній групі також зафіксовано зменшення відчуження ($Z = -2,172$, $p = 0,030$), що може відображати природні тенденції розвитку взаємин у підлітковому віці. Щодо батьківських виховних стилів, то зміни мали місце лише в першій групі: показники авторитарного стилю знизилися ($Z = -2,458$, $p = 0,014$), натомість авторитетного – підвищилися ($Z = -2,287$, $p = 0,022$), а також позначилася тенденція до зниження відстороненого стилю виховання ($Z = -1,703$, $p = 0,089$).

У цілому результати формувального експерименту підтвердили роль батьківсько-дитячих стосунків як чинника формування резильєнтності в підлітковому віці. Найбільш виражені позитивні зміни мають місце в умовах комплексної психологічної роботи, фокусованої на батьківсько-дитячих взаєминах. Зокрема, це проявилось і в першій групі в синхронному підвищенні резильєнтності учасників експерименту – підлітків і мам, у покращенні якості їхньої взаємодії, а також гармонізації стилів виховання мам. Формування резильєнтності підлітків відбувається як у контексті зрушень у системі батьківсько-дитячих стосунків, так і на індивідуальному рівні в умовах групової роботи без залучення батьків. При цьому об'єктивні та суб'єктивні

оцінки демонструють найбільш виражені позитивні зміни в умовах комплексної роботи з підлітками та їхніми мамами.

Загалом результати формувального експерименту підтверджують виявлені на констатувальному етапі тенденції щодо взаємозв'язку батьківсько-дитячих взаємин і резильєнтності підлітків. Спостерігається послідовність у загальних закономірностях: вищий рівень резильєнтності в матерів порівняно з підлітками в усіх групах до і після експерименту; переважання показників довіри над показниками відчуження у структурі прив'язаності до матері; а також переважання авторитетного стилю виховання в матерів над авторитарним, потуральним і відстороненим стилями.

Таким чином, результати формувального експерименту підтвердили ефективність програми «Батьки і підлітки: взаємодія і довіра як опора у складні часи», роль батьківсько-дитячих стосунків як важливого чинника формування резильєнтності підлітків; дієвість та переваги комплексної, одночасної роботи з батьками та підлітками в екофасилітативному форматі.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі обґрунтовано, реалізовано та експериментально перевірено ефективність програми формування резильєнтності підлітків через гармонізацію батьківсько-дитячих взаємин «Батьки і підлітки: взаємодія і довіра як опора у складні часи». Теоретичні положення та емпіричні результати констатувального етапу стали ключовими орієнтирами для побудови програми формувального впливу на засадах екофасилітативного підходу. Опорними точками при конструюванні програми були: диференційований підхід, системна організація психологічного впливу, що охоплює обидві сторони взаємодії – підлітків і батьків; акцент на гармонізацію батьківсько-дитячих стосунків, психологічні, гендерні та вікові особливості резильєнтності. Програма була реалізована у форматі соціально-психологічних тренінгів для батьків та підлітків з елементами екологічної

психологічної фасилітації та включала три наскрізні блоки: психоедукаційний (інформування про природу резильєнтності, вікові особливості підлітків, принципи екологічної взаємодії); фасилітаційний (розвиток емоційної регуляції, навичок конструктивної комунікації, гнучкості мислення і поведінки); рефлексивний (осмислення змін, зміцнення усвідомленого ставлення до себе та стосунків, інтеграція набутого досвіду).

Формувальний експеримент реалізовано через диференційований підхід до формування підгруп учасників, що дозволило перевірити ефективність різних форматів психологічного супроводу: комплексної експериментальної групи ($n = 46$), де психологічний вплив здійснювався одночасно на підлітків та їхніх матерів; фокусної експериментальної групи ($n = 52$), у якій формувальний вплив спрямовувався лише на підлітків; у контрольній групі ($n = 54$) відслідковувалася природна динаміка показників. Загальний обсяг вибірки склав 152 особи: 76 підлітків віком 11-15 років і 76 їхніх мам.

У структурі батьківсько-дитячих стосунків зафіксовано позитивні зрушення. В експериментальній групі з комплексним впливом покращилось спілкування з мамою ($Z = -2,663$; $p = 0,008$), зменшилось відчуження ($Z = -3,750$; $p = 0,000$). У фокусній групі посилилась довіра ($Z = -2,011$; $p = 0,044$), знизилось відчуження ($Z = -2,151$; $p = 0,031$). У контрольній групі зафіксовано лише зниження показників відчуження ($Z = -2,172$; $p = 0,030$), ймовірно, пов'язане з віковими нормативними процесами сепарації. Зміни в стилях виховання відзначено тільки в умовах синхронної роботи з підлітками та матерями: зниження показників авторитарного стилю ($Z = -2,458$; $p = 0,014$), підвищення рівня авторитетного стилю ($Z = -2,287$; $p = 0,022$), а також тенденція до зниження відстороненого стилю ($Z = -1,703$; $p = 0,089$). У першій експериментальній групі мало місце підвищення показників резильєнтності в підлітків ($Z = -3,008$; $p = 0,003$) і мам ($Z = -2,469$; $p = 0,014$). У групі, де участь брали лише підлітки, також відзначається підвищення їхньої резильєнтності ($Z = -2,331$; $p = 0,020$), при цьому показники мам не змінилися ($Z = -0,016$; $p =$

0,987). У контрольній групі значущих змін у показниках резильєнтності не виявлено. Суб'єктивні оцінки учасників доповнили об'єктивні показники, засвідчивши позитивні зміни в усвідомленні підлітками власної ролі в стосунках з батьками; розвитку навичок саморегуляції та зростанні довіри в стосунках з батьками.

Комплексна оцінка результативності програми дозволяє стверджувати, що найбільш ефективним форматом розвитку резильєнтності підлітків є системна робота з одночасним залученням підлітків і мам. Ключовим чинником ефективності програми стало застосування екофасилітативного підходу, що сприяло створенню безпечного простору для гармонізації батьківсько-дитячих взаємин і забезпечило гармонійне поєднання теоретичного осмислення, формування навичок партнерської взаємодії між підлітками і батьками. У цілому результати формувального експерименту підтвердили ефективність програми «Батьки і підлітки: взаємодія і довіра як опора у складні часи», роль батьківсько-дитячих стосунків як системного чинника формування резильєнтності підлітків та дієвість екофасилітативного підходу для гармонізації міжособистісної взаємодії в сімейній системі.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розширенням програми та її реалізацією за участі повних родин (мама, тато, підліток), аналізом впливу тристоронньої взаємодії; вивченням стійкості ефекту комплексної фасилітації; дослідженням особливостей застосування програми для сімей з різними соціально-психологічними характеристиками та потребами.

Результати дослідження за третім розділом подані в таких публікаціях [131] і матеріалах психоедукаційної спрямованості [90; 128; 129; 135].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проведене теоретичне й емпіричне дослідження батьківсько-дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності в підлітковому віці дозволило реалізувати поставлену мету та виконати завдання дослідження, що дає підстави для формулювання таких висновків:

1. Науково-теоретичний аналіз проблеми батьківсько-дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності в підлітковому віці виявив багатовекторність підходів до трактування цього феномену. Психодинамічний підхід розглядає взаємини через призму прив'язаності та задоволення базових потреб у прийнятті й емоційній підтримці; біхевіоральний – фокусується на техніках поведінки батьків і формуванні навичок зміни поведінки дитини; гуманістичний – підкреслює значення емпатійного розуміння, щирості та природності емоційних проявів; соціально-когнітивний – аналізує механізми наслідування та моделювання через батьківські зразки поведінки; екофасилітативний – визнає трансформаційну природу кризових періодів і підтримку природних ритмів особистісного розвитку, що дозволяє розглядати резильєнтність як базову властивість відкритих динамічних систем, яка природно проявляється в процесі їх розвитку та самоорганізації; інтегративний погляд на БДВ поєднує надбання різних теоретичних підходів. Батьківсько-дитячі взаємини визначено як інтегративну систему сімейної взаємодії, що включає емоційно-регулятивний, когнітивно-поведінковий та комунікативний компоненти, через які реалізуються фасилітативна, проєктивна, просвітницька і комунікативна функції, що визначають вплив батьків на особистісний розвиток і формування резильєнтності підлітка.

Кожен з розглянутих підходів акцентує специфічний аспект сімейної взаємодії, що у структурі батьківсько-дитячих взаємин репрезентовано трьома компонентами: емоційно-регулятивним, когнітивно-поведінковим і комунікативним. Функції батьківського впливу – фасилітативна, проєктивна,

просвітницька та комунікативна – узгоджуються зі структурними компонентами батьківсько-дитячих взаємин і деталізують способи реалізації виховної взаємодії.

Встановлено, що поняття «резильєнтність» еволюціонувало від фізичного змісту до багатовимірною психологічного конструкту, що охоплює біо-психо-соціальні аспекти та інтегрує три основні виміри: процес позитивної адаптації в умовах негараздів, результат успішного подолання труднощів і особистісну здатність протистояти викликам. Обґрунтовано, що підлітковий вік є сензитивним періодом для формування резильєнтності через специфічні вікові особливості: підвищену вразливість до стресорів, трансформацію емоційної регуляції, пошук ідентичності та сенсу життя. У підлітковому віці резильєнтність набуває специфічного змісту, що розгортається в межах чотирьох прогностично значущих сфер, які визначають структурно-функціональні компоненти резильєнтності: вольова самореалізація, гнучка адаптивність, соціальна залученість і самоконтроль, духовно-смилова опора.

2. Теоретична модель батьківсько-дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності підлітків інтегрує полівекторний та мультифакторний характер досліджуваного феномену. Батьківсько-дитячі взаємини структуровані через три компоненти: когнітивно-поведінковий, емоційно-регулятивний та комунікативний, що є носіями потенційного впливу та реалізують його через чотири функції: фасилітативну, проєктивну, просвітницьку та комунікативну. У якості системних контекстів формування резильєнтності в моделі представлено три типи батьківсько-дитячих взаємин: базовий – відповідає превентивній, перехідний – спонтанній, інтегративний – поствентивній формам резильєнтності. Типи БДВ характеризують специфічні патерни функціонування системи «батьки–дитина», що визначають потенціал і можливості формування резильєнтності в підлітковому віці. Модель враховує систему модераторів взаємозв'язку батьківсько-дитячих взаємин і резильєнтності: особистісні, вольові, динамічні характеристики, особливості

соціальної взаємодії з однолітками, життєвий досвід підлітка, а також його соціально-демографічні характеристики (стать, вік). Резильєнтність підлітка представлено як цільову змінну, що включає такі структурно-функціональні компоненти, як волева самореалізація, гнучка адаптивність, соціальна залученість і духовно-смилова опора.

2. Розроблена теоретична модель дозволяє враховувати взаємодію різнорівневих факторів і відображає сучасне бачення *резильєнтності підлітків* як інтегративної особистісної характеристики, що поєднує стійкість і динамічність, забезпечуючи здатність до адаптації, саморегуляції та трансформації травматичного досвіду в ресурс зростання. *Формування резильєнтності підлітків* відбувається у взаємодії з мікро- та макросоціальним середовищем, де батьківсько-дитячі стосунки виступають ключовим середовищем активації через взаємодію структурних компонентів, функцій батьківського впливу та модераторів, створюючи контексти для прояву превентивної, спонтанної чи поствентивної форм резильєнтності.

3. Констатувальний етап емпіричного дослідження особливостей батьківсько-дитячих взаємин як чинника формування резильєнтності в підлітковому віці проведено на вибірці з 625 осіб (257 підлітків та 368 батьків). Для забезпечення валідності та надійності вимірювання здійснено авторську адаптацію психодіагностичного інструментарію – чотирьохфакторного опитувальника стилю виховання PS-FFQ, опитувальника прив'язаності підлітків до батьків та однолітків IPPA; визначено психометричні показники україномовної версії шкали резильєнтності CD-RISC-25; розроблено авторський скринінговий опитувальник травматичного досвіду підлітків ТДП-7; використано методику особистісного диференціалу.

Установлено, що в українських сім'ях у батьків домінує авторитетний стиль виховання з функціональною диференціацією батьківських ролей – вищими показниками авторитетного стилю в матерів порівняно з батьками. Виявлено гендерні особливості прив'язаності підлітків: хлопці демонструють

вищу довіру до батьків (мам і татів), тоді як дівчата – до однолітків, при цьому з віком інтенсивність комунікації з батьками знижується, що відображає нормативні процеси психологічної сепарації. Розроблено типологію БДВ, що включає три типи: довірливо-включені з безпечною прив'язаністю (57,9 %), дистанційовано-компенсаторні з амбівалентною прив'язаністю (30,4 %) та авторитарно-відчужені з уникаючою прив'язаністю (11,7 %) взаємини. Виявлено гендерні відмінності в розподілі типів БДВ: у хлопців переважають довірливо-включені стосунки з батьками, тоді як у дівчат – дистанційовано-компенсаторні.

Загальний рівень резильєнтності є найвищим у татів, а найнижчим у підлітків-доньок. Емпірично підтверджено чотири компоненти резильєнтності: вольова самореалізація, гнучка адаптивність, соціальна залученість і самоконтроль, духовно-смилова опора. З'ясовано, що в підлітків структура резильєнтності більше орієнтована на емоційно-інтуїтивну чутливість та зовнішню підтримку, тоді як у дорослих домінують досвід подолання, вольова спрямованість та сформовані смислові конструкти. Обґрунтовано та емпірично підтверджено типологію індивідуальної резильєнтності, що включає вразливий (22,2 %), збалансований (41,4 %) та цілеспрямований (36,4 %) типи. Серед підлітків частіше зустрічається цілеспрямований тип, у дорослих – збалансований, що відображає еволюцію психологічних ресурсів від вольової мобілізації до інтегрованої системи внутрішньої опори.

Досліджено особливості міжпоколінної трансмісії резильєнтності на прикладі 88 сімей і на основі аналізу 25 виявлених родинних патернів розроблено типологію сімейної резильєнтності з функціонально різними конфігураціями: гомогенно-збалансований (11,4 %) тип забезпечує найвищу адаптивність при тривалих стресах; гомогенно-цілеспрямований (6,8 %) ефективний у короткострокових кризах; гомогенно-вразливий (2,3 %) потребує комплексної підтримки; комплементарно-батьківський (25,0 %)

поєднує стабільність батьківської підсистеми з простором для індивідуального розвитку підлітків; спадкові типи за материнською та батьківською лініями відображають різні механізми трансмісії (39,7 %); дивергентний тип (14,8 %) характеризується різноманітністю ресурсів при зниженій стабільності сімейної системи. Визначено, що 60,2 % родин характеризуються повною або частковою узгодженістю типів резильєнтності. Сім'ї, у яких принаймні один з батьків має збалансований тип резильєнтності, становлять майже половину (47,8 %) усіх патернів. Феномен «батьківської єдності» (25 %), коли батьки демонструють однаковий тип резильєнтності, а діти – інший, може відображати комплементарні механізми формування стійкості в родинній системі.

Підтверджено зв'язок між типами батьківсько-дитячих стосунків та типами резильєнтності підлітків. Більшість підлітків із вразливим типом резильєнтності виховується в умовах дистанційовано-компенсаторних стосунків, тоді як підлітки зі збалансованим і цілеспрямованим типами частіше зростають в умовах довірливо-включених стосунків. Психологічні характеристики підлітків є значущими та впливають на зв'язки між БДВ та резильєнтністю підлітків. Екстравертованість підлітка має прямий позитивний ефект на резильєнтність, воля, самоконтроль – модифікує взаємозв'язок між авторитарно-відчуженими батьківсько-дитячими взаєминами та резильєнтністю. Прив'язаність до однолітків є найсильнішим модератором взаємозв'язку БДВ і резильєнтності, демонструючи компенсаторний механізм: при безпечній прив'язаності до однолітків жоден тип батьківсько-дитячих взаємин не мав статистично значущого ефекту на резильєнтність, тоді як при відчуженій прив'язаності довірливо-включені стосунки з батьками сприяли її розвитку. Травматичний досвід не продемонстрував прямого впливу на рівень резильєнтності, що може свідчити про опосередковану роль батьківсько-дитячих взаємин як буфера та потребує подальшого дослідження.

Емпірично виявлені типи БДВ узгоджуються з теоретичною моделлю: довірливо-включений тип відповідає базовому і інтегративному типам БДВ (стабільні етапи діалектичної тріади) та асоціюється зі збалансованим і цілеспрямованим типами резильєнтності підлітків. Дистанційовано-компенсаторний та авторитарно-відчужений типи узгоджуються з перехідним теоретичним типом БДВ (антитезовий етап) і асоціюються з вразливим типом резильєнтності: 53,8% підлітків з вразливим типом виховуються в дистанційовано-компенсаторних умовах, 15,4% – в авторитарно-відчужених.

4. На основі теоретико-методологічного обґрунтування та емпіричних результатів розроблено, апробовано та доведено ефективність програми формування резильєнтності підлітків в умовах гармонізації батьківсько-дитячих взаємин «Батьки і підлітки: взаємодія і довіра як опора у складні часи». Методологічна основа програми поєднує принципи діалектичного, системного та екофасилітативного підходів. Їх реалізація дозволяє створити простір для підтримки природного ритму трансформацій системи батьківсько-дитячих взаємин і формування резильєнтності. За змістом програма охоплює три взаємодоповнюючі блоки (психоедукаційний, фасилітаційний, рефлексивний) та спрямована на формування резильєнтності через оптимізацію батьківсько-дитячих взаємин.

Для перевірки ефективності програми реалізовано диференційований формат роботи, що дозволив порівняти результативність комплексного впливу та фокусного підходу в експериментальних групах порівняно з контрольною групою. Аналіз результатів формувального експерименту виявив статистично значущі позитивні зміни в обох експериментальних групах, проте найбільш виражений ефект досягнуто в групі комплексного впливу. Гармонізація батьківсько-дитячих стосунків проявилася по-різному: в ЕГ1 покращилося спілкування з мамою та суттєво зменшилося відчуження, в ЕГ2 посилилася довіра до мами і знизилася відчуження. Навіть у контрольній групі зафіксовано зменшення відчуження, що може відображати природні тенденції

розвитку взаємин у підлітковому віці. Трансформація виховних стилів відбулася лише в групі комплексного впливу (зниження авторитарного, підвищення авторитетного та тенденція до зменшення відстороненого стилю). В умовах синхронної роботи з підлітками та матерями мало місце підвищення показників резильєнтності обох учасників взаємодії; у групі фокусного впливу – лише в підлітків, у контрольній групі змін показників резильєнтності не відбулося. Найбільш ефективною моделлю психологічного супроводу є системна робота з обома сторонами взаємодії – в цьому форматі відбуваються найбільш суттєві зрушення у структурі БДВ і показниках резильєнтності. Ключовими умовами, що забезпечили ефективність програми, є наступні: створення безпечного екопсихологічного простору, забезпечення відкритого діалогу, баланс рефлексивного осмислення та практичного відпрацювання навичок комунікації, врахування психологічних, вікових і гендерних особливостей учасників програми. Аналіз результативності програми підтверджує, що екофасилітативний підхід є ефективним у плані гармонізації батьківсько-дитячих стосунків і формування резильєнтності підлітків і їх батьків.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розширенням програми формування резильєнтності та її реалізацією за участі повних родин (підліток, мама, тато); вивченням стійкості та довготривалих ефектів екопсихологічної фасилітації; емпіричною верифікацією екопсихологічної матриці проявів резильєнтності в різних соціальних системах; розробленням диференційованих програм екофасилітативного супроводу з урахуванням різних форм прояву резильєнтності; дослідженням особливостей застосування програми для сімей з різними соціально-психологічними характеристиками та потребами під час воєнного стану та в контексті післявоєнного відновлення та розвитку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєнко, Т. Ф. (1987). Педагогічні проблеми молодії сім'ї. Київ : ІЗМН.
2. Апішева, А. Ш. (2012). Проблема конфліктних стосунків сучасних підлітків та юнаків з батьками. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*, 2(35), 117–125.
3. Асонов, Д., Хаустова, О. (2019). Розвиток концепції резилієнсу в науковій літературі протягом останніх років. *Психосоматична медицина та загальна практика*, 4 (4). <https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/219>
4. Афuzова, Г., Кротенко, В., Найдьонова, Г. (Ред.). (2023). *Розвиток резильєнтності здобувачів першого рівня вищої освіти в умовах воєнного конфлікту на території України*. Суми : Університетська книга.
5. Берн, Е. (2024). *Ігри, у які грають люди*. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля».
6. Біла, І. М. (2019). Сім'я як простір формування цінностей дитини. *Актуальні проблеми психології. Психологія обдарованості* : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, VI(15), 16–24.
7. Бондар, Т. В. (2010). Стиль взаємин між підлітками та батьками. *Український соціум*, 4(35), 31–39.
8. Бондаренко, О. Ф. (1997). *Психологічна допомога: теорія та практика*. Київ : Укртехпрес. (російською).
9. Бондарчук, О. І. (2024). Переживання підлітками батьківсько-дитячих стосунків та рівень осмисленості ними життя. *Вісник післядипломної освіти: зб. наук. праць. Серія «Соціальні та поведінкові науки; Управління та адміністрування»*, 29(58), 48–61. [https://doi.org/10.58442/3041-1858-2024-29\(58\)-48-61](https://doi.org/10.58442/3041-1858-2024-29(58)-48-61)

10. Брюховецька, О. В. (2024). Поняття життєстійкості особистості підлітка в сучасних умовах воєнного стану в Україні. *Вісник післядипломної освіти: зб. наук. праць. Серія «Соціальні та поведінкові науки; Управління та адміністрування»*, 29(58), 62–79. [https://doi.org/10.58442/3041-1858-2024-29\(58\)-62-79](https://doi.org/10.58442/3041-1858-2024-29(58)-62-79)
11. Бугаєць, Т. І., Журавель, Т. В., Ковальова, О. В., Пашко, Н. О. (2020). *Попередження та подолання насильства щодо дітей: налагодження міжвідомчої співпраці та координація дій*. Київ : ВГЦ «Волонтер», Пред-во Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні.
12. Булах, І. С. (2003). *Психологія особистісного зростання підлітка* : монографія. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова.
13. Булах, І. С. (2010). Психологічні механізми особистісного зростання підлітків. *Проблеми сучасної психології*, 8, 104–115.
14. Булгакова, О. Ю., Азаркіна, О. В. (2020). Теоретичні основи вивчення дитячо-батьківських стосунків у психологічних дослідженнях. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*, 31(70), 3, 100–104. https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/3_2020/19.pdf
15. Веретенко, Т. Г., Зверєва, І. Д., & Шевченко, Н. Ю. (2006). *Основи батьківської компетентності: Методичний посібник*. Київ.
16. Віннікот, Д. В. (2019). *Розмова з батьками. Не страшний психоаналіз Віннікота*. Київ : Центр навч. літ-ри.
17. Гаркуша, І. В., Кайко, В. І. (2016). Проблема батьківсько-дитячих стосунків у психології. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*, 1(2), 12–16. http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2016_1%282%29_4
18. Гончар, Л. В. (2018). *Теоретико-методичні засади формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин*. (Автореф. дис. д-ра. пед. наук). Національна академія педагогічних наук України. Інститут проблем виховання, Київ. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/710966/1/Gonchar_dis.pdf

19. Гончарова, Н. О., & Седих, К. В. (Ред.). (2018). *Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці*. Полтава : Астроя.
20. Гордєєва, А. В., Єфименко, А. П. (2013). Особливості сенсу життя та особистісного потенціалу підлітків, позбавлених батьківського піклування. *Проблеми сучасної психології*, 21, 69–79.
21. Грищенко, О. А. (2003). *Вплив інноваційних технологій на розвиток педагогічної майстерності вчителя*. Київ : Вища освіта.
22. Грішин, Е. (2021). Резилієнтність особистості : сутність феномену, психодіагностика та засоби розвитку. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія*, 64, 62–81.
23. Гусак, Н., Чернобровкіна, В., Чернобровкін, В., Максименко, А., Богданов, С., Бойко, О. (Ред.). (2017). *Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс*. Київ : НаУКМА.
24. Дзюнь, Х. (2023). Психологічні особливості розвитку резильєнтності студентської молоді. *Освітній діалог як гуманітарна психодидактична технологія вищого освіти* (с. 140–155). Тернопіль : ТНПУ ім. С. Гнатюка. http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/30866/1/9_Dzyn.pdf
25. Дубчак, Г. М. (2018). *Психологія становлення професійної стресостійкості майбутніх фахівців соціономічних професій*. (Автореф. дис. канд. психол. наук). Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, Київ. http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/1_1529249713.pdf
26. Дуткевич, Т. В., Савицька, О. В. (2010). *Практична психологія: вступ до спеціальності*. Київ : ЦУЛ.
27. Журавель, Т. В., Строева, Н. М. (2016). *Програма тренінгових занять для підлітків «Вибір до змін»*. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/24807/1/T_Zhuravel_ChooseToChange_17_I_L.pdf
28. Журба, К. (2022). Війна як чинник впливу на смисложиттєву сферу сучасних підлітків. *Нова педагогічна думка*, 2(110), 105–109.

29. Канішевська, Л. В. (2016). Дослідження проблеми формування цінностей сімейного життя у старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка, психологія, філософія»*, 253, 79–86.
30. Кляпець, О. Я. (2004). *Психологічні чинники вибору молодого людиною цивільного шлюбу*. (Автореф. дис. канд. психол. наук). Ін-т соціальної та політичної психології АПН України, Київ.
31. Ковальчук, А. Ю. (2019). Актуалізація поняття «життєздатність людини» як ключової категорії сучасної психології. *Психологічний часопис*, 2(22), 68–84. <https://doi.org/10.31108/1.2019.2.22.5>
32. Кокун, О. М., Ключков, В. В., Мороз, В. М., Пішко, І. О., Лозінська, Н. С. (2022). *Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій*. Київ-Одеса : Фенікс.
33. Кокун, О. М., Мельничук, Т. І. (2023). *Резилієнс-довідник*. Київ : Ін-т психології імені Г. С. Костюка НАПН України.
34. Кокун, О. М. (2020). Професійна життєстійкість особистості: аналіз феномена. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*, 5(20), 68–81.
35. Кокун, О. М. (2021-а). Життєстійкість як напрям сучасних психологічних досліджень. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*, 5(21), 69–88.
36. Кокун, О. М. (2021-б). Опитувальник професійної життєстійкості (українська версія). *Проблеми екстремальної та кризової психології*, 1, 91–105.
37. Комар, Т. В. (2003). *Особистісна рефлексія як чинник соціального становлення підлітків*. (Автореф. дис. канд. психол. наук). Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України, Київ.

38. Коновалова, О. В., Бикова, С. В. (2023). Формування резильєнтності у студентської молоді. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*, 3, 13–17.
39. Коновальчук, І. М. (2018). *Умови конструктивної взаємодії батьків і дітей у ситуації конфлікту*. В. Є. Литнєва, Н. Є. Колесник, Т. В. Завязун (Ред.), *Підготовка фахівців у контексті становлення Нової української школи: 2-х ч.* (Ч. I, с. 70–74). Житомир : ФОП «Н. М. Левковець».
40. Костюченко, О. В., Бриль, М. М. (2022). Розвиток психологічної резильєнтності особистості як складника здоров'я арттерапевтичними засобами. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*, 33(72), 2, 43–50.
41. Кочубей, Т., Семенов, А. (2013). Наукові підходи до вивчення емоційної стійкості як особистісної лідерської якості. *Збірник наукових праць Уманського педагогічного університету*, 1, 117–124.
42. Кравченко, О. Д., Моргун, В. Ф. (Ред.). (2008). *Психодіагностика особистості підлітка*. Полтава : ПДПУ імені В. Г. Короленка. <https://bit.ly/4e04xwR>
43. Кравченко, Т. В. (2009). Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи. Київ : Фенікс.
44. Кузікова, С., & Щербак, Т. (2022). Теоретико-емпіричний аналіз проблеми резильєнтності та стресостійкості в педагогічній діяльності. *Психологічний журнал*, 8, 39–46. <https://doi.org/10.31499/2617-2100.8.2022.258313>
45. Кузікова, С. Б. (2024). Резильєнтність як чинник посттравматичного зростання особистості. In *Psychological factors and technologies of personal self-fulfillment in different living conditions: Scientific monograph* (pp. 44–76). Riga, Latvia : Baltija Publishing. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-444-3-3>
46. Кулешова, О., Міхеєва, Л. (2021). Формування психологічної

стійкості особистості як умова збереження психологічного здоров'я студента. Гомонюк О. М. (Ред.). *Теорія та практика формування особистості як суб'єкта самотворення і самозбереження* (с. 64–79). Хмельницький : ФОП

Цюпак А. А. <https://bit.ly/3FMirX0>

47. Лазос, Г. (2019). Теоретико-методологічна модель резильєнтності як основа побудови психотехнології її розвитку. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 2–3(17), 77–89.

48. Лазос, Г. П. (2018). Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології. Консультативна психологія і психотерапія*, 3(14), 26–64.

49. Лазос, Г. (2011). Негативні переживання підлітків у взаємостосунках із батьками: глибинні аспекти їх виникнення та принципи психокорекції. *Освіта регіону : Політологія. Психологія. Комунікації*, 2. <https://social-science.uu.edu.ua/article/468>

50. Литвиненко, О. О. (2021). *Становлення особистості підлітка (онтогенетичний і дизонтогенетичний аспект)*. Харків : «В ДЕЛЕ». https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/37272/1/O_Lytvynenko_IL.pdf

51. Ліхоузова, Т. А. (2018). *Теорія імовірностей та математична статистика*. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського. https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/22404/1/TIMS_kurs_lek.pdf

52. Лой, М. (2013). Проблема самоствердження підлітка в сучасних умовах, Матеріали XVIII Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. Переяслав-Хмельницький : Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т імені Григорія Сковороди. http://neasmo.org.ua/zbirnuk_final_12_2013.pdf

53. Лук'яненко, В. В. (2013). Генеза становлення самоєфективності особистості. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*, 1, 29(3), 50–58.

54. Лушин, П. В., Сухенко, Я. В. (2023). *Проблема підвищення резильєнтності: екофасилітативний підхід*, Матеріали XII Міжнародної наук.-практ. конф. Київ : ДЗВО «УМО». <https://bit.ly/4mZVksF>
55. Лушин, П. В., Сухенко, Я. В. (2025). Системна резильєнтність: екофасилітативна перспектива (на прикладі батьківсько-дитячих стосунків). *Вісник післядипломної освіти : зб. наук. праць. Серія «Соціальні та поведінкові науки; Управління та адміністрування»*, 31(60), 91–110. [https://doi.org/10.58442/3041-1858-2025-31\(60\)-91-110](https://doi.org/10.58442/3041-1858-2025-31(60)-91-110)
56. Лушин, П. В., Сухенко, Я. В. (2022). *Протокол екофасилітативної сесії як інструмент індивідуального професійного розвитку суб'єкта психологічної допомоги*. Київ : ДЗВО «УМО». https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733047/1/Lushyn_Sukhenko_2022_EF_protocol.pdf
57. Лушин, П. В. (2005). *Особистісні зміни як процес: теорія та практика*. Одеса : Аспект (російською).
58. Лушин, П. В. (2013). *Екологічна допомога особистості у перехідний період: екофасилітація*. Жива книга (Т. 2, 296 с.). Київ : ТОВ «Оріана» (російською).
59. Лушин, П. В. (2016). Невизначеність та типи ставлення до неї: ситуація психологічної допомоги. *Психологічне консультування і терапія*, 1(5), 33–40 (російською). http://nbuv.gov.ua/UJRN/pscp_2016_1_5_5
60. Лялюк, Г. М. (2024). Соціально-психологічні чинники булінгу серед підлітків. *Habitus*, 58, 83–87.
61. Марченко, А. Д., Царенок, Л. Б., Завацька, Н. Є., Побокіна, Г. М., & Коваленко, В. О. (2022). Процес соціальної адаптації особистості: онтогенетичний аспект. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*, 2, 1(57), 134–141. <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2022-57-1-2-134-141>
62. Мельничук, І. Я. (2024). Теоретико-методологічні основи розвитку та корекції резильєнтності. *Наукові записки. Серія: Психологія*, 2, 82–87.

63. Мерзлякова, О. Л. (2023). Резильєнтність або психологічна стійкість: концепт, вимірювання, розвиток (аналітичний огляд). *Аналітичний вісник у сфері освіти й науки*, 18, 96–120.
64. Михайлишин, У. Б. (2021). Вплив самооцінки на конфліктну поведінку підлітків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*, 3, 86–92.
65. Міщенко, М. (2023). Psychological stability (resilience) in the conditions of war. *Modern Engineering and Innovative Technologies*, 2(28-02), 7–10.
66. Музика, О. Л., Біла, І. М., Корольов, Д. К., ... (Ред.). (2017). *Ціннісна детермінація становлення обдарованої особистості*. Київ : Видав. Дім «Слово». https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/708203/1/Muzyka_O_L_ZDSOO_IP_2017.pdf
67. Ніколаєв, Л. О., Чижма, Д. М., Шамардак, Ю. А. (2022). Шляхи оптимізації взаємодії молодших підлітків з батьками у конфліктних ситуаціях засобами тренінгу. *Габітус*, 37, 128–132.
68. Новікова, В. П. (2021). *Психологічні особливості формування самооцінки підлітків*, Матеріали Всеукраїнської студентської наук.-практ. конф., присвяч. 125-річчю з Дня народження Жана Піаже. Кропивницький.
69. Павлюк, Т. М., Вінник, Т. К. (Ред.). (2016). *Уявлення старших підлітків про благополучні взаємини з батьками*, Матеріали III Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. Луцьк : ПП Іванюк В. П.
70. Палько, Т. В., Травіна, К. В. (2024). Вплив війни на психоемоційний стан підлітків. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»*, 8(42), 832–844.
71. Панок, В. Г., Чепелева, Н. В., Титаренко, Т. М. та ін. (2001). *Основи практичної психології*. Київ : Либідь.
72. Періг, І. М., Дроздюк, В. Д. (2017). *Емоційна саморегуляція у підлітковому віці*, Матеріали VI Міжнародної наук.-тех. конф. молодих учених та студентів. Тернопіль.
73. Пінчук, Н. І. (2024). Роль стилів сімейного виховання у розвитку

резильєнтності підлітків. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: педагогіка та психологія*, 5. <https://doi.org/10.54929/2786-9199-2024-5-10-02>

74. Пляка, Л. В. (2023). Шляхи розвитку резильєнтності у здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*, 34(73), 6, 50–55.

75. Потіхенська, О. В., Костіна, В. В. (2023). *Розвиток потенціалу резильєнтності дітей та молоді в умовах воєнного стану*, Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. Харків : нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди.

76. Поліщук, В. М. (Ред.). (2021). *Психологія сім'ї*. Суми : Університетська книга.

77. *Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс*, Гусак Н. (Ред.). (2017). Київ : НаУКМА.

78. Пустовалов, І. В. (2016). *Психологічні особливості ціннісно-сислової сфери особистості підлітків в сім'ях повторного шлюбу*. (Дис. канд. психол. наук). Міністерство освіти і науки України, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ.

79. Радчук, Г. К. (2011). *Психологія аксіогенезу особистості у контексті вищої професійної освіти*. (Автореф. дис. д-ра психол. наук). Національна академія педагогічних наук України, Інститут психології ім. Г. С. Костюка, Київ. <https://uacademic.info/ua/document/0511U000248>

80. Ратушний, О. О. (2022). Особливості самооцінки у підлітковому віці. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*, 4, 74–79.

81. Руда, Т. М, Мицкан, Т. С. (2019). Розвиток стресостійкості підлітків і їх психофізичних якостей. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура*, 34, 77–87.

82. Руденок, А., Левицька, Т. (2019). Упевненість у собі як чинник вияву конформізму у підлітків. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія: Психологічні науки*, 2(13), 199–212.

83. Савчин, М. В. (2007). *Педагогічна психологія*. Київ : Академія.
84. Савчин, М., Василенко, Л. (2024). *Вікова психологія*. Київ : Академія.
85. Самоґаєва, Е. О. (2019). Особливості взаємин батьків з підлітками у сучасних сім'ях. *Проблеми сучасної психології*, 21, 64–658. <https://journals.urau/index.php/2227-6246/article/view/159676>
86. Седих, К. В. (2023). *Психологія сім'ї*. Київ : Академія.
87. Серґеєнкова, О. П., Столярчук, О. А., Коханова, О. П., Пасека, О. В. (2021). *Вікова психологія*. Київ : Центр учбової літ-ри.
88. Синґаївська, І., & Іванова, О. (2023). Коучинговий підхід як інструмент для встановлення довірливих стосунків між батьками і підлітками. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 2(70), 166–172. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-70-166-172>
89. Синґаївська, І., & Страмоусова, І. (2024). Чинники життєстійкості жінок під час війни. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 3(75), 231–245. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-75-231-245>
90. Синґаївська, І., & Чистякова, М. (2025). Міжнародний досвід інтеграції вимушених переселенців під час війни. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 77, 473–480. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-77-473-480>
91. Сичинська, М. М. (2021а). Підліток у сім'ї: як жити щасливо, а не виживати. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/teenagers/>
92. Сичинська, М. М. (2021b). Що робити, якщо дитина б'є батьків. Як правильно реагувати, коли дитина б'ється. <https://youtu.be/GCcUqp6kJb0>
93. Сичинська, М. М. (2021с). Як забороняти дітям по-доброму. Як відмовляти дітям. Як встановлювати правила. <https://www.youtube.com/watch?v=aLdOUfjHN00>
94. Сичинська, М. М. (2022а). Дитячий садок: чи потрібен він дитині? Поради батькам, які сумніваються. <https://youtu.be/Qmv5cmIUqPA>

95. Сичинська, М. М. (2022b). Що робити, якщо підліток не хоче вчитися. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/lekciya-shho-robyty-yakshho-pidlitok-ne-hoche-vchytysya/>
96. Сичинська, М. М. (2022c). Як адаптуватися у незнайомій країні: поради для підлітків. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/yak-adaptuvatysya-u-neznajomij-krayini-porady-dlya-pidlitkiv/>
97. Сичинська, М. М. (2022d). Як підтримати дитину, яка втратила маму чи тата. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/yak-pidtrymaty-dytynu-yaka-vtratyla-mamu-chy-tata/>
98. Сичинська, М. М. (2022e). Як підтримати дитину, якщо тато/мама дістали поранення на війні. [Неопублікована інфографіка].
99. Сичинська, М. М. (2022f). Як підтримати дитину, коли мама/тато на війні [Інфографіка]. Офіційний Telegram-канал Олени Зеленської. <https://t.me/FirstLadyOfUkraine>
100. Сичинська, М. М. (2022g). Як підтримати дитину, якщо її/його тато/мама загинув/ла на війні. [Інфографіка]. Інстаграм-спільнота «Свідоме виховання та стосунки в сім'ї». <https://www.instagram.com/share/BAIdZcKIGb>
101. Сичинська, М. (2022h). Теоретичні аспекти впливу батьківсько-дитячих взаємин на формування резильєнтності підлітка. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*, 18(63), 64–75.
102. Сичинська, М. М. (2023a). Адаптація дитини за кордоном: що потрібно знати дорослим. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/adaptacziya-dytyny-za-kordonom-shho-potribno-znaty-doroslym/>
103. Сичинська, М. М. (2023b). Дитина б'є дорослого: норма чи привід для хвилювання. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/dytyna-bye-doroslogo-norma-chy-pryvid-dlya-hvilyuvannya/>

104. Сичинська, М. М. (2023с). Дитяча тривожність: як вона проявляється і що з нею робити. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/dytyacha-tryvozhnist-yak-vona-proyavlyayetsya-i-shho-z-neyu-robyty/>
105. Сичинська, М. М. (2023d).). *Дитячий садок – як обрати. Підготовка дитини до дитсадка. Адаптація до дитячого садка*. <https://youtu.be/FIGGrckk77k>
106. Сичинська, М. М. (2023е). Концепція вільного виховання: користь і шкода. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/konczepczyia-vilnogo-vyhovannya-koryst-i-shkoda/>
107. Сичинська, М. М. (2023f). *У дитини істерика. Як реагувати на істерику, щоб навчити дитину справлятися з такими станами*. <https://youtu.be/i0cOLlV6DE>
108. Сичинська, М. М. (2023g). Фізична агресія у дітей різного віку: як діяти батькам. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/fizychna-agresiya-u-ditej-riznogo-viku-yak-diyaty-batkam/>
109. Сичинська, М. М. (2023h). Чи варто відзначати свята в умовах війни. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/chy-varto-vidznachaty-svyata-v-umovah-vijny/>
110. Сичинська, М. М. (2023i). *Чому дитина не слухається і що робити батькам. Дитина порушує правила. Як виховувати дитину*. <https://youtu.be/KLMVPaLHWLk>
111. Сичинська, М. М. (2023j). Чому не варто виховувати «зручних» дітей. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/chomu-ne-varto-vyhovuvaty-zruchnyh-ditej/>
112. Сичинська, М. М. (2023k). Як адаптувати дитину до школи в Україні та за кордоном. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/yak-adaptuvaty-dytynu-do-shkoly-v-ukrayini-ta-za-kordonom/>

113. Сичинська, М. М. (2023l). Як і коли говорити з дітьми про смерть. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/yak-i-koly-govoryty-z-ditmy-pro-smert/>

114. Сичинська, М. М. (2023m). Як організувати ранок з дитиною без постійних нагадувань і конфліктів. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/yak-organizuvaty-ranok-z-dytynoyu-bez-postijnyh-nagaduvan-i-konfliktiv/>

115. Сичинська, М. М. (2023n). Як підготувати дитину до народження молодшого брата чи молодшої сестри. <https://youtu.be/RiSyt-80FFo>

116. Сичинська, М. М. (2023o). Як підготувати дитину до першого класу школи – поради для батьків майбутніх першокласників. <https://youtu.be/GKyZrAwnZ7I>

117. Сичинська, М. М. (2023p). Як підтримати дитину, якщо її близька людина отримала поранення на війні. <https://youtu.be/LGcZ0LzPutM?si=EsjMfW8-0Of6dEcC>

118. Сичинська, М. М. (2023q). Як підтримати дитину, якщо хтось з близьких захищає Україну на війні. <https://youtu.be/r9J80UaFrMg>

119. Сичинська, М. М. (2023r). Як сказати дитині про смерть близької людини і потрібно про це говорити. https://youtu.be/1mZo7zfi_vM

120. Сичинська, М. М. (2023s). Підліток за кордоном: як навчатися, знайомитися і планувати майбутнє в іншій країні. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/pidlitok-za-kordonom-yak-navchatysya-znajomytysya-i-planuvaty-majbutnye-v-inshij-krayini/>

121. Сичинська, М. М. (2024a). Дисципліна з любов'ю. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/course-discipline/>

122. Сичинська, М. М. (2024b). Дослідження специфіки виховного стилю батьків дітей підліткового віку. У *Українська школа в контексті війни: психологічні проблеми: Збірник тез наукових доповідей Всеукраїнської*

науково-практичної інтернет-конференції (с. 27-31). Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

123. Сичинська, М. М. (2024с). Істерики та агресія: як допомогти дітям та підліткам. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/course-aggression/>

124. Сичинська, М. М. (2024d). Розлучення батьків: як допомогти дитині це пережити та як продовжувати жити далі. <https://www.youtube.com/watch?v=d9YYdEFjy0A>

125. Сичинська, М. М. (2024е). ТопТато: як чоловікам виховувати дітей чуйно, гнучко та в повазі. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/course-for-fathers>

126. Сичинська, М. М. (2024f). Як батькам дійти згоди щодо виховання дітей. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/lecture-how-parents-can-agree-on-raising-children/>

127. Сичинська, М. М. (2024g). Як не травмувати дитину власною агресією. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/yak-ne-travmuvaty-dytynu-vlasnoyu-agresiyeyu/>

128. Сичинська, М. М. (2024h). Як повідомити дитині про смерть близької людини. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/yak-povidomyty-dytyni-pro-smert-blyzkoyi-lyudyny/>

129. Сичинська, М. М. (2024i). Як сформувати здорову самооцінку у дітей та підлітків. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/course-self-esteem/>

130. Сичинська, М. М. (2024j). Як уникнути негативних наслідків фізичного булінгу: поради батькам. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*. <https://sychynska.com/yak-unyknyty-negatyvnyh-naslidkiv-fizychnogo-bulingu-porady-batkam/>

131. Сичинська, М. М. (2025а). Батьківсько-дитячі стосунки як чинник формування резильєнтності підлітків: емпіричні виміри. *Вісник*

післядипломної освіти: зб. наук. праць. Серія «Соціальні та поведінкові науки; Управління та адміністрування», 32(61), 161–176.
[https://doi.org/10.58442/3041-1858-2025-32\(61\)-161-176](https://doi.org/10.58442/3041-1858-2025-32(61)-161-176)

132. Сичинська, М. М. (2025b). Брати і сестри: основи виховання двох та більше дітей у сім'ї. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*.
<https://sychynska.com/course-siblings/>

133. Сичинська, М. М. (2025c). Гармонізація батьківсько-дитячих стосунків як чинник формування резильєнтності підлітків: результати експерименту. *Вісник післядипломної освіти: зб. наук. праць. Серія «Соціальні та поведінкові науки; Управління та адміністрування»*, 31(60), 145–157.
[https://doi.org/10.58442/3041-1858-2025-31\(60\)-145-157](https://doi.org/10.58442/3041-1858-2025-31(60)-145-157)

134. Сичинська, М. М. (2025d). Основи виховання єдиної дитини в сім'ї. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*.
<https://sychynska.com/course-only-child/>

135. Сичинська, М. М. (2025e). Психологічні особливості резильєнтності у підлітків і батьків в умовах війни в Україні. У *XXI Міжнародна науково-практична конференція «Modern technologies and science: problems, new and relevant developments»* (Сарагоса, Іспанія, 26 травня 2025 р., с. 238–241). European Conference.

136. Сичинська, М. (2025f). Розвиток резильєнтності підлітків через гармонізацію батьківсько-дитячих взаємин: дизайн, реалізація та оцінка ефективності екофасилітативної програми. У *Штучний інтелект як чинник розвитку трансверсальних компетентностей сучасної молоді: Збірник матеріалів міжнародного стажування* (с. 147–149). Люблін, Польща: Інститут розвитку освіти і науки «Wiedza».

137. Сичинська, М. М. (2025g). Як допомогти дітям і підліткам розвинути резильєнтність. *Школа усвідомленого батьківства Марії Сичинської*.
<https://sychynska.com/course-resilience/>

138. Скрипченко, О. В., Долинська, Л. В., Огороднійчук, З. В. та ін. (2001). *Вікова та педагогічна психологія*. Київ : Просвіта.

139. Соколовська, Л. М. (2020). Виховання оптимістичного світосприйняття підлітків як важлива педагогічна проблема. *Вісник Житомирського агротехнічного коледжу. Суспільні науки та філологія*, 2, 93–100.
140. Сопівник, І. В. (2016). Ціннісний (аксіологічний) підхід у вихованні особистості. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Педагогіка, психологія, філософія*, 239, 225–229.
141. Сорока, А., Гмирь, О. (2021). Психологічні особливості мотивації, стилів конфліктної поведінки та ціннісної сфери в підлітків та їх батьків. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*, 16(61), 99–109.
142. Столярчук, О. А. (2015). *Психологія сучасної сім'ї*. Кременчук : ПП Щербатих О. В.
143. Столярчук, О. А. (2022). Навчання та психоемоційний стан українських підлітків в умовах війни в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія»*, 1, 115–120.
144. Столярчук, О. А., & Сичинська, М. М. (2022). Психологічні проблеми адаптаційних розладів українських підлітків в умовах воєнного стану. У С. Д. Максименко (Ред.), *Нова українська школа: психологічні проблеми: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції* (с. 46-51). Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України.
145. Сухенко, Я. В. (2017). Особливості прояву психологічних референтів індивідуальної освітньої траєкторії в учнів, студентів, педагогів. *Український психологічний журнал*, 4(6), 127–138.
146. Сухенко, Я. В. (2018). Психологічні портрети старшокласників і педагогів: контекст колективної суб'єктності. *Психологія і особистість*, 2(14), 121–135. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1342347>
147. Титаренко, Т. М., Ларіна, Т. О. (2009). *Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека*. Київ : Марич.

148. Токарева, Н. М., Шамне, А. В., Макаренко, Н. М. (2014). *Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу*. Кривий Ріг. <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/0564/1760/1/підліток.pdf>
149. Федоренко, Р. П. (2015). *Психологія сім'ї*. Луцьк : Вежа-Друк.
150. Фромм, Е. (2010). *Мати чи бути?* О. Михайлова, А. Буряк (Перек.). Київ : Укр. письменник. https://hromadalib.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/12/fromm_2010_have.pdf
151. Хамініч, О. М. (2016). Резильєнтність: життєстійкість, життєздатність або резильєнтність? *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*, 6(2), 160–165.
152. Царькова, О. В., Кобзар, А. О. (2012). Психологічна стійкість підлітків до кризових ситуацій. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г С Сковороди. Психологія*, 44(1), 246–253.
153. Цуркан, Т. Г. (2015). Взаємини дитини і батьків як визначальний фактор впливу на формування особистості. *Наука і освіта. Психологія*, 3, 120–125.
154. Чайковська, О. М. (2016). *Психологія підліткової конфліктності*. Кам'янець-Подільський : Медобори.
155. Чернобровкін, В. М., Морозова, О. Б. (2021). Аналіз сучасних підходів до розвитку і посилення резильєнс особистості. *Технології розвитку інтелекту*, 5, 1(29). https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/%20547
156. Чистяк, О. (2023). Модель взаєморозуміння у батьківсько-дитячих стосунках: освітній контекст. *Проблеми політичної психології*, 13(27), 127–136 <https://doi.org/10.33120/popp-Vol13-Year2023-125>
157. Чиханцова, О. А. (2021). *Психологічні основи життєстійкості особистості*. Київ : Талком.
158. Чиханцова, О. А. (2023). Розвиток резильєнтності особистості в ситуаціях невизначеності. *Вчені записки ТНУ імені В І. Вернадського. Серія : Психологія*, 34(73), 1, 35–40.

159. Чиханцова, О. А., Гуцол, К. В. (2022). *Психологічні основи розвитку резильєнтності особистості в період пандемії Covid-19*. Київ : НАПН України, Ін-т психології імені Г. С. Костюка.
160. Шапар, В. Б. (2007). *Сучасний тлумачний психологічний словник*. Харків : Прапор.
161. Шахрай, В. М. та ін. (Ред.). (2019). *Цінність життя підлітка: світоглядні орієнтири*. Київ : Ін-т проблем виховання. <https://bit.ly/411J219>
162. Школіна, Н. В., Шаповал, І. І., Орлова, І. В., Кедик, І. О., Станіславчук, М. А. (2020). Адаптація та валідизація україномовної версії Шкали стресостійкості Коннора-Девідсона-10 (CD-RISC-10) : апробація у хворих на анкілозивний спондиліт. *Український ревматологічний журнал*, 2, 66–72. <https://www.rheumatology.kiev.ua/wp/wp-content/uploads/2020/07/1187.pdf>
163. Яблонська, Т. М. (2013). *Розвиток ідентичності дитини в системі сімейних взаємин*. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка.
164. Яблонська, Т. М. (2016). Дитячо-батьківські взаємини як чинник розвитку ідентичності дитини. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*, 9(9), 589–598.
165. Abar, C. C., Farnett, S., Mendola, K., Koban, K., & Sarra, Sh. (2018). Relationships between parent-child social media interactions and health behaviors. *Journal of Substance Use*, 23(3), 335–337. <https://doi.org/10.1080/14659891.2017.1410586>
166. Acosta, J., Chandra, A., & Madrigano, J. (2017). *An agenda to advance integrative resilience research and practice: key themes from a Resilience Roundtable*. Res. Rep., RAND Corp., Santa Monica, CA. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1683.html
167. Adler, A. (1956). *The individual psychology of Alfred Adler. A systematic presentation of selections from his writings*. New York : Basis Book.
168. Adnan, H., Rashid, S., Aftab, N., & Arif, H. (2022). Effect of authoritative parenting style on mental health of adolescents: Moderating role of

resilience. *Multicultural Education*, 8(4), 225–232.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6486191>

169. Ainsworth, M. D., Dlenar, M. C., Waters, E., Walls, S. (1978). *Patterns of attachment*. Hillsdale, New-York : Erbaum.

<https://doi.org/10.4324/9781315802428>

170. Alexander, D. E. (2013). Resilience and disaster risk reduction. *Natural Hazards and Earth System Sciences*, 13(11), 2707–2716.

<https://nhess.copernicus.org/articles/13/2707/2013/nhess-13-2707-2013.html>

171. Allport, G. W. (1968). *The person in psychology*. Boston : Reason Press.

172. American Psychological Association. (2023). *Resilience*.

<https://www.apa.org/topics/resilience>

173. Armsden, G. C., & Greenberg, M. T. (1991). *Inventory of Parent and Peer Attachment (IPPA): Mother, Father, Peer Version* [Unpublished manuscript]. ResearchGate.

174. Armsden, G. C., & Greenberg, M. T. (1987). The Inventory of Parent and Peer Attachment: Individual differences and their relationship to psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 16(5), 427–454.

<https://doi.org/10.1007/BF02202939>

175. Bandura, A. (1989). Regulation of cognitive processes through perceived self-efficacy. *Developmental Psychology*, 25, 729–735.

176. Bandura, A. V. S. Ramachaudran (Eds.). (1991). *Self-efficacy*. *Encyclopedia of human behavior* (Vol. 4, pp. 71–81). New York : Academic Press.

177. Baumrind, D. (1967). Child care practices anteceding three patterns of preschool behavior. *Genetic Psychology Monographs*, 75(1), 43–88.

178. Benzies, K., & Mychasiuk, R. (2010). Fostering family resiliency: A review of the key protective factors. *Child Family Social Work*, 14, 103–114.

<https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2008.00586.x>

179. Bi X., Wang, S. (2021). Parent-Adolescent Communication Quality and Life Satisfaction: The Mediating Roles of Autonomy and Future Orientation.

Psychological Research Behavior Managment, 21(14), 1091–1099.
<https://doi.org/10.2147/PRBM.S317389>

180. Bogar, C. B., & Hulse, K. D. (2006). Resiliency determinants and resiliency processes among female adult survivors of childhood sexual abuse. *Journal of Counseling & Development*, 84(3), 318–327.

181. Bolton, K. W. (2013). *Development And Validation Of The Resilience Protective Factors Inventory: A Confirmatory Factor Analysis*. (Dissertation Doctor of Philosophy in Social Work). The University of Texas at Arlington, Texas at Arlington. https://mavmatrix.uta.edu/socialwork_dissertations/120

182. Bonanno, G. A., & Diminich, E. D. (2013). Annual research review: Positive adjustment to adversity-trajectories of minimal-impact resilience and emergent resilience. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54(4), 378–401.
<https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC3606676/>

183. Bonanno, J. (2004). Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*, 59(1), 20–28. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/14736317/>

184. Bowlby, J. (1975). Family interaction in disturbed and normal families: a methodological and substantive review. *Psychologi Bull*, 1, 33–65.
<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/1096207/>

185. Boyarin, L. V., Zavatskyi, Yu. A., Zavatska, N. Ye., Pobokina, H. M., & Fedorova, O. V. (2022). Socio-psychological characteristics of self-fulfillment of youth and its resilience: internal and external dimensions. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*, № 2(58), 18–28.
<https://doi.org/10.33216/2219-2654-2022-58-2-18-28>

186. Brackett, M. A. (2019). *Permission to feel: Unlocking the power of emotions to help our kids, ourselves, and our society thrive*. Celadon Books.

187. Brammer, M. L., Shostrom, E. L., Abrego, P. J. (1989). *Therapeutic Psychology: Fundamentals of Counseling and Psychotherapy*. USA : Prentice Hall.
<https://archive.org/details/therapeuticpsych00bram>

188. Bryan, C., O'Shea, D., MacIntyre, T. (2019). Stressing the relevance of resilience: a systematic review of resilience across the domains of sport and work. *International Review of Sport and Exercise Psychology*, 12(1), 70–111. <https://doi.org/10.1080/1750984X.2017.1381140>
189. Campbell-Sills, L., & Stein, M. B. (2007). Psychometric analysis and refinement of the Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC): Validation of a 10-item measure of resilience. *Journal of Traumatic Stress*, 20(6), 1019–1028. <https://doi.org/10.1002/jts.20271>
190. Cicchetti, D. (2013). Annual research review: Resilient functioning in maltreated children – past, present, and future perspectives. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, 54(4), 402–422. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2012.02608.x>
191. Clarke, J. Nicholson, J. (2010). *Resilience: Bounce Back from Whatever Life Throws at You*. UK : Crimson Publishing.
192. Connor, K. M., Davidson, J. R. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*, 18(2). 76–82. <https://doi.org/10.1002/da.10113>
193. Connor-Davidson Resilience Scale. (n.d.). The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). May 19, 2025. <https://www.connordavidson-resiliencescale.com/>
194. Coutu, D. L. (2002). How resilience works. *Harvard business review*, 80(5). 46–56.
195. Craig, G. J. (1996). *Human development* (7nd ed.). Prentice-Hall, Inc. <https://psycnet.apa.org/record/1996-97105-000>
196. Davidson, J. R. T. (2022, January 1). *Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC) manual* (Unpublished manuscript).
197. Erikson, E. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. New York : WW Norton & Company.
198. Erikson, E. H. (2007). *Children, Childhood and Society*. British Archaeological Reports (Oxford) Ltd.

199. Feder, A., Fred-Torres, S., Southwick, S. M., & Charney, D. S. (2019). The biology of human resilience: Opportunities for enhancing resilience across the life span. *Biological Psychiatry*, 86(6), 443–453. <https://psycnet.apa.org/record/2019-53458-008>
200. Fergus, S., & Zimmerman, M. A. (2005). Adolescent resilience: a framework for understanding healthy development in the face of risk. *Annual review of public health*, 26, 399–419. <https://doi.org/10.1146/annurev.publhealth.26.021304.144357>
201. Fischer, G., Riedesser, F. (2003). *Lehrbuch der Psychotraumatologie*. München : Reinhardt.
202. Fishhoff, B., Nightingale, O. E., & Iannotta, G. J. (2001). *Adolescent risk and vulnerability: Concepts and measurement*. National Academies Press, Washington, DC. <https://doi.org/10.17226/10209>
203. Fletcher, D., Sarkar, M. (2013). Psychological resilience: A review and critique of definitions, concepts, and theory. *European Psychologist*. 1(18), 1, 12–23. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000124>
204. Folke, C. (2016). Resilience. *Ecology and Society*, 21(4). <https://doi.org/10.5751/ES-09088-210444>
205. Frankl, V. (1973). *The Doctor and Soul*. New York : Vintage Books.
206. Freud, S. (1961). *The ego and the id*. London : Hogarth.
207. Friesen, B. J. (2007). Recovery and resilience in children's mental health: Views from the field. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 31(1), 38–48. <https://doi.org/10.2975/31.1.2007.38.48>
208. Fromm, E. (2006). *The Art of Loving*. New York : Harper Collins Publishers.
209. Garmezy, N. (1991). Resiliency and Vulnerability to Adverse Developmental Outcomes Associated With Poverty. *American Behavioral Scientist*, 34(4), 416–430. <https://psycnet.apa.org/record/1991-20838-001>
210. Garmezy, N., & Rutter, M. (1985). *Stress, coping and development in children*. New York : Mc Graw-Hill.

211. Gergen, K. J. & Gergen, M. M. (1997). Toward a Cultural Constructionist psychology. *Theory and Psychology*, 7, 31–36. https://www.swarthmore.edu/sites/default/files/assets/documents/kenneth-gergen/Toward_a_Cultural_Constructionist_Psychology.pdf
212. Gilligan, R. (2004). Promoting resilience in child and family social work: Issues for social work practice, education and policy. *Journal of Social Work Education*, 23, 93–104. <https://doi.org/10.1080/0261547032000175728>
213. Goleman, D. (2005). *Emotional intelligence*. Bantam Books.
214. Gordon, T. (1975). *P.E.T. Parent effectiveness training: the tested new way to raise responsible children*. New York : New American Librari.
215. Gordon, T. (1979). *P.E.T. In Action*. Toronto : Bantam Books.
216. Grace, A. P. (2015). *Growing into resilience: Sexual and gender minority youth in Canada*. University of Toronto Press.
217. Guarnieri, S., Ponti, L., & Tani, F. (2010). The Inventory of Parent and Peer Attachment (IPPA): A study on the validity of styles of adolescent attachment to parents and peers in an Italian sample. *TPM – Testing, Psychometrics, Methodology in Applied Psychology*, 17(3), 103–130. <https://www.tpmmap.org/wp-content/uploads/2014/11/17.3.1.pdf>
218. Gullone, E., & Robinson, K. (2005). The Inventory of Parent and Peer Attachment-Revised (IPPA-R) for children: a psychometric investigation. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 12(1), 67–79. <https://doi.org/10.1002/cpp.433>
219. Gurak, H., Dolynska, L. (2021). Psychological Factors of Emotional Instability in Adolescents. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*, 4(32). https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/30122021/7705
220. Haase, J. E. (2004). The adolescent resilience model as a guide to interventions. *Journal of Pediatric Oncology Nursing*, 21, 5, 289–299. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/15381798/>
221. Habicht, J., Bowler, A., Moses-Payne, M. E., & Hauser, T. U. (2022). Children are full of optimism, but those rose-tinted glasses are fading – Reduced

learning from negative outcomes drives hyperoptimism in children. *Journal of Experimental Psychology : General*, 151(8), 1843–1853.
<https://doi.org/10.1037/xge0001138>

222. Hauser, S. T. (1999). Understanding resilient outcomes: Adolescent lives across time and generations. *Journal of Research on Adolescence*, 9(1), 1–24.
https://doi.org/10.1207/s15327795jra0901_1

223. Hayes, A. F. (2022). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach* (3rd ed.). The Guilford Press.

224. Hellerstein, D. (2011). How Can I Become More Resilient? *Psychology Today*. <https://www.psychologytoday.com/intl/blog/heal-your-brain/201108/how-can-i-become-more-resilient>

225. Horney, K. (2013). *Neurosis and Human Growth: The Struggle Toward Self-Realization*. London : Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315010526>

226. Hughes, D. A. (2009). *Attachment-focused parenting: Effective strategies to care for children*. W. W. Norton & Company.

227. Kaplan, H. B. (1999). Toward an understanding of resilience: A critical review of definitions and models. In M. D. Glantz, & J. L. Johnson (Eds.), *Resilience and development: Positive life adaptations* (pp. 17–83). Kluwer Academic Publishers. <https://awspntest.apa.org/record/1999-04168-002>

228. Karatas, Z., Ersoy, M. A., & Cakar, F. S. (2011). Self-Esteem and Hopelessness, and Resiliency: An Exploratory Study of Adolescents in Turkey. *International Education Studies*, 4(4), 84–91. <https://doi.org/10.5539/ies.v4n4p84>

229. Khanlou, N., & Wray, R. (2014). A whole community approach toward child and youth resilience promotion: A review of resilience literature. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 12(1), 64–79.
<https://doi.org/10.1007/s11469-013-9470-1>

230. Klohnen, E. C. (1996). Conceptual analysis and measurement of the construct of ego-resiliency. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(5), 1067–1079. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.5.1067>

231. Lushyn, P. V., & Sukhenko, Y. V. (2023). *Ecofacilitative pedagogy as a form of sustainability and social therapy*. In 4th International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social and Economic Matters (ICSF-2023). Kryvyi Rih, Ukraine. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/1254/1/012081>

232. Lushyn, P. V., Sukhenko, Y. V. (2022). *Reconsidering the Concept of Sustainability : Personal Adaptability Dynamics as Predictor of Positive Change*. In 3th International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social and Economic Matters. Kryvyi Rih, Ukraine.

233. Lushyn, P., & Sukhenko, Y. (2021). Post-Traumatic Stress Disorder and Post-Traumatic Growth in Dialectical Perspective: Implications for Practice. *East European Journal of Psycholinguistics*, 8(1), 57–69. <https://doi.org/10.29038/eejpl.2021.8.1.lus>

234. Lushyn, P., & Borrelli, S. (2003). Rediscovery of EMDR: In search of a rationale. *The EMDR Practitioner*. <https://francineshapirolibrary.omeka.net/items/show/16777>

235. Luthar, S. S. (1991). Vulnerability and resilience: A study of high risk adolescents. *Child Development*, 62(3), 600–616. <https://doi.org/10.2307/1131134>

236. Luthar, S. S. (1993). Methodological and conceptual issues in research on childhood resilience. *Journal of Child psychology and Psychiatry*, 34(4), 441–453. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1993.tb01030.x>

237. Luthar, S. S., Cicchetti, D., Becker, B. (2000). The construct of resilience : A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71(3), 543–562. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00164>

238. Luthar, S. S., Doernberger, C. H., & Zigler, E. (1993). Resilience is not a unidimensional construct : Insights from a prospective study of inner-city adolescents. *Development and Psychopathology*, 5(4), 703-717.

239. Maddi, S. R. (1999). The personality construct of hardiness: I. Effects on experiencing, coping, and strain. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 51(2), 83–94. <https://doi.org/10.1037/1061-4087.51.2.83>

240. Magnus, K. B., Cowen, E. L., Wyman, P. A., Fagen, D. B., & Work, W. C. (1999). Correlates of resilient outcomes among highly stressed African-American and white urban children. *Journal of Community Psychology*, 27, 473–488.
241. Malchiodi, C. A. (2007). *The art therapy sourcebook*. McGraw-Hill.
242. Martinez-Torteya, C., Bogat, G. A., von Eye, A., & Levendosky, A. A. (2009). Resilience among children exposed to domestic violence: the role of risk and protective factors. *Child Development*, 80, 562–577. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2009.01279.x>
243. Maslow A. G. (1967). A Theory of Metamotivation: the Biological Rooting of the Value-Life. *Journal of Humanistic Psychology*, 7, 2, 93–127. <https://doi.org/10.1177/0022167867007002>
244. Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56(3), 227–238. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.227>
245. Masten, A. S., Lucke, C. M., Nelson, K. M., & Stallworthy, I. C. (2021). Resilience in development and psychopathology: Multisystem perspectives. *Annual Review of Clinical Psychology*, 17, 521–549. <https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-081219-120307>
246. Masten, A. S. (2007). Resilience in developing systems: Progress and promise as the fourth wave rises. *Development and Psychopathol*, 19, 3, 921–930. <https://doi.org/10.1017/S0954579407000442>
247. Masten, A. S., Best, K. M., Garmezy, N. (1990). Resilience and development : Contributions from the study of children who overcome adversity. *Development and Psychopathology*, 2(4), 425–444. <https://doi.org/10.1017/S0954579400005812>
248. Masten, A. S., & Cicchetti, D. (2016). Resilience in development: Progress and transformation. In D. Cicchetti (Ed.), *Developmental psychopathology: Risk, resilience, and intervention* (3rd ed., pp. 271–333). John Wiley & Sons, Inc. <https://doi.org/10.1002/9781119125556.devpsy406>

249. Masten, A. S. (2014). *Ordinary magic: Resilience in development*. The Guilford Press. <https://psycnet.apa.org/record/2014-24988-000>
250. McCleary, J., & Figley, C. (Eds.). (2023). Resilience and trauma: Expanding definitions, uses, and contexts [Special issue]. *American Psychologist*, 78(1). <https://www.apa.org/pubs/journals/special/6232301>
251. Melnychuk, T., Grubi, T., Alieksieieva, S., Maslich, S., & Lunov, V. (2022). Peculiarities of psychological assistance in overcoming the consequences of COVID-19: a resilience approach. *Neuropsychiatria i Neuropsychologia*, 17(1), 95–107.
252. Meredith, L. S., Sherbourne, C. D., Gaillot, S., Hansell, L., Ritschard, H. V., Parker, A. M., & Wrenn G. (2011). *Promoting Psychological Resilience in the U.S. Military*. Center for Military Health Policy Research. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28083176/>
253. Myers, D. G. (2012). *Social Psychology*. (11 ed.). McGraw-Hill Education. <https://www.amazon.com/Social-Psychology-David-Myers/dp/0078035295>
254. Newman, T. (2002). *Promoting Resilience: A Review of Effective Strategies for Child Care Services*. Exeter: Centre for Evidence-based Social Services.
255. Nikmanesh, Z., Oshtorak, N., & Molla, M. D. (2020). The Mediating Role of Positive and Negative Affect in the Association of Perceptions of Parenting Styles with Resilience among Adolescents with Addicted Parents. *Iranian Journal of Psychiatry*, 15(4), 297–304. <https://doi.org/10.18502/ijps.v15i4.4295>
256. Olsson, C. A., Bond, L., Burns, J. M., Vella-Brodrick, D. A., & Sawyer, S. M. (2003). Adolescent resilience : A concept analysis. *Journal of Adolescence*, 26(1), 1–11. [https://doi.org/10.1016/S0140-1971\(02\)00118-5](https://doi.org/10.1016/S0140-1971(02)00118-5)
257. Pan, Y., & Yang, G. F. (2013). A review of the resilience at abroad. *Journal of Guizhou Normal University (Social Science Edition)*, 2, 7–12.
258. The Process macro for SPSS, SAS, and R. (Version 4.2). <https://www.processmacro.org>

259. Punjani, N. S., Mevawala, A. S. (2019). Resilience among Adolescents: A Concept, Construct, Process, *Outcomes and Nurses' Role. I-manager's Journal on Nursing*, 9(1), 32–38. <https://doi.org/10.26634/jnur.9.1.16078>
260. Reddy, M., & Henderson, S. (2010). *Facilitator's toolkit*. Academy for Educational Development.
261. Reivich, K., & Shatté, A. (2002). *The resilience factor: 7 essential skills for overcoming life's inevitable obstacles*. Broadway Books.
262. Rice, F. P., & Dolgin, K. G. (2005). *The adolescent: Development, relationships and culture* (11th ed.). Pearson Education New Zealand. <https://psycnet.apa.org/record/2004-19887-000>
263. Rice, K. G., FitzGerald, D. P., Whaley, T. J., & Gibbs, C. L. (1995). Cross-sectional and longitudinal examination of attachment, separation-individuation, and college student adjustment. *Journal of Counseling and Development*, 73, 463–474. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1995.tb01781.x>
264. Richardson, G. E. (2002). The metatheory of resilience and resiliency. *Journal of clinical Psychology*, 58(3), 307–321. <https://doi.org/10.1002/jclp.10020>
265. Richardson, G. E., Neiger B., Jensen S., Kumpfer, K. (1990). The resiliency model. *Health Education*, 21, 33–39. <https://doi.org/10.1080/00970050.1990.10614589>
266. Rincón Uribe, F. A., Godinho, R. C. S., Machado, M. A. S., Oliveira, K. R. D. S., Neira Espejo, C. A., de Sousa, N. C. V., de Sousa, L. L., Barbalho, M. V. M., Piani, P. P. F., Pedroso, J. D. S. (2021). Health knowledge, health behaviors and attitudes during pandemic emergencies: A systematic review. *PloS one*, 16(9). e0256731. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0256731>
267. Rogers, C., & Farson, R. E. (1957). *Active listening*. Chicago: Industrial Relations Center, University of Chicago.
268. Rogers, C. R. (1961). *On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy*. Boston : Houghton Mifflin.
269. Rolland, J. S., Walsh, F. (2005). *Systemic Training for Healthcare*

Professionals: The Chicago Center for Family Health Approach. *Family Process*, 44, 283–301.

270. Rollo, M. (1992). *Art of Counselling*. Profile Books Ltd.

271. Rosenberg, M. (1965). *Society and the Adolescent Self-Image*. Princeton, NJ : Princeton University Press.

272. Rotter, J. B. (1954). *Social learning and clinical psychology*. Prentice-Hall, Inc. <https://doi.org/10.1037/10788-000>

273. Rutter, M. (1987). Psychosocial resilience and protective mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry*, 57(3), 316–331. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.1987.tb03541.x>

274. Rutter, M. (1993). Resilience: Some conceptual considerations. *Journal of Adolescent Health*, 14(8), 626–631. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/1054139X9390196V>

275. Rutter, M. (1999). Resilience concept and finding: Implications for family therapy. *Journal of Family Therapy*, 21, 119–144. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1467-6427.00108>

276. Saleem, N., Mevawala, A. S. (2019). Resilience among Adolescents: A Concept, Construct, Process, Outcomes and Nurses' Role. *Journal on Nursing*, 9(1), 32–38. <https://doi.org/10.26634/jnur.9.1.1607>

277. Schaefer, E. S., Bell, R. Q. (1958). Development of a Parental Attitude Research Instrument. *Child Development*, 29(3), 339–361. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/13573503/>

278. Schofield, G., Beek, M. (2005). Risk and resilience in long-term foster-care. *British Journal of Social Work*, 35, 1283–1301. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bch213>

279. Seligman, E. P. M., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology. *American Psychologist*, 55, 5–14. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.5>

280. Shaffer, D. R., Kipp, K. (2014). *Developmental psychology childhood and adolescence* (9th ed.). Australia : Wadsworth Cengage Learning.

281. Shyny, T. Y. (2017). Construction and validation of PS-FFQ (Parenting Style Four Factor Questionnaire). *International Journal of Engineering Development and Research*, 5(3), 426–437.
<https://rjwave.org/ijedr/papers/IJEDR1703064.pdf>
282. Sippel, L. M., Pietrzak, R. H., Charney, D. S., Mayes, L. C., & Southwick, S. M. (2015). How Does Social Support Enhance Resilience in the Trauma-Exposed Individual? *Ecology and Society*, 20, 10–20.
<https://doi.org/10.5751/ES-07832-200410>
283. Skrove, M., Romundstad, P., Indredavik, M. S. (2013). Resilience, lifestyle and symptoms of anxiety and depression in adolescence: the Young-HUNT study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 48, 407–416.
<https://doi.org/10.1007/s00127-012-0561-2>
284. Stašová, L. (2017). *Family Members As Important Role Models Of contemporary Adolescents*, 8th The International Conference on Education and Educational Psychology. Published by Future Academy.
<https://doi.org/10.15405/epsbs.2017.10.50>
285. Steele, W., & Kuban, C. (2013). *Trauma-informed practices with children and adolescents*. Routledge.
286. Stevens, R. & Wetherell, M. (Ed.). (1996). *The self in the modern world: drawing together the threads*. Understanding the self. London : Sage Publication.
287. Stoliarchuk, O., Serhieienkova, O., Khrypko, S., Prorok, N., Sychynska, M., & Lobanchuk, O. (2022). Real and virtual space of life activities of Ukrainian adolescents in war conditions. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, 22(6), 611–619.
288. Sychynska, M. (2024). Attachment to parents as a driver of adolescent resilience. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*, 3, 69–73. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2024.3.13>
(англійською)
289. Telzer, E., Goldenberg, D., Fuligni, A., Galván, A., & Lieberman, M.

(2014). Adolescents' emotional competence is associated with parents' neural sensitivity to emotions. *Frontiers in Human Neuroscience*, 8, 558–568. <https://doi.org/10.3389/fnhum.2014.00558>

290. Terzi, Ş. (2006). Kendini toparlama gücü ölçeğinin uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 26, 77–86. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/200089>

291. Thakkar, V., Sheth, N. (2014). Communication Patterns between Adolescents and their Parents. *International Journal of Multidisciplinary and Current Research*, 2, 965–972. <https://bit.ly/4mPzpUW>

292. Tian, L., Liu, L., & Shan, N. (2018). Parent–child relationships and resilience among Chinese adolescents: The mediating role of self-esteem. *Frontiers in Psychology*, 9, 1030. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01030>

293. Trong Dam, V. A., Do, H. N., Thi Vu, T. B., Vu, K. L., Do, H. M., Thi Nguyen, N. T., & Ho, R. C. (2023). Associations between parent-child relationship, self-esteem, and resilience with life satisfaction and mental wellbeing of adolescents. *Frontiers in Public Health*, 11. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1012337>

294. Ungar, M. (2008). Resilience across cultures. *The British Journal of Social Work*, 38(2). 218–235.

295. Ungar, M. (2012). *The Social Ecology of Resilience: A Handbook of Theory and Practice*. New York, NY, USA.

296. Ungar, M. (2018). Systemic resilience: principles and processes for a science of change in contexts of adversity. *Ecology and Society*, 23(4), 34. <https://www.jstor.org/stable/26796886?seq=1>

297. Ungar, M., Brown, M., Liebenberg, L., Othman, R., Kwong, W. M., Armstrong, M., & Gilgun, J. (2007). Unique pathways to resilience across cultures. *Adolescence*, 42, 166, 287–310. <https://bit.ly/4l6MZBR>

298. van Breda, A. D. (2018). A critical review of resilience theory and its relevance for social work. *Social Work*, 54(1), 1–18. <https://doi.org/10.15270/54-1-611>

299. Veselska, Z., Geckova, A. M., Orosova, O., Gajdosova, B., van Dijk, J. P., & Reijneveld, S. A. (2009). Self-esteem and resilience: the connection with risky behavior among adolescents. *Addictive Behaviors*, 34, 287–291. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2008.11.005>
300. Vivona, J. M. (2000). Parental attachment styles of late adolescents: Qualities of attachment relationships and consequences for adjustment. *Journal of Counseling Psychology*, 47(3), 316–329. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.47.3.316>
301. Wahler, R. G., Winkel, G. H., Peterson, R. F. (1965). Mothers as behavior therapists for their own children. *Behavior Research and Therapy*, 3, 113–124. [https://doi.org/10.1016/0005-7967\(65\)90015-X](https://doi.org/10.1016/0005-7967(65)90015-X)
302. Walsh, F. (2016). Family resilience: A developmental systems framework. *European Journal of Developmental Psychology*, 13, 313–324. <https://doi.org/10.1080/17405629.2016.1154035>
303. Werner, E. (2007). Vulnerable but invincible: High risk children from birth to adulthood. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 5(1), 4751. <https://doi.org/10.1111/j.1651-2227.1997.tb18356.x>
304. Werner, E. E. (1995). Resilience in development. *Current Directions in Psychological Science*, 4(3), 81–84. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1111/1467-8721.ep10772327>
305. Werner, E. E., & Smith, R. S. (1992). *Overcoming the odds: High-risk children from birth to adulthood*. New York : Cornell University Press.
306. Wiese, B. & Freund, A. (2011). Parents as role models: Parental behavior affects adolescents' plans for work involvement. *International Journal of Behavioral Development*, 35(3), 218–224. <https://doi.org/10.1177/0165025411398182>
307. Windle, G., Markland, D. A., & Woods, R. T. (2008). Examination of a theoretical model of psychological resilience in older age. *Aging Mental Health*, 12, 285–292. <https://doi.org/10.1080/13607860802120763>
308. Windle, M. (1999). Critical conceptual and measurement issues in the

study of resilience. In M. D. Glantz, & J. L. Johnson (Ed.). *Resilience and development: positive life adaptations*. New York : Kluwer Academic/Plenum Publishers.161–178.

309. World Health Organization. (2014). *Health for the world's adolescents: A second chance in the second decade*. WHO.
http://iris.who.int/bitstream/handle/10665/85321/9789241505727_eng.pdf?sequence=1

ДОДАТКИ

Додаток А

Адаптація зарубіжних методик дослідження та україномовні методики

Додаток А.1

Авторська адаптація «Опитувальника на визначення прив'язаності підлітків до батьків та однолітків (мати, батько та однолітки) –

**Inventory of parent and peer attachment:
(mother, father, peer version) (IPPA)» (Armsden, 1991)**

Додаток А.1.1

Оригінальний текст і результати подвійного перекладу

Перша частина опитувальника «Прив'язаність до мами»

1. My mother respects my feeling.	1. Моя мама поважає мої почуття.
2. I feel my mother does a good job as my mother.	2. Я вважаю, що моя мама добре виконує свої материнські обов'язки.
3. I wish I had a different mother.	3. Буває, що у мене виникає бажання мати іншу маму.
4. My mother accepts me as I am.	4. Моя мама приймає мене таким/такою, як я є.
5. I like to get my mother's point of view on things I'm concerned about.	5. Мені цікаво дізнаватися думку мами щодо питань, які мене турбують.
6. I feel it's no use letting my feelings show around my mother.	6. Я думаю, що краще приховувати свої почуття у присутності мами.
7. My mother can tell when I'm upset about something.	7. Моя мама помічає, коли я засмучений/засмучена чимось.
8. Talking over my problems with my mother makes me feel ashamed or foolish.	8. Обговорюючи свої проблеми з мамою, я відчуваюсь дурником/дурепою і соромлюсь.
9. My mother expects too much from me.	9. Моя мама очікує занадто багато від мене.
10. I get upset easily around my mother.	10. У мене легко псується настрій, коли мама поруч.
11. I get upset a lot more than my mother knows about.	11. Я засмучуюсь набагато частіше, аніж про це відомо моїй мамі.

12. When we discuss things, my mother cares about my point of view.	12. При обговоренні чогось мама цікавиться моєю думкою.
13. My mother trusts my judgment.	13. Мені здається, що мама довіряє моїм рішенням.
14. My mother has her own problems, so I don't bother her with mine.	14. Мені краще приховувати свої проблеми від мами, бо в неї багато власних проблем.
15. My mother helps me to understand myself better.	15. Моя мама допомагає мені краще себе зрозуміти.
16. I tell my mother about my problems and troubles.	16. Я розповідаю мамі про мої проблеми та труднощі.
17. I feel angry with my mother.	17. Буває, що я злюсь на свою маму.
18. I don't get much attention from my mother.	18. Я відчуваю, що отримую недостатньо уваги від мами.
19. My mother helps me to talk about my difficulties.	19. Я відчуваю, що завдяки маминій підтримці мені легше розповідати про свої труднощі.
20. My mother understands me.	20. Моя мама розуміє мене.
21. When I am angry about something, my mother tries to be understanding.	21. Коли я злюся, моя мама намагається поставитися до мене з розумінням.
22. I trust my mother.	22. Я довіряю своїй мамі.
23. My mother doesn't understand what I'm going through these days	23. Моїй мамі складно зрозуміти, через що мені зараз доводиться проходити.
24. I can count on my mother when I need to get something off my chest.	24. Я можу розраховувати на свою маму, коли мені потрібно виговоритись.
25. If my mother knows something is bothering me, she asks me about it.	25. Якщо моя мама знає, що мене щось турбує, вона запитує про це.

Інструкція досліджуваному: Деякі із наведених нижче тверджень стосуватимуться твоїх почуттів щодо твоєї матері чи особи, яка замінила тобі матір. Якщо у твоєму житті є більше однієї особи, яка виконує роль матері (наприклад, біологічна матір та нерідна мати) – відповідай на питання про ваші стосунки із тією з них, котра, як ти відчуваєш, вплинула на тебе найбільше.

Оцінювання пунктів. Ніколи або майже ніколи = 1; Рідко = 2; Час від часу = 3; Часто = 4; Майже завжди або завжди = 5.

Пункти 3, 6, 8, 9, 10, 11, 14, 17, 18, 23 оцінюються в зворотному порядку.

Друга частина опитувальника «Прив'язаність до тата»

1. My father respects my feelings.	1. Мій тато поважає мої почуття.
2. I feel my father does a good job as my mother.	2. Я вважаю, що мій тато добре виконує свої батьківські обов'язки.
3. I wish I had a different father.	3. Буває, що у мене виникає бажання мати іншого тата.
4. My father accepts me as I am.	4. Мій тато приймає мене таким/такою, як я є.
5. I like to get my father's point of view on things I'm concerned about.	5. Мені цікаво дізнаватися думку тата щодо питань, які мене турбують.
6. I feel it's no use letting my feelings show around my father.	6. Я думаю, що краще приховувати свої почуття у присутності тата.
7. My father can tell when I'm upset about something.	7. Мій тато помічає, коли я засмучений/засмучена чимось.
8. Talking over my problems with my father makes me feel ashamed or foolish.	8. Обговорюючи свої проблеми з татом, я відчуваюсь дурником/дурепою і соромлюсь.
9. My mother expects too much from me.	9. Мій тато очікує занадто багато від мене.
10. I get upset easily around my father.	10. У мене легко псується настрій, коли тато поруч.
11. I get upset a lot more than my father knows about.	11. Я засмучуюсь набагато частіше, аніж про це відомо моєму татові.
12. When we discuss things, my father cares about my point of view.	12. При обговоренні чогось тато цікавиться моєю думкою.
13. My father trusts my judgment.	13. Мені здається, що тато довіряє моїм рішенням.
14. My father has his own problems, so I don't bother him with mine.	14. Мені краще приховувати свої проблеми від тата, бо в нього багато власних проблем.
15. My father helps me to understand myself better.	15. Мій тато допомагає мені краще себе зрозуміти.
16. I tell my father about my problems and troubles.	16. Я розповідаю татові про мої проблеми та труднощі.
17. I feel angry with my father.	17. Буває, що я злюсь на свого тата.

18. I don't get much attention from my father.	18. Я відчуваю, що отримую недостатньо уваги від тата.
19. My father helps me to talk about my difficulties.	19. Я відчуваю, що завдяки татовій підтримці мені легше розповідати про свої труднощі.
20. My father understands me.	20. Мій тато розуміє мене.
21. When I am angry about something, my father tries to be understanding.	21. Коли я злюся, мій тато намагається поставитися до мене з розумінням.
22. I trust my father.	22. Я довіряю своєму татові.
23. My father doesn't understand what I'm going through these days	23. Моєму татові складно зрозуміти, через що мені зараз доводиться проходити.
24. I can count on my father when I need to get something off my chest.	24. Я можу розраховувати на свого тата, коли мені потрібно виговоритись.
25. If my father knows something is bothering me, he asks me about it.	25. Якщо мій тато знає, що мене щось турбує, він запитує про це.

Інструкція досліджуваному: «У цій частині питання стосуватимуться твоїх почуттів щодо твого батька або чоловіка, який відіграє роль батька у твоєму житті. Якщо таких чоловіків є більше, ніж один (наприклад, біологічний батько та вітчим) відповідай на питання про стосунки із тим, хто, на твою думку, вплинув на тебе найбільше».

Оцінювання пунктів:

Ніколи або майже ніколи = 1; Рідко = 2; Час від часу = 3; Часто = 4; Майже завжди або завжди = 5.

Пункти 3, 6, 8, 9, 10, 11, 14, 17, 18, 23 оцінюються в зворотному порядку.

Третя частина опитувальника «Прив'язаність до однолітків»

1. I like to get my friend's point of view on things I'm concerned about.	1. Мені цікаво дізнаватися думку друзів щодо питань, які мене турбують.
2. My friends can tell when I'm upset about something.	2. Мої друзі помічають, коли я засмучений/засмучена чимось.
3. When we discuss things, my friends care about my point of view.	3. Коли ми обговорюємо щось, друзі цікавляться моєю думкою.
4. Talking over my problems with friends makes me feel ashamed or foolish.	4. Обговорюючи свої проблеми з друзями, я почуваюсь дурним/дурепою і переживаю сором.
5. I wish I had different friends	5. Я б хотів/хотіла мати інших друзів.
6. My friends understand me	6. Мої друзі розуміють мене.
7. My friends encourage me to talk about my difficulties.	7. Мої друзі заохочують мене говорити про мої труднощі.
8. My friends accept me as I am.	8. Мої друзі приймають мене таким/такою, як я є.
9. I feel the need to be in touch with my friends more often.	9. Я відчуваю потребу частіше спілкуватися з друзями.
10. My friends don't understand what I'm going through these days	10. Моїм друзям складно зрозуміти, через що мені зараз доводиться проходити.
11. I feel alone or apart when I am with my friends.	11. Я відчуваю себе самотнім/самотньою в колі друзів.
12. My friends listen to what I have to say.	12. Мої друзі вислуховують мене, коли мені є що сказати.
13. I feel my friends are good friends.	13. Я відчуваю, що мої друзі – хороші друзі.
14. My friends are fairly easy to talk to	14. З моїми друзями досить легко спілкуватись.
15. When I am angry about something, my friends try to be understanding.	15. Коли я злюся, мої друзі намагаються ставитися до мене з розумінням.
16. My friends help me to understand myself better.	16. Я відчуваю, що мої друзі допомагають мені краще зрозуміти себе.

17. My friends care about how I am feeling.	17. Мої друзі цікавляться тим, як я почуваюсь.
18. I feel angry with my friends.	18. Буває, що я злюсь на своїх друзів.
19. I can count on my friends when I need to get something off my chest.	19. Я можу розраховувати на своїх друзів, коли мені потрібно виговоритись.
20. I trust my friends.	20. Я довіряю своїм друзям.
21. My friends respect my feelings.	21. Я відчуваю, що мої друзі поважають мої почуття.
22. I get upset a lot more than my friends know about.	22. Я засмучуюсь набагато частіше, аніж про це відомо моїм друзям.
23. It seems as if my friends are irritated with me for no reason	23. Здається, що я дратую своїх друзів без вагомої на те причини.
24. I can tell my friends about my problems and troubles.	24. Я можу розповісти своїм друзям про мої проблеми та труднощі.
25. If my friends know something is bothering me, they ask me about it.	25. Якщо мої друзі знають, що мене щось турбує, вони запитують про це.

Інструкція досліджуваному: «У цій частині питання стосуються твоїх взаємин із близькими друзями. Будь ласка, уважно прочитай кожне твердження та вибери одну відповідь, яка відображатиме, наскільки правдивим для тебе є те чи інше твердження на даний момент».

Оцінювання пунктів і ключ до підрахунку балів пунктів: ніколи або майже ніколи – 1; рідко – 2; час від часу – 3; часто – 4; майже завжди або завжди – 5. Пункти 4, 5, 9, 10, 11, 18, 22, 23 оцінюються в зворотному порядку.

Субшкала	Номер судження	
	пряме	обернене
Довірливі взаємини з мамою/татом	1, 2, 4, 12, 13, 20, 21, 22	3, 9
Спілкування з мамою/татом	5, 7, 15, 16, 19, 24, 25	6, 14
Відчуження від мами/тата	8, 10, 11, 17, 18, 23	
Довірливі взаємини з однолітками	6, 8, 12, 13, 14, 15, 19, 20, 21	5
Спілкування з однолітками	1, 2, 3, 7, 16, 17, 24, 25	
Відчуження від однолітків	4, 9, 10, 11, 18, 22, 23	

Додаток А.1.2

Статистичні показники для першої частини опитувальника

«Прив'язаність до мами»

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,817	,830	25

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
IPPA_до_мами_1	81,1751	139,637	,748	,637	,795
IPPA_до_мами_2	80,8016	144,582	,644	,594	,802
IPPA_до_мами_3	80,5214	149,704	,465	,369	,809
IPPA_до_мами_4	80,8716	144,808	,578	,498	,803
IPPA_до_мами_5	81,6498	141,072	,620	,479	,799
IPPA_до_мами_6	81,9222	142,228	,499	,534	,804
IPPA_до_мами_7	81,4630	142,054	,586	,497	,801
IPPA_до_мами_8	82,6770	169,626	-,340	,422	,844
IPPA_до_мами_9	81,9883	146,215	,404	,356	,809
IPPA_до_мами_10	83,1051	165,344	-,249	,266	,835
IPPA_до_мами_11	81,6109	170,871	-,395	,473	,844
IPPA_до_мами_12	81,4591	141,038	,681	,582	,798
IPPA_до_мами_13	81,6537	142,407	,646	,524	,800
IPPA_до_мами_14	81,9611	142,366	,480	,598	,805
IPPA_до_мами_15	81,9027	135,823	,728	,639	,793
IPPA_до_мами_16	82,0895	137,254	,688	,619	,795
IPPA_до_мами_17	82,8210	171,218	-,471	,451	,841
IPPA_до_мами_18	82,9728	166,105	-,274	,305	,836
IPPA_до_мами_19	81,9339	135,632	,737	,686	,792
IPPA_до_мами_20	81,5214	139,079	,687	,643	,796
IPPA_до_мами_21	81,8988	140,529	,622	,549	,799
IPPA_до_мами_22	81,1012	139,474	,688	,693	,796
IPPA_до_мами_23	82,2218	175,165	-,498	,442	,850
IPPA_до_мами_24	81,8016	134,605	,718	,660	,792
IPPA_до_мами_25	81,2646	142,969	,572	,469	,802

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Part 1	Value	,650
		N of Items	13 ^a
	Part 2	Value	,709
		N of Items	12 ^b
	Total N of Items		25
Correlation Between Forms			,733
Spearman-Brown Coefficient	Equal Length		,846
	Unequal Length		,846
Guttman Split-Half Coefficient			,842

a. The items are: IPPA_до_мами_1, IPPA_до_мами_2, IPPA_до_мами_3, IPPA_до_мами_4, IPPA_до_мами_5, IPPA_до_мами_6, IPPA_до_мами_7, IPPA_до_мами_8, IPPA_до_мами_9, IPPA_до_мами_10, IPPA_до_мами_11, IPPA_до_мами_12, IPPA_до_мами_13.

b. The items are: IPPA_до_мами_14, IPPA_до_мами_15, IPPA_до_мами_16, IPPA_до_мами_17, IPPA_до_мами_18, IPPA_до_мами_19, IPPA_до_мами_20, IPPA_до_мами_21, IPPA_до_мами_22, IPPA_до_мами_23, IPPA_до_мами_24, IPPA_до_мами_25.

Додаток А.1.3

Статистичні показники для другої частини опитувальника

«Прив'язаність до тата»

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,858	,861	25

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
IPPA_до_тата_1	75,4336	223,517	,661	,606	,845
IPPA_до_тата_2	75,0586	229,953	,498	,511	,850
IPPA_до_тата_3	74,6523	236,024	,355	,402	,854
IPPA_до_тата_4	74,9961	227,353	,583	,484	,847
IPPA_до_тата_5	75,6914	221,038	,706	,616	,843
IPPA_до_тата_6	75,8633	223,389	,588	,586	,846
IPPA_до_тата_7	75,9297	223,477	,666	,593	,845
IPPA_до_тата_8	76,1836	257,625	-,201	,314	,872
IPPA_до_тата_9	75,7227	231,707	,403	,338	,853
IPPA_до_тата_10	76,5352	257,654	-,209	,458	,871
IPPA_до_тата_11	75,4063	257,144	-,196	,382	,871
IPPA_до_тата_12	75,5977	223,159	,689	,590	,844
IPPA_до_тата_13	75,5938	223,913	,677	,598	,845
IPPA_до_тата_14	75,9492	226,888	,502	,489	,849
IPPA_до_тата_15	76,0273	220,787	,671	,629	,844
IPPA_до_тата_16	76,2266	221,258	,707	,644	,843
IPPA_до_тата_17	76,2656	260,376	-,278	,410	,873
IPPA_до_тата_18	76,0117	258,074	-,215	,289	,872
IPPA_до_тата_19	76,1797	221,787	,683	,610	,844
IPPA_до_тата_20	75,5898	218,376	,775	,699	,841
IPPA_до_тата_21	75,9141	223,302	,662	,522	,845
IPPA_до_тата_22	75,2656	221,270	,675	,628	,844
IPPA_до_тата_23	75,8906	258,396	-,216	,275	,873
IPPA_до_тата_24	75,9453	219,840	,674	,598	,843
IPPA_до_тата_25	75,8203	220,156	,726	,620	,842

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Part 1	Value	,725
		N of Items	13 ^a
	Part 2	Value	,767
		N of Items	12 ^b
	Total N of Items		25
Correlation Between Forms			,776
Spearman-Brown Coefficient	Equal Length		,874
	Unequal Length		,874
Guttman Split-Half Coefficient			,873

a. The items are: IPPA_до_тата_1, IPPA_до_тата_2, IPPA_до_тата_3, IPPA_до_тата_4, IPPA_до_тата_5, IPPA_до_тата_6, IPPA_до_тата_7, IPPA_до_тата_8, IPPA_до_тата_9, IPPA_до_тата_10, IPPA_до_тата_11, IPPA_до_тата_12, IPPA_до_тата_13.

b. The items are: IPPA_до_тата_14, IPPA_до_тата_15, IPPA_до_тата_16, IPPA_до_тата_17, IPPA_до_тата_18, IPPA_до_тата_19, IPPA_до_тата_20, IPPA_до_тата_21, IPPA_до_тата_22, IPPA_до_тата_23, IPPA_до_тата_24, IPPA_до_тата_25.

Додаток А.1.4

Статистичні показники для третьої частини опитувальника

«Прив'язаність до однолітків»

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,844	,859	25

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
IPPA_до_однолітків_1	83,5216	134,526	,610	,447	,831
IPPA_до_однолітків_2	83,6667	133,215	,636	,536	,829
IPPA_до_однолітків_3	83,4118	135,849	,641	,564	,831
IPPA_до_однолітків_4	85,2431	155,823	-,204	,341	,862
IPPA_до_однолітків_5	83,0078	142,016	,355	,370	,840
IPPA_до_однолітків_6	83,3882	135,687	,665	,619	,830
IPPA_до_однолітків_7	84,4471	133,925	,555	,432	,832
IPPA_до_однолітків_8	83,0039	140,602	,538	,522	,836
IPPA_до_однолітків_9	83,8549	139,715	,364	,238	,840
IPPA_до_однолітків_10	84,7137	155,851	-,203	,278	,863
IPPA_до_однолітків_11	85,3020	151,464	-,061	,271	,855
IPPA_до_однолітків_12	83,2353	135,708	,653	,578	,831
IPPA_до_однолітків_13	83,0706	138,145	,605	,598	,833
IPPA_до_однолітків_14	83,0196	140,405	,531	,515	,836
IPPA_до_однолітків_15	83,8588	134,744	,606	,488	,831
IPPA_до_однолітків_16	83,9765	131,551	,702	,582	,827
IPPA_до_однолітків_17	83,7098	133,160	,691	,623	,828
IPPA_до_однолітків_18	85,2039	157,651	-,328	,295	,860
IPPA_до_однолітків_19	83,5059	130,865	,664	,645	,828
IPPA_до_однолітків_20	83,2941	136,067	,652	,609	,831
IPPA_до_однолітків_21	83,4353	133,822	,690	,630	,829
IPPA_до_однолітків_22	84,3686	155,320	-,186	,309	,862
IPPA_до_однолітків_23	85,2235	151,143	-,049	,352	,855
IPPA_до_однолітків_24	83,7059	131,760	,621	,634	,829
IPPA_до_однолітків_25	83,7725	133,452	,649	,549	,829

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Part 1	Value	,682
		N of Items	13 ^a
	Part 2	Value	,751
		N of Items	12 ^b
Total N of Items			25
Correlation Between Forms			,793
Spearman-Brown Coefficient	Equal Length		,885
	Unequal Length		,885
Guttman Split-Half Coefficient			,884

a. The items are: IPPA_до_однолітків_1, IPPA_до_однолітків_2, IPPA_до_однолітків_3, IPPA_до_однолітків_4, IPPA_до_однолітків_5, IPPA_до_однолітків_6, IPPA_до_однолітків_7, IPPA_до_однолітків_8, IPPA_до_однолітків_9, IPPA_до_однолітків_10, IPPA_до_однолітків_11, IPPA_до_однолітків_12, IPPA_до_однолітків_13.

b. The items are: IPPA_до_однолітків_14, IPPA_до_однолітків_15, IPPA_до_однолітків_16, IPPA_до_однолітків_17, IPPA_до_однолітків_18, IPPA_до_однолітків_19, IPPA_до_однолітків_20, IPPA_до_однолітків_21, IPPA_до_однолітків_22, IPPA_до_однолітків_23, IPPA_до_однолітків_24, IPPA_до_однолітків_25.

Додаток А.2

**Авторська адаптація методики «Чотирьохфакторний опитувальник
стилю виховання – Parenting Style Four Factor Questionnaire (PS-FFQ)»
(Shyny, T. Y& Dr. A. Velayudhan, 2017)**

*Додаток А.2.1**Оригінальний текст і результати подвійного перекладу*

1. I want my child to follow my instructions because I am the authority to decide what to do or what not to do	1. Я хочу, щоб моя дитина виконувала мої вказівки, оскільки за мною має бути останнє рішення
2. I would like to be a friend, Philosopher and guide to my child	2. Я б хотів/хотіла бути другом, учителем і наставником для своєї дитини
3. I am very soft with my child so that I cannot correct him/her at proper time by punishment	3. Мені бракує суворості до моєї дитини, щоб вчасно вплинути на її поведінку шляхом покарання
4. I do not have any demand or control on my child and I give total freedom	4. Я даю своїй дитині повну свободу дій без будь-якого контролю і вимог
5. I have little patience to tolerate any misbehaviour of my child or to listen to the excuses in any kind of mistakes	5. Мені бракує терпіння, щоб вислуховувати виправдання дитини за будь-які її помилки
6. I used to understand the feelings of my child in any situation and always try to get the opinion of my child whenever I buy something for him/her	6. Я намагаюся дізнатися побажання дитини, коли щось для неї купую
7. Whenever the child comes with low marks, I will not give any punishments rather I feel he/she will become better next time	7. Коли моя дитина отримує низькі оцінки, я відмовляюся від будь-яких покарань і розумію, що наступного разу в неї все вдасться краще
8. As I am very sad and depressed I cannot show much care and deep emotional tie up with my child	8. Через свій сум та/або пригнічення я виявляю замало турботи і втрачаю глибокий емоційний зв'язок зі своєю дитиною
9. I strongly believe that my child's future is in my hand and so there is a strict time table for my child to follow	9. Я глибоко переконаний / переконана, що майбутнє моєї дитини залежить від мене, тому вона повинна дотримуватися чіткого розпорядку дня

10. Important decisions of the family are done together and I give full freedom to my child to share everything with me	10. Важливі рішення у нашій родині приймаються разом з дітьми
11. I give valuable reward to my child for obeying me or behaving well	11. Я даю винагороду своїй дитині за те, що вона слухається мене та поводить себе добре
12. As I am very busy with my household and office duties, I get less time to involve my child's studies or to listen his/her needs and wishes	12. Мені бракує часу вислуховувати потреби і бажання дитини, оскільки у мене багато роботи та/або хатніх обов'язків
13. I have clear expectations regarding my child's behaviour and I am not much bothered about the likings of my child regarding his/her future	13. У мене є чіткі очікування щодо того, як має поводитися моя дитина
14. As I understand the strength and weakness of my child, I set some appropriate rules for him/her and give friendly corrections whenever necessary	14. Оскільки я розумію сильні та слабкі сторони своєї дитини, я встановлюю для неї певні правила і у разі потреби делікатно виправляю її
15. Though I have definite goal and planning about my child's future I cannot follow it strictly because of my leniency	15. Хоча у мене є цілі і плани щодо майбутнього моєї дитини, мені бракує суворості, щоб чітко їх дотримуватися
16. I have enough stress and strain myself and hence I cannot take care of my child's welfare	16. Я відчуваю, що мені бракує сил, щоб подбати про добробут моєї дитини через високий рівень стресу і напруги
17. I usually like to give physical punishment than giving advices to my child because I am sure he/she will not listen to it	17. Я віддаю перевагу фізичним покаранням, оскільки впевнений/впевнена, що моя дитина не буде прислухатися до моїх порад
18. I will not force my child in any of his/her future career and I also help him/her to set a realistic goal	18. Моя дитина матиме повну свободу у виборі професії, а я допоможу їй поставити перед собою реалістичну мету
19. As I was brought up by strictly disciplined parents, I am very liberal with my child	19. Я відчуваю, що я дуже поблажливий / поблажлива до своєї дитини, оскільки батьки суворо мене виховували
20. I usually give more important to my own likes and wishes but not bother much about needs or misbehaviours of my child	20. Я відчуваю, що не надто переймаюсь потребами чи неналежною поведінкою своєї дитини, адже надаю більше уваги власним вподобанням та бажанням

21. I believe that only through punishment a child can be corrected and I also do not like to give any financial freedom to my child	21. Я проти того, щоб моя дитина витрачала гроші на власний розсуд
22. Whenever my child fail to follow the time table given to him/her, I remind the consequences with a touch of love and affection	22. Я ніжно і лагідно нагадую дитині про можливі наслідки, коли вона порушує встановлений розпорядок дня
23. I like to be a very affectionate parent towards my child and also I take the responsibility of my faulty parenting on my child	23. Мені подобається бути ласкавим / ласкавою зі своєю дитиною
24. As I am busy and get little time to care my child, he/she is quite free to move own way to take decisions	24. Моя дитина має змогу цілком самостійно приймати рішення, оскільки я досить зайнятий/зайнята і в мене мало часу піклуватись про неї
25. The punishment I give to my child depends upon my mood	25. Покарання, яке я застосовую до дитини, залежить від мого настрою
26. My child talks with me out of being punished after he/she has done something wrong	26. Моя дитина вмовляє мене не карати її, якщо вона зробила щось погане
27. I always threaten my child with punishment but do not actually doing it because of my leniency	27. Я погрожую своїй дитині покаранням, проте я насправді не застосовую його через свою поблажливість
28. As I am bounded with severe life problems, I ignore my child's misbehaviour and I have no idea about his/her life outside the home	28. Я не маю жодного уявлення про життя моєї дитини поза межами дому, оскільки я маю серйозні життєві проблеми
29. Whenever my child shows disobedience, I scold and criticise him/her with bursting anger	29. Коли моя дитина не слухається, я сварю і критикую її з нестримним гнівом
30. Even though I am busy I have enough time to visit my child's school & to meet teachers to know his/her progress	30. Незважаючи на свою зайнятість, я знаходжу час, щоб відвідати школу своєї дитини, поспілкуватися з її вчителями та дізнатися про її успіхи
31. Because of excessive love and sympathy I have showing towards my child, he/she has no self discipline	31. Я відчуваю, що через мою надмірну любов і прихильність до дитини, вона втратила здатність до самодисципліни
32. I never like to tell my child where I am going or why I am late	32. Я вважаю за краще уникати пояснення дитині, куди я йду або чому запізнююся

Інструкція. Уважно прочитайте наступні твердження та оберіть одну відповідь. Якщо у вас двоє та більше дітей підліткового віку, відповідайте узагальнено про всіх.

Обрахунок результатів здійснюється шляхом підрахунку балів за обраним варіантом відповіді ніколи – 1 бал; рідко – 2 бали; час від часу – 3 бали; часто – 4 бали; завжди – 5 балів відповідно до ключа.

Ключ до підрахунку балів

Шкала	Номер судження
Авторитарний стиль	1, 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29
Авторитетний стиль	2, 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30
Потуральний стиль	3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31
Відсторонений стиль	4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32

Додаток А.2.2

Статистичні показники за шкалою «Авторитарний стиль»**Case Processing Summary**

		N	%
Cases	Valid	391	100,0
	Excluded ^a	0	,0
	Total	391	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,759	,762	8

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
PS-FFQ_аторитарний_1	15,3376	18,317	,545	,331	,717
PS-FFQ_аторитарний_5	14,8747	19,018	,460	,275	,733
PS-FFQ_аторитарний_9	15,0205	19,938	,339	,140	,756
PS-FFQ_аторитарний_13	16,0512	20,592	,333	,159	,755
PS-FFQ_аторитарний_17	16,2992	20,385	,484	,265	,733
PS-FFQ_аторитарний_21	15,6061	19,465	,438	,214	,737
PS-FFQ_аторитарний_25	15,4041	18,359	,515	,310	,723
PS-FFQ_аторитарний_29	15,2583	18,402	,562	,401	,714

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Part 1	Value	,562
		N of Items	4 ^a
	Part 2	Value	,678
		N of Items	4 ^b
	Total N of Items		8
Correlation Between Forms			,592
Spearman-Brown Coefficient	Equal Length		,743
	Unequal Length		,743
Guttman Split-Half Coefficient			,743

a. The items are: PS-FFQ_аторитарний_1, PS-FFQ_аторитарний_5, PS-FFQ_аторитарний_9, PS-FFQ_аторитарний_13.

b. The items are: PS-FFQ_аторитарний_17, PS-FFQ_аторитарний_21, PS-FFQ_аторитарний_25, PS-FFQ_аторитарний_29.

Додаток А.2.3

Статистичні показники за шкалою «Авторитетний стиль»**Case Processing Summary**

		N	%
Cases	Valid	391	100,0
	Excluded ^a	0	,0
	Total	391	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,563	,614	8

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
PS-FFQ_авторитетний_2	25,5959	14,482	,196	,060	,551
PS-FFQ_авторитетний_6	25,8951	12,356	,512	,321	,461
PS-FFQ_авторитетний_10	26,0230	12,407	,445	,347	,476
PS-FFQ_авторитетний_14	26,7545	12,181	,418	,247	,479
PS-FFQ_авторитетний_18	25,6701	13,165	,416	,242	,495
PS-FFQ_авторитетний_22	26,5985	12,877	,299	,153	,521
PS-FFQ_авторитетний_26	27,6752	15,374	-,083	,029	,668
PS-FFQ_авторитетний_30	26,8261	12,400	,227	,119	,554

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Part 1	Value	,596
		N of Items	4 ^a
	Part 2	Value	,113
		N of Items	4 ^b
	Total N of Items		8
Correlation Between Forms			,438
Spearman-Brown Coefficient	Equal Length		,609
	Unequal Length		,609
Guttman Split-Half Coefficient			,609

a. The items are: PS-FFQ_авторитетний_2, PS-FFQ_авторитетний_6, PS-FFQ_авторитетний_10, PS-FFQ_авторитетний_14.

b. The items are: PS-FFQ_авторитетний_18, PS-FFQ_авторитетний_22, PS-FFQ_авторитетний_26, PS-FFQ_авторитетний_30.

Додаток А.2.4

Статистичні показники за шкалою «Потуральний стиль»**Case Processing Summary**

		N	%
Cases	Valid	391	100,0
	Excluded ^a	0	,0
	Total	391	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,520	,525	8

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
PS-FFQ_потуральний_3	21,8772	13,703	,459	,233	,404
PS-FFQ_потуральний_7	20,6957	16,581	,089	,128	,540
PS-FFQ_потуральний_11	22,2199	17,095	,017	,047	,568
PS-FFQ_потуральний_15	21,9847	14,272	,393	,202	,431
PS-FFQ_потуральний_19	21,5959	14,970	,265	,095	,477
PS-FFQ_потуральний_23	20,6803	16,033	,203	,126	,499
PS-FFQ_потуральний_27	21,4834	14,825	,273	,144	,474
PS-FFQ_потуральний_31	21,9744	14,825	,285	,203	,470

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Part 1	Value	,278
		N of Items	4 ^a
	Part 2	Value	,358
		N of Items	4 ^b
	Total N of Items		8
Correlation Between Forms			,395
Spearman-Brown Coefficient	Equal Length		,567
	Unequal Length		,567
Guttman Split-Half Coefficient			,566

a. The items are: PS-FFQ_потуральний_3, PS-FFQ_потуральний_7, PS-FFQ_потуральний_11, PS-FFQ_потуральний_15.

b. The items are: PS-FFQ_потуральний_19, PS-FFQ_потуральний_23, PS-FFQ_потуральний_27, PS-FFQ_потуральний_31.

Додаток А.2.5

Статистичні показники за шкалою «Відсторонений стиль»**Case Processing Summary**

		N	%
Cases	Valid	391	100,0
	Excluded ^a	0	,0
	Total	391	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,744	,749	8

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
PS-FFQ_відсторонений_4	14,7008	20,651	,187	,078	,763
PS-FFQ_відсторонений_8	14,7110	17,765	,473	,308	,711
PS-FFQ_відсторонений_12	14,5448	17,336	,571	,338	,691
PS-FFQ_відсторонений_16	15,1483	18,383	,447	,274	,716
PS-FFQ_відсторонений_20	15,0537	17,743	,523	,320	,701
PS-FFQ_відсторонений_24	14,7263	18,845	,383	,200	,729
PS-FFQ_відсторонений_28	15,6752	18,615	,592	,353	,696
PS-FFQ_відсторонений_32	15,1918	18,889	,382	,209	,729

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Part 1	Value	,568
		N of Items	4 ^a
	Part 2	Value	,636
		N of Items	4 ^b
	Total N of Items		8
Correlation Between Forms			,574
Spearman-Brown Coefficient	Equal Length		,729
	Unequal Length		,729
Guttman Split-Half Coefficient			,729

a. The items are: PS-FFQ_відсторонений_4, PS-FFQ_відсторонений_8, PS-FFQ_відсторонений_12, PS-FFQ_відсторонений_16.

b. The items are: PS-FFQ_відсторонений_20, PS-FFQ_відсторонений_24, PS-FFQ_відсторонений_28, PS-FFQ_відсторонений_32.

Додаток А.3

**Статистичні показники надійності українськомовної версії шкали
резильєнтності Коннор-Девідсона (CD-RISC-25)**

Додаток А.3.1

Статистичні показники для вибірки підлітків

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	257	100,0
	Excluded ^a	0	,0
	Total	257	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,874	,877	25

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
1 (10) CD-RISC-25	62,04	170,003	,434	,302	,869
2 CD-RISC-25	61,58	174,736	,196	,225	,876
3 CD-RISC-25	62,86	169,991	,275	,166	,875
4 (10) CD-RISC-25	62,53	163,797	,646	,532	,863
5 CD-RISC-25	62,11	166,879	,541	,394	,866
6 (10) CD-RISC-25	62,36	170,435	,339	,314	,872
7 (10) CD-RISC-25	62,40	167,561	,457	,292	,868
8 (10) CD-RISC-25	61,95	172,036	,337	,239	,872
9 CD-RISC-25	62,35	171,915	,287	,263	,873
10 CD-RISC-25	62,50	167,056	,501	,412	,867
11 (10) CD-RISC-25	61,94	167,782	,557	,481	,866
12 CD-RISC-25	62,52	164,852	,588	,477	,865
13 CD-RISC-25	62,02	168,570	,413	,380	,870
14 (10) CD-RISC-25	62,60	169,015	,385	,283	,871
15 CD-RISC-25	62,48	166,618	,445	,374	,869
16 (10) CD-RISC-25	62,37	165,665	,541	,426	,866
17 (10) CD-RISC-25	62,34	163,812	,652	,557	,863
18 CD-RISC-25	62,72	172,126	,263	,241	,874
19 (10) CD-RISC-25	62,35	165,167	,514	,448	,867
20 CD-RISC-25	62,20	175,850	,193	,153	,875
21 CD-RISC-25	62,42	167,206	,443	,336	,869
22 CD-RISC-25	62,33	167,738	,469	,323	,868
23 CD-RISC-25	62,79	166,018	,453	,385	,869
24 CD-RISC-25	62,35	164,386	,592	,494	,865
25 CD-RISC-25	61,94	166,844	,494	,437	,867

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Part 1	Value	,767
		N of Items	13 ^a
	Part 2	Value	,788
		N of Items	12 ^b
Total N of Items			25
Correlation Between Forms			,765
Spearman-Brown Coefficient	Equal Length		,867
	Unequal Length		,867
Guttman Split-Half Coefficient			,867

a. The items are: 1 (10) CD-RISC-25 , 2 CD-RISC-25 , 3 CD-RISC-25, 4 (10) CD-RISC-25, 5 CD-RISC-25, 6 (10) CD-RISC-25, 7 (10) CD-RISC-25 , 8 (10) CD-RISC-25 , 9 CD-RISC-25 , 10 CD-RISC-25 , 11 (10) CD-RISC-25 , 12 CD-RISC-25 , 13 CD-RISC-25 .

b. The items are: 14 (10) CD-RISC-25 , 15 CD-RISC-25 , 16 (10) CD-RISC-25 , 17 (10) CD-RISC-25 , 18 CD-RISC-25 , 19 (10) CD-RISC-25 , 20 CD-RISC-25 , 21 CD-RISC-25 , 22 CD-RISC-25 , 23 CD-RISC-25 , 24 CD-RISC-25 , 25 CD-RISC-25 .

Додаток А.3.2

Статистичні показники для вибірки батьків**Case Processing Summary**

		N	%
Cases	Valid	391	100,0
	Excluded ^a	0	,0
	Total	391	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,897	,900	25

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
1 (10) CD-RISC-25	64,56	164,360	,537	,378	,893
2 CD-RISC-25	64,37	167,798	,284	,258	,898
3 CD-RISC-25	64,97	169,420	,203	,226	,901
4 (10) CD-RISC-25	64,96	161,101	,632	,475	,890
5 CD-RISC-25	64,45	166,053	,481	,302	,894
6 (10) CD-RISC-25	65,02	162,877	,482	,322	,894
7 (10) CD-RISC-25	64,92	162,053	,491	,298	,893
8 (10) CD-RISC-25	64,84	162,747	,489	,308	,893
9 CD-RISC-25	64,45	169,186	,278	,207	,898
10 CD-RISC-25	64,83	164,500	,472	,301	,894
11 (10) CD-RISC-25	64,73	161,127	,649	,539	,890
12 CD-RISC-25	64,94	161,009	,591	,431	,891
13 CD-RISC-25	64,76	165,469	,378	,292	,896
14 (10) CD-RISC-25	65,00	163,479	,450	,338	,894
15 CD-RISC-25	65,07	162,708	,494	,366	,893
16 (10) CD-RISC-25	64,94	161,571	,585	,415	,891
17 (10) CD-RISC-25	64,87	158,213	,697	,556	,889
18 CD-RISC-25	65,71	168,560	,237	,181	,900
19 (10) CD-RISC-25	64,92	161,979	,570	,411	,892
20 CD-RISC-25	64,91	168,306	,316	,207	,897
21 CD-RISC-25	64,74	160,968	,579	,417	,891
22 CD-RISC-25	65,16	162,583	,522	,418	,893
23 CD-RISC-25	65,70	159,201	,596	,423	,891
24 CD-RISC-25	64,97	160,207	,630	,539	,890
25 CD-RISC-25	64,77	161,692	,548	,416	,892

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Part 1	Value	,801
		N of Items	13 ^a
	Part 2	Value	,843
		N of Items	12 ^b
	Total N of Items		25
Correlation Between Forms		,755	
Spearman-Brown Coefficient	Equal Length	,861	
	Unequal Length	,861	
Guttman Split-Half Coefficient		,860	

a. The items are: 1 (10) CD-RISC-25 , 2 CD-RISC-25 , 3 CD-RISC-25, 4 (10) CD-RISC-25, 5 CD-RISC-25, 6 (10) CD-RISC-25, 7 (10) CD-RISC-25 , 8 (10) CD-RISC-25 , 9 CD-RISC-25 , 10 CD-RISC-25 , 11 (10) CD-RISC-25 , 12 CD-RISC-25 , 13 CD-RISC-25 .

b. The items are: 14 (10) CD-RISC-25 , 15 CD-RISC-25 , 16 (10) CD-RISC-25 , 17 (10) CD-RISC-25 , 18 CD-RISC-25 , 19 (10) CD-RISC-25 , 20 CD-RISC-25 , 21 CD-RISC-25 , 22 CD-RISC-25 , 23 CD-RISC-25 , 24 CD-RISC-25 , 25 CD-RISC-25 .

Додаток А.3.3

Статистичні показники для загальної вибірки підлітків і батьків**Case Processing Summary**

		N	%
Cases	Valid	648	100,0
	Excluded ^a	0	,0
	Total	648	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,887	,890	25

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
1 (10) CD-RISC-25	63,56	167,867	,497	,301	,882
2 CD-RISC-25	63,27	172,146	,242	,208	,888
3 CD-RISC-25	64,13	170,460	,245	,184	,890
4 (10) CD-RISC-25	64,00	163,334	,641	,481	,879
5 CD-RISC-25	63,52	167,431	,511	,331	,882
6 (10) CD-RISC-25	63,97	167,310	,421	,264	,884
7 (10) CD-RISC-25	63,92	165,504	,481	,259	,882
8 (10) CD-RISC-25	63,69	168,185	,413	,222	,884
9 CD-RISC-25	63,61	171,060	,291	,224	,887
10 CD-RISC-25	63,91	166,561	,490	,325	,882
11 (10) CD-RISC-25	63,62	165,370	,602	,470	,880
12 CD-RISC-25	63,98	163,689	,594	,425	,880
13 CD-RISC-25	63,67	168,248	,388	,277	,885
14 (10) CD-RISC-25	64,04	166,800	,429	,292	,884
15 CD-RISC-25	64,04	165,615	,474	,327	,883
16 (10) CD-RISC-25	63,92	164,524	,567	,389	,880
17 (10) CD-RISC-25	63,87	161,711	,681	,524	,877
18 CD-RISC-25	64,52	171,860	,229	,168	,889
19 (10) CD-RISC-25	63,90	164,572	,545	,385	,881
20 CD-RISC-25	63,83	172,782	,263	,133	,887
21 CD-RISC-25	63,82	164,476	,525	,346	,881
22 CD-RISC-25	64,04	166,285	,489	,335	,882
23 CD-RISC-25	64,54	163,680	,518	,364	,881
24 CD-RISC-25	63,93	163,249	,614	,483	,879
25 CD-RISC-25	63,65	165,394	,514	,385	,882

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Part 1	Value	,789
		N of Items	13 ^a
	Part 2	Value	,819
		N of Items	12 ^b
Total N of Items			25
Correlation Between Forms			,754
Spearman-Brown Coefficient	Equal Length		,860
	Unequal Length		,860
Guttman Split-Half Coefficient			,859

a. The items are: 1 (10) CD-RISC-25 , 2 CD-RISC-25 , 3 CD-RISC-25, 4 (10) CD-RISC-25, 5 CD-RISC-25, 6 (10) CD-RISC-25, 7 (10) CD-RISC-25 , 8 (10) CD-RISC-25 , 9 CD-RISC-25 , 10 CD-RISC-25 , 11 (10) CD-RISC-25 , 12 CD-RISC-25 , 13 CD-RISC-25 .

b. The items are: 14 (10) CD-RISC-25 , 15 CD-RISC-25 , 16 (10) CD-RISC-25 , 17 (10) CD-RISC-25 , 18 CD-RISC-25 , 19 (10) CD-RISC-25 , 20 CD-RISC-25 , 21 CD-RISC-25 , 22 CD-RISC-25 , 23 CD-RISC-25 , 24 CD-RISC-25 , 25 CD-RISC-25 .

**Форми для отримання дозволу та умови використання
методики CD-RISC-25**

Форма 1

CD-RISC © Request to Use the Scale

Please complete each item clearly and email this form to Becky Williams at risc.beckywilliams@gmail.com.

With the information given, it will be possible to quote a use fee and prepare a user agreement.

Name of Principal Investigator/ Project Director/Clinician	
Department/Organization	
Street Address and City	
State/Province Zip/Postal code	
Country	
Telephone	
Email address	

1. Organization Type: *Check the box next to the category that best describes the type or primary purpose of your organization.*

- ☐ Medical group/Clinical Practice
☐ Hospital
☐ Academic Center
☐ Private Foundation
☐ Insurance Company/Health Plan
☐ Government Agency
☐ Consulting Firm
☐ Pharmaceutical Company
☐ Other: _____

2. Please briefly describe the activity in which the CD-RISC is to be used (indicate purpose, objectives, design, key sample characteristics, source of any funding):

3. Estimated/hoped for number of people who will complete the scale (Note: A number is required):

4. Total number of times the RISC will be given to each person:

5. Duration of study/activity utilizing the scale: < 1 year___ 1 year___ 2 years___ 3 years___ 4+ years___

6. Method of assessment (e.g., face-to-face, mail survey or internet. If electronic/internet, please describe procedure in detail, including how survey will be distributed, storage of data, use of password protection/link to survey and protection of scale security from unauthorized use):

7. Other measurement tools include:

8. Indicate if you are a student:

9. Indicate if preference for the RISC-25, RISC-10 or RISC-2:

10. Please specify which languages you need (including English if required):

Форма №2

Dear Maria:

Thank you for your interest in the Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). I am pleased to grant permission for use of the Ukrainian CD-RISC-25 in the activity you have described under the following terms of agreement:

1. You agree not to provide the scale to a third party without permission. If other colleagues are involved with your use of the scale, their use is restricted to the activity described, and the signatory of this agreement is responsible for ensuring that all other parties adhere to the terms of this agreement.
2. You may use the CD-RISC in written form, by telephone, or in **secure electronic format whereby the scale is protected from copying, downloading, alteration, repeated use, unauthorized distribution or search engine indexing. In all use of the CD-RISC, including electronic versions, the full copyright and terms of use statement must appear with the scale. The scale should neither be distributed as an email attachment, nor appear on social media, nor in any form where it is accessible to the public and should be removed from electronic and other sites once the activity or project has been completed. The RISC can only be made accessible in electronic form after subjects have logged in through a link, password or unique personal identifier.**
3. Further information on the CD-RISC can be found at the www.cd-risc.com website. The scale's content may not be modified. We can provide translations on request, but extra charges may apply for more than four languages.
4. Three approved forms of the RISC exist: 25, 10 and 2 item scales. No other variants of the RISC may be used.
5. The fee is waived.
6. Please kindly complete and return this form via email to risc.beckywilliams@gmail.com.
7. In any publication or report resulting from use of the CD-RISC, you do not publish or partially reproduce items of the CD-RISC without first securing permission from the authors.

If you agree to the terms of this agreement, please email a signed copy to the above email address. Upon receipt of the signed agreement, an electronic copy of the scale will be sent. For questions regarding use of the CD-RISC, please contact Becky Williams at risc.beckywilliams@gmail.com.

Sincerely yours,

Becky Williams

.

Agreed to by:

_____
Signature (printed)

_____
Date

_____
Title

_____
Organization

Додаток А.4

Авторський скринінговий опитувальник
«Травматичний досвід підлітків – ТДП-7»

Інструкція. Перед тобою запитання про різні складні події, які могли траплятися у твоєму житті протягом *останніх двох років*. Життя кожної людини складається з різних ситуацій – і приємних, і важких, а пережиті випробування можуть зробити людину сильнішою.

Будь ласка, відповідай щиро – тут немає «правильних» і «неправильних» відповідей. Відміть, будь ласка, один варіант відповіді: «Ні» – ця подія не траплялася зі мною (0) або «Так» (1) – якщо така подія траплялася з тобою.

Запитання	Ні	Так
1. Чи доводилось тобі переживати розлучення батьків?		
2. Чи траплялось так, що тебе цькували в соціальних мережах або в реальному житті?		
3. Чи хтось тобі коли-небудь казав, що хоче тебе скривдити?		
4. Чи тобі давали колись ляпаса, штовхали чи били (однолітки чи дорослі)?		
5. Чи траплялось тобі опинятись у ситуації, де твоєму життю або здоров'ю загрожувала серйозна небезпека?		
6. Чи ти потрапляв/потрапляла коли-небудь у такі обставини, де зазнавав/зазнавала важких ушкоджень чи міг/могла померти?		
7. Чи ти коли-небудь бачив/бачила на власні очі подію, де хтось міг серйозно постраждати чи померти?		

Обробка даних: за кожну відповідь «Так» нараховується 1 бал, сума балів підраховується для кожного фактора окремо та для анкети в цілому.

Сфери застосування: первинний скринінг травматичного досвіду підлітків для виявлення потреби в поглибленій діагностиці; дослідницькі проекти в галузі психології розвитку та кризової психології; групова діагностика в закладах освіти; розробка цільових профілактичних програм.

Переваги шкали: компактний формат (7 пунктів); питання сформульовані простою зрозумілою для підлітків мовою; простота адміністрування та обробки результатів.

Обмеження шкали: достатня надійність для скринінгу та досліджень, але обмежене застосування для індивідуальної діагностики; необхідне доповнення іншими методиками для повної оцінки психологічного стану.

Застереження: високі показники потребують індивідуальної консультації з психологом; інтерпретація має враховувати найбільш поширені типи травматичного досвіду в цільовій групі.

Статистичні дані щодо психометричних властивостей ТДП-7

Descriptive Statistics										
	N Statistic	Range Statistic	Minimum Statistic	Maximum Statistic	Mean Statistic	Std. Deviation Statistic	Skewness		Kurtosis	
							Statistic	Std. Error	Statistic	Std. Error
TDP_71_розлучення батьків	257	1,00	,00	1,00	,1673	,37399	1,793	,152	1,225	,303
TDP_72_цькування	257	1,00	,00	1,00	,5214	,50052	-,086	,152	-2,008	,303
TDP_73_погрози, скривдження	257	1,00	,00	1,00	,4397	,49732	,244	,152	-1,956	,303
TDP_74_фізичне насилля	257	1,00	,00	1,00	,5992	,49101	-,407	,152	-1,849	,303
TDP_75_загроза життю, здоров'ю	257	1,00	,00	1,00	,4397	,49732	,244	,152	-1,956	,303
TDP_76_важкі ушкодження, загроза смерті	257	1,00	,00	1,00	,1790	,38409	1,685	,152	,845	,303
TDP_77_свідок травматичних подій	257	1,00	,00	1,00	,4358	,49683	,260	,152	-1,947	,303
TDP_77_загальний показник травматичного досвіду	257	7,00	,00	7,00	2,7821	1,78295	,220	,152	-,597	,303
Valid N (listwise)	257									

Correlations					
		TDP_77_загальний показник травматичного досвіду	SD_O	SD_S	SD_A
SD_O	Pearson Correlation	-,311**			
	Sig. (2-tailed)	<,001			
	N	257			
SD_S	Pearson Correlation	-,200**	,319**		
	Sig. (2-tailed)	,001	<,001		
	N	257	257		
SD_A	Pearson Correlation	-,134*	,385**	,344**	
	Sig. (2-tailed)	,031	<,001	<,001	
	N	257	257	257	
CD_RISC_25P	Pearson Correlation	-,182**	,370**	,469**	,397**
	Sig. (2-tailed)	,003	<,001	<,001	<,001
	N	257	257	257	257

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	257	100,0
	Excluded ^a	0	,0
	Total	257	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,609	,605	7

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
TDP_71_розлучення батьків	2,6148	2,777	,210	,067	,603
TDP_72_цькування	2,2607	2,365	,366	,197	,556
TDP_73_погрози, скривдження	2,3424	2,523	,259	,076	,594
TDP_74_фізичне насилля	2,1829	2,338	,400	,211	,543
TDP_75_загроза життю, здоров'ю	2,3424	2,273	,439	,259	,528
TDP_76_важкі ушкодження, загроза смерті	2,6031	2,670	,288	,104	,583
TDP_77_свідок травматичних подій	2,3463	2,469	,296	,126	,581

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Part 1	Value	,421
		N of Items	4 ^a
	Part 2	Value	,396
		N of Items	3 ^b
	Total N of Items		7
Correlation Between Forms			,483
Spearman-Brown Coefficient	Equal Length		,651
	Unequal Length		,655
Guttman Split-Half Coefficient			,643

a. The items are: TDP_71_розлучення батьків, TDP_72_цькування, TDP_73_погрози, скривдження, TDP_74_фізичне насилля.

b. The items are: TDP_75_загроза життю, здоров'ю, TDP_76_важкі ушкодження, загроза смерті, TDP_77_свідок травматичних подій.

*Додаток А.5**Методика особистісного диференціалу*

Інструкція досліджуваному: оцініть самих себе за кожною із поданих у таблиці рис особистості, позначаючи їх вираженість оцінками 1, 2, 3.

1	Привабливий	3	2	1	0	1	2	3	Непривабливий
2	Слабкий	3	2	1	0	1	2	3	Сильний
3	Говіркий	3	2	1	0	1	2	3	Мовчазний
4	Безвідповідальний	3	2	1	0	1	2	3	Відповідальний
5	Упертий	3	2	1	0	1	2	3	Поступливий
6	Замкнутий	3	2	1	0	1	2	3	Відкритий
7	Добрий	3	2	1	0	1	2	3	Егоїстичний
8	Залежний	3	2	1	0	1	2	3	Незалежний
9	Діяльний	3	2	1	0	1	2	3	Пасивний
10	Черствий	3	2	1	0	1	2	3	Чуйний
11	Рішучий	3	2	1	0	1	2	3	Нерішучий
12	Апатійний	3	2	1	0	1	2	3	Енергійний
13	Справедливий	3	2	1	0	1	2	3	Несправедливий
14	Розслаблений	3	2	1	0	1	2	3	Напружений
15	Метушливий	3	2	1	0	1	2	3	Спокійний
16	Ворожий	3	2	1	0	1	2	3	Дружелюбний
17	Упевнений	3	2	1	0	1	2	3	Невпевнений
18	Самотній	3	2	1	0	1	2	3	Комунікабельний
19	Чесний	3	2	1	0	1	2	3	Нещирий
20	Несамостійний	3	2	1	0	1	2	3	Самостійний
21	Дратівливий	3	2	1	0	1	2	3	Товстошкірий

Мета: визначення особистісних властивостей підлітка.

Умови дослідження: індивідуальне чи групове в позаурочний час.
Засоби: бланк опитувальника, аркуш паперу, ручка чи олівець.

Інтерпретація результатів

«О» – фактор оцінки. Високі значення цього фактора свідчать про те, що досліджуваний сприймає себе як особистість, оцінює себе як носія позитивних, соціально бажаних характеристик, задоволений собою. Низькі значення вказують на критичне ставлення людини до самої себе, на незадоволеність власною поведінкою, рівнем досягнень, на недостатній рівень домагань і рівень прийняття самого себе. Особливо низькі значення цього фактора в самооцінці свідчать про можливі невротичні проблеми, що пов'язані з відчуттям малої цінності власної особистості.

«С» – фактор сили. Свідчить про розвиненість вольових якостей

особистості: високі значення говорять про незалежність особистості, схильності розраховувати на власні сили у складних ситуаціях. Низькі значення свідчать про недостатній самоконтроль, нездатність дотримуватися прийнятої лінії поведінки, залежність від зовнішніх обставин чи оцінки. Особливо низькі значення свідчать про астенізацію та тривожність.

«А» – фактор активності. Інтерпретується як показник екстравертованості особистості: позитивні значення вказують на високу активність, комунікабельність, імпульсивність; негативні – на інтровертованість, пасивність, спокійні емоційні реагування.

У висновках характеризуються особливості переважаючого типу спрямованості особистості учня й наводяться рекомендації щодо шляхів та умов розвитку окремих особистісних якостей, виявлених у дослідженні.

Обробка результатів.

Підрахуйте отримані бали за трьома факторами О, С, А, керуючись наведеним нижче ключем.

1	О	Привабливий	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3	Непривабливий
2	С	Слабкий	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	Сильний
3	А	Говіркий	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3	Мовчазний
4	О	Безвідповідальний	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	Відповідальний
5	С	Упертий	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3	Поступливий
6	А	Замкнутий	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	Відкритий
7	О	Добрий	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3	Егоїстичний
8	С	Залежний	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	Незалежний
9	А	Діяльний	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3	Пасивний
10	О	Черствий	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	Чуйний
11	С	Рішучий	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3	Нерішучий
12	А	Апатійний	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	Енергійний
13	О	Справедливий	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3	Несправедлив.
14	С	Розслаблений	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	Напружений
15	А	Метушливий	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3	Спокійний
16	О	Ворожий	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	Дружелюбний
17	С	Упевнений	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3	Невпевнений
18	А	Самотній	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	Комунікабельн.
19	О	Чесний	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3	Нещирий
20	С	Несамостійний	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	Самостійний
21	А	Дратівливий	+3	+2	+1	0	-1	-2	-3	Товстошкірий

Додаток Б

Соціально-демографічні показники вибірки

Додаток Б.1

Середній вік учасників дослідження

Категорія учасників	Кількість осіб	Кількість осіб % (n) або середнє значення (SD)
Підлітки-сини	115	13,50±1,366
Підлітки-доньки	142	13,64±1,416
Тати	111	42,36±6,112
Мами	257	39,37±4,667
Загалом	625	

Додаток Б.1.1

Структура вибірки за статтю, віковими групами, сімейним статусом

Категорія, вікова група	Кількість осіб	У своїй категорії, %	Від загальної вибірки, %
Мами 29-35 років	29,0	11,3	4,64
Мами 36-40 років	76,0	29,6	12,16
Мами 41-45 років	152,0	59,1	24,32
Усього мам	257,0	100,0	41,12
Тати 30-35 років	12,0	10,8	1,92
Тати 36-40 років	39,0	35,1	6,24
Тати 41-45 років	34,0	30,6	5,44
Тати 46-51 років	18,0	16,2	2,88
Тати 52-60 років	8,0	7,2	1,28
Усього татів	111,0	100,0	17,76
Доньки 12 років	43,0	30,3	6,88
Доньки 13 років	26,0	18,3	4,16
Доньки 14 років	33,0	23,2	5,28
Доньки 15 років	19,0	13,4	3,04
Доньки 16 років	21,0	14,8	3,36
Усього доньок	142,0	100,0	22,72
Сини 12 років	40,0	34,8	6,4
Сини 13 років	18,0	15,7	2,88
Сини 14 років	27,0	23,5	4,32
Сини 15 років	19,0	16,5	3,04
Сини 16 років	11,0	9,6	1,76
Усього синів	115,0	100,0	18,4
Загалом у вибірці	625,0	100,0	100

Додаток Б.1.2

Структура вибірки підлітків за місцем проживання

Місто/область проживання	Село, селище, осіб (%)	Місто, осіб (%)	Усього, осіб (%)
м. Київ	16 (24,2)	36 (18,8)	52 (20,2)
Київська	8 (12,1)	19 (9,9)	27 (10,5)
Вінницька	1 (1,5)	5 (2,6)	6 (2,3)
Волинська	2 (3,0)	7 (3,7)	9 (3,5)
Дніпропетровська	2 (3,0)	11 (5,8)	13 (5,1)
Житомирська	1 (1,5)	3 (1,6)	4 (1,6)
Закарпатська	0 (0,0)	3 (1,6)	3 (1,2)
Запорізька	1 (1,5)	1 (0,5)	2 (0,8)
Івано-Франківська	3 (4,5)	9 (4,7)	12 (4,7)
Кіровоградська	1 (1,5)	2 (1,0)	3 (1,2)
Львівська	13 (19,7)	34 (17,8)	47 (18,3)
Миколаївська	1 (1,5)	1 (0,5)	2 (0,8)
Одеська	1 (1,5)	0 (0,0)	1 (0,4)
Полтавська	0 (0,0)	8 (4,2)	8 (3,1)
Рівненська	1 (1,5)	4 (2,1)	5 (1,9)
Сумська	0 (0,0)	1 (0,5)	1 (0,4)
Тернопільська	2 (3,0)	9 (4,7)	11 (4,3)
Харківська	1 (1,5)	2 (1,0)	3 (1,2)
Хмельницька	3 (4,5)	5 (2,6)	8 (3,1)
Черкаська	1 (1,5)	4 (2,1)	5 (1,9)
Чернігівська	2 (3,0)	5 (2,6)	7 (2,7)
Чернівецька	0 (0,0)	4 (2,1)	4 (1,6)
За межами України	6 (9,1)	18 (9,4)	24 (9,3)
Усього	66 (100,0)	191 (100,0)	257 (100,0)

Додаток Б.1.3

Характеристика складу сімей (констатувальний експерименті)

Групи сімей	Кількість сімей, (%)	Від загальної кількості сімей, %
<i>Склад сім'ї «підліток – мама – тато»</i>		
Повна сім'я, тато проживає разом	74 (84)	28,8
Тато проживає окремо, але підтримує контакт	13 (14,8)	5,1
Неповна сім'я, контакту з татом немає або тато помер	1 (1,1)	0,4
<i>Усього</i>	88 (100)	34,3
<i>Склад сім'ї «підліток – мама»</i>		
Повна сім'я, тато проживає разом	123 (72,8)	47,9
Тато проживає окремо, але підтримує контакт	40 (23,7)	15,5
Неповна сім'я, контакту з татом немає або тато помер	6 (3,5)	2,3
<i>Усього</i>	169 (100)	65,7
Разом	257 (100)	100

Додаток В

**Описові статистики, розподіл даних і нормативні показники
за методиками психодіагностичного блоку**

Додаток В.1

**Описові статистики за шкалами використаних методик
для вибірок мам, тат, підлітків**

Шкали методик	MIN	MAX	M	SD	Асиметрія	Експес		
Описові статистики для вибірки батьків, n = 391								
Вік	29	60	40,09	5,123	,766	,123	,505	,246
CD-RISC-10	7	40	27,30	6,356	-,523	,123	,392	,246
CD-RISC-25	27	99	67,61	13,291	-,380	,123	,137	,246
CD-RISC-25 BC	8	56	37,61	8,771	-,533	,123	,383	,246
CD-RISC-25 ГА	5	20	12,99	3,014	-,275	,123	-,015	,246
CD-RISC-25 СЗСМ	0	12	8,53	2,254	-,794	,123	,555	,246
CD-RISC-25 СДСО	0	12	8,48	2,228	-,612	,123	,343	,246
PS-FFQ авторитарн	8	34	17,48	4,811	,712	,123	,405	,246
PS-FFQ авторитетн	17	39	29,91	3,955	-,609	,123	,265	,246
PS-FFQ потуральн	13	35	24,56	4,275	-,189	,123	-,270	,246
PS-FFQ відсторон.	8	35	17,34	4,815	,693	,123	,503	,246
Описові статистики для вибірки мам, n = 280								
Вік	29	53	39,31	4,653	,686	,146	,295	,290
CD-RISC-10	7	40	26,29	6,425	-,524	,146	,311	,290
CD-RISC-25	27	99	65,75	13,160	-,447	,146	,108	,290
CD-RISC-25 BC	11	55	36,31	8,729	-,518	,146	,106	,290
CD-RISC-25 ГА	5	20	12,44	2,955	-,239	,146	,015	,290
CD-RISC-25 СЗСМ	1	12	8,47	2,206	-,702	,146	,273	,290
CD-RISC-25 СДСО	0	12	8,53	2,206	-,710	,146	,737	,290
PS-FFQ авторитарн	8	34	17,29	4,766	,709	,146	,405	,290
PS-FFQ авторитетн	17	39	30,52	3,546	-,582	,146	,416	,290
PS-FFQ потуральн	13	35	24,64	4,249	-,262	,146	-,262	,290
PS-FFQ відсторон	9	35	17,23	4,737	,863	,146	1,049	,290
Описові статистики для вибірки татів, n = 111								
Вік	30	60	42,07	5,712	,646	,229	,129	,455
CD-RISC-10	14	40	29,84	5,428	-,294	,229	,029	,455
CD-RISC-25	34	96	72,29	12,495	-,215	,229	-,094	,455
CD-RISC-25 BC	8	56	40,87	8,027	-,612	,229	1,628	,455
CD-RISC-25 ГА	7	20	14,39	2,701	-,365	,229	,165	,455
CD-RISC-25 СЗСМ	0	12	8,68	2,375	-1,019	,229	1,255	,455
CD-RISC-25 СДСО	3	12	8,35	2,287	-,387	,229	-,430	,455
PS-FFQ авторитарн	10	32	17,95	4,914	,722	,229	,455	,455
PS-FFQ авторитетн	17	38	28,35	4,492	-,330	,229	-,323	,455
PS-FFQ потуральний	14	34	24,34	4,354	-,012	,229	-,205	,455
PS-FFQ відсторон	8	29	17,61	5,020	,321	,229	-,489	,455

Шкали методик	MIN	MAX	M	SD	Асиметрія		Ексцес	
Описові статистики для вибірки підлітків, n = 257								
Вік	12	16	13,58	1,393	,337	,152	-1,148	,303
CD-RISC-10	6	40	26,30	6,244	-,323	,152	-,002	,303
CD-RISC-25	20	100	64,92	13,476	-,292	,152	,294	,303
CD-RISC -25 BC	8	56	35,61	9,134	-,300	,152	,132	,303
CD-RISC-25 ГА	4	20	13,33	3,038	-,051	,152	-,102	,303
CD-RISC-25 СЗСМ	1	12	8,82	2,333	-,780	,152	,488	,303
CD-RISC-25 СДСО	0	12	7,15	2,477	-,228	,152	-,036	,303
О оцінка	-11	21	9,47	6,171	-,440	,152	,096	,303
С сила	-7	20	5,42	5,490	-,155	,152	-,236	,303
А активність	-21	21	4,45	7,202	-,440	,152	,270	,303
ІРРА довіра мами	12	50	38,83	7,824	-,952	,152	,687	,303
ІРРА спілк. мамою	9	45	30,62	8,412	-,434	,152	-,693	,303
ІРРА відчуж. мами	7	33	17,22	5,398	,398	,152	-,406	,303
ІРРА довіра тато	10	50	36,23	9,561	-,702	,152	-,208	,303
ІРРА спілк. тато	9	45	26,65	9,697	-,048	,152	-1,019	,303
ІРРА відчуж. тато	7	34	18,14	5,988	,416	,152	-,281	,303
ТДП-7	0	7	2,78	1,782	0,22	0,152	-0,597	0,303
Описові статистики для вибірки підлітків чоловічої статі, n=115								
Вік	12	16	13,50	1,366	,348	,226	-1,144	,447
CD-RISC-10	14	40	27,85	6,063	-,171	,226	-,513	,447
CD-RISC-25	30	100	67,67	13,976	-,150	,226	-,090	,447
CD-RISC -25 BC	13	56	37,25	9,383	-,142	,226	-,464	,447
CD-RISC-25 ГА	7	20	14,15	3,191	-,119	,226	-,553	,447
CD-RISC-25 СЗСМ	1	12	9,14	2,544	-1,174	,226	1,293	,447
CD-RISC-25 СДСО	0	12	7,13	2,671	-,224	,226	-,352	,447
О оцінка	-3	21	9,28	5,845	-,102	,226	-,835	,447
С сила	-6	15	5,53	4,758	-,208	,226	-,369	,447
А активність	-16	21	3,83	7,246	-,213	,226	-,210	,447
ІРРА довіра мами	21	50	40,29	6,866	-,801	,226	,067	,447
ІРРА спілк. мамою	13	44	31,96	7,543	-,453	,226	-,588	,447
ІРРА відчуж. мами	7	28	16,16	5,145	,359	,226	-,529	,447
ІРРА довіра тато	12	50	38,12	9,275	-1,052	,226	,545	,447
ІРРА спілк. тато	9	45	29,39	9,128	-,291	,226	-,637	,447
ІРРА відчуж. тато	7	31	16,52	5,395	,453	,226	-,234	,447
ІРРА довіра однол.	14	50	39,36	7,663	-,850	,226	,481	,447
ІРРА спілк. однол.	9	40	26,42	7,030	-,214	,226	-,476	,447
ІРРА відчуж. однол.	9	33	17,26	4,565	,583	,226	,498	,447
ТДП-7	0	7	2,96	1,791	0,193	0,226	-0,423	0,447

Шкали методик	MIN	MAX	M	SD	Асиметрія		Ексцес	
Описові статистики для вибірки підлітків жіночої статі, n=142								
Вік	12	16	13,64	1,416	,325	,203	-1,165	,404
CD-RISC-10	6	37	25,05	6,126	-,482	,203	,171	,404
CD-RISC-25	20	88	62,69	12,673	-,597	,203	,499	,404
CD-RISC -25 BC	8	54	34,28	8,736	-,557	,203	,562	,404
CD-RISC-25 ГА	4	19	12,67	2,746	-,238	,203	,350	,404
CD-RISC-25 СЗСМ	2	12	8,57	2,122	-,424	,203	-,237	,404
CD-RISC-25 СДСО	0	12	7,17	2,319	-,226	,203	,321	,404
О оцінка	-11	21	9,63	6,440	-,660	,203	,655	,404
С сила	-7	20	5,34	6,034	-,114	,203	-,356	,404
А активність	-21	19	4,95	7,152	-,638	,203	,854	,404
ІРРА довіра мами	12	50	37,65	8,361	-,929	,203	,560	,404
ІРРА спілк. мамою	9	45	29,54	8,934	-,336	,203	-,879	,404
ІРРА відчуж. мами	7	33	18,08	5,462	,408	,203	-,430	,404
ІРРА довіра тато	10	50	34,69	9,545	-,485	,203	-,422	,404
ІРРА спілк. тато	9	45	24,42	9,604	,174	,203	-1,097	,404
ІРРА відчуж. тато	7	34	19,46	6,137	,315	,203	-,383	,404
ІРРА довіра однол.	19	50	42,13	6,216	-1,059	,203	1,407	,404
ІРРА спілк. однол.	17	40	30,65	5,634	-,275	,203	-,493	,404
ІРРА відчуж. однол.	9	32	18,14	4,687	,359	,203	,058	,404
ТДП-7	0	7	2,63	1,768	0,244	0,203	-0,727	0,404

Додаток В.2

**Оцінка розподілу даних за критерієм Колмогорова-Смірнова за шкалами
використаних методик для підлітків і батьків**

Шкали методик	Нормальні параметри ^{a,b}		Різниця екстремумів			Test Statistic	Асимп. знч.
	М	SD	Модуль	Додатні	Від'ємні		
Розподіл даних для вибірки батьків, вік 29 – 60 років, n = 391							
CD-RISC-10	27,30	6,356	,081	,044	-,081	,081	,000 ^c
CD-RISC-25	67,61	13,291	,057	,025	-,057	,057	,004 ^c
CD-RISC -25 BC	37,61	8,77	0,07	0,03	-0,07	0,07	,000 ^c
CD-RISC-25 ГА	12,99	3,01	0,10	0,06	-0,10	0,10	,000 ^c
CD-RISC-25 СЗСМ	8,53	2,25	0,15	0,08	-0,15	0,15	,000 ^c
CD-RISC-25 СДСО	8,48	2,23	0,14	0,07	-0,14	0,14	,000 ^c
PS-FFQ авторитарн.	17,48	4,811	,100	,100	-,051	,100	,000 ^c
PS-FFQ авторитетн.	29,91	3,955	,110	,053	-,110	,110	,000 ^c
PS-FFQ потуральн.	24,56	4,275	,077	,048	-,077	,077	,000 ^c
PS-FFQ відсторон.	17,34	4,815	,109	,109	-,041	,109	,000 ^c
Розподіл даних для вибірки підлітків, вік 1 2– 16 років, n = 257							
CD-RISC-10	26,30	6,244	,067	,049	-,067	,067	,007 ^c
CD-RISC-25	64,92	13,476	,050	,031	-,050	,050	,200 ^{c,d}
CD-RISC -25 BC	35,61	9,13	0,07	,06	-0,07	,07	,003 ^c
CD-RISC-25 ГА	13,33	3,04	0,08	,08	-0,07	,08	,000 ^c
CD-RISC-25 СЗСМ	8,82	2,33	0,13	,09	-0,13	,13	,000 ^c
CD-RISC-25 СДСО	7,15	2,48	0,10	,08	-0,10	,10	,000 ^c
О оцінка – прийняття	9,47	6,171	,067	,036	-,067	,067	,007 ^c
С сила – воля	5,42	5,49	,069	,047	-,069	,069	,005 ^c
А активн. – екстрав.	4,45	7,202	,067	,034	-,067	,067	,007 ^c
ІРРА довіра мама	38,83	7,824	,113	,077	-,113	,113	,000 ^c
ІРРА спілк. мама	30,62	8,412	,100	,047	-,100	,100	,000 ^c
ІРРА відчуж. мама	17,22	5,398	,073	,073	-,042	,073	,002 ^c
ІРРА довіра тато	36,23	9,561	,100	,075	-,100	,100	,000 ^c
ІРРА спілк. тато	26,65	9,697	,071	,071	-,070	,071	,004 ^c
ІРРА відчуж. тато	18,14	5,988	,074	,074	-,035	,074	,002 ^c
ІРРА довіра однолітки	40,89	7,024	,113	,097	-,113	,113	,000 ^c
ІРРА спілк. однолітки	28,76	6,629	,088	,045	-,088	,088	,000 ^c
ІРРА відчуж. одноліт.	17,75	4,645	,075	,075	-,034	,075	,001 ^c
ТДП-7	2,78	1,782	,113	,113	-,105	,113	,001 ^c

Додаток В.3

**Нормативні показники за шкалами використаних методик
для підлітків і батьків**

Шкали методик	Нормативні показники		
	низький рівень	середній рівень ($M \pm \sigma$)	високий рівень
<i>Нормативні показники для вибірки батьків, вік 29 – 60 років, n = 391</i>			
CD-RISC-10	0–20	21–34	35– 0
CD-RISC-25	0– 3	54–81	82–100
PS-FFQ авторитарний	0–12	13–22	23–40
PS-FFQ авторитетний	0–25	26–34	35–40
PS-FFQ потуральний	0– 9	20–29	30–40
PS-FFQ відсторонений	0–12	13–22	23–40
<i>Нормативні показники для вибірки підлітків, вік 12 –16 років, n = 257</i>			
CD-RISC-10	0–19	20–33	33–40
CD-RISC-25	0–50	51–78	79–100
О оцінка – прийняття себе	-21–2	3–16	17–21
С сила – вольові якості	-21–-1	0–11	12–21
А активність – екстравертов	-21–-3	-3–12	13–21
ІРРА довіра до мами	10–30	31–47	48–50
ІРРА спілкування з мамою	9–21	22–39	39–45
ІРРА відчуження від мами	6–11	12–23	24–30
ІРРА довіра до тата	10–26	27–46	47–50
ІРРА спілкування з татом	9–16	17–36	37–45
ІРРА відчуження від тата	6–11	12–24	25–30
ІРРА довіра до однолітків	10–32	34–48	49–50
ІРРА спілкування з однолітками	8–21	22–35	36–40
ІРРА відчуження від однолітків	7–12	13–22	23–35

Додаток Г

**Особливості стилів батьківського виховання за чотирьохфакторним
опитувальником стилю виховання
(Parenting Style Four Factor Questionnaire, PS-FFQ)**

Додаток Г.1

Особливості стилю виховання мам і татів (t-критерій)

Group Statistics

підвибірка 4		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
PS-FFQ авторитарний мама	тато	111	17,95	4,914	,466
	мама	280	17,29	4,766	,285
PS-FFQ авторитетний мама	тато	111	28,35	4,492	,426
	мама	280	30,52	3,546	,212
PS-FFQ потуральний мама	тато	111	24,34	4,354	,413
	мама	280	24,64	4,249	,254
PS-FFQ відсторонений мама	тато	111	17,61	5,020	,477
	мама	280	17,23	4,737	,283

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
PS-FFQ авторитарний мама	Equal variances assumed	,045	,832	1,211	389	,227	,653	,539	-,407	1,713
	Equal variances not assumed			1,195	196,585	,233	,653	,546	-,425	1,731
PS-FFQ авторитетний мама	Equal variances assumed	10,036	,002	-5,042	389	,000	-2,170	,430	-3,016	-1,324
	Equal variances not assumed			-4,558	167,045	,000	-2,170	,476	-3,110	-1,230
PS-FFQ потуральний мама	Equal variances assumed	,014	,907	-,626	389	,532	-,301	,480	-1,244	,643
	Equal variances not assumed			-,620	197,631	,536	-,301	,485	-1,257	,656
PS-FFQ відсторонений мама	Equal variances assumed	2,449	,118	,711	389	,478	,384	,540	-,679	1,447
	Equal variances not assumed			,693	191,911	,489	,384	,554	-,709	1,477

Додаток Г.2

Особливості стилю виховання мам і татів
(t-критерій для парних вибірок)

Paired Samples Correlations

	N	Correlation	Sig.
Pair 1 PS-FFQ авторитарний мама & PS-FFQ авторитарний тато	111	,050	,601
Pair 2 PS-FFQ авторитетний мама & PS-FFQ авторитетний тато	111	,239	,011
Pair 3 PS-FFQ потуральний мама & PS-FFQ потуральний тато	111	,105	,273
Pair 4 PS-FFQ відсторонений мама & PS-FFQ відсторонений тато	111	,339	,000

Paired Samples Test

		Paired Differences					t	df	Sig. (2-tailed)
		Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	95% Confidence Interval of the Difference				
					Lower	Upper			
Pair 1	PS-FFQ авторитарний мама - PS-FFQ авторитарний тато	-,162	6,866	,652	-1,454	1,129	-,249	110	,804
Pair 2	PS-FFQ авторитетний мама - PS-FFQ авторитетний тато	2,694	5,054	,480	1,743	3,644	5,615	110	,000
Pair 3	PS-FFQ потуральний мама - PS-FFQ потуральний тато	,586	5,747	,545	-,495	1,667	1,074	110	,285
Pair 4	PS-FFQ відсторонений мама - PS-FFQ відсторонений тато	-,910	5,604	,532	-1,964	,144	-1,711	110	,090

Paired Samples Statistics

		Mean	N	Std. Deviation	Std. Error Mean
Pair 1	PS-FFQ авторитарний мама	17,78	111	5,048	,479
	PS-FFQ авторитарний тато	17,95	111	4,914	,466
Pair 2	PS-FFQ авторитетний мама	31,05	111	3,629	,344
	PS-FFQ авторитетний тато	28,35	111	4,492	,426
Pair 3	PS-FFQ потуральний мама	24,93	111	4,236	,402
	PS-FFQ потуральний тато	24,34	111	4,354	,413
Pair 4	PS-FFQ відсторонений мама	16,70	111	4,717	,448
	PS-FFQ відсторонений тато	17,61	111	5,020	,477

Додаток Д

Особливості прив'язаності підлітків до мам, татів, однолітків

Додаток Д.1

Статеві особливості прив'язаності підлітків до батьків і однолітків

Групповые статистики

Стать підліток	N	Среднее	Стд. отклонение	Стд. ошибка среднего
IPPA довіра мамі син	115	40,29	6,866	,640
донька	142	37,65	8,361	,702
IPPA спілк. мамою син	115	31,96	7,543	,703
донька	142	29,54	8,934	,750
IPPA відчуж. мамі син	115	16,16	5,145	,480
донька	142	18,08	5,462	,458
IPPA довіра тато син	115	38,12	9,275	,865
донька	142	34,69	9,545	,801
IPPA спілк. тато син	115	29,39	9,128	,851
донька	142	24,42	9,604	,806
IPPA відчуж. тато син	115	16,52	5,395	,503
донька	142	19,46	6,137	,515
IPPA довіра однолітки син	115	39,36	7,663	,715
донька	142	42,13	6,216	,522
IPPA спілк. однолітки син	115	26,42	7,030	,656
донька	142	30,65	5,634	,473
IPPA відчуж. однолітки син	115	17,26	4,565	,426
донька	142	18,14	4,687	,393

Критерий для независимых выборок

		Критерий равенства дисперсий Ливиня		t-критерий равенства средних						
		F	Знч.	t	ст. св.	Значимость (2-сторонняя)	Разность средних	Стд. ошибка разности	95% доверительный интервал разности средних	
									Нижняя граница	Верхняя граница
IPPA довіра мамі	Предполагается равенство дисперсий	2,877	,091	2,722	255	,007	2,639	,970	,730	4,548
	Равенство дисперсий не предполагается			2,778	254,945	,006	2,639	,950	,769	4,510
IPPA спілк. мамою	Предполагается равенство дисперсий	6,476	,012	2,314	255	,021	2,421	1,046	,361	4,482
	Равенство дисперсий не предполагается			2,355	254,542	,019	2,421	1,028	,397	4,446
IPPA відчуж. мамі	Предполагается равенство дисперсий	,365	,546	-2,887	255	,004	-1,928	,668	-3,243	-,613
	Равенство дисперсий не предполагается			-2,906	249,225	,004	-1,928	,664	-3,235	-,621
IPPA довіра тато	Предполагается равенство дисперсий	,604	,438	2,902	255	,004	3,432	1,182	1,103	5,760
	Равенство дисперсий не предполагается			2,911	246,696	,004	3,432	1,179	1,110	5,753
IPPA спілк. тато	Предполагается равенство дисперсий	2,255	,134	4,216	255	,000	4,969	1,179	2,648	7,290
	Равенство дисперсий не предполагается			4,239	248,524	,000	4,969	1,172	2,660	7,278
IPPA відчуж. тато	Предполагается равенство дисперсий	1,813	,179	-4,023	255	,000	-2,936	,730	-4,373	-1,499
	Равенство дисперсий не предполагается			-4,078	253,257	,000	-2,936	,720	-4,354	-1,518
IPPA довіра однолітки	Предполагается равенство дисперсий	5,925	,016	-3,200	255	,002	-2,770	,866	-4,475	-1,065
	Равенство дисперсий не предполагается			-3,131	217,848	,002	-2,770	,885	-4,514	-1,027
IPPA спілк. однолітки	Предполагается равенство дисперсий	6,023	,015	-5,365	255	,000	-4,238	,790	-5,793	-2,682
	Равенство дисперсий не предполагается			-5,243	216,163	,000	-4,238	,808	-5,831	-2,644
IPPA відчуж. однолітки	Предполагается равенство дисперсий	,064	,800	-1,514	255	,131	-,880	,581	-2,025	,265
	Равенство дисперсий не предполагается			-1,518	246,474	,130	-,880	,580	-2,022	,262

Додаток Д.2

Вікові особливості прив'язаності підлітків до мам, татів і однолітків

Групповые статистики

	Вік підліток	N	Среднее	Стд. отклонение	Стд. ошибка среднего
ІРРА довіра мам	12-13	127	39,46	7,298	,648
	14-16	130	38,21	8,287	,727
ІРРА спілк. мамою	12-13	127	31,77	7,883	,700
	14-16	130	29,49	8,783	,770
ІРРА відчуж. мам	12-13	127	16,96	5,267	,467
	14-16	130	17,48	5,532	,485
ІРРА довіра тато	12-13	127	37,07	9,956	,883
	14-16	130	35,40	9,121	,800
ІРРА спілк. тато	12-13	127	27,87	9,898	,878
	14-16	130	25,45	9,382	,823
ІРРА відчуж. тато	12-13	127	17,61	5,796	,514
	14-16	130	18,67	6,146	,539
ІРРА довіра однолітки	12-13	127	40,61	7,408	,657
	14-16	130	41,15	6,645	,583
ІРРА спілк. однолітки	12-13	127	27,96	7,137	,633
	14-16	130	29,54	6,018	,528
ІРРА відчуж. однолітки	12-13	127	17,89	4,716	,418
	14-16	130	17,61	4,588	,402

Критерий для независимых выборок

		Критерий равенства дисперсий Ливиня		t-критерий равенства средних						
		F	Знч.	t	ст. св.	Значимость (2-сторонняя)	Разность средних	Стд. ошибка разности	95% доверительный интервал разности средних	
									Нижняя граница	Верхняя граница
ІРРА довіра мам	Предполагается равенство дисперсий	1,526	,218	1,289	255	,199	1,257	,975	-,663	3,177
	Равенство дисперсий не предполагается			1,291	252,317	,198	1,257	,974	-,660	3,174
ІРРА спілк. мамою	Предполагается равенство дисперсий	3,581	,060	2,188	255	,030	2,279	1,042	,228	4,331
	Равенство дисперсий не предполагается			2,191	253,200	,029	2,279	1,041	,230	4,329
ІРРА відчуж. мам	Предполагается равенство дисперсий	,633	,427	-,766	255	,444	-,516	,674	-,1844	,811
	Равенство дисперсий не предполагается			-,766	254,830	,444	-,516	,674	-,1843	,810
ІРРА довіра тато	Предполагается равенство дисперсий	,272	,602	1,403	255	,162	1,671	1,191	-,674	4,016
	Равенство дисперсий не предполагается			1,402	251,908	,162	1,671	1,192	-,676	4,018
ІРРА спілк. тато	Предполагается равенство дисперсий	,532	,466	2,006	255	,046	2,412	1,203	,044	4,781
	Равенство дисперсий не предполагается			2,004	253,499	,046	2,412	1,204	,042	4,783
ІРРА відчуж. тато	Предполагается равенство дисперсий	,079	,779	-,1426	255	,155	-,1063	,746	-,2531	,405
	Равенство дисперсий не предполагается			-,1427	254,684	,155	-,1063	,745	-,2530	,404
ІРРА довіра однолітки	Предполагается равенство дисперсий	3,511	,062	-,615	255	,539	-,540	,877	-,2268	1,188
	Равенство дисперсий не предполагается			-,614	250,668	,540	-,540	,879	-,2270	1,191
ІРРА спілк. однолітки	Предполагается равенство дисперсий	4,110	,044	-,1918	255	,056	-,1578	,823	-,3198	,043
	Равенство дисперсий не предполагается			-,1914	245,932	,057	-,1578	,824	-,3202	,046
ІРРА відчуж. однолітки	Предполагается равенство дисперсий	,133	,715	,486	255	,627	,282	,580	-,861	1,425
	Равенство дисперсий не предполагается			,486	254,337	,627	,282	,581	-,861	1,425

Додаток Е

**Типи батьківсько-дитячих взаємин та їх взаємозв'язок
з типами резильєнтності**

Додаток Е.1

Типи батьківсько-дитячих взаємин (підлітки, n = 257)

Iteration History^a

Iteration	Change in Cluster Centers		
	1	2	3
1	3,518	3,509	4,025
2	,307	,298	1,250
3	,228	,114	,392
4	,226	,111	,135
5	,043	,017	,072
6	,000	,000	,000

a. Convergence achieved due to no or small change in cluster centers. The maximum absolute coordinate change for any center is ,000. The current iteration is 6. The minimum distance between initial centers is 7,995.

Final Cluster Centers

	Cluster		
	1	2	3
Zscore: PS-FFQ авторитарний мама	-,31258	-,18310	1,27932
Zscore: PS-FFQ авторитетний мама	,29619	,22245	-,59970
Zscore: PS-FFQ потуральний мама	,02253	-,08175	,23604
Zscore: PS-FFQ відсторонений мама	-,38427	-,13979	1,62583
Zscore: PS-FFQ авторитарний тато	,01854	-,21287	,23302
Zscore: PS-FFQ авторитетний тато	,07845	,20675	-,96875
Zscore: PS-FFQ потуральний тато	,39776	-,19807	,04665
Zscore: PS-FFQ відсторонений тато	-,09252	-,26545	1,05502
Zscore: IPPA довіра мами	-,58766	,57514	-1,32860
Zscore: IPPA спілк. мамою	-,69538	,62138	-1,27819
Zscore: IPPA відчуж. мами	,64051	-,57195	1,17534
Zscore: IPPA довіра тато	-,83755	,62572	-,93008
Zscore: IPPA спілк. тато	-,93919	,65802	-,82628
Zscore: IPPA відчуж. тато	,84314	-,58337	,70525

Number of Cases in each Cluster

Cluster	1	78,000
	2	149,000
	3	30,000
Valid		257,000
Missing		,000

Додаток Е.2

Гендерні відмінності в розподілі типів батьківсько-дитячих взаємин

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
БДС_PS- FFQ_IPPA_3_типи_257 * Стать підліток	257	100,0%	0	0,0%	257	100,0%

БДС_PS-FFQ_IPPA_3_типи_257 * Стать підліток Crosstabulation

% within Стать підліток

		Стать підліток		Total
		син	донька	
БДС_PS- FFQ_IPPA_3_типи_257	дистанційовано- компенсаторні з амбівалентною прив'язаністю	21,7%	37,3%	30,4%
	довірчо-включені стосунки з безпечною прив'язаністю	67,8%	50,0%	58,0%
	авторитарно-відчужені стосунки з унікаючою прив'язаністю	10,4%	12,7%	11,7%
Total		100,0%	100,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	8,841 ^a	2	,012
Likelihood Ratio	8,974	2	,011
Linear-by-Linear Association	2,924	1	,087
N of Valid Cases	257		

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 13,42.

Додаток Е.3**Вікові відмінності в розподілі типів батьківсько-дитячих взаємин****Case Processing Summary**

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
БДС_PS- FFQ_IPPA_3_типи_257 * Вік підліток	257	100,0%	0	0,0%	257	100,0%

БДС_PS-FFQ_IPPA_3_типи_257 * Вік підліток Crosstabulation

% within Вік підліток

		Вік підліток		Total
		12-13	14-16	
БДС_PS- FFQ_IPPA_3_типи_257	дистанційовано- компенсаторні з амбівалентною прив'язаністю	26,0%	34,6%	30,4%
	довірчо-включені стосунки з безпечною прив'язаністю	63,8%	52,3%	58,0%
	авторитарно-відчужені стосунки з уникаючою прив'язаністю	10,2%	13,1%	11,7%
Total		100,0%	100,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	3,479 ^a	2	,176
Likelihood Ratio	3,489	2	,175
Linear-by-Linear Association	,557	1	,456
N of Valid Cases	257		

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 14,82.

Додаток Е.4

Типи батьківсько-дитячих взаємин на основі кластеризації

Final Cluster Centers

	Cluster		
	1	2	3
Zscore: PS-FFQ авторитарний мама	-,31258	-,18310	1,27932
Zscore: PS-FFQ авторитетний мама	,29619	,22245	-,59970
Zscore: PS-FFQ потуральний мама	,02253	-,08175	,23604
Zscore: PS-FFQ відсторонений мама	-,38427	-,13979	1,62583
Zscore: PS-FFQ авторитарний тато	,01854	-,21287	,23302
Zscore: PS-FFQ авторитетний тато	,07845	,20675	-,96875
Zscore: PS-FFQ потуральний тато	,39776	-,19807	,04665
Zscore: PS-FFQ відсторонений тато	-,09252	-,26545	1,05502
Zscore: IPPA довіра мами	-,58766	,57514	-1,32860
Zscore: IPPA спілк. мамою	-,69538	,62138	-1,27819
Zscore: IPPA відчуж. мами	,64051	-,57195	1,17534
Zscore: IPPA довіра тато	-,83755	,62572	-,93008
Zscore: IPPA спілк. тато	-,93919	,65802	-,82628
Zscore: IPPA відчуж. тато	,84314	-,58337	,70525

Number of Cases in each Cluster

Cluster	1	78,000
	2	149,000
	3	30,000
Valid		257,000
Missing		,000

Додаток Ж

**Результати емпіричного дослідження резильєнтності підлітків і батьків
(CD-RISC-25)**

Додаток Ж.1

Факторний аналіз на вибірці підлітків, $n = 257$

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,874
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	1862,352
	df	300
	Sig.	,000

Rotated Component Matrix^a

	Component			
	1	2	3	4
16 (10) CD-RISC-25	,723			
11 (10) CD-RISC-25	,721			
12 CD-RISC-25	,662			
4 (10) CD-RISC-25	,656	,392		
24 CD-RISC-25	,649			
17 (10) CD-RISC-25	,600	,383		
10 CD-RISC-25	,548		,377	
25 CD-RISC-25	,532		,342	
22 CD-RISC-25	,476			
21 CD-RISC-25	,476		,334	
8 (10) CD-RISC-25	,429			
19 (10) CD-RISC-25		,639		
18 CD-RISC-25		,606		
6 (10) CD-RISC-25		,604		
1 (10) CD-RISC-25		,574		
14 (10) CD-RISC-25		,530		
23 CD-RISC-25	,329	,528		
15 CD-RISC-25	,395	,441		
7 (10) CD-RISC-25	,301	,371		
13 CD-RISC-25			,783	
2 CD-RISC-25			,762	
9 CD-RISC-25				,759
3 CD-RISC-25				,607
5 CD-RISC-25	,339		,341	,419
20 CD-RISC-25				,359

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 8 iterations.

Total Variance Explained

Component	Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %
1	4,648	18,594	18,594
2	2,997	11,988	30,582
3	1,963	7,854	38,436
4	1,669	6,677	45,114

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Component Transformation Matrix

Component	1	2	3	4
1	,775	,501	,301	,239
2	-,216	,767	-,575	-,184
3	-,541	,285	,357	,706
4	-,244	,281	,671	-,641

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

Додаток Ж.2

Факторний аналіз на вибірці батьків, $n = 391$

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,923
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	3115,244
	df	300
	Sig.	,000

Rotated Component Matrix^a

	Component			
	1	2	3	4
25 CD-RISC-25	,707			
24 CD-RISC-25	,678	,334		
15 CD-RISC-25	,611			-,337
5 CD-RISC-25	,608			
17 (10) CD-RISC-25	,596	,478		
4 (10) CD-RISC-25	,579	,412		
11 (10) CD-RISC-25	,575	,460		
22 CD-RISC-25	,574			
23 CD-RISC-25	,560	,349		
21 CD-RISC-25	,509			
16 (10) CD-RISC-25	,488	,384		
10 CD-RISC-25	,488			
8 (10) CD-RISC-25		,684		
1 (10) CD-RISC-25		,661		
19 (10) CD-RISC-25	,312	,609		
12 CD-RISC-25	,336	,576		
6 (10) CD-RISC-25		,569		
14 (10) CD-RISC-25		,548		
3 CD-RISC-25			,764	
9 CD-RISC-25			,686	
20 CD-RISC-25			,495	
7 (10) CD-RISC-25		,392	,468	
2 CD-RISC-25				,704
13 CD-RISC-25				,552
18 CD-RISC-25				-,440

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 6 iterations.

Total Variance Explained

Component	Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %
1	4,691	18,762	18,762
2	3,794	15,176	33,938
3	1,894	7,576	41,514
4	1,497	5,987	47,501

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Component Transformation Matrix

Component	1	2	3	4
1	,728	,627	,260	,094
2	-,116	-,249	,682	,678
3	-,299	,169	,668	-,660
4	-,606	,718	-,147	,309

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

Додаток Ж.3

Факторний аналіз на загальній вибірці підлітків і батьків, $n = 648$

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,928
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	4591,351
	df	300
	Sig.	,000

Rotated Component Matrix^a

	Component			
	1	2	3	4
24 CD-RISC-25	,702			
17 (10) CD-RISC-25	,700			
4 (10) CD-RISC-25	,689			
11 (10) CD-RISC-25	,663			
12 CD-RISC-25	,635			
16 (10) CD-RISC-25	,625			
10 CD-RISC-25	,565			
14 (10) CD-RISC-25	,538			
15 CD-RISC-25	,533			
25 CD-RISC-25	,515		,464	
23 CD-RISC-25	,503	,404		
19 (10) CD-RISC-25	,498	,397		
5 CD-RISC-25	,491			,380
21 CD-RISC-25	,430		,384	
18 CD-RISC-25		,644		
20 CD-RISC-25		,552		
6 (10) CD-RISC-25		,506		
1 (10) CD-RISC-25	,364	,473		
8 (10) CD-RISC-25	,312	,396		
2 CD-RISC-25			,775	
13 CD-RISC-25			,688	
22 CD-RISC-25	,430		,479	
9 CD-RISC-25				,760
3 CD-RISC-25				,717
7 (10) CD-RISC-25	,316	,337		,387

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 8 iterations.

Total Variance Explained

Component	Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %
1	5,415	21,658	21,658
2	2,198	8,793	30,451
3	1,997	7,989	38,440
4	1,843	7,373	45,812

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Component Transformation Matrix

Component	1	2	3	4
1	,829	,383	,317	,256
2	-,201	-,471	,586	,628
3	-,187	,370	-,547	,728
4	-,488	,703	,508	-,101

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

Додаток Ж.4.1

**Оцінка внутрішньої когерентності шкали «Вольова самореалізація»
(загальна вибірка підлітків і батьків, $n = 648$)**

Case Processing Summary

	N	%
Cases Valid	648	100,0
Excluded ^a	0	,0
Total	648	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,883	,885	14

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
4 (10) CD-RISC-25	34,27	68,847	,661	,462	,870
5 CD-RISC-25	33,79	71,925	,502	,280	,877
10 CD-RISC-25	34,18	71,033	,499	,302	,877
11 (10) CD-RISC-25	33,90	70,206	,621	,454	,872
12 CD-RISC-25	34,26	69,143	,606	,416	,872
14 (10) CD-RISC-25	34,32	70,917	,449	,243	,880
15 CD-RISC-25	34,32	70,103	,497	,309	,878
16 (10) CD-RISC-25	34,20	69,647	,582	,376	,873
17 (10) CD-RISC-25	34,14	67,742	,704	,513	,868
19 (10) CD-RISC-25	34,18	70,201	,525	,324	,876
21 CD-RISC-25	34,10	70,433	,486	,274	,878
23 CD-RISC-25	34,82	69,269	,516	,324	,877
24 CD-RISC-25	34,21	68,569	,645	,473	,870
25 CD-RISC-25	33,92	70,516	,507	,340	,877

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Part 1	Value	,774
		N of Items	7 ^a
	Part 2	Value	,794
		N of Items	7 ^b
	Total N of Items		14
Correlation Between Forms			,816
Spearman-Brown Coefficient	Equal Length		,899
	Unequal Length		,899
Guttman Split-Half Coefficient			,897

a. The items are: 4 (10) CD-RISC-25, 5 CD-RISC-25, 10 CD-RISC-25, 11 (10) CD-RISC-25, 12 CD-RISC-25, 14 (10) CD-RISC-25, 15 CD-RISC-25.

b. The items are: 16 (10) CD-RISC-25, 17 (10) CD-RISC-25, 19 (10) CD-RISC-25, 21 CD-RISC-25, 23 CD-RISC-25, 24 CD-RISC-25, 25 CD-RISC-25.

Додаток Ж.4.2

**Оцінка внутрішньої когерентності шкали «Гнучка адаптивність»
(загальна вибірка підлітків і батьків, $n = 648$)**

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	648	100,0
	Excluded ^a	0	,0
	Total	648	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,551	,559	5

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
1 (10) CD-RISC-25	10,14	6,559	,399	,172	,452
6 (10) CD-RISC-25	10,55	6,143	,354	,138	,469
8 (10) CD-RISC-25	10,28	6,495	,317	,126	,493
18 CD-RISC-25	11,11	6,396	,250	,065	,540
20 CD-RISC-25	10,42	6,989	,266	,077	,521

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Part 1	Value	,539
		N of Items	3 ^a
	Part 2	Value	,292
		N of Items	2 ^b
	Total N of Items		5
Correlation Between Forms			,294
Spearman-Brown Coefficient	Equal Length		,454
	Unequal Length		,460
Guttman Split-Half Coefficient			,439

a. The items are: 1 (10) CD-RISC-25 , 6 (10) CD-RISC-25, 8 (10) CD-RISC-25 .

b. The items are: 18 CD-RISC-25 , 20 CD-RISC-25 .

Додаток Ж.4.3

Оцінка внутрішньої когерентності шкали «Соціальна залученість і самоконтроль» (загальна вибірка підлітків і батьків, $n = 648$)

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	648	100,0
	Excluded ^a	0	,0
	Total	648	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,557	,556	3

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
2 CD-RISC-25	5,37	2,812	,359	,157	,469
13 CD-RISC-25	5,78	2,562	,454	,210	,312
22 CD-RISC-25	6,14	3,154	,295	,099	,562

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Part 1	Value	,562
		N of Items	2 ^a
	Part 2	Value	. ^b
		N of Items	1 ^c
	Total N of Items		3
Correlation Between Forms			,295
Spearman-Brown Coefficient	Equal Length		,455
	Unequal Length		,474
Guttman Split-Half Coefficient			,404

a. The items are: 2 CD-RISC-25 , 13 CD-RISC-25 .

b. The value is negative due to a negative average covariance among items. This violates reliability model assumptions. You may want to check item codings.

c. The item is: 22 CD-RISC-25

Додаток Ж.4.4

**Оцінка внутрішньої когерентності шкали «Духовно-смилова опора»
(загальна вибірка підлітків і батьків, $n = 648$)**

Case Processing Summary

		N	%
Cases	Valid	648	100,0
	Excluded ^a	0	,0
	Total	648	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,517	,520	3

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
3 CD-RISC-25	5,55	2,805	,348	,139	,393
7 (10) CD-RISC-25	5,33	3,583	,266	,074	,516
9 CD-RISC-25	5,02	3,282	,391	,157	,328

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Part 1	Value	,328
		N of Items	2 ^a
	Part 2	Value	. ^b
		N of Items	1 ^c
	Total N of Items		3
Correlation Between Forms			,391
Spearman-Brown Coefficient	Equal Length		,562
	Unequal Length		,582
Guttman Split-Half Coefficient			,505

a. The items are: 3 CD-RISC-25, 7 (10) CD-RISC-25 .

b. The value is negative due to a negative average covariance among items. This violates reliability model assumptions. You may want to check item codings.

c. The item is: 9 CD-RISC-25

Додаток Ж.4.5

**Ключ до обрахунку загального показника та
субшкал резильєнтності за шкалою CD-RISC-25**

Шкала «Вольова самореалізація» [hardiness, coping, purpose, regulation, optimism, self-efficacy]	4, 5, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 19, 21, 23, 24, 25
Шкала «Гнучка адаптивність» [adaptability, optimism, coping, purpose]	1, 6, 8, 18, 20
Шкала «Соціальна залученість і самоконтроль» [coping, hardiness]	2, 13, 22
Шкала «Духовно-смилова опора» [meaningfulness, purpose, coping]	3, 7, 9
Загальний показник	сума балів за 25 пунктами

Додаток Ж.5.1

Міжгрупові відмінності за шкалами CD-RISC-25

(сини, доньки, тати, мами) за ANOVA

Report

Mean

	CD_RISC_25_648_N	CD_RISC_25_вольова_самореал_N	CD_RISC_25_гнучка_адаптивність_N	CD_RISC_25_соц_залуч_самоконтроль_N	CD_RISC_25_духовно_смилова_опора_N
підвибірка_4					
тато	2,8915	2,9196	2,8775	2,8919	2,7838
мама	2,6300	2,5939	2,4871	2,8238	2,8429
підлітки-сини	2,7068	2,6609	2,8296	3,0464	2,3768
підлітки-доньки	2,5076	2,4487	2,5338	2,8568	2,3897
Total	2,6616	2,6297	2,6250	2,8822	2,6507

ANOVA Table

			Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
CD_RISC_25_648_N* підвибірка_4	Between Groups	(Combined)	9,750	3	3,250	11,849	,000
		Linearity	3,903	1	3,903	14,230	,000
		Deviation from Linearity	5,847	2	2,923	10,658	,000
	Within Groups		176,648	644	,274		
	Total		186,398	647			
CD_RISC_25_вольова_самореал_N* підвибірка_4	Between Groups	(Combined)	14,450	3	4,817	12,370	,000
		Linearity	5,958	1	5,958	15,303	,000
		Deviation from Linearity	8,491	2	4,246	10,904	,000
	Within Groups		250,750	644	,389		
	Total		265,200	647			
CD_RISC_25_гнучка_адаптивність_N* підвибірка_4	Between Groups	(Combined)	18,390	3	6,130	18,066	,000
		Linearity	,128	1	,128	,377	,540
		Deviation from Linearity	18,263	2	9,131	26,910	,000
	Within Groups		218,525	644	,339		
	Total		236,915	647			
CD_RISC_25_соц_залуч_самоконтроль_N* підвибірка_4	Between Groups	(Combined)	4,156	3	1,385	2,397	,067
		Linearity	,211	1	,211	,365	,546
		Deviation from Linearity	3,945	2	1,973	3,412	,034
	Within Groups		372,296	644	,578		
	Total		376,453	647			
CD_RISC_25_духовно_смилова_опора_N* підвибірка_4	Between Groups	(Combined)	30,607	3	10,202	16,875	,000
		Linearity	24,364	1	24,364	40,301	,000
		Deviation from Linearity	6,242	2	3,121	5,163	,006
	Within Groups		389,340	644	,605		
	Total		419,946	647			

Measures of Association

	R	R Squared	Eta	Eta Squared
CD_RISC_25_648_N* підвибірка_4	-,145	,021	,229	,052
CD_RISC_25_вольова_самореал_N* підвибірка_4	-,150	,022	,233	,054
CD_RISC_25_гнучка_адаптивність_N* підвибірка_4	-,023	,001	,279	,078
CD_RISC_25_соц_залуч_самоконтроль_N* підвибірка_4	,024	,001	,105	,011
CD_RISC_25_духовно_смилова_опора_N* підвибірка_4	-,241	,058	,270	,073

Додаток Ж.5.2

Міжгрупові відмінності за шкалами CD-RISC-25
(сини, доньки, тати, мами) на основі частотного аналізу

		CD_RISC_25_648_N_Rivni			Total	Chi-Square Tests			
		низький	середній	високий			Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
підвибірка	тато	9,0%	49,5%	41,4%	100,0%	Pearson Chi-Square	23,352 ^a	6	,001
	мама	23,6%	49,6%	26,8%	100,0%	Likelihood Ratio	25,153	6	,000
	підлітки-сини	21,7%	48,7%	29,6%	100,0%	Linear-by-Linear Asso	8,857	1	,003
	підлітки-доньки	26,8%	54,9%	18,3%	100,0%	N of Valid Cases	648		
Total		21,5%	50,6%	27,9%	100,0%	a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The m			
		CD_RISC_25_вольова_самореан			Total	Chi-Square Tests			
		низький	середній	високий			Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
підвибірка	тато	7,2%	53,2%	39,6%	100,0%	Pearson Chi-Square	30,738 ^a	6	,000
	мама	19,3%	55,7%	25,0%	100,0%	Likelihood Ratio	33,618	6	,000
	підлітки-сини	20,9%	47,8%	31,3%	100,0%	Linear-by-Linear Asso	12,752	1	,000
	підлітки-доньки	23,2%	63,4%	13,4%	100,0%	N of Valid Cases	648		
Total		18,4%	55,6%	26,1%	100,0%	a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The m			
		CD_RISC_25_гнучка_адаптивність			Total	Chi-Square Tests			
		низький	середній	високий			Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
підвибірка	тато	9,0%	54,1%	36,9%	100,0%	Pearson Chi-Square	44,671 ^a	6	,000
	мама	23,6%	62,5%	13,9%	100,0%	Likelihood Ratio	44,039	6	,000
	підлітки-сини	13,0%	53,0%	33,9%	100,0%	Linear-by-Linear Asso	,467	1	,494
	підлітки-доньки	20,4%	64,8%	14,8%	100,0%	N of Valid Cases	648		
Total		18,5%	59,9%	21,6%	100,0%	a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The m			
		CD_RISC_25_соц_запуч_самоко			Total	Chi-Square Tests			
		низький	середній	високий			Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
підвибірка	тато	27,0%	65,8%	7,2%	100,0%	Pearson Chi-Square	25,461 ^a	6	,000
	мама	28,6%	66,8%	4,6%	100,0%	Likelihood Ratio	21,964	6	,001
	підлітки-сини	18,3%	62,6%	19,1%	100,0%	Linear-by-Linear Asso	,750	1	,386
	підлітки-доньки	28,9%	64,1%	7,0%	100,0%	N of Valid Cases	648		
Total		26,5%	65,3%	8,2%	100,0%	a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The m			
		CD_RISC_25_духовно_смилова			Total	Chi-Square Tests			
		низький	середній	високий			Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
підвибірка	тато	11,7%	55,9%	32,4%	100,0%	Pearson Chi-Square	30,069 ^a	6	,000
	мама	9,6%	56,4%	33,9%	100,0%	Likelihood Ratio	30,010	6	,000
	підлітки-сини	25,2%	53,9%	20,9%	100,0%	Linear-by-Linear Asso	20,536	1	,000
	підлітки-доньки	19,0%	64,1%	16,9%	100,0%	N of Valid Cases	648		
Total		14,8%	57,6%	27,6%	100,0%	a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The m			

Додаток Ж.6

**Класстерний аналіз («кластери на факторах»)
на загальній вибірці підлітків і батьків**

Iteration History^a

Iteration	Change in Cluster Centers		
	1	2	3
1	3,019	2,631	2,701
2	,388	,116	,099
3	,165	,041	,046
4	,187	,048	,078
5	,095	,060	,082
6	,082	,053	,039
7	,075	,059	,047
8	,028	,034	,026
9	,022	,015	,008
10	,016	,022	,018
11	,000	,011	,013
12	,016	,012	,008
13	,015	,014	,009
14	,000	,007	,008
15	,000	,000	,000

a. Convergence achieved due to no or small change in cluster centers. The maximum absolute coordinate change for any center is ,000. The current iteration is 15. The minimum distance between initial centers is 6,604.

Final Cluster Centers

	Cluster		
	1	2	3
FAC1_3_вольова самореалізація	-,12216	-,29318	,40747
FAC2_2_гнучка адаптивність	,07526	,40135	-,50169
FAC3_3_соціальна залученість і самоконтроль	-1,38315	,41146	,37671
FAC4_4_духовно-смилова опора	-,09439	,59199	-,61466

ANOVA

	Cluster		Error		F	Sig.
	Mean Square	df	Mean Square	df		
FAC1_3_вольова самореалізація	32,184	2	,903	645	35,629	,000
FAC2_2_гнучка адаптивність	51,692	2	,843	645	61,333	,000
FAC3_3_соціальна залученість і самоконтроль	177,175	2	,454	645	390,496	,000
FAC4_4_духовно-смилова опора	92,184	2	,717	645	128,522	,000

The F tests should be used only for descriptive purposes because the clusters have been chosen to maximize the differences among cases in different clusters. The observed significance levels are not corrected for this and thus cannot be interpreted as tests of the hypothesis that the cluster means are equal.

Number of Cases in each Cluster

Cluster	1	144,000
	2	268,000
	3	236,000
Valid		648,000
Missing		,000

Додаток Ж.7.1

Показники резильєнтності підлітків в різних типологічних групах**ANOVA**

CD-RISC-25 підлітки

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	3592,216	2	1796,108	10,635	<,001
Within Groups	42897,068	254	168,886		
Total	46489,284	256			

Descriptives

CD-RISC-25 підлітки

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean		Minimum	Maximum
					Lower Bound	Upper Bound		
вразливий	52	57,83	14,948	2,073	53,67	61,99	28	89
збалансований	84	68,20	12,271	1,339	65,54	70,87	34	100
цілеспрямований	121	65,69	12,584	1,144	63,42	67,95	20	96
Total	257	64,92	13,476	,841	63,26	66,57	20	100

Додаток Ж.7.2

Розподіл рівнів резильєнтності за типами у підлітків**Case Processing Summary**

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
CD_RISC_25_648_N_Rivni * Кластер_усі	257	100,0%	0	0,0%	257	100,0%
CD_RISC_25_вольова_самореал_N_Rivni * Кластер_усі	257	100,0%	0	0,0%	257	100,0%
CD_RISC_25_гнучка_адаптивність_N_Rivni * Кластер_усі	257	100,0%	0	0,0%	257	100,0%
CD_RISC_25_соц_залуч_самоконтроль_N_Rivni * Кластер_усі	257	100,0%	0	0,0%	257	100,0%
CD_RISC_25_духовно_смилова_опора_N_Rivni * Кластер_усі	257	100,0%	0	0,0%	257	100,0%

Crosstab

% within CD_RISC_25_648_N_Rivni

		Кластер_усі			Total
		A	Б	В	
CD_RISC_25_648_N_Rivni	низький	42,9%	20,6%	36,5%	100,0%
	середній	12,7%	35,8%	51,5%	100,0%
	високий	13,3%	38,3%	48,3%	100,0%
Total		20,2%	32,7%	47,1%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	26,978 ^a	4	,000
Likelihood Ratio	24,335	4	,000
Linear-by-Linear Association	8,975	1	,003
N of Valid Cases	257		

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 12,14.

Symmetric Measures

		Value	Asymp. Std. Error ^a	Approx. T ^b	Approx. Sig.
Interval by Interval	Pearson's R	,187	,064	3,044	,003 ^c
Ordinal by Ordinal	Spearman Correlation	,166	,065	2,687	,008 ^c
N of Valid Cases		257			

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

c. Based on normal approximation.

Додаток Ж.7.3

Розподіл рівнів резильєнтності за типами у батьків**Case Processing Summary**

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
CD_RISC_25_648_N_Rivni * Кластер_усі	391	100,0%	0	0,0%	391	100,0%
CD_RISC_25_вольова_самореал_N_Rivni * Кластер_усі	391	100,0%	0	0,0%	391	100,0%
CD_RISC_25_гнучка_ад аптивність_N_Rivni * Кластер_усі	391	100,0%	0	0,0%	391	100,0%
CD_RISC_25_соц_залуч_самоконтроль_N_Rivni * Кластер_усі	391	100,0%	0	0,0%	391	100,0%
CD_RISC_25_духовно_с мислова_опора_N_Rivni * Кластер_усі	391	100,0%	0	0,0%	391	100,0%

Crosstab

% within CD_RISC_25_648_N_Rivni

		Кластер_усі			Total
		A	Б	В	
CD_RISC_25_648_N_Rivni	низький	48,7%	26,3%	25,0%	100,0%
	середній	21,6%	48,5%	29,9%	100,0%
	високий	10,7%	57,9%	31,4%	100,0%
Total		23,5%	47,1%	29,4%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	39,842 ^a	4	,000
Likelihood Ratio	38,283	4	,000
Linear-by-Linear Association	16,099	1	,000
N of Valid Cases	391		

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 17,88.

Symmetric Measures

		Value	Asymp. Std. Error ^a	Approx. T ^b	Approx. Sig.
Interval by Interval	Pearson's R	,203	,050	4,093	,000 ^c
Ordinal by Ordinal	Spearman Correlation	,193	,051	3,882	,000 ^c
N of Valid Cases		391			

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

c. Based on normal approximation.

Додаток Ж.8.1

Розподіл типів резильєнтності у підлітків і батьків**Case Processing Summary**

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
підвибірка_4 * Кластерный номер наблюдения	648	100,0%	0	0,0%	648	100,0%

підвибірка_4 * Кластерный номер наблюдения Crosstabulation

% within підвибірка_4

		Кластерный номер наблюдения			Total
		A	Б	В	
підвибірка_4	тато	22,5%	44,1%	33,3%	100,0%
	мама	23,9%	48,2%	27,9%	100,0%
	підлітки-сини	19,1%	38,3%	42,6%	100,0%
	підлітки-доньки	21,1%	28,2%	50,7%	100,0%
Total		22,2%	41,4%	36,4%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	25,665 ^a	6	,000
Likelihood Ratio	25,856	6	,000
Linear-by-Linear Association	11,445	1	,001
N of Valid Cases	648		

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 24,67.

Symmetric Measures

		Value	Asymp. Std. Error ^a	Approx. T ^b	Approx. Sig.
Interval by Interval	Pearson's R	,133	,040	3,411	,001 ^c
Ordinal by Ordinal	Spearman Correlation	,122	,040	3,133	,002 ^c
N of Valid Cases		648			

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

c. Based on normal approximation.

Додаток Ж.8.2

*Родинні патерни резильєнтності***Statistics**

Родинні_патерни_88

N	Valid	88
	Missing	560

Родинні_патерни_88

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	111,00	2	,3	2,3	2,3
	112,00	1	,2	1,1	3,4
	113,00	1	,2	1,1	4,5
	122,00	6	,9	6,8	11,4
	123,00	3	,5	3,4	14,8
	131,00	2	,3	2,3	17,0
	132,00	2	,3	2,3	19,3
	133,00	1	,2	1,1	20,5
	211,00	3	,5	3,4	23,9
	212,00	3	,5	3,4	27,3
	221,00	1	,2	1,1	28,4
	222,00	10	1,5	11,4	39,8
	223,00	5	,8	5,7	45,5
	231,00	1	,2	1,1	46,6
	232,00	3	,5	3,4	50,0
	233,00	3	,5	3,4	53,4
	311,00	4	,6	4,5	58,0
	312,00	2	,3	2,3	60,2
	313,00	5	,8	5,7	65,9
	321,00	5	,8	5,7	71,6
	322,00	5	,8	5,7	77,3
	323,00	7	1,1	8,0	85,2
	331,00	3	,5	3,4	88,6
	332,00	4	,6	4,5	93,2
	333,00	6	,9	6,8	100,0
	Total	88	13,6	100,0	
Missing	System	560	86,4		
Total		648	100,0		

Додаток И

**Взаємозв'язок між типами батьківсько-дитячих взаємин і типами
резильєнтності підлітків**

Case Processing Summary

	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
БДС_PS- FFQ_IPPA_3_типи_257 * Кластер_підлітки	257	100,0%	0	0,0%	257	100,0%

БДС_PS-FFQ_IPPA_3_типи_257 * Кластер_підлітки Crosstabulation

% within Кластер_підлітки

		Кластер_підлітки			Total
		вразливий	збалансований	цілеспрямований	
БДС_PS- FFQ_IPPA_3_типи_257	дистанційовано-компенсаторні з амбівалентною прив'язаністю	53,8%	21,4%	26,4%	30,4%
	довірчо-включені стосунки з безпечною прив'язаністю	30,8%	65,5%	64,5%	58,0%
	авторитарно-відчужені стосунки з унікаючою прив'язаністю	15,4%	13,1%	9,1%	11,7%
Total		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	22,052 ^a	4	,000
Likelihood Ratio	21,861	4	,000
Linear-by-Linear Association	2,365	1	,124
N of Valid Cases	257		

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 6,07.

Додаток К

Аналіз модераторів

Додаток К.1

**Гендерні особливості показників особистісного диференціалу
(ОСА) у підлітків**

Group Statistics

	Стать підліток	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
О оцінка - прийняття себе	син	115	9,28	5,845	,545
	донька	142	9,63	6,440	,540
С сила - воля	син	115	5,53	4,758	,444
	донька	142	5,34	6,034	,506
А активність - екстравертованість	син	115	3,83	7,246	,676
	донька	142	4,95	7,152	,600

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
О оцінка - прийняття себе	Equal variances assumed	,100	,752	-,459	255	,647	-,356	,775	-1,883	1,171
	Equal variances not assumed			-,463	251,663	,644	-,356	,768	-1,867	1,156
С сила - воля	Equal variances assumed	5,564	,019	,279	255	,781	,192	,690	-1,166	1,551
	Equal variances not assumed			,286	254,832	,775	,192	,673	-1,133	1,518
А активність - екстравертованість	Equal variances assumed	,325	,569	-1,236	255	,217	-1,116	,903	-2,893	,661
	Equal variances not assumed			-1,235	242,702	,218	-1,116	,904	-2,896	,664

Independent Samples Effect Sizes

		Standardizer ^a	Point Estimate	95% Confidence Interval	
О оцінка - прийняття себе	Cohen's d	6,181	-,058	-,303	,188
	Hedges' correction	6,199	-,057	-,303	,188
	Glass's delta	6,440	-,055	-,301	,191
С сила - воля	Cohen's d	5,500	,035	-,211	,281
	Hedges' correction	5,516	,035	-,210	,280
	Glass's delta	6,034	,032	-,214	,278
А активність - екстравертованість	Cohen's d	7,194	-,155	-,401	,091
	Hedges' correction	7,216	-,155	-,400	,091
	Glass's delta	7,152	-,156	-,402	,091

a. The denominator used in estimating the effect sizes.

Cohen's d uses the pooled standard deviation.

Hedges' correction uses the pooled standard deviation, plus a correction factor.

Glass's delta uses the sample standard deviation of the control group.

Додаток К.2

Вікові особливості показників особистісного диференціалу (ОСА) у підлітків

Group Statistics

	Вік підліток	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
О оцінка - прийняття себе	12-13	127	9,54	6,338	,562
	14-16	130	9,42	6,028	,529
С сила - воля	12-13	127	5,80	5,275	,468
	14-16	130	5,06	5,689	,499
А активність - екстравертованість	12-13	127	4,63	7,084	,629
	14-16	130	4,28	7,338	,644

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
О оцінка - прийняття себе	Equal variances assumed	,160	,689	,156	255	,876	,120	,771	-1,399	1,639
	Equal variances not assumed			,156	253,629	,877	,120	,772	-1,400	1,640
С сила - воля	Equal variances assumed	1,019	,314	1,071	255	,285	,734	,685	-,615	2,082
	Equal variances not assumed			1,072	254,312	,285	,734	,684	-,614	2,081
А активність - екстравертованість	Equal variances assumed	,329	,567	,392	255	,695	,353	,900	-1,419	2,125
	Equal variances not assumed			,392	254,965	,695	,353	,900	-1,419	2,125

Independent Samples Effect Sizes

		Standardizer ^a	Point Estimate	95% Confidence Interval	
				Lower	Upper
О оцінка - прийняття себе	Cohen's d	6,183	,019	-,225	,264
	Hedges' correction	6,201	,019	-,224	,263
	Glass's delta	6,028	,020	-,225	,264
С сила - воля	Cohen's d	5,489	,134	-,111	,378
	Hedges' correction	5,505	,133	-,111	,377
	Glass's delta	5,689	,129	-,116	,374
А активність - екстравертованість	Cohen's d	7,214	,049	-,196	,293
	Hedges' correction	7,235	,049	-,195	,293
	Glass's delta	7,338	,048	-,197	,293

a. The denominator used in estimating the effect sizes.

Cohen's d uses the pooled standard deviation.

Hedges' correction uses the pooled standard deviation, plus a correction factor.

Glass's delta uses the sample standard deviation of the control group.

Додаток К.3

Модераторний вплив показника «самооцінка» (ОСА) на взаємозв'язок між типами БДВ і типами резильєнтності підлітків з урахуванням коваріат – статі та віку з урахуванням коваріат – статі та віку

Model: 1							
Y: TRezP2							
X: BDS							
W: SD_O							
Covariates:							
VIK GEND							
Sample							
Size: 257							
Variable descriptive statistics							
	TRezP2	BDS	SD_O	VIK	GEND		
Mean	2,12	1,81	9,47	13,58	1,55		
SD	,72	,62	6,17	1,39	,50		
Min	1,00	1,00	-11,00	12,00	1,00		
Max	3,00	3,00	21,00	16,00	2,00		
Variable intercorrelations (Pearson r)							
	TRezP2	BDS	SD_O	VIK	GEND		
TRezP2	1,00	,17	,11	,11	-,08		
BDS	,17	1,00	,04	-,03	-,11		
SD_O	,11	,04	1,00	-,01	,03		
VIK	,11	-,03	-,01	1,00	,05		
GEND	-,08	-,11	,03	,05	1,00		
Coding of categorical X variable for analysis:							
	BDS	X1	X2				
1,000	,000	,000					
2,000	1,000	,000					
3,000	,000	1,000					
*****							
OUTCOME VARIABLE:							
TRezP2							
Model Summary							
	R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
	,30	,09	,48	3,43	7,00	249,00	,00
Model							
	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI	
constant	,77	,49	1,56	,12	-,20	1,74	
X1	,48	,19	2,60	,01	,12	,85	
X2	,38	,22	1,74	,08	-,05	,82	
SD_O	,02	,01	1,20	,23	-,01	,04	
Int_1	-,01	,02	-,69	,49	-,05	,02	
Int_2	-,02	,02	-,99	,32	-,07	,02	
VIK	,08	,03	2,48	,01	,02	,14	
GEND	-,07	,09	-,80	,42	-,25	,10	
Product terms key:							
Int_1	:	X1	x	SD_O			
Int_2	:	X2	x	SD_O			
Test(s) of highest order unconditional interaction(s):							
	R2-chnq	F	df1	df2	p		
X*W	,00	,51	2,00	249,00	,60		

Додаток К.4

**Модераторний вплив показника «сила» (ОСА) на взаємозв'язок між
типами БДВ і типами резильєнтності підлітків з урахуванням коваріат
– статі та віку**

Model: 1						
Y: TResP2						
X: BDS						
W: SD_S						
Covariates:						
VIK GEND						
Sample						
Size: 257						
Variable descriptive statistics						
	TResP2	BDS	SD_S	VIK	GEND	
Mean	2,12	1,81	5,42	13,58	1,55	
SD	,72	,62	5,49	1,39	,50	
Min	1,00	1,00	-7,00	12,00	1,00	
Max	3,00	3,00	20,00	16,00	2,00	
Variable intercorrelations (Pearson r)						
	TResP2	BDS	SD_S	VIK	GEND	
TResP2	1,00	,17	,03	,11	-,08	
BDS	,17	1,00	,15	-,03	-,11	
SD_S	,03	,15	1,00	-,03	-,02	
VIK	,11	-,03	-,03	1,00	,05	
GEND	-,08	-,11	-,02	,05	1,00	
Coding of categorical X variable for analysis:						
	BDS	X1	X2			
	1,000	,000	,000			
	2,000	1,000	,000			
	3,000	,000	1,000			
*****						
OUTCOME VARIABLE:						
TResP2						
Model Summary						
	R	R-sq	MSE	F	df1	df2
Model	,32	,10	,48	3,92	7,00	249,00
Model						
	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI
constant	,86	,47	1,84	,07	-,06	1,79
X1	,40	,13	3,00	,00	,14	,66
X2	-,08	,20	-,42	,68	-,49	,32
SD_S	-,01	,01	-1,06	,29	-,04	,01
Int_1	,01	,02	,48	,64	-,03	,04
Int_2	,06	,03	2,17	,03	,01	,12
VIK	,08	,03	2,60	,01	,02	,15
GEND	-,05	,09	-,52	,60	-,22	,13
Product terms key:						
Int_1	X1	SD_S				
Int_2	X2	SD_S				
Test(s) of highest order unconditional interaction(s):						
	R2-chng	F	df1	df2	p	
X*W	,02	2,39	2,00	249,00	,09	

	Focal predictor: BDS	(X)				
	Mod var: SD_S	(W)				
Conditional effects of the focal predictor at values of the moderator(s):						
Moderator value(s):						
SD_S	1,00					
	Effect	se	t	p	LLCI	ULCI
X1	,40	,13	3,00	,00	,14	,66
X2	-,08	,20	-,42	,68	-,49	,32
Test of equality of conditional means						
	F	df1	df2	p		
	5,45	2,00	249,00	,00		
Estimated conditional means being compared:						
	BDS	TResP2				
	1,00	1,91				
	2,00	2,31				
	3,00	1,83				

Moderator value(s):						
SD_S	6,00					
	Effect	se	t	p	LLCI	ULCI
X1	,44	,10	4,29	,00	,24	,65
X2	,28	,15	1,84	,07	-,02	,58
Test of equality of conditional means						
	F	df1	df2	p		
	9,23	2,00	249,00	,00		
Estimated conditional means being compared:						
	BDS	TResP2				
	1,00	1,83				
	2,00	2,27				
	3,00	2,11				

Moderator value(s):						
SD_S	11,00					
	Effect	se	t	p	LLCI	ULCI
X1	,49	,15	3,30	,00	,20	,78
X2	,59	,23	2,58	,01	,14	1,03
Test of equality of conditional means						
	F	df1	df2	p		
	6,13	2,00	249,00	,00		
Estimated conditional means being compared:						
	BDS	TResP2				
	1,00	1,76				
	2,00	2,25				
	3,00	2,35				

Додаток К.5

Модераторний аналіз впливу показника «активність» (ОСА) на взаємозв'язок між типами БДВ і типами резильєнтності підлітків з урахуванням коваріат – статі та віку

Model: 1						
Y: TRezP2						
X: BDS						
W: SD_A						
Covariates:						
VIK GEND						
Sample						
Size: 257						
Variable descriptive statistics						
	TRezP2	BDS	SD_A	VIK	GEND	
Mean	2,12	1,81	4,45	13,58	1,55	
SD	,72	,62	7,20	1,39	,50	
Min	1,00	1,00	-21,00	12,00	1,00	
Max	3,00	3,00	21,00	16,00	2,00	
Variable intercorrelations (Pearson r)						
	TRezP2	BDS	SD_A	VIK	GEND	
TRezP2	1,00	,17	,17	,11	-,08	
BDS	,17	1,00	,06	-,03	-,11	
SD_A	,17	,06	1,00	-,06	,08	
VIK	,11	-,03	-,06	1,00	,05	
GEND	-,08	-,11	,08	,05	1,00	
Coding of categorical X variable for analysis:						
	BDS	X1	X2			
	1,000	,000	,000			
	2,000	1,000	,000			
	3,000	,000	1,000			
*****						
OUTCOME VARIABLE:						
TRezP2						
Model Summary						
	R	R-sq	MSE	F	df1	df2
	,34	,12	,47	4,64	7,00	249,00
Model						
	coeff	se	t	p	LLCI	
constant	,89	,46	1,96	,05	,00	
X1	,47	,11	4,11	,00	,24	
X2	,20	,15	1,31	,19	-,10	
SD_A	,02	,01	2,44	,02	,00	
Int_1	-,02	,01	-1,81	,07	-,05	
Int_2	,01	,02	,32	,75	-,03	
VIK	,08	,03	2,49	,01	,02	
GEND	-,09	,09	-1,07	,28	-,27	
Product terms key:						
Int_1	:	X1	x	SD_A		
Int_2	:	X2	x	SD_A		
Test(s) of highest order unconditional interaction(s):						
	R2-chng	F	df1	df2	p	
X*W	,02	2,27	2,00	249,00	,11	

*Додаток К.6**Типи прив'язаності підлітків до однолітків***Final Cluster Centers**

	Cluster		
	1	2	3
Zscore: IPRA довіра однолітки	,72393	-1,56455	-,00790
Zscore: IPRA спілк. однолітки	,73139	-1,46588	-,06367
Zscore: IPRA відчуж. однолітки	-,74237	,62127	,48506

**Number of Cases in
each Cluster**

Cluster	1	107,000
	2	49,000
	3	101,000
Valid		257,000
Missing		391,000

Додаток К.7

Модераторний вплив типу прив'язаності до однолітків на взаємозв'язок між типами БДВ і типами резильєнтності підлітків з урахуванням коваріат – статі та віку

Model: 1							
Y: TResP2							
X: BDS							
W: PRodn_QC							
Covariates:							
VIK							
Sample							
Size: 257							
Variable descriptive statistics							
	TResP2	BDS	PRodn_QC	VIK	GEND		
Mean	2,12	1,81	2,02	13,58	1,55		
SD	,72	,62	,90	1,39	,50		
Min	1,00	1,00	1,00	12,00	1,00		
Max	3,00	3,00	3,00	16,00	2,00		
Variable intercorrelations (Pearson's r)							
	TResP2	BDS	PRodn_QC	VIK	GEND		
TResP2	1,00	,17	,09	,11	,08		
BDS	,17	1,00	,04	-,03	-,11		
PRodn_QC	,09	,04	1,00	-,01	,05		
VIK	,11	-,03	-,01	1,00	,05		
GEND	-,08	-,11	,05	,05	1,00		
Coding of categorical X variable for analysis:							
	BDS	X1	X2				
	1,000	,000	,000				
	2,000	1,000	,000				
	3,000	,000	1,000				
Coding of categorical W variable for analysis:							
	PRodn_QC	W1	W2				
	1,000	,000	,000				
	2,000	1,000	,000				
	3,000	,000	1,000				
*****							
OUTCOME VARIABLE:							
TResP2							
Model Summary							
	R	R-sq	MSE	F	df1	df2	
Model	,41	,17	,45	4,87	10,00	246,00	
Model							
	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI	
constant	1,27	,48	2,66	,01	,33	2,21	
X1	,59	,15	3,92	,00	,29	,88	
X2	,31	,23	1,35	,18	-,14	,75	
W1	-,32	,20	-1,57	,12	-,71	,08	
W2	,54	,17	3,11	,00	,20	,88	
Int_1	-,07	,25	-,28	,78	-,57	,43	
Int_2	-,58	,21	-2,76	,01	-1,00	-,17	
Int_3	,36	,41	,87	,38	-,45	1,18	
Int_4	-,50	,32	-1,56	,12	-1,13	,13	
VIK	,05	,03	1,67	,10	-,01	,11	
GEND	-,14	,09	-1,64	,10	-,32	,03	
Product terms key:							
Int_1	X1	X	W1				
Int_2	X1	X	W2				
Int_3	X2	X	W1				
Int_4	X2	X	W2				
Test(s) of highest order unconditional interaction(s):							
	R2-chng	F	df1	df2	p		
X*W	,03	2,56	4,00	246,00	,04		
Focal predict: BDS (X)							
Mod var: PRodn_QC (W)							
Conditional effects of the focal predictor at values of the moderator(s):							
Moderator value(s):							
PRodn_QC	1,00						
	Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	
X1	,59	,15	3,92	,00	,29	,88	
X2	,31	,23	1,35	,18	-,14	,75	
Test of equality of conditional means							
	F	df1	df2	p			
	7,73	2,00	246,00	,00			
Estimated conditional means being compared:							
	BDS	TResP2					
	1,00	1,76					
	2,00	2,35					
	3,00	2,07					
Moderator value(s):							
PRodn_QC	2,00						
	Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	
X1	,52	,21	2,52	,01	,11	,92	
X2	,67	,35	1,93	,05	-,01	1,35	
Test of equality of conditional means							
	F	df1	df2	p			
	3,82	2,00	246,00	,02			
Estimated conditional means being compared:							
	BDS	TResP2					
	1,00	1,44					
	2,00	1,96					
	3,00	2,11					
Moderator value(s):							
PRodn_QC	3,00						
	Effect	se	t	p	LLCI	ULCI	
X1	,00	,15	,03	,98	-,30	,31	
X2	-,19	,23	-,86	,39	-,64	,25	
Test of equality of conditional means							
	F	df1	df2	p			
	,50	2,00	246,00	,61			
Estimated conditional means being compared:							
	BDS	TResP2					
	1,00	2,30					
	2,00	2,30					
	3,00	2,10					

Додаток К.8**Досвід травматичних подій залежно від статі підлітків****Group Statistics**

	Стать підліток	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
TDP_77_загальний показник травматичного досвіду	син	115	2,9652	1,79145	,16705
	донька	142	2,6338	1,76843	,14840

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
TDP_77_загальний показник травматичного досвіду	Equal variances assumed	,255	,614	1,485	255	,139	,33141	,22315	-,10803	,77086
	Equal variances not assumed			1,483	242,715	,139	,33141	,22345	-,10874	,77157

Додаток К.9

**Модераторний вплив досвіду травматичних подій підлітка на
взаємозв'язок між типами БДВ і типами резильєнтності підлітків з
урахуванням коваріат – статі та віку**

Model: 1							
Y: TRezP2							
X: BDS							
W: TDP_7_5							
Covariates:							
VIK GEND							
Sample							
Size: 257							
Variable descriptive statistics							
	TRezP2	BDS	TDP_7_5	VIK	GEND		
Mean	2,12	1,81	2,78	13,58	1,55		
SD	,72	,62	1,78	1,39	,50		
Min	1,00	1,00	,00	12,00	1,00		
Max	3,00	3,00	7,00	16,00	2,00		
Variable intercorrelations (Pearson r)							
	TRezP2	BDS	TDP_7_5	VIK	GEND		
TRezP2	1,00	,17	,00	,11	-,08		
BDS	,17	1,00	,05	-,03	-,11		
TDP_7_5	,00	,05	1,00	,11	-,09		
VIK	,11	-,03	,11	1,00	,05		
GEND	-,08	-,11	-,09	,05	1,00		
Coding of categorical X variable for analysis:							
BDS	X1	X2					
1,000	,000	,000					
2,000	1,000	,000					
3,000	,000	1,000					
*****							
OUTCOME VARIABLE:							
TRezP2							
Model Summary							
	R	R-sq	MSE	F	df1	df2	p
	,30	,09	,48	3,43	7,00	249,00	,00
Model							
	coeff	se	t	p	LLCI	ULCI	
constant	1,01	,48	2,13	,03	,08	1,95	
X1	,25	,19	1,32	,19	-,12	,62	
X2	,36	,42	,87	,38	-,46	1,18	
TDP_7_5	-,03	,05	-,54	,59	-,12	,07	
Int_1	,06	,06	1,05	,30	-,05	,17	
Int_2	-,03	,10	-,31	,76	-,24	,17	
VIK	,07	,03	2,34	,02	,01	,14	
GEND	-,05	,09	-,60	,55	-,23	,12	
Product terms key:							
Int_1	:	X1	x	TDP_7_5			
Int_2	:	X2	x	TDP_7_5			
Test(s) of highest order unconditional interaction(s):							
	R2-chng	F	df1	df2	p		
X*W	,01	,83	2,00	249,00	,44		

Додаток Л

Результати формувального експерименту

Додаток Л.1

Результати експерименту з формування резильєнтності в умовах гармонізації батьківсько-дитячих стосунків у першій експериментальній групі, Т-тест для зв'язаних вибірок

Descriptive Statistics

	N	Mean	Std. Deviation	Minimum	Maximum
Резильєнтність підлітка (до)	23	62,26	8,776	41	75
Довіра до мами підлітка (до)	23	37,96	7,061	22	49
Спілкування з мамою підлітка (до)	23	27,96	7,813	14	44
Відчуження від мами підлітка (до)	23	17,78	5,657	8	28
Резильєнтність мама (до)	23	63,83	13,516	31	84
Авторитарний стиль мама (до)	23	16,35	5,096	10	29
Авторитетний стиль мама (до)	23	29,70	3,081	24	35
Потуральний стиль мама (до)	23	24,39	3,421	18	30
Відсторонений стиль мама (до)	23	16,09	3,437	10	22
Резильєнтність підлітка (після)	23	66,83	11,085	44	87
Довіра до мами підлітка (після)	23	38,00	7,039	21	50
Спілкування з мамою підлітка (після)	23	31,22	8,570	15	44
Відчуження від мами підлітка (після)	23	13,87	4,966	5	25
Резильєнтність мама (після)	23	67,57	15,111	40	94
Авторитарний стиль мама (після)	23	14,96	4,280	9	23
Авторитетний стиль мама (після)	23	30,65	3,785	19	36
Потуральний стиль мама (після)	23	24,61	3,882	17	30
Відсторонений стиль мама (після)	23	15,35	3,712	8	23

Test Statistics^a

	Резильєнтність підлітка (після) - Резильєнтність підлітка (до)	Довіра до мами підлітка (після) - Довіра до мами підлітка (до)	Спілкування з мамою підлітка (після) - Спілкування з мамою підлітка (до)	Відчуження від мами підлітка (після) - Відчуження від мами підлітка (до)	Резильєнтність мама (після) - Резильєнтність мама (до)	Авторитарний стиль мама (після) - Авторитарний стиль мама (до)	Авторитетний стиль мама (після) - Авторитетний стиль мама (до)	Потуральний стиль мама (після) - Потуральний стиль мама (до)	Відсторонений стиль мама (після) - Відсторонений стиль мама (до)
Z	-3,008 ^b	-,114 ^b	-2,663 ^b	-3,750 ^c	-2,469 ^b	-2,458 ^c	-2,287 ^b	-,438 ^b	-1,703 ^c
Asymp. Sig. (2-tailed)	,003	,909	,008	<,001	,014	,014	,022	,662	,089

a. Wilcoxon Signed Ranks Test

b. Based on negative ranks.

c. Based on positive ranks.

Додаток Л.2

Результати експерименту з формування резильєнтності в умовах гармонізації батьківсько-дитячих стосунків у другій експериментальній групі, T-тест для зв'язаних вибірок

Descriptive Statistics					
	N	Mean	Std. Deviation	Minimum	Maximum
Резильєнтність підлітка (до)	26	62,65	12,496	43	89
Довіра до мами підлітка (до)	26	38,73	8,431	22	49
Спілкування з мамою підлітка (до)	26	30,88	8,214	15	44
Відчуження від мами підлітка (до)	26	17,04	5,751	8	29
Резильєнтність мами (до)	26	66,73	14,774	31	88
Авторитарний стиль мами (до)	26	16,73	3,832	10	27
Авторитетний стиль мами (до)	26	30,54	4,207	21	36
Потуральний стиль мами (до)	26	24,65	5,200	16	35
Відсторонений стиль мами (до)	26	17,27	4,644	9	28
Резильєнтність підлітка (після)	26	64,65	12,506	48	98
Довіра до мами підлітка (після)	26	39,62	8,985	23	51
Спілкування з мамою підлітка (після)	26	31,23	8,243	12	44
Відчуження від мами підлітка (після)	26	16,00	5,993	7	28
Резильєнтність мами (після)	26	66,69	15,535	32	90
Авторитарний стиль мами (після)	26	17,42	4,012	10	26
Авторитетний стиль мами (після)	26	30,65	4,176	22	36
Потуральний стиль мами (після)	26	24,96	5,211	14	36
Відсторонений стиль мами (після)	26	17,35	4,791	7	28

Test Statistics ^a									
	Резильєнтність підлітка (після) - Резильєнтність підлітка (до)	Довіра до мами підлітка (після) - Довіра до мами підлітка (до)	Спілкування з мамою підлітка (після) - Спілкування з мамою підлітка (до)	Відчуження від мами підлітка (після) - Відчуження від мами підлітка (до)	Резильєнтність мами (після) - Резильєнтність мами (до)	Авторитарний стиль мами (після) - Авторитарний стиль мами (до)	Авторитетний стиль мами (після) - Авторитетний стиль мами (до)	Потуральний стиль мами (після) - Потуральний стиль мами (до)	Відсторонений стиль мами (після) - Відсторонений стиль мами (до)
Z	-2,331 ^b	-2,011 ^b	-,392 ^c	-2,151 ^c	-,016 ^c	-,474 ^b	-,130 ^b	-,800 ^c	-,561 ^b
Asymp. Sig. (2-tailed)	,020	,044	,695	,031	,987	,635	,897	,424	,575

a. Wilcoxon Signed Ranks Test

b. Based on negative ranks.

c. Based on positive ranks.

Додаток Л.3

**Результати формувального експерименту з формування резильєнтності
в умовах гармонізації батьківсько-дитячих стосунків у третій групі–
контрольній, Т-тест для зв'язаних вибірок**

Descriptive Statistics					
	N	Mean	Std. Deviation	Minimum	Maximum
Резильєнтність підлітка (до)	27	63,74	14,678	40	96
Довіра до мами підлітка (до)	27	37,70	8,743	16	50
Спілкування з мамою підлітка (до)	27	30,52	9,435	13	43
Відчуження від мами підлітка (до)	27	17,37	5,898	7	29
Резильєнтність мама (до)	27	65,63	8,885	48	85
Авторитарний стиль мама (до)	27	18,52	4,791	11	31
Авторитетний стиль мама (до)	27	30,00	3,431	20	35
Потуральний стиль мама (до)	27	25,15	3,850	19	33
Відсторонений стиль мама (до)	27	18,04	5,721	9	29
Резильєнтність підлітка (після)	27	62,74	14,249	36	98
Довіра до мами підлітка (після)	27	38,19	9,278	17	51
Спілкування з мамою підлітка (після)	27	30,63	9,187	12	43
Відчуження від мами підлітка (після)	27	17,85	5,722	8	29
Резильєнтність мама (після)	27	64,70	9,437	45	79
Авторитарний стиль мама (після)	27	18,19	5,371	9	31
Авторитетний стиль мама (після)	27	29,78	3,755	20	36
Потуральний стиль мама (після)	27	25,07	3,842	19	34
Відсторонений стиль мама (після)	27	17,89	5,632	9	30

Test Statistics ^a									
	Резильєнтність підлітка (після) - Резильєнтність підлітка (до)	Довіра до мами підлітка (після) - Довіра до мами підлітка (до)	Спілкування з мамою підлітка (після) - Спілкування з мамою підлітка (до)	Відчуження від мами підлітка (після) - Відчуження від мами підлітка (до)	Резильєнтність мама (після) - Резильєнтність мама (до)	Авторитарний стиль мама (після) - Авторитарний стиль мама (до)	Авторитетний стиль мама (після) - Авторитетний стиль мама (до)	Потуральний стиль мама (після) - Потуральний стиль мама (до)	Відсторонений стиль мама (після) - Відсторонений стиль мама (до)
Z	-1,426 ^b	-1,401 ^c	-,285 ^c	-2,172 ^c	-1,393 ^b	-,337 ^b	-,657 ^b	-,148 ^c	-,499 ^b
Asymp. Sig. (2-tailed)	,154	,161	,775	,030	,164	,736	,511	,882	,618

a. Wilcoxon Signed Ranks Test

b. Based on positive ranks.

c. Based on negative ranks.

НАПН України

**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
(ДЗВО «УМО»)**

вул. Січових Стрільців, 52-а, м. Київ, 04053 ; тел. (044) 484-10-96, (044) 481-38-00

E-mail: rector@umo.edu.ua; web: umo.edu.ua

Код ЄДРПОУ 35830447

22.05.25 № 01-02/889

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Сичинської Марії Миколаївни
на тему «**Батьківсько-дитячі взаємини як чинник формування резильєнтності в підлітковому віці**»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії з
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 053 «Психологія»

Видана аспірантці кафедри психології та особистісного розвитку ДЗВО «Університет менеджменту освіти» Сичинській Марії Миколаївні щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему «Батьківсько-дитячі взаємини як чинник формування резильєнтності в підлітковому віці» за результатами виконання НДР кафедри психології та особистісного розвитку Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України «Особистісний розвиток та психологічна допомога в сучасних умовах» (державний реєстраційний номер 0117U002377) та «Соціально-психологічний супровід становлення фахівців в кризових та посткризових умовах» (державний реєстраційний номер 0123U105116) у програмах підвищення кваліфікації педагогічних працівників і підготовки психологів.

Предметом упровадження в процесі підготовки майбутніх психологів та на курсах підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників стали результати науково-теоретичного аналізу особливостей формування резильєнтності в підлітковому віці у зв'язку з характером батьківсько-дитячих взаємин, систематизації психологічних підходів до розуміння феномену резильєнтності, а також емпіричних даних, отриманих у процесі дослідження чинників, що впливають на розвиток психологічної стійкості підлітків у різних типах сімейних взаємодій.

Розроблена структурно-функціональна модель формування резильєнтності в підлітковому віці була впроваджена в зміст навчальних дисциплін «Психологія розвитку», «Психологічне консультування», «Психологія особистості», а також у тренінгові програми з розвитку особистісної стійкості майбутніх практичних психологів.

Результати дослідження були використані в якості основи для підготовки методичних матеріалів, спрямованих на підвищення професійної компетентності педагогів та практичних психологів у сфері роботи з підлітками, що знаходяться в умовах складних життєвих обставин, стресу та кризи.

Ректор

Микола КИРИЧЕНКО

**ВІДДІЛ ОСВІТИ БУЧАНСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «МИРОЦЬКА ГІМНАЗІЯ № 12»
БУЧАНСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
(МИРОЦЬКА ГІМНАЗІЯ № 12)**

вул. Соборна, 127, с. Мироцьке, Бучанський район, Київська область, 08104,
тел. +38067-408-89-68 <https://myrocke.e-schools.info>
e-mail: gymnasium-12@bucha-rada.gov.ua код ЄДРПОУ 25667107

15.05.2025 № 01-12/19

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Сичинської Марії Миколаївни
на тему «Батьківсько-дитячі взаємини як чинник формування резильєнтності
в підлітковому віці»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії з
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 053 «Психологія»

Дана здобувачці Ph.D. спеціальності 053 Психологія, аспірантці кафедри психології та особистісного розвитку ДЗВО «Університет менеджменту освіти» Сичинській Марії Миколаївни про впровадження у 2024 р. у процес підвищення кваліфікації педагогічних працівників комунального закладу «Мироцька гімназія № 12» підготовленого нею спецкурсу на тему «Батьківсько-дитячі взаємини як чинник формування резильєнтності підлітків» за результатами виконання НДР кафедри психології та особистісного розвитку Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України «Особистісний розвиток та психологічна допомога в сучасних умовах» (державний реєстраційний номер 0117U002377) та «Соціально-психологічний супровід становлення фахівців в кризових та посткризових умовах» (державний реєстраційний номер 0123U105116).

Результати впровадження спецкурсу та тренінгових занять свідчать про актуальність та ефективність використання напрацьованих психолого-педагогічних підходів у підвищенні професійної компетентності педагогів, а також у формуванні резильєнтності й емоційної зрілості підлітків.

Олена ГРИЦЕНКО

**УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ СОЛОМ'ЯНСЬКОЇ РАЙОННОЇ В МІСТІ КИЄВІ
ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЛІЦЕЙ №144 ім. Г.ВАЩЕНКА м. КИЄВА**

пр-т Валерія Лобановського, 6, м. Київ, 03037, тел./факс 0 (44) 249-79-70,
0 (44) 249-79-08, e-mail: kiev_lms144@ukr.net Код ЄДРПОУ 22880148

Вих. № 43/2025 від 15.05.2025 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Сичинської Марії Миколаївни
на тему «**Батьківсько-дитячі взаємини як чинник формування резильєнтності
в підлітковому віці**»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії з
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 053 «Психологія»

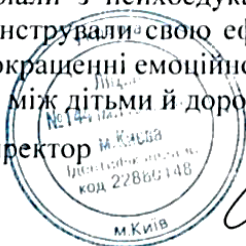
Результати дисертаційного дослідження аспірантки кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «Університет менеджменту освіти» Сичинської Марії Миколаївни за результатами виконання НДР кафедри психології та особистісного розвитку Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України «Особистісний розвиток та психологічна допомога в сучасних умовах» (державний реєстраційний номер 0117U002377) та «Соціально-психологічний супровід становлення фахівців в кризових та посткризових умовах» (державний реєстраційний номер 0123U105116) були впроваджені в освітній процес ліцею №144 ім. Г. Ващенко м. Києва у формі практичної роботи з учнями, педагогами та батьками. Предметом упровадження стали науково обґрунтовані підходи до формування резильєнтності в підлітковому віці через розвиток конструктивних батьківсько-дитячих взаємин.

Впровадження охоплювало такі напрями:

- тренінгові заняття для батьків, спрямовані на підтримку емоційної стійкості та розвиток гнучкості мислення та адаптивності підлітка;
- тренінгові заняття для учнів, спрямовані на розвиток резильєнтності в умовах війни, вміння розв'язувати конфлікти та покращення взаємин з батьками;
- освітні заходи для педагогів та шкільних психологів щодо підтримки психологічного благополуччя школярів, особливо в умовах соціальних викликів.

Розроблена авторкою модель формування резильєнтності в підлітковому віці та матеріали з психоедукації були позитивно оцінені адміністрацією школи та продемонстрували свою ефективність у підвищенні рівня психологічної стійкості учнів, покращенні емоційного клімату в родині і зменшенні кількості конфліктних ситуацій між дітьми й дорослими.

Директор

Вікторія ШПИЛЬОВА

СОЛОМ'ЯНСЬКА РАЙОННА В МІСТІ КИЄВІ ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
СОЛОМ'ЯНСЬКИЙ РАЙОННИЙ В МІСТІ КИЄВІ ЦЕНТР СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ
 вул. Кривоноса 21, м. Київ, 03037 тел. (044) 243 75 26 e-mail: socsolomenka@kyivcity.gov.ua
 Код ЄДРПОУ 26064368

від 21.05.2025 № 108/39 - 563

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Сичинської Марії Миколаївни
 на тему «Батьківсько-дитячі взаємини як чинник формування
резильєнтності в підлітковому віці»,
 представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії з
 галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
 за спеціальністю 053 «Психологія»

Результати дисертаційного дослідження М.М. Сичинської «Батьківсько-дитячі взаємини як чинник формування резильєнтності у підлітковому віці» впроваджувалися в Солом'янському районному в місті Києві центрі соціальних служб протягом 2023-2024 рр.

Матеріали дисертаційного дослідження висвітлюють актуальні проблеми сьогодення, пов'язані з впливом батьківсько-дитячих взаємин на формування резильєнтності у підлітковому віці. Взаємини між батьками та дітьми відіграють ключову роль у розвитку емоційної стійкості, адаптивності та здатності до подолання труднощів, що є особливо важливим у підлітковий період.

Теоретична та емпірична частини дослідження розкривають основні підходи до вивчення резильєнтності у підлітків, визначають чинники, що впливають на її формування, та аналізують роль підтримки з боку батьків. Дослідження виявило, що довірливі й емоційно близькі стосунки в сім'ї сприяють вищому рівню резильєнтності, тоді як відсутність підтримки та чуйності з боку батьків можуть негативно впливати на психологічне благополуччя підлітків.

Розроблена та впроваджена програма «Батьківсько-дитячі взаємини як чинник формування резильєнтності у підлітковому віці» за результатами виконання НДР кафедри психології та особистісного розвитку Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України «Особистісний розвиток та психологічна допомога в сучасних умовах» (державний реєстраційний номер

0117U002377) та «Соціально-психологічний супровід становлення фахівців в кризових та посткризових умовах» (державний реєстраційний номер 0123U105116) дала позитивні результати, сприяючи покращенню взаєморозуміння між батьками та підлітками, формуванню навичок емоційної регуляції, розвитку стресостійкості та зміцненню довіри у сімейних стосунках.

Директор

Керівник Служби
соціального супроводження

Ніна БОЧАРОВА

Тетяна БЛІДЧЕНКО

Діти Героїв

Благодійний фонд

БЛАГОДІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ
«БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД ДІТИ ГЕРОЇВ»
Код ЄДРПОУ: 44705718

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Сичинської Марії Миколаївни
на тему «**Батьківсько-дитячі взаємини як чинник формування резильєнтності в підлітковому віці**»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії з
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 053 «Психологія»

Результати дисертаційного дослідження Сичинської М. М., аспірантки кафедри психології та особистісного розвитку ДЗВО «Університет менеджменту освіти», що включають теоретичну, емпіричну та формувальну частини, були впроваджені у 2023 р. під час групової роботи з батьками та опікунами дітей, які втратили одного чи обох батьків унаслідок російської війни в Україні.

Розгляд цього питання є надзвичайно актуальним, оскільки формування резильєнтності підлітків потребує забезпечення багатьох психологічних чинників, що сприятимуть позитивному сценарію адаптації підлітків до складних життєвих обставин. Предметом впровадження виступили теоретичні та експериментальні напрацювання, а також розроблена програма розвитку резильєнтності підлітків «**Підтримка батьків та інших значущих дорослих як чинник розвитку резильєнтності у дітей та підлітків, що втратили одного чи обох батьків**» за результатами виконання НДР кафедри психології та особистісного розвитку Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України «Особистісний розвиток та психологічна допомога в сучасних умовах» (державний реєстраційний номер 0117U002377) та «Соціально-психологічний супровід становлення фахівців в кризових та посткризових умовах» (державний реєстраційний номер 0123U105116).

Завдяки використанню комплексу діагностичних методик отримані цінні показники щодо розвитку резильєнтності, покращення якості батьківсько-дитячих взаємин, розвитку психологічної адаптації та психологічного благополуччя.

Благодійна Організація
«БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД ДІТИ ГЕРОЇВ»
Ідентифікаційний код юридичної особи: 44705718
Адреса: Україна, 79007, Львівська область, місто
Львів, вул. Клепарівська, будинок 25А, офіс 35
Телефон: +38 044 247 57 88
Електронна пошта: contact@childrenofheroes.com

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ОСТРОГРАДСЬКОГО

вул. Першотравнева, 20, м. Кременчук, Полтавська обл., 39600, т./ф. (0536) 75-81-86, т.75-83-89

e-mail: office@kdu.edu.ua, www.kdu.edu.ua, ЄДРПОУ 05385631

21.05.25 № 74-10/417

на № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
СИЧИНСЬКОЇ Марії Миколаївни
на тему «Батьківсько-дитячі взаємини як чинник формування
резильєнтності в підлітковому віці»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії з
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 053 «Психологія»

Видана СИЧИНСЬКІЙ Марії Миколаївні, аспірантці кафедри психології та особистісного розвитку ДЗВО «Університет менеджменту освіти», щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему «Батьківсько-дитячі взаємини як чинник формування резильєнтності в підлітковому віці» за результатами виконання НДР кафедри психології та особистісного розвитку Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України «Особистісний розвиток та психологічна допомога в сучасних умовах» (державний реєстраційний номер 0117U002377) та «Соціально-психологічний супровід становлення фахівців в кризових та посткризових умовах» (державний реєстраційний номер 0123U105116) в процес підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності «Психологія» першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів.

Зазначене дослідження було використано в Кременчуцькому національному університеті імені Михайла Остроградського в процесі викладання навчальних курсів «Психологія сім'ї та дитячо-батьківські

відносини», «Сімейне консультування», «Психологія психотравмуючих ситуацій», що дозволило здобувачам вищої освіти отримати знання щодо сучасних наукових досліджень українських психологів в аспекті вивчення дитячо-батьківських взаємин, розвитку резильєнтності, підходах до дієвих форм і методів психологічної допомоги сім'ї.

Особливу увагу в ході впровадження було приділено аналізу факторів, що формують стійкість підлітків до труднощів, із фокусом на стиль сімейної взаємодії. На основі узагальнення теоретичних і емпіричних даних, отриманих у дослідженні, була запропонована практична модель психологічної підтримки підлітків із підвищенням їхньої резильєнтності в контексті батьківсько-дитячих взаємин.

Отримані результати стали основою для оновлення методичних матеріалів у підготовці здобувачів вищої освіти зі спеціальності «Психологія», а також були інтегровані в тренінгові програми для розвитку резильєнтності здобувачів під час університетських заходів щодо реалізації психосоціальної політики Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Перший проректор

Володимир НИКИФОРОВ